

VLADIMIR HANGA

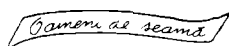
CAIUS IULIUS CAESAR

VLADIMIR HANGA

CAIUS IULIUS CAESAR

VLADIMIR HANGA

CAIUS IULIUS CAESAR

EDITURA TINERETULUI

Portretul redesenare de V. SALCKER

UXORI DILECTISSIMAE
D. D

ÎN LOC DE PREFAȚĂ

O nouă carte se adaugă la numărul celor care se ocupă de viața și faptele lui Caesar. În fiecare an, mereu alte și alte lucrări vin să înfățișeze cariera celui mai de seamă general roman.

Între zeificarea marelui ostaș și minimalizarea acestuia se înscrie o gamă variată de opinii și, uneori, de credințe, care în marea lor majoritate pornesc de la erou. Cartea de față încearcă să plece de la împrejurări, pentru a lumina geneza și maturizarea unei vieți ce-și datorează genialitatea numai înțelegerii sensului pe care împrejurările îl dezvăluie acelor care știu să le privească atent și cu dorința de a le pătrunde.

În ce ne privește, noi am povestit faptele urmărind cât mai fidel adevărul istoric, reținându-ne, pe cât ne-a fost posibil, de la judecăți de valoare, fiind convinși că opinia pe care cititorii și-o vor face despre cel mai roman dintre romani constituie, în esență, aprecierea dreaptă a istoriei.

Autorul

PROLEGOMENE

Despre Caius Iulius Caesar, figură proeminentă a istoriei antice, s-a scris mult, încercându-se, într-o manieră sau alta, să se descifreze tainele ascensiunii glorioase a eroului care a pus bazele monarhiei romane.

Puține personaje istorice au ridicat atâtea discuții în literatura de specialitate ca și Caesar și puține din ele și-au atras asupra lor atâtea simpatii sau antipatii. Mai mult chiar : printr-un anacronism criticabil, sub aspectul cercetărilor științifice, dar uneori inerent biografiilor istorici ce se integrează pînă la limită cu eroii descriși, Caesar apare adesea ca o personalitate contemporană, vie, atrasă prin ficțiune în vîltoarea luptelor politice ale epocii respectivelor biografii, dată drept model de activitate politică sau socotită ca un exemplu negativ și, în consecință, blamabil.

Avea dreptate, așadar, Cicero, cînd îi spunea lui Caesar că posteritatea, asemenea contemporanilor, va discuta mult și cu pasiune despre el. Afirmția oratorului și-a păstrat într-adevăr valabilitatea pînă în zilele noastre.

Suetonius, de pildă, îi recunoștea calitățile fizice și morale ale marilor comandanți de oști, iar Velleius Paterculus vedea în el un Alexandru Macedon, spre deosebire de care, însă, nu se îmbăta și nici nu se mînia vreodată. La rîndul său, Cicero, mai mult din sinceritate decît din curtoazie căutată, îi recunoștea drept calități blîndețea și clemența (*mitis clemensque natura*).

Toate acestea nu împiedică pe același Suetonius să remarce cruzimea cu care Caesar a dus războiul împotriva gallilor și

jafurile pe care el le-a îngăduit soldaților săi dornici de îmbogățire, ceea ce constituie și obiectul unor aluzii ale poetului contemporan Catullus.

În evul mediu, deși ideologia teologică și mistică se opunea încercărilor menite să aducă în discuție viața și activitatea marilor persoane laice din antichitate, în afara celor acceptate de biserică, cezarismul, ca element politic, stăruie totuși în formula sfântului imperiu romano-german.

Renașterea, eliberînd, în cadrul noilor raporturi sociale, personalitatea umană de sub jugul bisericii și redînd studiilor clasice întreaga lor valoare, a pus în circulație și opera lui Caesar și, implicit, a redescoperit complexa sa personalitate.

Montaigne, Bayle și chiar prelatul Bossuet vorbesc cu admirație de el, iar Montesquieu găsește explicația glorioasei sale cariere în calitățile geniale care i-ar fi adus succesul, oriunde și oricînd, indiferent de condițiile materiale și morale ale epocii.

După revoluția burgheză, interesul pentru personalitatea lui Caesar crește considerabil. Partizanii unei conduceri politice ferme l-au luat drept model. Napoleon I și apoi Napoleon al III-lea, acesta din urmă consacrînd lui Caesar o vastă istorie, fac din marele comandant un adevărat idol, ridicîndu-l la rangul unui erou, în sensul pe care Carlyle îl dădea acestui termen.

Istoricii germani Drumann și mai ales Th. Mommsen l-au admirat fără nici o limită. Socotindu-l ca singurul geniu creator pe care l-a dat Roma și ultimul produs al lumii antice, gîndindu-se probabil la necesitatea unificării Germaniei fărîmițate, Mommsen a văzut în Caesar prototipul omului chemat să unifice un stat, așa cum intenționa să devină, nu fără succes, Bismarck, cancelarul de fier.

Camille Jullian însă, fost profesor la Colegiul Franței, acuză pe Caesar fără cruțare, supunîndu-l unui sever rechizitoriu. Apărător al vechii civilizații gallice, care, după el, constituie sîrghința civilizației franceze, și ridicîndu-se împotriva romanilor cuceritori, C. Jullian vede în Caesar un cotropitor nemilos, distrugătorul unei vechi și înfloritoare culturi materiale și spirituale, și, mai ales, pe ucigașul eroului gall — primul francez în concepția istoricului — Vercingetorix, ce și-a apărut cu demnitate și curaj patria și neamul.

Italianul Ferrero, talentatul diletant al istoriei romane, este, de asemenea, un adversar al lui Caesar, pe care, privindu-l ca pe un aventurier și ratat genial, îl consideră un produs al întâmplării.

La rîndul său, profundul cunoscător al antichității, Ed. Meyer, consideră pe Caesar drept un vizionar genial, ale cărui planuri — anticipînd în mod prematur o formă de stat, monarhia helenistică, ce nu-și va găsi putința de cristalizare decît în epoca împăratului Constantin — erau, însă, destinate, evident, insuccesului.

Alți istorici cum sînt, de pildă, englezii Adcock și Syme, nu cred că Caesar ar fi voit să pună bazele unei monarhii de tip helenistic, ci că a intenționat să continue politica predecesorilor săi, bizuindu-se pe anumite pături sociale, ale căror interese le reprezenta. Modernizîndu-și în multe privințe exprimarea, acești autori folosesc numeroase elemente de comparație din lumea capitalistă, urmărind, în acest chip, să dea lucrării lor un caracter pragmatic. În fine, J. Carcopino, maestru al istoriei Romei, consacrînd lui Caesar o vastă și profundă lucrare, opiniază că marele general este un viguros și suplu demiurg politic, a cărui „revoluție“ personală a pus, pentru mai multe secole, bazele statornice ale Imperiului roman.

Viața și activitatea lui Caesar au format, de asemenea, obiectul multor cărți, așa-zise de popularizare, care, transfigurînd datele istoriei și romanțîndu-le uneori, au pus în circulație ideile cele mai extravagante cu privire la cariera și succesele acestuia.

Asemenea opinii atît de diferite și, cum am mai spus, contradictorii, privite în ansamblul lor, reliefează uneori lipsa unei metode de cercetare științifică, iar alteori a unei concepții materialiste de analiză a fenomenelor sociale.

Cercetarea atentă a izvoarelor antice, în lumina materialismului dialectic și istoric, și studiul atent al bibliografiei istorice socialiste îngăduie ca viața, activitatea în întreaga operă a lui Caesar să poată fi apreciate veridic, în cadrul dezvoltării statului roman. Este ceea ce urmărim în lucrarea de față.

Caius Iulius Caesar apare în momentul istoric în care contradicțiile societății sclavagiste romane se întetesc, ridicînd probleme sociale dificile pentru partidele politice ale vremii.

Deși între cele trei partide ale epocii : *optimates* (marii proprietari-funciari), *equites* (cavalerii — aristocrația financiară) și *populares* (micii proprietari de pământ) existau deosebiri importante cu privire la politica internă și externă a statului roman, menținerea sclaviei și înăsprirea exploatării sclavagiste constituiau, totuși, pentru ei o platformă comună de acțiune. De aceea, aceste partide urmăreau, tocmai în vederea consolidării poziției lor economice, întărirea puterii centrale care, pentru a putea înăbuși răzvrătirile sclavilor și ale săracimii, a trebuit să îmbrace o formă autoritară, în speță, o dictatură. Deși toate partidele priveau, așadar, ca o necesitate instaurarea dictaturii, totuși, în momentul în care se puneau în mod concret problema statornicirii ei, apăreau divergențe serioase, deoarece reprezentanții celor trei partide se socoteau în egală măsură îndrituiți să o îndeplinească. De aici, singeroasele lupte civile de la Roma, care s-au terminat cu instaurarea monarhiei, singura formă de stat capabilă să salveze existența statului sclavagist roman, amenințat de contradicții interne și de primejdii dinafară.

Trecerea de la republică la monarhie nu s-a făcut, însă, brusc, ci oarecum lent, pe calea dictaturilor militare, care au întârit, prin statornicirea unor relații sociale corespunzătoare, convingerea că forma autoritară de stat este singura capabilă să salveze Roma de la prăbușire.

La întronarea dictaturii și apoi la trecerea spre monarhie au mai contribuit încă doi factori : pe de-o parte, transformarea armatelor romane în armate de profesie, gata să devină instrumente docile în mâinile marilor comandanți, care nu ușor puteau să se obișnuiască, după terminarea victorioasă a campaniilor, cu viața civilă și, pe de altă parte, contradicția dintre formele organizatorice ale statului-cetate și cele reclamate de noul stat roman, care cuprindea, pe lângă Roma și Italia, numeroase provincii.

Dictatura lui Caesar este ultima și cea mai eficace dintre dictaturile militare ce-au pregătit trecerea spre monarhia lui August, căci acesta nu a făcut, în realitate, decât să ducă mai departe, cu mai multă prudență, abilitate și menajamente față de vechile cercuri republicane, politica autoritară a înaintașului său.

Cu alte cuvinte, rolul istoric al lui Caesar nu a fost determinat ad-hoc de o minte genială, dornică să stăpânească și să

cucerescă, dintr-un capriciu sau ambiție, lumea cunoscută pe atunci, ci a fost impus de dezvoltarea vieții sociale, de cerințele epocii.

Nu este mai puțin adevărat, însă, că Caesar a intuit, cu genialitatea ce-l caracteriza, în mod real, acest rol, pentru care s-a pregătit mereu și a luptat, reușind să-l îndeplinească strălucit. În acest sens, caracterizarea lui Cicero cu privire la Caesar și la politica lui apare străbătută de un tâlc ascuns : „Caesar nu știe încotro ne duce ; noi sîntem sclavii lui Caesar, iar Caesar este sclavul împrejurărilor“.

Genialitatea sa a constatat, așadar, în înțelegerea rolului impus lui de mersul societății — în afara căreia strădaniile oricui nu valorează nimic — și în realizarea acestui rol cu toată iscusința și cu tot talentul cu care-l înzestraseră natura. Într-adevăr, instituțiile republicane se perimaseră și rămăseseră asemenea unor haine strîmte pentru un corp prea dezvoltat. Ele trebuiau schimbate, în raport cu întinderea teritorială a noului stat și cu nevoile clasei posedante. De aceea, o nouă formă de conducere trebuia creată : ea avea să întindă gloria Romei pînă la marginile Oikumenei. Caesar a urmărit acest scop cu multă tenacitate, dar și cu multă maleabilitate, apropiindu-se de puterea politică și depărtîndu-se de ea în măsura în care evenimentele îi erau prielnice sau potrivnice. În lupta pentru cucerirea puterii politice, Caesar se dovedise superior tuturor. Se poate deci spune că el fusese „alesul“ istoriei sau, altfel spus, „impusul“ ei.

Caius Iulius Caesar se trăgea, după tată, dintr-o veche familie patriciană, ce pretindea că descinde din Aeneas, fiul Afroditei, legendarul erou troian, iar după mamă dintr-o familie plebeiană. Era nepot prin alianță al ilustrului Marius, conducătorul de odinioară al partidului popularilor, și ginere al lui Cornelius Cinna, ajuns după moartea lui Marius șeful aceluiași partid. Caesar, cu toate că aderase și el la partidul popularilor, era conștient că, pentru a-și duce rolul la bun sfîrșit, drumul cel mai sigur era acela al străduințelor proprii. De aici, încordata sa muncă intelectuală și fizică, exercițiile sale literare și corporale, studierea profundă a retoricii și artei militare ; de aici, într-un cuvînt, grija de a se forma cît mai complet, atît pe plan intelectual și moral, cît și fizic. Și, în adevăr, pentru a fi cel dintîi din Roma, dorința ce însuflețea pe tînărul Caesar în acea vreme într-o formă mai mult sau

mai puțin deschisă, era necesar să fie în egală măsură om de cultură și ostaș, orator și om de societate, atlet și bun administrator.

Începându-și cariera politică la o vîrstă relativ tîrzie, la treizeci și doi de ani — însuși eroul nostru constatase, privind o statuie de a lui Alexandru, că la această vîrstă macedoneanul cucerise lumea, pe cînd el, romanul, încă nu înfăptuise nimic vrednic de posteritate — Caesar reușește în mai puțin de un deceniu să ajungă consul, după ce, în prealabil, încheiase cu Pompei și Crassus înțelegerea cunoscută sub numele de primul triumvirat.

Această înțelegere privată, încheiată între cei trei mari oameni politici din Roma veche, fără a fi o conspirație, cum o numea Titus Livius, sau cartel electoral, cum o botezase Dio Cassius, era un pact de guvernămînt menit să consacre, în afara oricăror forme constituționale tradiționale, înlocuirea procedurilor de conducere democratică cu o conducere personală autoritară, pe care o impuneau noile condiții de viață de la finele republicii.

De acum înainte întreaga sa viață și activitate se confundă cu istoria Romei. Strălucita sa campanie din Gallia, trecerea Rubiconului, lupta împotriva lui Pompei, victoriile sale militare fulgerătoare și decisive din bazinul mediteranean (*veni, vidi, vici*) și în cele din urmă Idele lui Marte sînt în egală măsură etapele istoriei unei cetăți și etapele vieții unui mare om politic.

Idele lui Marte au însemnat sfîrșitul acestei glorioase cariere, dar nu și acela al operei lui Caesar ; ele reprezintă izbucnirea, într-o formă violentă, a unor tradiții republicane seculare, pe care Caesar, punînd bazele unei noi ordini statale, le încălcase ; la aceasta se adăugaseră poate unele dușmăanii personale și chiar invidia.

În adevăr, în ochii celor atașați de instituțiile vechii republici, Caesar apărea ca un uzurpator al puterii suverane. Dar ceea ce supăra pe vechii republicani era, în fapt, mai mult forma noului guvernămînt, decît realitățile pe care acesta le ascundea, și în conservarea cărora erau, totuși, interesați. Uneori, fastul cezarian, alteori încălcarea unor semne de obediență la care senatul avea dreptul, după tradiție, în fine, nerespectarea unor ceremonii și obiceiuri mai vechi — toate acestea enervau pe cei obișnuiți cu o viață democratică

republicană. Deși Caesar refuzase în public semnele demnității regale, respingînd, în aplauzele poporului, după cum ne relatează Plutarh, diadema regală, pe care consulul Antonius i-o întinsese de mai multe ori, totuși minoritatea republicană, geloasă pentru vechile ei privilegii pierdute, vedea în Caesar, dacă nu un tiran, cel puțin un pretendent la tiranie. Suprimarea lui fizică apărea în ochii acesteia singurul mijloc de a readuce la viață o formă de stat ce murise, însă, pentru totdeauna.

A doua zi după crimă s-a dovedit veracitatea celor spuse de Caesar : „Republica nu este decît un cuvînt gol, fără conținut și fără strălucire“. Propunerea ca Caesar să fie declarat tiran este respinsă, iar asasinii săi, urmăriți de mînia populară, se fac nevăzuți. Ba mai mult : i se organizează pe socoteala statului funeralii naționale, iar pe locul unde corpul său a fost incinerat, în văzul îndurerărilor săi veterani, soldați și cetățeni ce se bucuraseră de ocrotirea sa, a fost ridicat un altar dedicat celui trecut între zei.

În acest chip, opera marelui om de stat, care a îmbinat ca nimeni altul disciplina romană cu cultura helenistică, apare ca integrîndu-se în evoluția de totdeauna a constituției romane, asigurînd, în formele unei conduceri autoritare și în măsura îngăduită de legile istoriei, perpetuarea unui stat a cărui obîrșie putea fi urmărită cu aproape opt secole în urmă.

Creația politică a lui Caesar, continuată în interesul celorlorași pături privilegiate, cu mai mult tact, de către nepotul său de soră, Octavian August, și desăvîrșindu-se în întreaga perioadă imperială, va supraviețui încă multe secole după dispariția Imperiului roman, în orînduirile sociale următoare, sub forma politică și militară a cezarismului.

ÎNCEPUTURILE UNEI CARIERE

FIRUL PARCELOR

În ziua de 13 iulie a anului 100, în casa din Roma a pretorului Caius Iulius Caesar avea loc un eveniment a cărui importanță istorică nu putea fi bănuită nici de părinți și nici de mulțimea celor chemați să participe la bucuria familială : nașterea micului Caius.

Purtându-l în brațe, nobilul pretor își duse fiul în fața altarului, unde ardea flacăra nestinsă a zeului ocrotitor al casei, și, ridicându-l, pronunță sacramentalele cuvinte care, după o străveche tradiție italică, însemnau recunoașterea fiului ca legitim înaintea zeilor și a oamenilor — rude, prieteni, clienți și chiar sclavi aduși în mod excepțional la asemenea adunări.

Cei de față au izbucnit în urale, încredințați cu toții că cel mai tânăr vlăstar al familiei Iulia moșteneva voința neînfrântă a tatălui și bunătatea, cinstea și mărinimia mamei. Iar cei vechi, scriind istoria celui mai destoinic dintre romani, n-au uitat să adauge, evident după ce eroul își jucase rolul, că nașterea sa fusese precedată de semne tainice, că pe fruntea copilului unii au văzut la naștere o coroană, iar alții, în apropiere, chipul Hecatei, neînduplecata zeiță a morții.

Prin tată, Caesar se trăgea dintr-o veche familie de patricieni, din ginta Iulia, care, potrivit legendelor, avea întemeietor pe Iulius, vlăstar al eroului Aeneas. Aeneas — coborât din zei după mamă — căutându-și un adăpost, după înfrângerea Troiei, pe țărmul Latiumului, devenise, prin pana

analizatorilor care voiau să glorifice începuturile Romei, strămoșul îndepărtat al poporului roman.

Trecînd peste exagerările patriotice ale istoricilor Romei și peste temele similare ale unor poeți latini, care, pornind de la aceleași legende, vor crea opere de o netăgăduită valoare literară, este neîndoios că Caesar putea să-și urmărească strămoșii din partea tatălui cu cîteva sute de ani în urmă, deoarece încă din secolul al V-lea î.e.n. membri ai familiei Iulia au luat parte la conducerea treburilor cetății de pe malurile Tibrului.

Mama sa, Aurelia, făcea parte dintr-o familie plebeiană cu multă vază. Nepoată a integrului consul P. Rutilius Rufus, ea a moștenit de la acesta corectitudinea lui exemplară; soră cu consulii Caius și Marcus Cotta, avea ca și aceștia încredere în puterile și destinul ei și mai ales în mijloacele alese pentru îndeplinirea acestuia.

Caesar se mai înrudea prin alianță și cu ilustrul învingător al cimbrilor, Marius, căsătorit cu Iulia, mătușa sa după tată. Marius, fostul șef al partidului popularilor din Roma, dobîndise, prin activitatea sa politică și prin victoriile militare, un renume strălucit, fiind socotit de contemporani drept cel de al treilea întemeietor al Romei.

Caesar ținea mult la descendența sa după tată, pe care adesea o sublinia cu mîndrie, simțindu-se dator nu numai să meargă pe urmele marilor săi înaintași, dar și să-i întreacă, fiindcă în concepția sa, ca și într-a altor tineri din acea vreme, originea nobilă obliga și nu scutea de efort și perseverență pe cei ce voiau să-și făurească o carieră strălucită.

Primele cunoștințe le-a primit în casă, de la mama sa, care s-a dedicat învățaturii fiului ei cu aceeași pasiune, grijă și dragoste ca și Cornelia, mama Grachilor. Femeie înzestrată cu multe calități morale, amintind de vechile romane — ea a avut un rol hotărîtor în formarea micului Caius, influențîndu-l chiar și mai tîrziu, cînd acesta devenise matur.

Studiile superioare, Caius le-a făcut, după obiceiul timpului, pe lîngă un retor. Acesta a fost vestitul profesor gall M. Antonius Gniphos. Filozof și maestru de retorică, Gniphos posedea, pe lîngă o vastă erudiție, o cunoaștere temeinică a literaturii eline și latine, pe care le studiasă cu zel în cele mai de seamă centre de cultură din lumea cunoscută pe atunci.

Ca elev, Caius se arată la înălțimea maestrului său, însușindu-și toate tainele retoricii și vorbind cu cea mai mare ușurință și eleganță despre orice subiect. Se spune că avea o dicțiune perfectă, iar gesturile și mișcările îi erau însuflețite și pline de farmec. Scria grecește tot așa de corect ca și în limba latină și dovedea un pătrunzător și fin spirit de literat. Din prima sa tinerețe datează câteva reușite încercări literare ca : *Laudes lui Hercule*, tragedia *Oedip*, o culegere de maxime și câteva poezii, care, dacă nu lăsau să se întrevadă un geniu literar, încredințau pe cititor că autorul lor era totuși un scriitor de elită, stăpîn pe tainele limbii latine. Din tinerețe se arătase a fi un scriitor latin profund (*gravis auctor linguae latinae*), după cum mărturisește Aulus-Gellius.

Educația sa nu s-a limitat numai la un învățămînt moral, ci a cuprins și exerciții fizice, căci unui tînăr roman ce se pregătea pentru a lua parte la conducerea statului îi erau deopotrivă necesare tăria sufletului și puterea trupului. Obișnuit cu toate exercițiile fizice grele, Caius excela în înot — sport care mai tîrziu avea, într-o împrejurare grea, să-i salveze viața — călărea cu o îndemînare rar întîlnită, suporta lipsurile cu ușurință, mîncă și dormea nu cu mulțumirea omului robit plăcerilor, ci dintr-o necesitate ce nu depășea limitele biologicului.

Această educație aleasă și complexă a dezvoltat calitățile înnăscute ale lui Caius, făcînd din el un tînăr de mare viitor, în care se puteau întrezări trăsăturile ce vor caracteriza pe celebrul bărbat de stat de mai tîrziu.

Înalt și bine legat, Caesar avea trăsăturile feței regulate, fruntea neobișnuit de lată, nasul drept și ochii negri, pătrunzători, uneori cu străluciri stranii. Fața sa, uneori palidă, și formatul regulat al gurii exprimau bunătate și înțelegere, de care contemporanii vor vorbi deseori.

Caius poseda din copilărie un curaj care depășea uneori imaginația, știind să-și păstreze stăpînirea de sine și în primejdiile cele mai grele ; avea o memorie prodigioasă, precum și darul convingerii, nu numai în temeiul raționamentului, dar și prin inflexiunile vocii sale, vibrante și calde ; era generos cu prietenii din copilărie, ca și cu dușmanii săi de mai tîrziu ; în sfîrșit, amabilitatea și politețea sa, pornite din inimă, cucureau fără ocol pe toți cei din preajma sa.

Îngrijit în ținută, avea din tinerețe o adevărată pasiune pentru eleganță. Se tunde și se rădea cu grijă și obișnuia să-și depileze părul de pe trup. A fost întotdeauna afectat de pierderea ireparabilă a părului. Rămânând chel de tânăr, el căută să corijeze acest neajuns, aducându-și părul ce-i mai rămăsese spre frunte, ascunzându-și pe cât se putea deficiența greu de suportat pentru un tânăr care voia să fie cel dintâi în toate. Îmbrăcămintea îi dădea bătaie de cap : pe togă purta ciucuri — expresie a rafinamentului grecesc — ce-i atârnav până la șolduri, și-și puneă o cingătoare care deși trebuia să-i dea o înfățișare de eleganță feminină, nu-i putea totuși ascunde vigoarea și energia. Faptul n-a scăpat celui pătrunzător și dur politician care era Sylla și care sfătuia pe senatori, făcând aluzie la viitorul ușor de prevăzut al lui Caesar, să se ferească de acest copil ce poartă cingătoarea rău legată.

Cînd Caesar avea patrusprezece ani, unchiul său Marius, din dragostea pe care i-o purta și mai ales ca o apreciere a calităților ce depășeau vîrsta fragedă a nepotului său, făcu să fie numit preot al lui Iupiter. Era un încetățenit obicei la Roma ca tinerii patricieni să fie de mici obișnuiți cu diverse sarcini — religioase sau administrative — pentru ca atunci cînd vor păși pe drumul carierei politice, să fie familiarizați cu tainele unei arte care, ca orice artă, se bizuie pe o îndelungată experiență.

Cînd tatăl său i-a adus la cunoștință numirea, Caius i-a răspuns cu pasiunea ce-l caracteriza și pe care numai rareori nu și-o putea înfrînge : „Am ajuns preotul unui zeu ce nu există și în care nu cred“. În aceste cuvinte era ceva din concepția despre lume și viață a cetățeanului roman, care privea religia cu neîncredere, socotind-o bună doar în măsura în care putea să fie de vreun folos patriei sau, eventual, realizării unor interese personale ; se știe doar că romanul aducea sacrificii nu mînat de un misticism ieftin și temător, ci în cadrul unui contract de tipul „dau să-mi dai“ (*do ut des*), în care mărimea jertfei era matematic proporționată cu milosivirea pretinsă. În cuvintele tînarului Caius se deslușea de pe acum crezul său în atotputernicia omului, făuritor și stăpîn al propriei sale sorți.

La vârsta de şaisprezece ani, pe cînd purta încă *toga prae-texta*¹, a fost logodit de părinţi, probabil împotriva voinţei sale, cu tînăra Cossutia, fiica unui cavaler foarte bogat. Nesupunîndu-se sfaturilor părinteşti, tînărul Caius rupe logodna şi după un an, la vârsta de şaptesprezece ani, cînd începea cariera politică a tinerilor romani, se căsătoreşte cu Cornelia, fiica lui L. Cornelius Cinna, prietenul lui Marius, care devenise, după moartea acestuia, şeful partidului popularilor. Căsătoria n-a fost întîmplătoare, ci întemeiată şi pe sentimente puternice, aşa cum o vor dovedi evenimentele de mai tîrziu ; ea era totodată şi rezultatul unor combinaţii bine gîndite de Caesar. Prin această uniune, el se lega de tradiţiile partidului popularilor, spre care îl atrăgea instinctiv programul lui politic şi, mai ales, posibilitatea de ascensiune în cariera pe care dorea să şi-o făurească. După un an, Caesar este tatăl unei fete, Iulia, care va deveni, din considerente politice mai mult decît din afecţiune, soţia lui Pompei.

Cînd împlini vârsta de optsprezece ani, se petrecu în Roma un eveniment care avea să influenţeze într-un anumit fel viaţa lui Caesar pentru mai multă vreme. Sylla, reprezentant al aristocraţiei, biruitor în războiul civil pe care-l dusesese împotriva partidului popularilor al lui Marius, instaurează dictatura personală, introducînd o nouă formă de conducere politică, ce va sfîrşi prin a deveni permanentă sub forma monarhiei.

Războiul civil se abătuse asupra Romei ca o furtună pus-tuitoare. Partidul popularilor era la pămînt, iar fruntaşii lui zdrobiţi şi averile lor confiscate. Aristocraţii lui Sylla, în schimb, triumfători şi încrezători în forţa lor, se bucurau de victorie, trăind în nepăsare şi trîndăvie. Puţini mai erau la Roma cei care să nădăjduiască într-o refacere a partidului popularilor, rămas acum fără conducător. Caesar era unul dintre aceştia şi nu peste multă vreme el avea să strîngă în jurul său ce mai rămăsese încă din puternicul partid amintit, urmărind să-l facă să joace în cetatea eternă rolul pentru care fusese creat.

Este greu de spus cîţi vedeau în Caesar omul capabil să înfăptuiască refacerea partidului popularilor ; cert este, însă,

¹ Toga purtată de tineri pînă la vârsta de şaptesprezece ani ; numele derivă de la tîvil de purpură cusut pe margine.

că dictatorul Sylla, cu ochiul său pătrunzător, de om politic, era printre acei care nu se înșelau.

Mai întâi, el voi să-l despartă pe Caesar de soția sa, Cornelia, pentru a rupe astfel legăturile de alianță ce-l atașau pe tânăr de tradițiile popularilor. Sylla spera ca totul să se termine cu bine. Dacă putuse să despartă, printr-un simplu ordin, pe Piso de soția sa Annia (văduva lui Cinna, fostul șef al popularilor) și pe Pompei de Antistia, pentru a-l căsători, dintr-un interes meschin, cu propria sa noră, Emilia, nu va reuși el oare să distrugă căminul tânărului Caesar? Faptele au arătat, însă, că se înșelase. Caesar nu înțelegea să se despartă de soția sa, de care era legat printr-o sinceră afecțiune, și nici să renunțe la demnitatea și prestigiul său.

Intrigat la început și apoi înfuriat, dictatorul Romei i-a luat mai întâi demnitatea de preot, apoi i-a confiscat, fără motive, zestrea soției, interzicându-i și dreptul de moștenire în propria-i familie. La urmă, l-a declarat dușman al statului, ca odinioară pe vechii partizani ai lui Marius.

Urmărit fiind de oamenii lui Sylla, Caesar era silit să-și schimbe locuința în fiecare noapte, în ciuda frigurilor care-l chinuiau. Odată s-a întâlnit chiar cu șeful bandei ce-l urmărea, un oarecare Cornelius Phagita, care, însă, pentru o mare sumă de bani, l-a făcut scăpat. Este vrednic de amintit că mai târziu, în culmea gloriei sale, Caesar l-a reîntâlnit pe Phagita, dar, socotind probabil că serviciul primit valorase din plin suma plătită, nu i-a făcut niciodată vreun rău.

Caesar deveni, datorită persecuției lui Sylla, centrul atenției locuitorilor din Roma, care aveau pentru curajosul tânăr cult și elegant fie o simpatie sinceră, fie un interes deosebit. Unii din oamenii de vază ai timpului intervin pentru el și cer dictatorului să-l ierte. Prieteni, cunoscuți și rude — printre care Mamercus Aemilius și Aurelius Cotta — cer îndurare pentru el, iar fecioarele vestale, potrivit unei vechi tradiții ce le îngăduia să se opună oricăror acte de violență, indiferent de la cine porneau, fac și ele cauză comună cu partizanii tânărului urmărit.

Sylla, cu toată cruzimea și răutatea lui, avea momente de mărinimie, reminiscențe ale unei culturi și educații care n-au putut fi cu totul înăbușite nici de ambiții politice, nici de interese meschine. Cedând insistențelor, el îl iartă pe Caesar, dar cu această ocazie spune : „Bine, îl iert, dar fiți siguri că va veni

ziua cînd acest tînăr va ruina regimul aristocratic, căci în el văd mai mulți Marius“. Și, în adevăr, se va dovedi că Sylla a avut dreptate, căci toga elegantă și zgomotoasele petreceri pe care ostentativ tînărul le organiza putuseră înșela numai pe cetățenii obișnuiți ai Romei, dar nu și ochiul pătrunzător și experimentat al dictatorului.

Obținînd iertarea, Caesar își dădu seama, din instinct sau dintr-un simplu raționament, că șederea lui la Roma jena, totuși, pe acela care nu avea nevoie de prea multe forme legale spre a îndepărta din cale pe cineva pe care-l considera dușman sau numai inoportun.

Hotărî să părăsească Roma și să plece în Asia, într-un fel de exil voluntar.

Aici, ca și alți tineri din vremea sa, care voiau să se evidențieze și să facă să se vorbească despre ei, Caesar s-a angajat în armata propretorului M. Minucius Thermus, care tocmai asediase cetatea Mitylene, stăpînită de Mithridate.

Thermus, care întrezărea în Caesar pe omul politic și militar de mai tîrziu, îl trimite la Nicomede, regele Bithyniei, pentru a-i cere corăbii cu care să-și întărească propriile forțe. Caesar a dus la îndeplinire cu succes sarcina încredințată, iar la cucerirea orașului s-a luptat cu o vitejie deosebită; și, pentru că salvase în timpul luptei viața unui soldat roman, Thermus îl răsplăti cu o coroană civică (*corona civica*).

Cîtăva vreme a luat apoi parte la campania întreprinsă de proconsulul P. Servilius împotriva piraților din Cilicia, dar pentru scurt timp, pentru că, aflînd de moartea lui Sylla, se întoarse deîndată la Roma, dorind să-și înceapă cariera politică.

„Și ce te face să fii atît de încrezător în speranțele tale?“ l-a întrebat, se spune, un prieten. „Voința mea de fier și steaua în a cărei zodie m-am născut. N-o vezi cum strălucește acolo sus?“ îi răspunse el prietenului, arătîndu-i una din cele mai luminoase stele de pe cer.

Dialogul este o creație analistică, dar tîlcul său reliefează evident una din trăsăturile cele mai caracteristice ale lui Caesar : voința sa de neînfrînt.

II

PRUDENȚĂ ȘI PERSEVERENȚĂ

A doua zi după moartea lui Sylla, agitațiile reîncep. Ceea ce mai rămăsese din partidul popularilor își cerea drepturile pierdute. În fruntea democraților se improvizează ca șef consulul, în funcție pe atunci, Marcus Aemilius Lepidus. Acesta profitase mult de pe urma regimului dictatorial, dar, ambițios peste măsură, pretextînd că Sylla l-ar fi împiedecat să devină odinioară consul, trecu, îndată după moartea dictatorului, de partea partidului popularilor. În această nouă calitate, făcu unele propuneri demagogice, menite să agite masele și să-i atragă simpatiile celor persecutați de Sylla.

Aristocrații nu întîrziară să ia poziție, strîngîndu-și rîndurile în jurul celui alt consul în funcție, Quintus Lutatius Catulus.

Senatul, ținînd la aplanarea conflictului care amenința să izbucnească, găsește pretextul de a trimite pe cei doi consuli în provinciile care, după cît se pare, le fuseseră încă de mai înainte atribuite : Gallia Cisalpină lui Lepidus și Italia lui Catulus.

Lepidus, însă, socotind că a sosit momentul să pună mîna pe putere, se opri, în drum spre Gallia, în Etruria, unde organizează o armată din cei pe care reuși să-i cîștige cu bani. La acțiunile sale aderă și tînărul Marcus Iunius Brutus, care scăpase de urmărirea lui Sylla numai datorită relațiilor sale de familie. Acesta reuși și el, între timp, să strîngă o mică oștire pe care o puse la dispoziția lui Lepidus.

Senatul socoti că amenințarea lui Lepidus și a lui Brutus era nu numai iminentă, dar și foarte primejdioasă și de aceea opuse răzvrătiților propriile sale trupe sub comanda lui Catulus și a tânărului Cn. Pompei. Acesta, deși nu avea pe atunci nici o dregătorie oficială care să-i îngăduie să conducă o armată, prezenta totuși în fața senatului prezența unui devotament sigur, deoarece fusese nu numai membru al partidului lui Sylla, ci și un mare admirator al dictatorului dispărut.

Oștile senatului biruiră, Brutus fu ucis, deși i se promisese că va fi cruțat, iar Lepidus cu trupele sale se refugie în Sardinia, unde n-a putut înfrînge rezistența trupelor senatoriale conduse de Caius Valerius Triarius. Lepidus muri zdrobit de oboseală, iar resturile armatei sale se imbarcară spre Spania.

În tot acest interval de timp, Caesar, cu toate că fusese solicitat să se alăture răzvrătiților, se ținu deoparte.

Deși tânăr și ambițios, el pricepuse că revolta împotriva regimului aristocratic nu avea șanse de reușită. Existau încă oameni cărora dictatorul știuse să le mulțumească cu largheța cu care-și recompensa amicii.

Caesar dovedea în politică o matură înțelepciune. El era conștient că o lovitură dată la timp nepotrivit îi va dăruia pentru totdeauna planurile. Mai știa, apoi, spre deosebire de alți oameni ai vremii sale, că politica cere multă elasticitate.

Iată de ce el rămase departe de aceste prime zguduiri, căutînd alte căi prin care să devină cunoscut opiniei publice. Potrivit obiceiului vremii, tinerii nobili care voiau să joace un rol politic acuzau în public pe cîte un mare personaj politic socotit vinovat de încălcarea legilor. Rezultatul nu interesa, important rămînea discursul ținut cu această ocazie și care trebuia să dea tinerilor acuzatori o imagine fidelă a calităților lor de viitori bărbați de stat.

„Romanii — spunea Plutarh — priveau ca onorabile acuzațiile ce nu ținteau la răzbunări personale și înconjurau cu simpatie pe tinerii care urmăreau pe vinovați asemenea cîinilor de rasă ce hăituiesc fiarele sălbatice ¹“.

Urmărind și el această cale, devenită oarecum obligatorie, Caesar dă în judecată, după sosirea sa la Roma, pe Cn. Dolabella, fost partizan al lui Sylla, învinuindu-l de jefuirea

¹ *Lucullus*, 1.

provinciei Macedonia pe care o guvernase. Dar, deși folosisse mărturia multor cetăți grecești care depuseseră împotriva guvernatorului, totuși pierdu procesul. În schimb, discursul pe care-l pronunță cu această ocazie se pare că a fost o adevărată capodoperă; după mărturiile timpului, el a continuat să fie citit, cu multă admirație, și în epoca lui Tacit.

Caesar întreprinse și o a doua acuzare, dar tot fără succes, de data aceasta împotriva lui Antonius, viitorul coleg de consulat al lui Cicero, învinovățindu-l că ar fi jefuit mai multe orașe din Grecia.

Discursurile rostite cu aceste ocazii — și probabil și altele pe care le-a mai pronunțat între timp — precum și comportarea plăcută și foarte îndatoritoare pentru un tânăr de vîrsta sa i-au atras numeroase simpatii. Mulți începură, totuși, să-și aducă aminte de cuvintele profetice ale lui Sylla, că în Caesar sînt mai mulți Marius... Chiar și Cicero, cu toate incertitudinile sale, se pare că intuise adevărul asupra tînărului elegant, afirmînd că în toate planurile și faptele sale politice vede intenții de tiran, „deși — adăuga el — cînd îi văd părul pieptănat cu atîta grijă, cînd îl văd scărpinîndu-se cu un singur deget, iarăși nu mi se pare că acest om ar putea să se gîndească la un rău atît de mare : distrugerea republicii romane“.

Simțind încă puternica opoziție a partidului aristocratic și poate fiind chiar bănuț de intenții ascunse, Caesar se hotărăște, în iarna anului 75, să plece din nou în Orient, de data aceasta în insula Rodos, locul unde tinerii romani puteau, în școlile de retorică, să-și perfecționeze elocința, arma de cea mai mare nădejde în activitatea politică a epocii.

Cu ocazia acestei călătorii a avut Caesar incidentul cu pirații, care pe atunci jefuiau deseori corăbiile ce pluteau spre Orient. Pînă la aducerea sumei de 50 de talanți, pe care singur o apreciasse că acoperă răscumpărarea libertății sale, el s-a comportat cu un curaj ce i-a umplut de admirație pe tîlhari. Făcea zilnic exerciții fizice și se lua la întrecere cu ei, biruindu-i, iar în orele de repaus alcătuia discursuri și le citea piraților, pe care uneori îi amenința în glumă că-i spînzură.

După ce plăti suma de cincizeci de talanți, fu debarcat pe țarm. Aici, chiar în seara eliberării, Caesar adună în grabă cîteva corăbii și, pornind în urmărirea tîlharilor, printr-o acțiune fulgerătoare îi captură în mare parte, risipindu-le sau

distrugându-le vasele. Rapiditatea în acțiuni va constitui, așa cum vom vedea, una din trăsăturile de bază ale geniului său. Caesar ceru de la proconsulul de pe atunci al Asiei îngăduința de a ucide pirații capturați, neprimind însă nici un răspuns — ceea ce se poate explica fie prin lășitatea, fie prin gelozia proconsulului — el procedă pe răspunderea lui la răstignirea acestora pe cruce, în orașul Pergam. Apoi, fără a mai zăbovi, porni spre Rodos, pentru a urma cursurile de elocință ale vestitului retor Apollonius Molon, care fusese și dascălul marelui Cicero.

Deși ocupat cu studiile, Caesar n-a rămas străin nici față de interesele politice și militare ale patriei. Când Mithridate devastează, în Asia Mică, teritoriile aliaților poporului roman, el, din propria-i inițiativă, recrutează trupe și izgonește oștile regelui, reușind prin această acțiune să păstreze, în anul 74, devotamentul aliaților față de Roma.

Tot cam în acest timp prietenii săi îi trimiseră vorbă să se reîntoarcă acasă. La Roma, generația din epoca lui Marius și Sylla era pe cale de dispariție. Se ridica o nouă generație, cu noi idealuri, și era nevoie de cineva care să-i arate calea spre îndeplinirea lor.

Călătoria de întoarcere, Caesar o făcu pe o corabie de pescari. La Roma, el fusese deja numit pontif în locul unchiului său, Aurelius Cotta, mort subit în Gallia Narboneză, unde se afla în calitate de proconsul. În Cetatea Eternă, Caesar se impune din nou atenției poporului; candidînd pentru funcția de tribun militar, este ales cu o mare majoritate, împotriva concurentului său, Caius Popilius.

Deși în noua sa calitate Caesar a depus o muncă susținută pentru întărirea autorității acestei dregătorii — mult slăbită de Sylla, care vedea în ea o pavăză a democrației sclavagiste romane — totuși, în ansamblu, activitatea sa politică a rămas periferică în raport cu problemele politice majore ale vremii.

Pînă în anul 70, cînd reapare, cu pași hotărîți, pe scena politică, multe lucruri nu se pot spune despre Caesar. Istoricii notează doar activitatea sa pentru obținerea îngăduinței de reîntoarcere la Roma a cîtorva partizani de ai lui Marius — printre care și fratele soției sale, Lucius Cinna — expunînd, într-un discurs, motivele care l-au determinat să acționeze în acest sens.

A fost, pentru Caesar, această perioadă un timp de răgaz pe care și l-a luat în vederea găsirii, în liniște, a celor mai eficiente mijloace pentru realizarea Țelurilor sale, precise pentru el, dar mereu tănuuite celorlalȚi.

Roma se găsea, de fapt, într-un lent război civil, care începușe în vremea lui Marius și Sylla.

În Spania, generalul Quintus Sertorius continua rezistenȚa opoziȚiei populare față de regimul pe care îl instaurase Sylla. Peninsula Iberică devenise un loc de refugiu pentru toȚi romanii care nutreau idei potrivnice regimului syllanian, iar Sertorius apărea ca omul menit să mîntuiască Roma. Acesta era un personaj cu adevărat remarcabil : înzestrat cu dar oratoric natural, cu un simȚ politic pătrunzător și cu mult talent militar, Sertorius știuse să se impună atît soldaȚilor, cît și celor care își gășiseră un adăpost în Spania. Oamenii săi îl comparau cu Hannibal, nu atît pentru că își pierduse și el un ochi în lupte, asemenea generalului cartaginez, ci, mai ales, pentru talentele sale ostășești și pentru priceperea sa organizatorică. În adevăr, spre deosebire de ceilalȚi guvernatori romani, el reușise, prin comportamentul său sincer și prietenesc, să-i atragă pe autohtoni de partea sa, făcîndu-i părȚași la o soartă comună. Deschisese chiar școli, unde tinerii aristocraȚi din peninsula învăȚau în limba latină și deprindeau primele elemente ale celei grecești, devenind treptat romani, prin educaȚie și cultură.

Senatul roman nu putea rămîne multă vreme indiferent față de aceste evenimente.

Împotriva lui Sertorius fu trimis Cnaeus Pompei, pe care victoria asupra lui Lepidus, obȚinută nu de multă vreme, și simpatiile sale pentru aristocraȚie îl indicau drept comandant, deși nu exercitase încă nici o dregătorie oficială care să-i îngăduie, în limitele legilor, să îmbrace haina de conducător militar.

Evenimentele cereau, însă, o rezolvare promptă și de aceea senatul acordă lui Pompei calitatea de proconsul fără să mai întrebe poporul, trimiȚîndu-l cu trupe în Spania. Aici, la început, Pompei n-a prea avut succese, dar neînȚelegerile ivite în tabăra lui Sertorius aveau să-i ușureze victoria finală. În timpul unui ospăȚ, Sertorius fu asasinat de un om al tovarășului său de arme, Perperna, ambiȚios și dornic să devină comandant șef. Perperna, însă, nu avea nici pe departe calităȚile

lui Sertorius, nici prestigiul acestuia și nici nu se bucura de dragostea ostașilor săi. Înfrînt de mai multe ori, acesta se predă și, pentru a-și salva viața, oferă lui Pompei, în schimb, scrisorile pe care diverși oameni politici din Roma le trimisese lui Sertorius, invitîndu-l să debarce în Italia. Pompei le luă, le aruncă în foc fără să le citească și ordonă ca trădătorul să fie ucis. În Spania, așadar, în anul 72 î.e.n. liniștea se restabili.

Cu toată această izbîndă, maimarii Romei nu puteau fi, totuși, liniștiți, căci în Italia răscoala sclavilor, condusă de triful Spartacus, era în toi. Sclavii și săracii năpăstuiți din peninsula declaraseră război Romei asupritoare. Răscoala izbucnise în anul 74 și după doi ani toată lumea recunoștea destoinicia lui Spartacus, vitejia maselor de sclavi și neputința armatelor romane. În anul 72, senatul trimite împotriva răsculaților pe cei doi consuli aflați, pe atunci, în slujbă, dar Spartacus, comportîndu-se ca un general genial, distruge armatele ambilor consuli. Victoria aduce noi contingente de năpăstuiți în tabăra răsculaților, al căror număr se ridică acum la 120 000 de oameni.

Roma trăia zile de panică, asemănătoare cu cele din vremea războiului cu Hannibal, mai ales că se răspîndise vestea că Spartacus intenționa să pornească cu oaste spre capitală.

Senatul însărcinează cu conducerea armatelor romane pe pretorul Crassus, cel mai bogat om din Roma, care luptase odinioară sub comanda lui Sylla. Succesele lui Crassus n-au fost, însă, cele nădăjduite; el însuși ceru senatului să-i trimită în ajutor pe Pompei, socotit drept cel mai capabil general roman.

Spartacus renunță la atacul Romei și porni cu oștile sale spre sudul peninsulei, sperînd să poată trece, cu ajutorul piratilor cilicieni, în Sicilia, unde intenționa să organizeze o puternică bază de rezistență. Neprimind ajutorul promis, Spartacus se văzu blocat de trupele romane în Bruttium și izolat de restul Italiei printr-un șanț adînc, săpat, din ordinul lui Crassus, de-a curmezișul peninsulei, între țărmurile celor două mări¹. Spartacus nu se dădu bătut și, într-o noapte furtunoasă de iarnă, umplînd cu pămînt și lemne o porțiune din șanț, trecu printre liniile romane cu întreaga sa oaste.

¹ Adică, între Marea Tireniană și Marea Ionică.

Profitînd de unele disensiuni ivite între conducătorii militari ai armatelor de sclavi răsculați, Crassus obținu, în sfîrșit, unele succese. Încurajat, el grăbește deznodămîntul, urmărind ca răscoala să fie zdrobită înainte de venirea lui Pompei, pe care, deși îl chemase în ajutor prin intermediul senatului, nu voia să-l aibă părtaș la glorie.

Lupta decisivă avu loc în Apulia, în primăvara anului 71. La începutul bătăliei, Spartacus se avîntă vitejește, hotărît să ajungă pînă la Crassus. În zadar doboară însă, cu propria-i mîină, zeci de romani, căci, rănît la coapsă de o săgeată, cade în luptă. Trupul său n-a putut fi identificat printre cele ale tovarășilor căzuți o dată cu el.

Înfrîngerea răsculaților a costat pe romani tot atîtea jertfe și eforturi cîte aveau să fie necesare, mai tîrziu, pentru cucerirea Galliei. Resturile armatelor răsculaților — vreo 5 000 de sclavi — au fost nimicite de Pompei, care se întorcea din Spania.

Pe arena politică, față în față, se găseau acum cei doi generali : Crassus și Pompei.

Crassus se trăgea dintr-o veche familie aristocratică și fusese întotdeauna partizan al lui Sylla ; de pe urma proscripțiilor organizate de acesta, el reușise să-și strîngă o avere imensă, fiind pe drept considerat cel mai mare „capitalist” al Romei.

Bogat și preocupat mereu să-și mărească averea, și așa uriașă, Crassus nu era, totuși, în fond, un om meschîr. Gata oricînd să dea un sfat — avea o vastă cultură și un pătrunzător spirit practic ce-i dădeau o anumită prestanță — era dispus, uneori, să ajute și materialmente pe cei ce-l solicitau. Această pornire spre gratitudine, impusă mai mult de ocupațiile sale lucrative, îi atraseră unele simpatii, deși el, după cum afirmă Plutarh, nu putea fi pentru nimeni nici prieten de nădejde, nici dușman neîmblînzit. Era un șovăielnic, din calcul sau din instinct.

Pompei, la rîndul său, se ridicase la început ca partizan al lui Sylla, de la care primise, pentru virtuțile militare dovedite, titlul de „cel mare” (*magnus*).

După moartea dictatorului, gloria sa militară a crescut. Ultimele victorii din Spania, precum și acelea asupra resturilor armatei lui Spartacus i-au întărit poziția și renumele.

Dacă prin antecedente apărea ca un syllanist, prin interesele prezente Pompei se apropia de linia politică a partidului democrat. Reîntors în Italia, el urmărea, în primul rând, o împroprietărire a foștilor săi soldați, a căror simpatie, în viața civilă, nu-i era indiferentă, iar pentru sine dorea dregătorii înalte, care să-i asigure superioritatea politică. Partidul popularilor privea cu simpatie aceste deziderate, căci pe de-o parte avea nevoie de sprijinul armatei în lupta împotriva senatului, citadela aristocrației, iar pe de altă parte, de oameni cu autoritate, care să redea vechilor instituții democratice importanța pe care Sylla de mult le-o nimicise.

În Pompei și Crassus poporul vedea pe acei care puteau să reînvie vechile așezăminte republicane ; senatul, recunoscător pentru serviciile aduse, le îngădui, amîndurora, să-și pună candidatura pentru anul 70 la cea mai înaltă dregătorie din stat : consulatul.

După alegere, Pompei pe față, iar Crassus cu oarecare abilitate prudentă, își manifestară crezul lor politic, care ținea la năruirea regimului constituțional syllanian. În calitate de consul *designatus*¹, Pompei participă la o adunare convocată de tribunul poporului Marius Lollius Palicanus, cu care ocazie aderă fățiș la programul politic al popularilor. Mersul evenimentelor se putea de pe acum întrezări, dar nu tot atât de ușor era, pentru cei mulți, să prevadă și deznodămîntul acestora ; sub pretextul reînvierii democrației, ei aveau să deschidă calea spre instaurarea regimului personal.

Aristocrația i-a reproșat lui Pompei această schimbare de atitudine, dar poporul l-a înconjurat de îndată cu toată atenția și solitudinea. La rîndul său, Caesar își pune toată energia în serviciul lui Pompei, în care vede un confrate născut din aceleași idei și avînd aceleași aspirații. În viitor, aceștia doi se vor întîlni în lupta decisivă pentru cucerirea puterii, dar Caesar, care știa să prevadă totul, era convins că pînă atunci drumul lor trebuie să fie același.

Îndată după luarea în primire a funcțiilor, cei doi consuli nu ezitară să pună în aplicare planul inițial. Propunînd în comun legea care avea să le poarte numele — Pompeia Licinia — Pompei și Licinius Crassus redară tribunilor im-

¹ Denumire pe care o purta consulul după alegere și pînă la intrarea sa în funcție.

portanța politică de odinioară. Din nou, tribunii căpătară dreptul de a propune legi și, mai ales, dreptul de *intercessio*, în temeiul căruia ei se puteau opune ducerii la îndeplinire a hotărârilor magistraților și ale senatului, precum și propunerilor făcute adunărilor populare. Într-un cuvânt, fu reînviată dregătoria de care senatul se temea cel mai mult, căci tribunii, expresie a intereselor partidului democrat, puteau oricând opri, fără drept de apel, mersul întregului mecanism constituțional.

Dacă prin această reformă interesele popularilor fuseseră asigurate, Pompei nu pierdu din vedere nici pe cele ale cavalierilor, pe care voia să-i facă partizani ai politicii sale antisenatoriale. De data aceasta, însă, Pompei n-a fost nevoit să iasă pe scenă, lăsând un asemenea rol lui Cicero, el însuși membru al ordinului ecvestru.

Orator de mare talent, om de vastă cultură și jurist desăvârșit, Cicero era de o energie ce se impunea, mai ales, prin strălucirea ei verbală. Cazul lui Verres, dând posibilitate lui Cicero să se manifeste în toată splendoarea talentului său, avea, totodată, să ușureze reforma pe care Pompei o preconiza în domeniul organizării judiciare.

Verres, membru al ordinului senatorial, era pe atunci prototipul aristocratlului roman corupt și abuziv. Pretor în anul 74, Verres devenise celebru prin măsurile sale judiciare ilegale, inspirate de amanta sa, Chelido, femeie imorală, lipsită de orice scrupul. Dar adevărata „celebritate” și-a câștigat-o în Sicilia, unde a fost trimis ca propretor în anul 73. Devastând sanctuarele pentru a le lua prețioasele odoare, răpind cetăților operele lor de artă, supunând pe contribuabili la dări insuportabile, imaginate cu o diabolică ingeniozitate, patronând în viața publică corupția și venalitatea, Verres s-a dovedit a fi un administrator de cel mai veros tip.

Cicero îl acuză, cu curajul pe care îl dădea justetea cauzei, într-un proces rămas celebru. Condamnat în lipsă și obligat să restituie sicilienilor 40 milioane de sesterți, Verres se auto-exilează. Urmărind să discrediteze administrația senatorială coruptă, Cicero continuă acuzarea împotriva inculpatului absent, scriind, ca și cum Verres ar fi apelat sentința de condamnare, o scînteietoare pledoarie în care, enumerînd crimele monstruoase ale acestuia, demască, în termeni drastici, raci-
lele regimului aristocratic senatorial.

Poziția justificată a marelui avocat și discursurile sale, argumentate și pline de vervă, nu puteau rămîne fără rezultat.

În adevăr, unchiul lui Caesar, pretorul Aurelius Cotta, propune o lege — *lex Aurelia* — în temeiul căreia monopolul senatorial din instanțele de judecată este desființat, prin instituirea unor instanțe în care senatorii se aflau în minoritate față de cavalerii și de tribunii visteriei¹ — aceștia din urmă în majoritate plebei — admiși și ei să facă parte din completele de judecată.

O ultimă lovitură dădură cei doi consuli — Pompei și Crassus — regimului senatorial prin restaurarea cenzurii, care, pe timpul lui Sylla, încetase de a mai exista. Cu ocazia noului recensămînt, organizat de cenzorii ce fuseseră aleși, 64 de membri ai ordinului senatorial au fost radiați de pe listele senatoriale; în schimb, au fost înscrși pe listele cetățenilor romani atît plebea din Roma, cît și cea din Italia, care, în urma războaielor aliaților², primise dreptul de cetățenie romană. Reînființarea cenzurii a readus după sine posibilitatea arendării veniturilor provinciale societăților cămătărești alcătuite din cavaleri. Vechea lege, abolită odinioară de Sylla, este astfel din nou repusă în vigoare, iar Pompei își vede popularitatea crescută prin aderarea ordinului ecvestru la politica sa, favorabilă acestuia și ostilă ordinului senatorial.

Cu ocazia recensămîntului organizat, s-a procedat și la alegerea membrilor ordinului ecvestru (*lectio equitum*), în care Pompei vedea acum un aliat sigur în lupta începută împotriva aristocrației senatoriale. Atitudinea lui Cicero în procesul lui Verres o dovedise pe deplin. La recensămînt s-a prezentat și Pompei, cavaler și el. Înconjurat de lictori și îmbrăcat în haine de consul, ținînd calul de căpăstru, Pompei răspunde calm și măsurat la întrebările ce i se pun. „Ai îndeplinit serviciul militar cerut de lege?” a fost una din întrebări. „Da — a răspuns consulul — și toate campaniile le-am făcut sub comanda mea.” Mulțimea care era de față a izbucnit în aplauze și urale la adresa primului cetățean al statului, care, cot la cot cu omul de rînd, venise să-și facă datoria obștească.

Sprijinind politica lui Pompei, Caesar, care se bucura de o oarecare faimă, își puse serviciile în slujba acestuia, fiind con-

¹ *Tribuni aerarii*.

² Războaie duse, între anii 90—88 î.e.n., de către aliații italici ai Romei, pentru obținerea de drepturi civile și politice.

vins că momentan această alianță nu putea decît să-i aducă profit. Fără greutate, ca prieten al lui Pompei, el este ales *quaestor* pentru anul 68.

Cît de mult era simpatizat Caesar de masele populare în acea vreme se poate vedea din relatările istoricilor Suetonius și Plutarh.

Puțin după alegerea sa și ca *quaestor*, Caesar pierde pe mătușa sa Iulia, soția lui Marius, și apoi pe Cornelia, tovarășa sa de viață. Funeraliile pe care le-a organizat pentru mătușa dispărută trădează nu numai simpatia sa pentru cauza popularilor, dar și ambiția și năzuințele sale politice.

În fruntea convoiului mortuar el puse să fie purtate chipurile lui Marius și ale partizanilor săi, care fuseseră condamnați de Sylla ca dușmani ai republicii. Pe cînd convoiul trecea pe străzile Romei, cîtiva din partizanii lui Sylla manifestară împotriva gestului lui Caesar, dar poporul care umplea drumul pînă la refuz izbucni în urale neconținute, în semn de simpatie și aprobare. Cînd veni momentul elogiului funebru, Caesar luă cuvîntul, evocînd cu multă emfază descendența înaltă a mătușii sale, urmărind, implicit, să-și glorifice obîrșia.

„După neamul mamei, spuse Caesar, mătușa mea coboară din regi, iar după tată din zeii cei nemuritori. În adevăr, din regele Ancus Marcius coboară familia Marcilor, nume pe care-l purta și mama mea, iar ginta Iulia, din care face parte familia noastră, coboară din Venus însăși. Astfel, neamul nostru întrunește în el maiestatea regilor, care sînt așa de puternici peste oameni, și venerația zeilor, care stăpînesc pe regi.“¹

Era în aceste cuvinte — pronunțate în cadența retorică, specifică limbii latine — ceva din puterea lăuntrică a ambițiosului Caesar, care năzuia, cu ardoare și tenacitate, să urce tot mai sus, cu sprijinul oamenilor și prin bunăvoința zeilor.

La înmormîntarea soției sale, Cornelia, Caesar pronunță un nou discurs, deși obiceiul roman din vechime nu îngăduia asemenea elogii decît femeilor în vîrstă. Caesar urmărea, însă, acum, la începutul ascensiunii sale, să-i cîștige pe cei mulți. Nenorocirea ce-l lovise îi atrăsese compătimirea poporului,

¹ Suetonius, *Caesar*, VI.

iar cuprinsul îndurerat și sensibil al cuvîntării i-a adus aprecierea de om duios și capabil de sentimente înalte.

Pentru începutul carierei sale, aceste două elogii au însemnat mult; simpatia maselor populare l-a înconjurat din toate părțile, dîndu-i încrederea și speranța de care avea nevoie.

Deși în discuțiile particulare Caesar nega uneori drepturile plebei, susținînd că unii oameni sînt meniți să conducă și alții să asculte, totuși el era conștient că cei mulți reprezintă o forță și era convins că regimul pe care-l visa trebuia să aibă o bază, cel puțin inițial, solidă. Genialitatea lui îl făcea să intuiască faptul că sursa legitimă a puterii politice este poporul, dar totodată și că poporul roman, conservator în multe privințe, socotea drept conducător legitim pe cel ce se trage din zei. Era o cheazășie a legitimității puterii, de care magistrații Romei fiind convinși se arătau întotdeauna bucuroși cînd alegerea lor se însoțea și de semne supranaturale.

Era, așadar, firesc ca la începutul carierei sale Caesar să facă totul pentru a avea de partea lui sprijinul poporului și să-și aureoleze obîrșia, legînd-o de zeii nemuritori, potrivit tradiției romane, care cerea ca la cîrma statului să fie conducători iubiți de oameni și favorizați de zei.

În calitate de *quaestor*, Caesar fu trimis în provincia Spania Ulterior, adică în Spania de dincolo de Ebru. În drum spre provincie se povestește că, străbătînd Alpii, Caesar a ajuns într-un sat din Gallia, sărac și puțin populat. „Oare și aici — au spus însoțitorii lui Caesar — sînt ambiții politice și lupte pentru înțîietate?” Iar Caesar, îngîndurat, le-a răspuns: „Aș vrea mai bine să fiu cel dintîi din acest sat, decît al doilea în Roma” — dînd prin aceste cuvinte expresie ambiției sale nemăsurate.

În Spania, ca subaltern al propretorului Antistius Vetus, își îndeplini, cu multă abnegație și însuflețire, sarcinile pe care le primise.

Ca judecător al diverselor neînțelegeri care se iveau între romanii din orașele provinciale, Caesar a dat dovadă de o matură înțelepciune și cumpătate, iar față de interesele provinciei a manifestat, și acum, ca și mai tîrziu — căci peste șapte ani avea să se reîntoarcă aici ca propretor — o sollicitudine care avea să-l apropie de oamenii locului, aducîndu-i nenumărate simpatii. De asemenea, istoricii relatează

respectul pe care Caesar îl purta șefului său, propretorul Vetus, precum și modestia sa. Cu Vetus a rămas în bune relații, iar după ce a ajuns stăpînul Romei, i-a numit fiul în funcția de *quaestor*.

Activitatea sa zilnică, conștiincioasă și răbdătoare, de judecător și administrator, nu-i slăbi nici ambiția, nici conștiința propriilor lui interese.

Suetonius ne relatează că într-una din zile Caesar ajunsese, cu ocazia unei inspecții legate de funcția sa, tocmai la Gades, în apropierea Gibraltarului, unde în templul lui Hercule se afla statuia marelui Alexandru Macedon. Cercetînd-o cu atenție, Caesar, care avea pe atunci treizeci și doi de ani, spuse, izbucnind în plîns : „La vîrsta mea el a cucerit lumea, iar eu n-am reușit încă să fac nimic.“

Adevărată sau nu, anecdota reliefează idealurile lui Caesar și voința lui neînfrîntă de a le îndeplini, asemenea aceluia pe care lumea, pe atunci, îl socotea un semizeu.

Fără a sta mult pe gînduri, Caesar ceru îngăduința de a se reîntoarce la Roma, unde, după spusele lui Suetonius, urmărirea să întîlnească prilejuri potrivite pentru fapte mari, vrednice de pornirile sufletului său înflăcărat.

Plecînd din Spania, Caesar întîrzie cîtăva vreme în coloniile latine din Gallia Cisalpină și Transpadană. Aceste colonii, care reclamau cu ardoare cetățenia romană, îl primiră cu multă bucurie, fiind cunoscut pentru simpatia pe care o nutrea orașelor din provincie. Poate că Caesar le-ar fi instigat și mai mult, sfătuiindu-le să-și susțină pretențiile, dacă senatul n-ar fi ordonat ca armatele recrutate împotriva piraților din Cilicia să rămîină încă în Italia, pentru a interveni în eventualitatea unei răzvrătiri.

La Roma, Pompei era pe atunci omul politic cu cea mai mare influență și autoritate. Bazîndu-se pe masele de plebei, de a căror simpatie se bucura după reînființarea tribunatului, și pe cavaleri, cărora le redeschisese porțile speculațiilor lucrative în provincie, el avea o preponderență întemeiată pe adeziunea tuturor cetățenilor liberi, cu excepția, bineînțeles, a ordinului senatorial. Pentru consolidarea puterii sale politice, ar mai fi trebuit să aibă comanda armatei, deoarece, în conformitate cu cele petrecute mai înainte, se părea că forța armelor începuse să decidă destinele cetății republicane.

Prilejul preluării conducerii armatei n-a întârziat să se ivească. Profitînd de războaiele civile și de răzcoalele sclavilor din peninsulă, pe de o parte, și încurajați de dușmanii Romei și în special de Mithridate, pe de altă parte, pirații din Marea Mediterană își întăriseră forțele tot mai mult și, nestingheriți de nimeni, ajunseseră o primejdie pentru Roma. Pornind din Cilicia, ale cărei țărmuri le oferea adăposturi sigure, dar avînd numeroase puncte de sprijin bine organizate pe tot litoralul Mediteranei, pirații, care dispuneau de peste 1000 de corăbii, jefuiseră mai bine de 400 de orașe, omorînd și vînzînd ca sclavi pe locuitorii acestora. Ajunseseră cu prădăciunile pînă la Ostia, adică pînă la portul maritim al Romei ; corăbiile care se încumetau să traverseze Mediterana erau prădate sau nevoite să plătească sume mari drept răscumpărare. În zadar trimisese senatul cîteva expediții contra lor. Succesele momentane și locale nu au putut distruge răul din rădăcină.

Din cauza piraților, Roma era amenințată de un rău și mai mare : de spectrul foamei. Legăturile maritime cu grînarele de aprovizionare fiind tăiate, Roma nu mai putea distribui grîu plebei urbane, ceea ce constituia o primejdie socială fără precedent.

Pericolul trebuia cu orice preț înlăturat și, în acest scop, la începutul anului 67, tribunul Gabinius propuse o lege prin care să se acorde unui fost consul, pe timp de trei ani, puteri excepționale, în temeiul cărora acesta să poată echipa o flotă de 200 de corăbii, să recruteze oricîte trupe ar crede de cuviință și să adune bani din toate provinciile, în vederea nimicirii piraților. Autoritatea comandamentului său trebuia să se extindă asupra întregii Mediterane și asupra coastelor ei, pînă la o distanță de 70 km în interior. Se acordau, astfel, unui simplu particular, puteri dictatoriale.

Senatul nu putea accepta un asemenea proiect de lege, care, încredințînd unui cetățean, în formă juridică, dictatura mărilor, îi asigura, în fond, o preponderență asupra întregului mecanism statal. Și dilema senatului era cu atît mai mare, cu cît toată lumea știa că Pompei, omul politic al zilei, era menit să preia această importantă sarcină. Pînă la urmă, înspăimîntat, totuși, de puterile ce urmau să fie acordate unui simplu particular, senatul opuse un veto categoric legii, „pre-

ferînd, după spusa lui Dio Cassius, să fie striviți de pirați, decît să acorde asemenea prerogative lui Pompei”¹.

Caesar sprijini proiectul cu toată tăria, nu dintr-o simpatie sinceră pentru Pompei, ci convins de gravitatea primejdiei și, mai ales, din necesitatea stabilirii în fapt a unei dictaturi menite să obișnuiască pe cetățeanul roman cu conducerea autoritară la care medita și el și pe care avea de gînd s-o impună într-un viitor mai apropiat sau mai îndepărtat lumii romane. Că Caesar se alăturase cauzei lui Pompei și că urmarea să strîngă legăturile cu acesta numai în intenția de a-și îndeplini propriile sale țeluri rezultă și din încheierea unei a doua căsătorii cu o rudă de-a lui Pompei, cu frumoasa și bogata Pompeia, deși aceasta — nepoată a lui Sylla — era fiica aristocratului Q. Pompeius Rufus, ucis de partizanii lui Marius în vremea războiului civil.

Împotriva proiectului s-au pronunțat, evident, exponenții aristocrației senatoriale, Q. Catulus, Q. Hortensius, și, mai ales, consulul Q. Calpurnius Piso, care afirma că Pompei, încercînd să joace rolul lui Romulus, va sfîrși întocmai ca acesta.

Proiectul era, însă, scump poporului, care vedea în votarea lui chezașia asigurării aprovizionării cu grîu.

În mijlocul acestei frămîntări, proiectul a fost votat, dîndu-se lui Pompei puteri chiar mai întinse decît cele prevăzute în forma lui inițială. În adevăr, acesta putea înarma acum 500 de corăbii și recruta 120 000 de pedestrași și 50 000 de cavaleri ; de asemenea, primea îngăduința să ia din vistierie orice sumă de bani va crede de cuviință.

Votarea legii, în iarna anului 67, a avut urmări imediate și de necrezut. Pirații s-au îndepărtat de coastele Italiei și, ca urmare, prețul grînelor a coborît ; plebea spunea că a fost de-ajuns să fie pronunțat numele lui Pompei, pentru ca primejdia să fie îndepărtată.

Investit cu puterile discreționare prevăzute de lege, Pompei porni la lucru cu răbdarea, priceperea și perseverența ce-l caracterizau. În trei luni de zile — în primăvara anului 67 — Marea Mediterană, de la Hellespont la coloanele lui Hercule², a fost curățită de pirați, 1300 de corăbii ale acestora fiind arse ; pirații care n-au căzut în lupte au fost colonizați în orașele depopulate ale imperiului roman, unii chiar în Ca-

¹ XXXVI, VII.

² Adică de la Dardanele pînă la Gibraltar.

labria. Și cu această ocazie Pompei dăduse dovadă de curaj, destoinicie ostășească și de un larg spirit de umanitate.

Spre sfârșitul anului 67, noi știri alarmante se făceau auzite la Roma. Prin oamenii lor de afaceri, cămătarii erau informați că speculațiile merg prost în provinciile din Asia Mică. Aici, armata generalului Lucullus, după câteva succese răsunătoare împotriva dușmanilor inveterați ai Romei, Mithridate și Tigrane, se dovedi incapabilă să mai continue luptele, iar proconsulii Acilius Galabrio și Marcius Rex, trimiși să întărească trupele romane, se arătară la fel de neputincioși. Ca urmare, Mithridate și Tigrane prinseră din nou curaj: primul puse din nou stăpânire pe Pont, iar cel de al doilea trecu prin foc și sabie Cappadocia.

În aceste împrejurări trebuia găsit din nou omul care, în fruntea armatelor romane, să lichideze primejdia din Asia, să asigure celor interesați posibilitatea de a face afaceri lucrative în provinciile supuse exploatarei Romei, precum și să permită, în continuare, procurarea cantităților de grâu destinate să astîmpere foamea plebei romane în neconținută efervescență.

Prietenii și partizanii lui Pompei găsiră momentul potrivit de a-i asigura, iarăși, înțîietatea. La începutul anului 66, tribunul Caius Manilius propuse un proiect de lege, prin care se recomanda să se acorde lui Pompei, peste puterile pe care le deținea în calitate de dictator al mărilor, comanda armatelor din Orient, fără a fi îngrădit de nici o limită, precum și dreptul de a declara război și de a încheia pacea, în numele poporului roman, cu oricine și oricînd.

Niciodată nu se acordaseră puteri atît de întinse vreunui roman, nici chiar lui Scipio, pentru a înfrînge pe cel mai mare dușman al Romei: Cartagina.

Ca și cu ocazia legii propuse de Gabinus, și acum se făcură auzite voci care se opuneau proiectului, demascînd primejdia pe care acesta o ascundea. Catulus și Hortensius, ca și altă dată, luară cuvîntul împotriva propunerii. Primul spuse că votarea legii va obliga pe cetățeni, dacă vor voi să mai știe ce este libertatea, să se refugieze în pădurile din munți, iar cel de al doilea declară că destinele republicii nu puteau fi încredințate unei singure persoane, indiferent cine ar fi ea.

Alături de Pompei se aflau Cicero și Caesar. Într-un discurs politic rămas celebru — *De imperio Cn. Pompei* — Cicero face un adevărat elogiu lui Pompei. Trecutul său și succesele obținute sînt, pentru Cicero, cheazăia biruințelor viitoare, iar puterea ce i se acordă nu trebuie să înspăimînte pe nimeni. Conform tradiției romane, ea este asemenea celei încredințate odinioară lui Marius sau lui Scipio Aemilianus.

În același sens a vorbit și Caesar. Discursul nu ni s-a păstrat, dar atitudinea sa nu este decît continuarea politicii pe care o adoptase încă de mai înainte. În acest proiect, Caesar prețuia nu numai noua lovitură dată oligarhiei senatoriale incapabile, dar și accentuarea, pe cale legală, a regimului personal, spre care el însuși năzuia.

Susținută, așadar, de populari, de cavaleri și chiar de unii aristocrați moderați, care, după acceptarea propunerii lui Gabinus, înțeleseseră că orice împotrivire este sortită eșecului, proiectul propus de Manilius e votat în unanimitate de cele 35 de triburi de alegători.

Puterile și prerogativele încredințate lui Pompei depășeau nu numai pe cele pe care le avuseseră conducătorii politici romani mai înainte, ci limitele înseși ale constituției Romei. Nu fără sens, un grec, care cunoștea realitățile despoției orientale, îl numea pe Pompei „rege al regilor”.

Rezultatul votării fu adus la cunoștința lui Pompei în Asia, unde se afla acesta în exercițiul îndeplinirii sarcinilor primite prin legea Gabinia. Susținînd că noul comandament îi depășește puterile și intențiile, Pompei — care, deși ambițios, nu avea, asemenea lui Caesar, curajul să se arate ca atare — declară că ar fi preferat să trăiască printre necunoscuți, bucurîndu-se de plăcerile vieții, decît să se expună, în culmea gloriei, la atacuri nedrepte și dușmăanii pornite din răutate sau invidie.

Nici cei din jurul său nu credeau în sinceritatea celor afirmate de marele Pompei ; cel mult unii dintre ei puteau reflecta la faptul că o falsă modestie este mai primejdioasă decît o ambiție sincer declarată și inteligent argumentată.

Luîndu-și în primire noua funcție, Pompei nu întîrzie să se întîlnească cu Lucullus, al cărui succesor fusese numit. Întîlnirea n-a fost prea amicală, cel puțin către sfîrșitul ei. Mînios de înlocuirea sa, Lucullus acuză pe Pompei de imoralitate, ca unul care vrea să culeagă roadele unei victorii pe

care altul o pregătise. „Asemenea unei păsări de pradă lașă și fricoasă, care merge pe urmele vânătorului atrasă de mirosul măcelului, la fel Pompei se aruncă pe trupurile răpuse de alții și triumfă din loviturile pe care aceștia le-au dat.“ Discuțiile, evident, n-au putut schimba nimic din soarta celor doi generali : Lucullus se reîntoarce la Roma, unde va trăi din bogățiile jefuite în campanii, iar Pompei se îndreaptă în fruntea oștilor împotriva Orientului.

Trei ani (66—63) au fost suficienți lui Pompei să înfrângă definitiv pe dușmanii Romei și să consolideze stăpânirea romană în Orient, care va dura până aproape de prăbușirea statului roman.

Mithridate, învins, se sinucide, iar Tigrane capitulează în fața generalului roman. Introducând ordinea și disciplina în statele și orașele din Asia Mică, Pompei le organizează în conformitate cu principiile elastice ale dreptului administrativ roman.

El statornici dominația Romei în Orient pe o rețea de provincii — pentru prima dată înființate — și pe state vasale, fără putere de a se menține singure, legate, asemenea unor sateliți, de Cetatea Eternă, prin tratate așa-zise de prietenie și de alianță. În imposibilitate de a se uni împotriva Romei, care le-a întemeiat și care a menținut echilibrul între ele, bazându-se pe deviza *divide et impera* (dezbină și stăpânește), aceste provincii și state vasale au rămas în stare de subordonare, asigurând liniștea la hotarele orientale ale Imperiului roman până la prăbușirea acestuia. În fine, noua organizare avea să asigure Romei venituri uriașe, precum și succesiunea civilizației helenistice, cu toate consecințele ei pozitive și negative, începută în Asia Mică încă de diadochii și epigonii lui Alexandru Macedon.

Prin cuceririle sale, prin organizarea teritorială a Asiei Mici și prin statornicirea unei păci trainice apărute de trupele romane, într-o regiune mai înainte atât de dușmănoasă Romei, Pompei reuși să pună piatra de temelie a unei conduceri politice autoritare în statul roman, premisă a monarhiei de mai târziu, impusă de evenimente și visată de Caesar.

Ajuns aici, Pompei s-a oprit. Indecis sau necutezînd să încalce ostentativ temeliile constituției romane sau, poate, temîndu-se ca nu cumva prea multe onoruri să stîrnească dușmăanii de neîmpăcat, sau, în sfîrșit, fără prea multă ambiție,

Pompei a preferat să rămână la răspîntia istoriei, lăsîndu-se dus de evenimente.

Cu mai puțin scrupul și fără procese de conștiință, Caesar își deschide, însă, larg calea carierii politice, profitînd de aceleași evenimente.

În timp ce Pompei conducea armatele romane în Orient, cucerind, prin biruințe fără strălucire, dar sigure, aproape întreagă Asia Mică de azi, Caesar își pregătea terenul viitoarei sale dictaturi, dirijînd politica Romei fie în văzul tuturor, fie — ceea ce se întîmpla adesea — din umbră, pentru a nu-i fi ghicite planurile și gîndurile. Caesar înțelegea prea bine necesitatea monarhiei — reclamată de interesele sociale ale stăpînilor de sclavi, de unitatea Italiei și de contopirea acesteia cu provinciile romane într-un sistem tot mai unitar și mai omogen în ce privește destinul lor politic — ca să rămînă în afara arenei în care se desfășurau evenimentele.

După ce în anul 67 fusese numit supraveghetor (*curator*) al căii Appia, în anul 66 Caesar este ales edil curul pentru anul 65, în timp ce Licinius Crassus este proclamat censor.

În același an fuseseră aleși consuli P. Cornelius Sulla și P. Autronius Paetus, care urmau să intre în funcție în anul 65.

Dușmani ai oligarhiei, noii aleși în magistraturile menționate nu erau bine priviți de nobilimea senatorială; ea se temea de coaliția care putea oricînd asigura dominația politică a partidului popularilor. De aceea, senatorii se crezură îndrituiți să ia măsuri de precauție. Cu privire la noii consuli le și găsiră. Acuzați de a fi cumpărat voturile alegătorilor, cei doi consuli sînt condamnați, iar mandatul lor anulat.

Măsura produse o reacție puternică în rîndurile popularilor. Se înjgheabă chiar o conspirație. Conducerea o avea bogătașul Crassus, care, în caz de reușită, urma să devină dictator. În tentativa sa, Crassus era susținut, printre alții, de permanentul său debtor Caesar și de nobilul scăpătat L. Sergius Catilina. Transfug din rîndurile oligarhiei pe temeiul unor considerente personale meschine, acesta din urmă se manifestase în războaiele civile cu deosebită cruzime, dar și cu mult curaj, dovedindu-se bun cunoscător de oameni și dornic să parvină, prin orice mijloace, la o situație înaltă.

Complotul, însă, eșuă. La nereușită, Caesar a jucat un anumit rol. Este greu de precizat ce anume l-a determinat pe Caesar să împiedice reușita înțelegerii. Poate pentru a

arăta Cetății că mijloacele teroriste îi repugnă, poate pentru a câștiga unele simpatii sau, poate, pentru a ieși dintr-o mișcare în care eventuala izbîndă avea să aducă puterea nu lui, ci lui Crassus, din a cărui inițiativă fusese pusă la cale conspirația. Senatul nu îndrăzni să demaște conspirația, fie din mîndria de a nu da în vileag primejdia ce amenința regimul oligarhic, fie din teamă. Pentru a-și asigura liniștea în viitor, el făcu chiar unele concesii cîtorva conjurați.

Caesar însă nu rămîne pasiv, ci, eliberat de îndatoririle ierarhice înguste statornicite întotdeauna în micile grupări conspirative, continuă cu făurirea planurilor sale îndrăznețe.

Mai întîi, în primăvara anului 65, încearcă, cu ajutorul unor tribuni, să obțină misiunea de a cuceri Egiptul și de a-l transforma în provincie romană. Ocazia ar fi fost potrivită, deoarece tocmai atunci locuitorii din Alexandria izgoniseră pe regele lor Ptolemeu al XIII-lea Auletes, căruia romanii îi dăduseră titlul de aliat și prieten al poporului roman.

Fruntașii ordinului senatorial s-au opus însă și proiectul de lege propus tribunilor n-a fost votat.

Caesar nu se descurajă și continuă lupta împotriva oligarhiei, lovind în cei care în vremea lui Sylla își făcuseră o meserie din a jefui și omorî (*sicarii*), încurajați de regimul dictatorial. În calitate de *iudex quaestionis*, adică de președinte al tribunalului criminal, chemă în judecată pe cîteva dintre ticăloasele unelte ale lui Sylla, reușind să condamne pe unii din ei și să înfiereze astfel și juridicește regimul oligarhic al fostului dictator.

Poporul a primit cu satisfacție aceste sentințe, în care vedea începutul unei legalități menite să apere viața și cinstea cetățenilor. Dar simpatia populară și-a atras-o Caesar în special prin realizările și spectacolele inițiate de el în calitate de edil curul.

Printre altele, a înfrumusețat forul roman și templele și, mai ales, colina Capitoliului, ridicînd portice unde au fost expuse nenumărate obiecte de preț; a organizat pentru popor numeroase spectacole și jocuri de circ, iar în memoria tatălui său a scos în arenă un număr de 320 de perechi de gladiatori, îmbrăcați în armuri aurite. Faptul a pus pe gînduri pe dușmanii lui, care cerură ca în viitor, la Roma, numărul gladiatorilor să fie limitat printr-o lege specială.

Îndeobște, oligarhia vedea în luxul acestor jocuri și petreceri un semn de vană ostentație juvenilă, care avea să consume curînd mijloacele materiale și tot creditul lui Caesar, ducîndu-l la ruină. Caesar, însă, căuta să-și asigure o bază socială pe cît de largă, pe atît de devotată ascensiunii sale viitoare. De acest fapt era convins și colegul său, edilul Marcus Bibulus, care, acoperind cheltuielile magistraturii lor comune în egală măsură, afirma, și pe bună dreptate, că, deși ei se ruinau împreună, toți vedeau numai pe Caesar și credeau că singur el suportă cheltuielile fastuoaselor spectacole.

Că în adevăr Caesar urmărea să cucerească simpatia popoului și, mai ales, pe a membrilor partidului popularilor ne-o dovedește împrejurarea următoare. Într-o dimineață, cetățenii Romei văzură strălucind pe Capitoliu mai multe statui poleite cu aur : unele reprezentau pe Marius și altele pe zeița care simboliza Victoria. Cele ale lui Marius purtau chiar inscripții amintind de biruințele acestuia asupra lui Iugurtha și a cimbrilor. Toți știau cine a pus acolo acele statui. Partizanii senatului îl acuzau pe Caesar că vrea să reînnoiască dictatura, reînviind cultul lui Marius, a cărui memorie fusese proscrisă de senat. Mulțimea ce se strînsese în grabă pe Capitoliu izbucni, însă, în urale și unii, cu lacrimi în ochi, strigară din răsputeri că singur Caesar este vrednic de numele celui ce biruise pe cimbri.

Oligarhii din senat n-au întîrziat să condamne purtarea lui Caesar, iar fruntașul aristocrației, Lutatius Catulus, a afirmat că „Caesar nu mai caută să năruie Republica lovind pe ascuns, ci se folosește chiar de arme în văzul tuturor”¹.

Caesar a știut să se apere cu măiestrie, liniștind senatul și cîștigînd încrederea cetățenilor care, încurajîndu-l, îl asigurau că nu peste multă vreme ziua biruinței va sosi...

În anul 64 începură pregătirile pentru alegerile consulare din anul următor. Se înscriseră șapte candidați.

Din partea partidului popular — ai cărui conducători de fapt erau Caesar și Crassus — candidau Catilina și C. Antonius Hybrida. Transfug, ca și Catilina, din tabăra lui Sylla, Antonius era un individ fără personalitate, o unealtă docilă în mîna ambițioșilor conducători ai partidului popularilor. Ca-

¹ Plutarh, *Caesar*, VI.

tilina, prin curajul, energia și ura pe care o nutrea oligarhiei, corespundea și el intereselor acestora.

Ordinul senatorial, care nu avea candidați anume propuși, pentru această alegere, se hotărî să sprijine pe cavalerul Cicero, marele orator și avocat al Romei. Fără prea multe scrupule, oscilant în orientarea sa politică, după interese de moment, dar strălucit vorbitor și om de drept înzestrat cu o inteligență ascuțită, Cicero se bucura în rîndurile concetățenilor săi de o mare faimă și de o simpatie uneori sinceră. Calitățile sale și sprijinul poporului n-ar fi fost suficiente, însă, în condițiile de atunci. Senatorii găsiseră în el omul de care aveau nevoie. Orator ce putea influența masele prin strălucirea cuvîntului său, Cicero, cu toată originea sa modestă — un „om nou“ (*homo novus*) cu alte cuvinte — apărea, în ochii oligarhiei, înspăimîntare de primejdia unei victorii a popularilor, ca un adevărat mîntuitor.

„Teama de conspirație, scrie Sallustius, a fost cauza ridicării sale. În alte împrejurări, orgoliul nobilimii s-ar fi revoltat împotriva unei astfel de alegeri. Ea ar fi socotit drept o pîngărire ca înalta dregătorie de consul să fie dobîndită de un «om nou», oricît de multe merite ar fi avut. În fața primejdiei, însă, invidia și orgoliul tăcură.“¹

Pentru lupta electorală, ambele tabere s-au pregătit asidu. Crassus și Caesar cheltuiau sume enorme spre a asigura reușita candidaților lor, iar adepții lui Catilina își mobilizară toate forțele, ademeniți de promisiunile demagogice ale acestui scelerat.

Alegerile avură loc într-o atmosferă agitată, iar rezultatele arătară că, de fapt, nu se putea asigura o unanimitate pentru nici unul din partide.

Cicero, sprijinit de senat, este ales ; la fel, și C. Antonius, susținut de populari. În schimb, Catilina, care nu putea inspira încredere nimănui, căzu.

A doua zi după alegeri, Cicero, urmînd cu fidelitate politica senatorială la care aderase, știu să atragă de partea sa pe candidatul popularilor, pe Antonius, care, înglodat în datorii, cedă în fața ofertei unor avantaje materiale menite să-l salveze de la dezastrul financiar iminent.

¹ *Catilina*, XXIII.

În acest mod, coaliția popularilor, care căuta să instaleze la conducerea statului pe oamenii ei, fusese dejucată. Noii consuli nu vor arăta, însă, prea mare unitate de vederi în activitatea lor. Deosebirile de interese și de concepții politice din trecut nu îngăduiau o sudură perfectă între cei doi conducători, care păstrau încă reminiscențe puternice ale vechii lor dușmăanii.

Cît privește pe Caesar, succesul momentan al senatului nu-l putea supăra prea mult. În adevăr, nici unul din noii consuli nu promitea să fie om de mînă forte : nici șovăitorul Cicero, nici interesatul Antonius. Consulatul lor, așa cum vor arăta evenimentele, nu va însemna nimic deosebit în istoria Romei. Rolurile hotărîtoare pe arena politică își așteptau încă actorii. Pe de altă parte, politica antipopulară a lui Cicero avea să-l îndepărteze tot mai mult de mase pe marele orator, mărind indirect atracția pe care o arătau acestea lui Caesar. Proiectul de lege, propus, la finele anului 64, de tribunul plebei Publius Servilius Rullus, dovedește din plin această stare de lucruri.

Proiectul cuprindea propunerea unei împrumutării a populației sărace, propunere care, după cum arătase istoria mai recentă a Romei, aprindea în aceeași măsură flacăra năzuințelor sărăcimii pentru o viață mai bună și mînia oligarhiei, aceasta nevrînd să cedeze nimic din prerogativele ei funciare, pe care le socotea de nezdruccinat.

Proiectul a fost întocmit cu foarte multă grijă, ținîndu-se seama de toate antecedentele pozitive sau negative ale legislației agrare romane. Se încerca rezolvarea celor mai mici detalii ce s-ar fi putut ivi în practică și se indicau cele mai eficiente mijloace în această privință.

Se prevedea mai întîi ca, în afara unor excepții, terenurile proprietate a statului (*ager publicus*) din Italia să fie cele dintîi supuse împrumutării. Apoi, întrucît aceste terenuri erau insuficiente pentru împrumutarea tuturor celor ce aveau dreptul, proiectul prevedea să se organizeze cumpărarea de pămînt de la particulari, cu achitarea imediată a prețului real. Cît privește fondurile necesare cumpărării respectivelor terenuri, acestea urmau să fie procurate din vînzarea pămîntului statului din toate provinciile romane, cu unele excepții pentru Sicilia și Africa. La banii astfel obținuți se mai adăugau sumele luate drept pradă de război de

către generalii comandanți, cu o singură excepție, a lui Pompei.

Loturile urmau să fie împărțite cetățenilor săraci, începând cu plebea urbană și sfârșind cu cea rustică. Proiectul prevedea alegerea unei comisii alcătuite din zece persoane, care, investite, în acest scop, cu puteri absolute pe timp de cinci ani, deveneau, în fapt, dictatorii Romei.

Proiectul lui Rullus a fost în realitate inspirat de Caesar. Găsirea și reglementarea minuțioasă și logică a metodelor celor mai eficiente de punere în aplicare a legii dovedesc o minte bine organizată și o orientare realistă, pătrunzătoare. Finalitatea proiectului tinde, la rîndul ei, spre rezolvarea uneia din cele mai acute probleme sociale romane, strîns legată de interesele partidului popular din care făcea parte Caesar. În fine, proiectul urmărea ceva mai mult decît se putea citi în litera lui. Caesar voia să-și atragă și mai mult simpatia populară, smulgîndu-i-o lui Cicero, căruia, prin intermediul proiectului, avea să-i pună în față alternativa : senat sau popor, convins fiind că acesta se va alătura cauzei senatoriale.

Cicero, și înainte de a intra în exercițiul funcțiunii de consul, precum și posterior acestei date, s-a declarat, în mai multe discursuri (*de lege agraria*), împotriva proiectului, fie că se adresa senatului, fie că vorbea poporului.

Cicero își dădea foarte bine seama că proiectul aparținea lui Caesar și, poate, lui Crassus. Prudent și chiar temător, el n-a cutezat, însă, să-i demaște pe aceștia, deși adesea, în discursurile sale, făcea aluzii la inspiratorii (*machinatores*) proiectului de lege.

Proiectul nu convenea oligarhiei senatoriale, care se temea ca nu cumva decemvirii să devină stăpînii Romei și ea să piardă, în consecință, prerogativele sale politice ; proiectul nu convenea nici generalilor biruitori, obligați să verse sumele luate drept pradă de război vistieriei statului, în conformitate cu dispozițiile proiectului ; în sfîrșit, nu convenea nici cavalerilor arendași ai terenurilor provinciale ce urmau a fi vîndute la licitație.

Cicero se alătură acestora, luînd, implicit, atitudine împotriva poporului. Apărător al oligarhilor, Cicero exprima în discursurile sale, de altminteri strălucitoare sub aspectul artei oratorice, punctele de vedere și interesele acestor pă-

turi, prezentînd proiectul ca un act revoluționar fără sens, menit să ruineze temeliile economico-sociale ale statului roman.

Procedînd ca un demagog, Cicero arăta, folosind o argumentație pur retorică, că proiectul va nesocoti chiar interesele plebei.

„Ascultați-mă pe mine, cetățeni. Păstrați neștirbite darurile ce vi se fac, libertatea, votul vostru, demnitatea voastră, orașul cu forul său, jocurile și serbările. Străduiți-vă să păstrați stăpînirea și asupra celorlalte foloase ale vieții de oraș. Credeți voi oare că va fi plăcut să părăsiți toate acestea și strălucirea însăși a Republicii, pentru a vă stabili, în frunte cu Rullus, în pustiu Sinoptis sau în ținutul ciumat al mlaștilor Salapine?”¹

Un îndemn, cu alte cuvinte, făcut plebei să prefere, în locul unei vieți de muncă rodnică și plină de demnitate, pomană nefirească a statului. Și este vrednic de subliniat că același Cicero care îndemna plebea să profite de această asistență socială, pe care o prezintă atît de aureolată, scrie în lucrarea sa filozofică *De officiis*, că asemenea ajutoare sociale sînt, prin natura lor, imorale și că existența lor se explică numai prin rațiuni de oportunitate (*tota... ratio talium largitionum genere vitiosa est, temporibus necessaria*).² Ca întotdeauna, așadar, Cicero s-a manifestat ca avocat al cauzei prezente, în afara oricărei consecvențe cerute de cele mai elementare principii de etică.

Caesar a susținut proiectul convins fiind de consecințele binefăcătoare pe care le-ar putea avea asupra economiei și a societății romane. În adevăr, realizarea proiectului ar fi dat agriculturii solul italic, ridicîndu-i valoarea productivă, ar fi mărit veniturile statului și ar fi pus capăt abuzurilor pe care comandantul de oști le săvîrșeau cu prăzile de război; în sfîrșit, s-ar fi încercat ridicarea lumpenproletariatului care trăia dintr-un ajutor ce-i oferea doar o existență precară.

Coaliția oligarhică însă, în fruntea căreia se afla acum Cicero, era încă puternică și influentă, așa încît punerea la vot a proiectului nu lăsa să se întrevadă un succes sigur. De aceea, Rullus, poate sfătuit de Caesar, renunță la proiect.

¹ *De lege agraria*, II, 26, 71.

² II, 60.

Cicero birui, dar biruința îi slăbi poziția, în loc să i-o întărească. El fusese demascat ca om al oligarhiei, ca orator al cauzei celor puțini și bogați, pe cînd Caesar, deși învins, continuă să fie privit ca apărător al cauzei drepte a celor mulți și săraci. În realitate, victoria lui Caesar fusese numai amînată...

Creșterea popularității lui Caesar se constată și cu ocazia alegerii sale ca mare pontif. În anul 64, murind marele pontif Q. Caecilius Metellus, supranumit Pius — fost partizan al dictatorului Sylla — postul deveni vacant. Funcția de mare pontif avea o deosebită importanță politică în Roma veche, deoarece chestiunile religioase erau intim legate de cele politice, după cum ele constituiau un element esențial și în viața privată a cetățeanului roman. Ocuparea acestei dragătorii dădu ocazie unei înverșunate concurențe, deoarece alte două persoane cu vază, în afară de Caesar, o pretindeau : Publius Servilius Vattia, supranumit Isauricus, biruitorul isaurienilor din Asia Mică, și Q. Lutatius Catulus, un om cu foarte mare trecere în senat. Pentru a-și dovedi priceperea în problemele cultului roman, Caesar compuse, pare-se tocmai în această perioadă, un tratat de drept augural și un altul de astrologie menit să facă cunoscute romanilor rezultatele cercetărilor astronomice grecești.

Procedura de alegere a marelui pontif îngreuna planurile lui Caesar. Sylla luase acest drept poporului și-l încredințase colegiului de pontifi. Îndrăzneț și abil, Caesar știu să cîștige de partea sa pe tribunul poporului, T. Labienus, care propuse o lege în virtutea căreia se restituia adunărilor populare dreptul de a alege pe marele pontif.

Contra-candidații săi, biziindu-se pe influența și considerația de care se bucurau în rîndurile aristocrației, erau la început siguri de victorie, subestimînd primejdia ce o reprezenta un om relativ tînăr, pe care-l arătau tuturor ca pe un datornic insolvabil și ca pe un ateu pasionat numai de calculele astrologice, puse în circulație de școala din Alexandria.

Treptat, însă, contra-candidații își dădură seama că sufragiile poporului se îndreaptă hotărît spre Caesar. Atunci, de teama unui eventual insucces, Lutatius Catulus îi propuse lui Caesar să renunțe la candidatură în schimbul unei mari sume de bani. Caesar, deși înglodat în datorii, refuză oferta, decis să meargă pînă la capăt. Istoricii relatează însă că, în

dimineața alegerilor, Caesar, gândindu-se la sumele mari cheltuite din banii împrumutați, i-ar fi spus mamei sale înainte de a se despărți de ea : „Mamă, azi îți vei vedea fiul sau mare pontif, sau exilat“.

Biruința lui Caesar a fost strălucită ; el obținuse aproape toate voturile adunărilor populare. Devenit idol al poporului, senatul și nobilimea se temeau ca Caesar să nu încerce să pună mîna pe putere, sfidînd tradiționala constituție romană. Dar Caesar socotea că mai trebuie să aștepte...

Îndată după alegere, potrivit obiceiului vechi, Caesar se mută la reședința marelui pontif, așezată pe Calea Sacră, unde avea să locuiască pînă la moarte. Fastul și luxul cu care se înconjoară în noua sa locuință arătau, încă de pe acum, voința lui Caesar de a se impune, căci elementele de ostentație impresionau tot mai mult opinia publică.

În plină ascensiune, dar fără a-și schimba — decît în linii mari — comportamentul, Caesar dorea, dacă nu să înspăimînte senatul, cel puțin să-l încredințeze că partidul popular este puternic, orice încercare de a lovi în cei care luptau pentru cauza popularilor fiind sortită insuccesului.

Procesul lui Rabirius i-a dat această posibilitate. Trecuseră treizeci și șapte de ani de cînd tribunalul Saturninus, unul din conducătorii partidului popularilor, cerînd împrăștierea poporului, fusese omorît de oligarhie, care acționase, după cum se afirma în mod fățarnic, în numele mîntuirii publice. Senatorul Rabirius se lăuda încă, față de toți, că el ucisese pe tribun.

În primăvara anului 63, tribunalul T. Labienus, care facilitase alegerea lui Caesar ca mare pontif, prin reîntronarea vechiului sistem electoral democrat, porni, poate la îndemnul acestuia, o acțiune în justiție împotriva lui Rabirius, învinuindu-l de omor.

Procesul a produs vîlvă printre cetățeni și panică între senatori. Tribunalul T. Labienus pretindea că vrea să-și răzbune unchiul ucis. În realitate, procesul urmărea demascarea politicii odioase a senatului, care, instaurînd starea de asediu, luase cele mai aspre și violente măsuri împotriva cetățenilor care luptaseră pentru cauza populară și împotriva intereselor oligarhiei.

Rabirius, condamnat la moarte, apelă, însă, sentința înaintea adunărilor populare. Cicero, devenit partizan al oli-

garhiei, luă apărarea apelantului. Marele avocat arătă, cu ver-va-i strălucită, că Rabirius a fost îndrituit să-l omoare pe Saturninus, fiind vorba de îndeplinirea unei hotărâri constituționale a senatului ; în adevăr, senatul declarase, printr-un senatus consult special (*senatus consultum ultimum*), starea de asediu, ordonînd magistraților și chemînd cetățenii să vegheze ca orînduirea de stat să nu fie subminată (*ne quid respublica detrimenti capiat*). Și dacă în istoria Romei nimeni nu s-a sustras de la această îndatorire — nici Marius, nici Scaevola, nici strămoșii lui Pompei sau Caesar — nici Rabirius nu ar fi putut să n-o ducă la îndeplinire.

În al doilea rînd, Cicero se strădui să convingă pe auditori că, prin acest proces, nu se urmărea, în fapt, condamnarea octogenarului Rabirius, ci slăbirea acelor garanții constituționale care străjuiesc bazele tradiționale ale republicii romane.

Poporul n-a mai avut cînd să se pronunțe, ca instanță de apel, asupra vinovăției lui Rabirius, deoarece pretorul Q. Metellus Celer făcu, printr-o stratagemă, să fie dizolvată adunarea populară convocată în acest scop.

Caesar, care urmărise cu atenție procesul lui Rabirius și care nu ținea de loc la condamnarea bătrînului senator, socoti, la rîndu-i, că și-a ajuns ținta ; în adevăr, oligarhiei nu-i va mai fi îngăduit pe viitor, în temeiul celor petrecute cu Rabirius, nici să sacrifice, în numele unor principii constituționale care nu se puteau aplica în orice condiții, viața celor ce luptau pentru înnoiri folositoare mulțimii, și nici să desconsidere forța partidului popular și a conducătorilor lui.

În anul 63, frămîntările politice de la Roma ajung în toi. Toamna, ca de obicei, aveau loc alegerile pentru desemnarea viitorilor magistrați, care trebuiau să intre în funcție o dată cu prima zi a anului următor.

Caesar își pusese candidatura pentru pretură. Pentru cele două locuri de consul candidau Servius Sulpicius Rufus, marele jurisconsult al epocii, D. Iunius Silanus, un respectat nobil, L. Licinius Murena, ostaș cu mare faimă și partizan al cavalerilor, și, din nou, L. Sergius Catilina, mai hotărît ca oricînd să învingă.

Candidînd, Catilina era decis să folosească toate mijloacele, inclusiv cele criminale, pentru a fi ales consul. Se părea că alegerile consulare se vor transforma într-o lovi-

tură de stat. Intenționînd să instaureze o dictatură personală, un regim absolutist, Catilina se bizuia pe păturile decăzute ale oligarhiei, interesate în instaurarea unui regim, dacă nu identic, cel puțin similar cu cel syllanian, și pe sărăcimea orașelor, ale cărei lipsuri și nevoi materiale știa să le speculeze în favoarea cauzei sale.

Nobilimea decăzută și înglodată în datorii, pe care nu le mai putea plăti, nădăjduia că succesul lui Catilina va însemna atît abolirea datoriilor, așa cum de altfel acesta promisese de atîtea ori în campaniile sale electorale, cît și deschiderea de largi posibilități pentru ocuparea celor mai înalte dregătorii în stat.

La rîndul ei, sărăcimea spera într-o soartă mai bună. Mai întîi, ea credea într-o nouă distribuire a proprietății funciare, care acum se găsea concentrată doar în mîinile cîtorva mii de proprietari. Este interesant de subliniat că nedreptățile sociale au avut un ecou puternic în literatura epocii, operele poezilor Vergilius, Tibullus, Ovidius fiind o mărturie în acest sens. Printre temele lor favorite se enumeră proslăvirea idealului de viață comunitară primitivă, în opoziție cu mizeria și nenorocirile pe care le-a adus instaurarea proprietății private.

În al doilea rînd, masele, ca și nobilimea scăpătată, visau la abolirea datoriilor care le copleșiseră, aducîndu-le într-o adevărată stare de robie, și la îmbunătățirea condițiilor de locuit. Chiriile exorbitante sileau sărăcimea să nu aibă alt acoperămint decît podurile, colibele improvizate și, de foarte multe ori, numai cerul.

Existau, așadar, condiții obiective pentru izbucnirea unei mișcări sociale, care amenința, așa cum se exprimă istoricul clasei posedante, Sallustius, ca o adevărată molimă, să pună stăpînire pe mințile celor mai mulți cetățeni (*tanta vis morbi erat, quae ut tabes plerosque civium animos invaserat*).

Fost în trecut partizan al lui Sylla, acum amic al aristocraților scăpătați, Catilina era conștient de forța pe care o reprezentau masele și de aceea, declarîndu-se drept conducător și stegar al săracilor (*dux et signifer calamitosorum*)¹, știu, cu multă abilitate, să le atragă prin promisiuni de partea sa, dar nu pentru a le satisface dezideratele lor legitime,

¹ Cf. Cicero, *Pro Murena*, 25, 50.

ci pentru a avea sprijinul necesar instaurării dictaturii sale personale.

Datorită acestei contradicții interne a mișcării sociale puse la cale de Catilina, programul său politic era și el confuz. Urmărind cucerirea puterii prin orice mijloc, el continua, de fapt, politica lui Sylla, deși într-un discurs ținut în senat preconiza, în termeni enigmatici, de altfel, limitarea puterii senatului. „În stat — spunea el — există două trupuri, unul firav, cu capul slab, iar altul puternic, dar fără cap ; acesta din urmă poate găsi în mine capul, dacă voi rămîne în viață”¹, făcînd aluzie la slăbiciunea senatului și la puterea poporului, pe a cărui majoritate miza. Instaurarea unui regim personal nu convenea, însă, tuturor aristocraților, unii din ei fiind partizani ai instituțiilor republicane consacrate de tradiție ; doar oligarhia decăzută, interesată în anularea datoriilor, era de acord cu o astfel de dictatură.

Programul lui Catilina excludea orice participare a maselor la conducerea politică a cetății, deși el se declarase de atîtea ori „stegar” al poporului și apărătorul cauzei sale nenorocite (*publicorum miserorum causa*).

Catilina era, însă, un om hotărît și, pe lîngă defectele sale, avea și calități. Cicero însuși i le recunoaște într-un discurs pronunțat la șapte ani după înăbușirea conjurației acestuia : „Deși pentru el desfrîul avea o atracție deosebită, totuși nu arăta mai puțină sîrguință în munca și afacerile sale. Vicii puternice îi ardeau inima, dar avea pasiune și pentru treburile ostășești. Nu, nu cred să fi existat pe pămînt un om care să prezinte un amestec atît de monstruos de vicii și calități atît de osebite, atît de contradictorii și în neconținută luptă”².

În tot timpul acestor frămîntări, Caesar adoptă o atitudine de prudență, manevrînd cu multă abilitate armele duplicității. În privința reformelor preconizate de Catilina, care se refereau la doleanțele maselor populare, Caesar nu se putea declara împotrivă, Conducător de frunte al partidului popular, el nu putea să ia o atitudine formală împotriva reformelor proiectate, fără a-și dezice propriul crez politic. În adîncul sufletului său, Caesar nu dorea, însă, victoria lui

¹ Cicero, *Pro Murena*, 25, 51.

² *Pro Caelio*, 1.

Catilina ; nu pentru că alegerea acestuia ar fi adus haosul de care vorbește un istoric ca Plutarh, ci pentru simplul, dar temeinicul motiv că prin ridicarea lui Catilina, propria-i ascensiune politică ar fi fost, poate, pentru totdeauna compromisă. Caesar își dădea seama că rivalitatea dintre el și senat se reduce la o problemă de putere, care, mai curînd sau mai tîrziu, avea să se rezolve în favoarea sa, pe cînd între Catilina și senat era o dușmănie pe viață și pe moarte, care, în cazul victoriei celui dintîi, avea să însemneze instaurarea unei dictaturi autoritare, necruțătoare nu numai față de orice împotrivire, dar chiar față de orice formă de opoziție. Și de aceea, în perioada pregătirii alegerilor pentru consulat, Caesar n-a rămas pasiv. Căutînd să-și adîncească simpatiiile populare, el propuse, prin intermediul tribunilor, un proiect de lege prin care cerea ca urmașii victimelor dictaturii lui Sylla să fie repuși în drepturile lor politice. Într-un discurs de o mare valoare oratorică, Cicero se opunea proiectului pe considerente de oportunitate : în momentul cînd Republica era amenințată de primejdia unor lupte interne, nu era oare prudent să se aștepte vremuri mai bune, pentru a se vota o lege care ținea, de fapt, la o reformă constituțională ?

Proiectul n-a mai fost supus votului adunărilor populare, dar scopul urmărit de Caesar fusese atins : Cicero își pierdu din popularitate, în timp ce el, Caesar, și-o consolidase pe a sa, iar agitarea, în public, a problemei odioasei dictaturi a lui Sylla constituia un avertisment pentru cetățeni că regimuri politice dictatoriale — și Catilina năzuia să instaureze un asemenea regim — nu pot forma modele de imitat.

Campania electorală se apropia de sfîrșit. Toți candidații așteptau alegerile, Catilina arătîndu-se hotărît să preia conducerea statului prin orice mijloace, chiar și prin violență. În acest scop, el făcu cele mai minuțioase pregătiri, bande înarmate fiind instruite, fără mult zgomot, în mai multe părți ale Italiei. În Umbria, în Etruria și în Samnium se înarmau continuu grupuri de veterani, atrași prin oamenii de încredere ai lui Catilina. Se pare că și flota din portul Ostia simpatiza cu acesta, iar emisarii lui preconizau chiar o eventuală răscoală în Africa și Spania. În Roma, în fine, Catilina se putea bizui — cel puțin așa se spune — pe unul din consuli în funcție, pe Antonius, în timp ce dintre conjurați nu lipseau și cîțiva magistrați...

Totul fusese, aşadar, minuţios pregătit. Se aştepta numai semnalul răscoalei.

Prin iscoadele sale, Cicero, consul în funcţie, află de planul conjuraţilor : pentru a asigura reuşita lui Catilina, aceştia puseseră la cale asasinarea consulului ce urma să supravegheze alegerile.

Demascat de Cicero în senat — Suetonius afirmă că şi Caesar ar fi dat consulului unele informaţii despre complot — Catilina cuteză să nege conspiraţia pusă la cale, aruncînd răspunderea calamităţilor ce copleşeau Republica asupra conducătorilor lacomi, inumani, şi individoşi, care aveau în mîna frînele statului.

Înspăimîntat, senatul declară, printr-un senatus consult special, starea de asediu menită să ocrotească fiinţa statului. Măsura a fost găsită ca necesară nu numai de aristocraţi, ci şi de conducătorii partidului popularilor, mai întîi de Crassus, care-şi vedea milioanele ameninţate în cazul unei conflagraţii, şi apoi de Caesar, care se temea ca lovitura de stat pusă la cale de Catilina să nu-i năruiască pentru totdeauna planurile. Deşi nu participase la această şedinţă a senatului, probabil din dorinţa de a nu fi silit să ia o poziţie fermă, Caesar ştiu în mod abil să încredinţeze senatul, prin amicul său, senatorul Arrius, că nu se opune nici unei măsuri menite să oprească prăbuşirea statului.

După cîteva zile, într-o atmosferă încordată, au avut loc alegerile. Luînd măsuri de precauţie, Cicero, care fusese însărcinat cu supravegherea acestora, n-a putut fi asasinat. În schimb, Catilina suferă a treia sa înfrîngere ; consuli sînt aleşi D. Iunius Silanus şi L. Licinius Murena.

Dar eşecul lui Catilina însemna, în acelaşi timp, semnalul răzvrătirii. Consulii însă, pentru a preîntîmpina primejdia, pun gărzi la porţile oraşului şi rînduiesc patrule în cetate.

Catilina rămîne mai departe în Roma ; ba mai mult, îndrăzneşte să ia parte la şedinţele senatului. În memorabila şedinţă din 8 noiembrie 63, Cicero, luînd cuvîntul, demască, într-un discurs rămas celebru, uneltirile acestuia : „Pînă cînd, Catilina, vei pune la încercare răbdarea noastră ? Cît timp încă această nebunie a ta îşi va rîde de noi ? Pînă unde va merge îndrăzneala ta fără de margini ? Nici trupele ce ocupă noaptea Palatinul, nici patrulele de pază ale oraşului, nici neliniştea poporului, nici mulţimea oamenilor de bine, nici

acest loc de adunare a senatului atît de bine păzit, nici priverile senatorilor nu te-au mișcat ? Nu simți că planurile tale sînt date în vileag ?... O, ce timpuri, ce moravuri ! Senatul le știe, consulul le vede ; acesta însă trăiește. Trăiește ? Ba chiar vine în senat, părtaș fiind la treburile statului“...¹

Și Cicero și-a continua apostrofa patetică — pe cît de magistrală, pe atît de utilă, după cum se exprima Sallustius — pînă cînd Catilina părăsi cu amenințări senatul, plecînd în Etruria, unde îl așteptau bandele înarmate de omul său de încredere, Mallius.

Cicero nu se mulțumi cu atît, fiind bine informat prin oamenii săi de ceea ce se întîmplă în tabăra adversă. Încercînd să izgonească din Roma pe complicii pe care Catilina îi lăsase să uneltească în lipsa lui, Cicero le dezvălui planurile. Dar cei mai cutezători dintre ei rămaseră, totuși, pe loc. După cum se aflase, conspiratorii din Roma, în frunte cu P. Cornelius Lentulus, Cethegus, Bestia ș.a., plănuiau să înceapă răscoala la sărbătorile Saturnaliilor (17 decembrie). Cicero nu putu, din lipsă de dovezi scrise, să ia măsurile ce s-ar fi impus. În calitatea lui de consul și om de drept se găsea într-o situație dificilă, într-un adevărat cerc vicios : fără dovezi scrise, certe, conspiratorii nu puteau fi arestați, dar, în așteptarea unor asemenea dovezi, răscoala putea izbucni, făcînd inutilă orice dovadă scrisă.

Imprudența conspiratorilor oferi, însă, lui Cicero și dovada de care avea nevoie. Nesiguri de reușita răscoalei pe care o pregăteau, ei căutaseră să atragă de partea cauzei lor și aliați dinafară. În acest scop, intraseră în legătură cu solii poporului gallic al allobrogilor — sosiți tocmai atunci în Roma, pentru a aduce la cunoștința senatului doleanțele țării lor. Făgăduindu-le o mare răsplată, ei le ceruseră să convingă pe allobrogi să le trimită în ajutor trupe pedestre și de călărași.

Solii allobrogilor trădară, însă, pe conspiratori, predînd consului Cicero scrisorile adresate poporului lor ; cu alte cuvinte, acum exista proba evidentă a conspirației. În fața senatului, în ședința din dimineața zilei de 3 decembrie, consulul citi scrisorile încredințate solilor allobrogi, iar conjurații, neputînd tăgădui dovada, făcură mărturisiri complete.

¹ *In Catilinam*, I, 1—2.

La această dovadă se adăugă o alta, nu mai puțin pertinentă, ce rezulta din descoperirea unor depozite de arme în casele celor care puseseră la cale complotul. Procedînd în consecință, Cicero arestă pe capii răscoalei, fixîndu-le domiciliu obligatoriu.

Vestea cuprinse de îndată întreg orașul ; pretutindeni se discuta primejdia de care era amenințată Roma, gata să fie incendiată de oamenii lui Catilina și jefuită de oștile gallilor. Din toate colțurile orașului, mulțimea se îndrepta spre clădirea senatului, pentru a afla noi vești. Numele lui Cicero era pe buzele tuturor ; cînd ședința senatului s-a terminat, poporul l-a primit cu aplauze puternice.

Aristocrații voiau să profite de aceste agitații, de temerile și de îndoielile iscate, pentru a slăbi poziția politică a partidului popular. De aceea, ei cereau pedepsirea exemplară atît a conjuraților, cît și a tuturor acelor care, într-un fel sau altul, pe față sau pe ascuns, le erau favorabili. Gîndurile lor se îndreptau spre conducătorii partidului popularilor, spre Crassus, care ajutase cu bani pe conjurați, și, mai ales, spre Caesar, a cărui atitudine față de conspiratori putea fi, datorită duplicității ei, interpretată în sensul în care cereau interesele oligarhiei.

Senatul fu convocat și a doua zi, adică în 4 decembrie, pentru continuarea anchetei. Șeful partidului oligarhic, Catulus, puse cîteva întrebări meșteșugite conjuraților, încercînd să dovedească, prin răspunsurile lor, bănuita legătură a acestora cu Caesar. Alții învinovățiră pe Crassus de complicitate premeditată, dar senatul nu luă în seamă aceste învinuiri, rămase, totuși, nedovedite. Zvonurile care circulau prin Roma — cei arestați urmau să fie eliberați de oamenii lui Catilina — produsese panică. Fu cuprins de panică și senatul. Ședința din 5 decembrie a acestuia a fost cea mai importantă dintre toate. Urma să se discute pedepsirea celor găsiți vinovați, în temeiul probelor administrate. O mulțime imensă umplea forul, străzile și clădirile vecine senatului, așteptînd rezultatul deliberărilor maturului corp, păzitorul tradițiilor romane.

Primul care a luat cuvîntul a fost D. Silanus, care fusese ales consul pentru anul următor. El pledă pentru pedeapsa capitală și toți cei ce luă ră cuvîntul după el împărtășiră aceeași opinie. Teza lui Silanus era lipsită, însă, de temei juridic,

imposibilă chiar în lumina principiului dreptului constituțional, căci numai adunările populare puteau pronunța pedeapsa capitală și nu senatul sau consulii în funcție.

Printre cei înscriși la cuvânt a fost și Caesar, ales pretor pentru anul următor. Învinuit de oligarhi ca simpatizant al mișcării lui Catilina, față de care, evident, nu putea avea pe față o atitudine potrivnică, acesta agitând lozinci democratice, Caesar se găsea într-o situație destul de dificilă : dacă nu lua cuvântul risca să fie declarat laș de cei care-i cunoșteau convingerile democratice ; dacă lua cuvântul în apărarea conspiratorilor, se declara el însuși implicat în complot.

Adresându-se senatorilor, Caesar își începu astfel cuvântarea, menită, înainte de toate, să impresioneze :

„Senatori ! Toți cei care hotărâsc cu privire la pricini îndoielnice trebuie să fie străini de ură, de părtinire, de mînie și de milă. Cine-i însuflețit de asemenea sentimente, cu greu poate să găsească adevărul și nimeni n-a reușit vreodată să-și satisfacă în același timp și patimile și interesele. Îndepărtați tot ceea ce întunecă rațiunea și veți fi tari, căci dacă pasiunea va pune stăpînire pe mințile voastre, veți fi fără de putere“.

După îndemnul la rațiune, Caesar aminti înaltei adunări, sortite să apere tradițiile străbune, câteva exemple din istoria Romei, pilde de hotărîri drepte pe care conducătorii cetății le-au luat cu gândul nu la răzbunare, ci la faima Republicii.

De aceea, continuă Caesar, faptele conjurațiilor trebuie pedepsite după gravitatea lor reală, ținînd seama însă de ceea ce prevede legea.

Analizînd apoi discursurile celor care luaseră cuvîntul mai înainte, Caesar, fără a nega vinovăția conspiratorilor, insinuă că oratorii au apreciat faptele oarecum disproportionat în raport cu legile statului :

„Cele spuse de D. Silanus, om hotărît și curajos, i-au fost inspirate, cred eu, de dragostea pentru Republică, și, într-o afacere așa de gravă, el n-a ascultat nici de părtinire, nici de ură. Totuși, părerea sa mi se pare, nu spun crudă (căci poți fi crud față de astfel de oameni ?), dar potrivnică spiritului constituției noastre. Neîndoios, Silane, că sau temerea, sau indignarea te vor sili, pe tine, consul designat¹), să ac-

¹ Consul ales, ce urma să intre în funcție la începutul anului următor.

cepți un nou fel de pedeapsă. Cît privește temerea, este fără sens s-o pomenim, căci datorită clarviziunii vrednicului nostru consul, avem numeroase gărzi înarmate. Cît privește indignarea, să ne fie îngăduit să spunem lucrurilor pe nume : cînd ești mîhnit sau nenorocit, moartea îți pune capăt suferințelor și nu este un chin ; ea șterge toate relele din lume, căci după moarte nu mai sînt nici griji, nici bucurii“.

Așadar, pedeapsa cu moartea, afirma Caesar, nu este constituțională. Și, în adevăr, lucrurile așa stăteau : nu senatul era competent să pronunțe o astfel de pedeapsă și nici consulii. Dar Caesar merge mai departe și, forțînd nota, declară — și aici el utilizează cu anticipație una din temele preferate ale literaturii creștine — că executarea conjurațiilor, rupîndu-i de lumea necazurilor și suferințelor, ar fi, sub acest aspect, o pedeapsă ușoară pentru niște sclerați ca ei !

Dar Caesar nu vrea să dea impresia că ar apăra pe conspiratori. Și de aceea, după ce enunță și alte pedepse ce ar putea lovi pe trădători, admite că vinovăția acestora poate justifica, cu toată încălcarea legii, și pedeapsa cu moartea, dar... sînt și alte consecințe ce trebuie prevăzute.

„Cine va îndrăzni, spuse Caesar, să dezaprobe hotărîrea voastră împotriva paricizilor Republicii ? Poate timpul, împrejurările și soarta, a cărei ironie conduce lumea. Dar ceea ce li se întîmplă au meritat. Totuși, senatori, aveți în vedere influența pe care hotărîrea voastră poate s-o aibă asupra celorlalți învinuiți. Abuzurile se nasc adesea din exemple bune în principiu, căci de îndată ce puterea ajunge în mîna unor oameni mai puțin luminați sau mai puțin cinstiți, o soluție anterioară justă și rațională poate căpăta o aplicare potrivnică și dreptății și rațiunii.“

Și, în susținerea tezei sale că o hotărîre justificată poate genera, cînd cîrma statului se află în mîini necompetente, abuzuri și nedreptăți, Caesar aduse cîteva exemple din istoria Greciei și Romei.

„Desigur, continuă el, nu mă tem nici de M. Tullius Cicero și nici de împrejurările actuale, dar într-un stat mare sînt firi atît de deosebite. Cine știe dacă, într-o altă epocă, sub un alt consul, conducător de oști, un complot fictiv n-ar putea fi luat drept adevărat ? Și dacă atunci consulul, întemeindu-se pe acest exemplu și pe un drept al senatului, ar

scoate sabia din teacă, cine l-ar mai putea opri, cine l-ar mai putea îmblânzi ?“

Revenind, după această digresiune, la problemă, Caesar se declară din nou împotriva pedepsei capitale, care ar nesocoti legile statului, propunând confiscarea bunurilor conspiratorilor și trimiterea lor în municipii unde să fie închiși pe viață.

„Trebuie să punem, însă, în libertate pe cei vinovați și să îngroșăm rândurile oștii lui Catilina ? Desigur că nu. Eu votez ca bunurile lor să fie confiscate și ei înșiși să fie închiși în municipiile în care se află cele mai multe trupe, pentru ca să nu li se poată propune, cândva, reabilitarea nici înaintea senatului și nici a poporului. Și cine va nesocoti această măsură să fie declarat de senat dușman al statului și al păcii sociale“¹.

Discursul abil și, mai ales, atât de legalist ca încadrare juridică a faptelor a zdruncinat unanimitatea senatorială obținută de antevorbitori cu privire la necesitatea pedepsei capitale.

Unii propuseră amânarea dezbaterilor, iar Silanus, care ceruse primul pedeapsa cu moartea, înclină să se alăture lui Caesar, la opinia căruia aderă și fratele lui Cicero, Quintus.

Într-o nouă intervenție, nu lipsită de sofisme, deși susținu necesitatea pedepsirii capitale a conspiratorilor, M.T. Cicero acceptă legalitatea opiniei lui Caesar și, prudent, ca întotdeauna, sau poate chiar temător, invită senatul să ia el hotărârea decisivă, pentru ca lui, consul în funcție, să-i revină numai ducerea ei la îndeplinire ; răspunderea trebuia, astfel, să apese pe umerii maturului corp.

„Vreau, spuse Cicero, să vă scap pe voi și poporul roman de cea mai nelegiuită crimă, pe soțiile și pe copiii voștri, ca și pe fecioarele vestale, de cele mai îngrozitoare chinuri ; templele și sanctuarele, prea frumoasa noastră patrie a tuturor de cel mai groaznic incendiu, întreaga Italie de un război pustitor...“², deoarece conspiratorii urmăresc ca, ucigându-i pe toți, să nu mai rămână nimeni care să deplîngă numele

¹ Sallustius, *Catilina*, II, Cf. Appianus, *Bellum civile*, II, 6.

² *In Catilinam*, IV, 1.2.

poporului roman și să jelească prăbușirea unui imperiu atît de mare“¹.

Și, mai departe, tot în legătură cu aplicarea pedepsei capitale, Cicero nu se sfîi să aducă drept argument asasinarea fraților Grachi, pe care încercă s-o justifice, deși cu altă ocazie, într-un discurs cu privire la legea agrară, îi numise, și pe drept cuvînt, pe acești doi luptători devotați cauzei populare, adevărați prieteni ai poporului roman.

Ca de obicei, Cicero șovăi și, de aceea, logica discursului suferă. Partizan al pedepsei capitale, el nu îndrăzni, totuși, să combată, așa cum s-ar fi cuvenit, pe Caesar, iar la finele discursului rugă senatul ca, hotărînd asupra pedepsei, să ia răspunderea, în mod colectiv.

„Aveți consul, încheie Cicero cea de a patra Catilinară a sa, pe acela care nu va sta la îndoială să se supună hotărîrilor voastre, să apere, cît trăiește, cele rînduite de voi și să le ducă la bun sfîrșit, în limita puterilor sale.“²

După discursul lui Cicero, senatul rămase și mai nelămurit și mai neliniștit ca înainte. Atunci se urcă la tribună M. Porcius Cato din Utica. Într-un discurs vehement, el știu, în afara oricăror principii de drept sau de politică, să insuflă o temere așa de mare față de conspiratori, încît senatul se lăsă convins de necesitatea pedepsei capitale. Nu problema statului roman sau a legității constituționale a format miezul discursului său, ci dilema celui mai cras egoism: păstrarea avuțiilor proprii sau pierderea lor iremediabilă; a trăi ca mai înainte sau a sacrifica, de dragul principiilor, viața opulentă cu care se obișnuiseră.

„În numele zeilor nemuritori, spuse Cato, vă implor pe voi — pentru care tot ceea ce vă aparține, case, pămînturi, statui, tablouri, v-au fost întotdeauna mai scumpe decît patria — dacă vreți să păstrați aceste bunuri, oricare ar fi ele, dacă pentru bucuriile voastre vreți să aveți răgazul cuvenit, ieșiți din amorteală și luați seama la treburile statului.“³

Fără a mai cere alte dovezi și fără a dispune de audierea învinuiților, senatul condamnă la moarte pe conjurați. Cicero, în calitatea lui de consul, trebui să ducă decretul se-

¹ *Ibidem*, IV, 2.4.

² *Ibidem*, IV, 11, 24.

³ Sallustius, *Catilina*, LII.

natului la îndeplinire. Condamnații fură ridicați din casele private unde li se fixase domiciliu obligatoriu și conduși la închisoarea mamertină, unde urmau să fie executați.

Senatorii cerură să-l însoțească, într-o adevărată procesiune, pe consul prin oraș, pînă la închisoare, urmărind să dea nu numai autoritate sentinței, dar și să impresioneze pe toți aceia care, într-un mod sau altul, ar fi simpatizat cu conspiratorii. Din acest cortegiu lipseau puțini senatori ; printre ei și Caesar, care fusese amenințat, la ieșirea de la ședința senatului, de un grup de cavaleri înarmați.

După executarea celor condamnați, Cicero cu cei care îl însoțeau se reîntoarse în for, unde, întrebât de mulțime ce s-a întîmplat cu cei condamnați, răspunse lapidar, nu fără o nuanță de malițiozitate : „au trăit“ (*vixerunt*).

De aici, însoțit de oameni săi de încredere, Cicero se reîntoarse acasă, în mijlocul ovațiilor atît ale celor mulțumiți și liniștiți de înfrîngerea conspirației, cît și ale celor indeciși, gata întotdeauna să îmbrățișeze cauza celui mai tare. Salutat de mulțime, Cicero fu declarat în ședința următoare a senatului „părinte al patriei“ (*pater patriae*).

Astfel, complotul fusese lichidat, iar Catilina, care, după cîteva săptămîni, încercînd imposibilul, se ridică, împotriva stăpînirii, în fruntea cetelor sale înarmate, pregătite în Etruria, este înfrînt lîngă orașul Pistorium. Cînd Catilina, scrie Sallustius, și-a dat seama că oastea îi este învinsă și că n-a rămas decît cu cîtiva tovarăși, aducîndu-și aminte de obîrșia și demnitatea sa din trecut, s-a avîntat spre rîndurile compacte ale inamicului și a căzut în luptă străpuns de săbii.

Grav rănit, el a fost găsit acoperit de cadavrele dușmanilor săi, care-l copleșiseră pînă la urmă. Frumoasă moarte, spunea un istoric antic, dacă ar fi luptat pentru adevăratul bine al patriei.

Biruitor, Cicero își făcea prea mari iluzii de pe urma victoriei obținute. Succesul îl îmbătase ; el își evalua meritele mult peste limitele îngăduite. „El și-a atras antipatia publică nu datorită unei acțiuni condamnabile, ci datorită obiceiului de a se lăuda. Nu venea niciodată în senat, la adunările populare, înaintea instanțelor de judecată, fără să nu pomenească de numele lui Catilina și Lentulus.“¹ Se so-

¹ Plutarh, *Cicero*, XXXI.

cotea tot așa de însemnat în stat ca și marele Pompei, căruia îi adresa scrisorile sale de la egal la egal, cu toate că acesta nu-i dădea nici o importanță.

Treptat, simpatia de care se bucurase Cicero se transformă în contrariul ei, într-o veritabilă antipatie. Faptul s-a putut observa cu ocazia depunerii mandatului său de consul. În ultima zi a consulatului, Cicero intenționa ca, în afara jurământului tradițional, obișnuit în asemenea ocazii, să țină și un discurs, în care să glorifice realizările sale și în special descoperirea și înăbușirea conspirației lui Catilina. Dar, probabil instigat de Caesar, care urmărea cu atenție desfășurarea evenimentelor, s-a ridicat atunci tribunul plebei, Metellus Nepos, partizan al lui Pompei, opunându-i *veto*-ul său, justificat pe considerentul că acela care n-a îngăduit altora să se apere — aluzie la conspiratori — nu are dreptul să se apere pe sine însuși. Astfel, Cicero a fost silit să pronunțe numai jurământul tradițional că și-a îndeplinit mandatul în conformitate cu legea și să renunțe la discursul pe care-l pregătise. Totuși, vanitos cum era, îndată după depunerea jurământului a declarat, cu emfază, „că el a salvat Republica“.

Cu toate aplauzele pornite din rîndurile aristocrației, cuvintele sale nu i-au mărit popularitatea, ci dimpotrivă, după cele spuse de Dio Cassius, i-au slăbit-o.

În schimb, popularitatea lui Caesar continuă să fie în ascensiune. Discursul ținut în senat, cu tot echivocul pe care îl puteau da naștere unele pasaje, arătase plebei că Caesar este omul căruia aspirațiile legitime ale maselor nu-i sînt străine și că, la acea epocă cel puțin, credea într-o legalitate constituțională menită să înfrîngă pretențiile agitatorilor politici, devotați propriilor lor interese și nu celor populare. El se arătase, așadar, ca un om de principii, consecvent unei politici democratice, pe care voia s-o ducă la îndeplinire prin mijloacele legale existente.

Caesar nu înțelegea, însă, să rămînă pasiv, ci căuta, prin orice mijloc, să-și netezească treptat calea spre putere. De aici intervențiile sale ascunse sau fățișe, reținute sau categorice, în desfășurarea evenimentelor politice care, pe rînd, au dus la înlăturarea rivalilor săi, dornici să acapareze puterea supremă. Catilina dispăru, iar influența lui Cicero se năruî treptat. Pe arena politică rămîneau doar Crassus și, mai ales, Pompei,

care tocmai urma să se întoarcă la Roma, după frumoasele sale biruințe din Orient.

Ales pretor urban la finele anului 63, Caesar intră în exercițiul noii funcții la 1 ianuarie 62. Noul pretor își dădea seama că reîntoarcerea iminentă a lui Pompei avea să marcheze o schimbare în politica Romei. Aristocrația, la a cărei politică aderase și ordinul equestru, devenise apărătoarea vechiului regim republican aristocratic, în care vedea un sprijin de nădejde a intereselor ei materiale. Îmbătățit de succesul obținut împotriva conjurațiilor și condusă de încăpăținatul conservator Marcus Porcius Cato din Utica, ea se arăta cu totul refractară înnoirilor sociale și politice.

Partidul popularilor, al cărui șef nominal era Crassus, dar al cărui suflet îl întruchipa Caesar, avînd o bază socială mai largă, urmărea schimbări care, fără a fi revoluționare, trebuiau să asigure conducătorilor o poziție superioară în stat, iar maselor îmbunătățiri relative ale situației mizere în care se găseau. După ultimele evenimente din Roma, popularii, fără a se descuraja sau a renunța la luptă, au rămas într-o situație de circumspectă expectativă.

Caesar, cu abilitatea sa politică, își dădu seama că, odată reîntors la Roma, Pompei, în ciuda antecedentelor sale oligarhice, avea să îmbrățișeze cauza popularilor, singura care putea să-i asigure sau, mai exact, să-i păstreze preponderența politică, cîștigată în urma victoriilor sale din Orient. Dar, totodată, Caesar pricepu și faptul că, pentru moment, el trebuie să fie alături de Pompei, să-l sprijine, nu atît pentru a-i asigura acestuia înțîietatea necontestată în stat, ci pentru a și-o pregăti treptat pe a sa. El spera să înfrîngă senatul, prin această coaliție, dușman — în temeiul tradițiilor republicane pe care trebuia să le apere — al instaurării puterii personale, spre care și Pompei și Caesar năzuiau : primul cu unele șovăieli, cel de-al doilea cu o fermitate pe care puțini puteau, atunci, s-o deslușească.

Atitudinea propompeiană a lui Caesar apăru din prima zi a ocupării funcției de pretor, cînd chemă în judecată pe Quintus Catulus, unul din conducătorii partidului senatorial și totodată șef al senatului (*princeps senatus*), în legătură cu reconstruirea Capitoliului ce-i fusese încredințată de Sylla. Acuzîndu-l că ar fi deturnat o parte din fondurile destinate reconstrucției, deoarece templul nu fusese încă terminat,

Caesar ceru ca terminarea lui să fie încredințată lui Pompei, iar numele acestuia să fie trecut pe frontispiciu, în locul celui al lui Catulus.

Lovitura fusese bine chibzuită : prin aceasta își alia pe Pompei, vanitos în a dobîndi semne de recunoștință, își alia masele, bucuroase de afrontul îndreptat împotriva unuia din cei mai cunoscuți oligarhi, și reușea, în fine, să înăsprească cu anticipație relațiile dintre Pompei și senat.

Catulus voi să se disculpe, dar Caesar nu-l lăsă să urce la tribună. Mulți senatori veniră în for să-i ia apărarea, iar Caesar, prefăcîndu-se că se lasă impresionat de numărul lor, renunță la acțiunea sa, mulțumit pe deplin că arătase, încă o dată, cetățenilor intențiile sale democratice și ura sa împotriva aristocrației.

După cîteva zile, un alt incident avea să demonstreze și mai evident îndrăzneala lui Caesar. Tribunul poporului Q. Metellus Nepos, instigat și ajutat de Caesar, sprijinit și de prietenii conjuraților executați și de oamenii lui Pompei, propuse, în adunarea poporului, o lege prin care se cerea ca Pompei să fie chemat în Italia în fruntea armatelor sale, cu motivarea că astfel nu vor mai putea fi executați cetățenii fără paza formelor legale. În realitate, se redeschidea problema legalității condamnării conspiraților. Senatorii intrară în panică ; popularii desfășurau o vie activitate cerînd intervenția lui Pompei.

M. Porcius Cato din Utica, fiind tribun al poporului, opuse *veto*-ul său, dar popularii îl izgoniră cu pietre de la locul adunării. Oamenii senatului interveniră de îndată și proiectul n-a mai fost pus la vot. Tribunul Metellus se refugie din Roma în tabăra lui Pompei, de unde amenința că va fi răz bunat atît el, cît și Caesar.

În seara aceleiași zile, senatul, declarînd starea excepțională, suspendă din funcțiune și pe Caesar, și pe Metellus. Fără să țină seama de decretul senatului, Caesar rămase mai departe în funcțiune, dar, încrezîndu-se prea mult în răz bunarea lui Pompei și aflînd că va fi destituit cu forța, își concedie lictorii și se retrase ca un simplu particular în locuința sa. După cîteva zile, o mare mulțime de cetățeni se adună înaintea casei lui Caesar și ceru acestuia să-și reia dregătoria pentru care fusese ales. Senatul, temîndu-se de vreo mișcare, nu întîrzie să trimită mesageri la Caesar, care să-l roage să-și

reia funcția, mulțumindu-i totodată pentru serviciile aduse statului.

Decretul anterior fu anulat.

Dușmanii lui Caesar găsiră, însă, că faptele lui devin tot mai îndrăznețe și, uneori, de-a dreptul arbitrare. Iată de ce aceștia încercară, pentru a-l discredita, să aducă din nou în discuție pretinsa sa complicitate la conjurația lui Catilina. Delatorii n-au întârziat să se arate. Lucius Vettius îl denunță înaintea questorului. Novius Niger, susținând că Caesar s-a obligat în scris să participe la conjurație, iar Quintus Curius — care demascase cel dintâi, după cum se lăuda el, pe conspiratori — afirmă că a auzit el însuși cum Catilina a numit pe Caesar drept omul său de încredere.

Respingînd acuzația ca pe o insultă, Caesar chemă pe Cicero în apărarea sa. Acesta relatează că cel dintâi care i-ar fi destăinuit unele lucruri despre conjurație ar fi fost chiar Caesar. Cît privește adevărul alegației lui Cicero — foarte maleabil față cu împrejurările — este greu, în limita documentelor, să se poată pronunța cineva cu certitudine. Sigur este, însă, că poporul, neliniștit de soarta lui Caesar, n-a așteptat prea mult și s-a adunat înaintea clădirii senatului, a cărui ședință se prelungea peste așteptări.

Mulțimea devenind amenințătoare, senatul — la propunerea lui M. Porcius Cato din Utica — hotărî, pentru a o calma, să distribuie celor săraci grîne în mod gratuit, ceea ce însă greva simțitor vistieria statului. Dar gestul trebuia făcut cu orice preț, pentru a potoli cumva mulțimea.

Din întreaga campanie pornită împotriva lui Caesar, nu rămase pînă la urmă nimic, adversarii săi fiind înfrinți în mod rușinos. Curius nu primi recompensa făgăduită celui dintâi care va denunța pe conspiratori, deoarece Cicero depuse în alt chip, iar Vettius fu pedepsit, deoarece nu putuse dovedi cele afirmate, cu confiscarea bunurilor sale mobile, fiind aproape linșat de mulțime, la ieșirea din senat. Nu după multă vreme fu arestat de pretorul Caesar, care la fel procedă și cu questorul Niger, învinuit că a chemat înaintea sa la judecată pe un pretor împotriva prevederilor legii.

Încercarea de a compromite pe Caesar eșuase lamentabil. Popularitatea sa crescuse și mai mult, cum era și firesc, devenind indiscutabil unul din hegemonii opiniei publice romane.

În vreme ce acestea se petreceau la Roma, Pompei, victorios, se pregătea să se întoarcă în patrie. Orientul, de la Caspica și pînă la Marea Roșie, organizat după sistemul de guvernare roman, aparținea acum, datorită lui Pompei, Romei.

Drumul spre patrie l-a făcut cu unele opriri în orașele grecești, unde a fost primit cu entuziasm și fast. În insula Lesbos au fost organizate serbări în cinstea lui; la Rodos, filozoful Possidonios îi preamări virtuțile într-o poemă în proză anume compusă, iar la Efes, unde se adunară toate trupele pe care le comandase, i se pregăti de asemenea o primire triumfală. Aici, Pompei își răsplăti armata pe care a condus-o în lupte. Fiecare soldat primi 6 000 de sesterți, ofițerii și mai mult, iar generalilor le rămase cam o sută de milioane sesterți. Dărnicia sa mulțumi din plin pe soldații care de patru ani lipseau de la vetrele lor.

Ultima escală o făcu la Atena, cetatea culturii grecești; de aici se îndreptă cu trupele spre Italia, unde debarcă la Brindisi în luna decembrie a anului 62.

Debarcarea lui produse neliniște în capitală. Aristocrații erau alarmați, socotind că Pompei, ajutat de armatele sale credincioase, va intra în Roma și, răsturnînd Republica, va instaura o dictatură ca a lui Sylla, dar nu pentru oligarhie, ci în folosul popularilor.

În adevăr, în acea epocă Pompei putea statornici cu ușurință o asemenea dictatură. Succesele sale militare îi creaseră faima celui mai brav general, prăzile cucerite îi ofereau largi posibilități materiale, iar modul în care soluționase problemele politice din Orient îl arătau ca un destoinic om politic și diplomat. În fine, era comandantul unei armate puternice și disciplinate. Cu toate meritele și realele sale calități, Pompei nu avea, însă, nici tenacitatea, nici ambiția și nici cutezanța intervențiilor brutale, chiar dacă acestea erau decise. De aceea, adesea era depășit de evenimente. Așa s-a întîmplat și după sosirea sa din Asia.

A lua puterea politică pe calea armelor nu intra în intențiile și nici nu corespundea cu concepțiile și felul său de a fi. A proceda în acest mod însemna o rupere pe față cu aristocrația din rîndurile căreia făcea parte prin naștere și căreia îi consacrase începuturile activității sale politice. O lovitură de stat îi repugna, **totodată**, aceluia care fusese atîta vreme

ostaş şi căruia, drept urmare, subordonarea faţă de anumite norme şi reguli îi devenise o a doua natură.

Pompei spera că gloria sa militară îi va asigura, cu concursul tuturor aristocraţilor şi al plebei, pe cale legală, preponderenţa politică în conducerea statului. Datorită acestui fapt, el ar fi dorit să se bucure de aceeaşi simpatie şi în faţa nobililor şi înaintea poporului. Aşa se explică de ce, după repudierea soţiei sale Mucia, care se dovedise infidelă în timpul lipsei sale din patrie, încercă să se căsătorească cu o nepoată de a lui Cato, şeful partidului oligarhic, sperînd astfel să-şi atragă simpatiile cercurilor aristocratice. Evident, intransigenţul Cato se opuse la o asemenea căsătorie, fie că nu credea în sinceritatea sentimentelor lui Pompei, fie că nu dorea o legătură de afinitate cu cel pe care-l considera mai aproape de cauza popularilor.

Şovăiala lui Pompei în instaurarea unei dictaturi era justificată şi prin temerea nutrită cu privire la consecinţele pe care un asemenea act le-ar fi putut avea faţă de populari. Năzuind să se bizuie în activitatea sa politică viitoare pe mase, Pompei nu îndrăznea să nemulţumească pe conducătorii acestui partid, dintre care unii — e vorba în special de Caesar — îi arătaseră, indiferent din ce calcule personale, o bunăvoinţă deosebită. Poate că Pompei se temea şi de faptul că unii populari, pizmuindu-i celebritatea, ar putea încerca să-i răstălmăcească faptele şi să-l declare drept continuator al politicii lui Sylla, al cărui partizan fusese odinioară. Oare Crassus, unul din şefii partidului popular, nu-şi trimisese în Macedonia întreaga familie şi parte din averi, de teama celui pe care-l considera duşmanul său personal şi al Republicii?

Nevoind, aşadar, să rişte nimic şi în speranţa că va câştiga totul, Pompei, încrezător în renumele său ostăşesc şi în serviciile aduse statului roman pe care le socotea hotărîtoare pentru viitorul său politic, se hotărî, după ce debarcă în Italia, să-şi lase la vatră trupele şi să reîntre, potrivit vechii tradiţii romane, ca simplu particular în Roma, unde îl aştepta triumful.

Cu alte cuvinte, Pompei nădăjduia să obţină puterea pe cale legală, cu asentimentul tuturor. Speranţa că victoriile repurtate aveau să-l impună ca şef al statului se va dovedi în curînd zadarnică; simpatiile de care se bucurase printre populari nu erau suficiente să-i asigure primatul politic. În ce-i

privește pe oligarhi, aceștia, neavînd încredere în Pompei din cauza simpatiilor sale populare și invidioși pe gloriile sale militare, îl priveau, în cel mai bun caz, ca pe un străin cauzei lor. Pompei era, cu alte cuvinte, după ce-și concediasse trupele la începutul anului 61, un izolat.

La sfîrșitul anului 62 a avut loc în Roma un eveniment care, prin scandalul provocat, a atras atenția întregii capitale. El ne interesează în mod deosebit, deoarece privește viața privată a lui Caesar și reliefează unele din trăsăturile eroului nostru.

Tînărul Publius Clodius, celebru prin bogăția, talentul oratoric și cutezanța sa în chestiunile sentimentale, se îndrăgosti de Pompeia, soția lui Caesar. Nici Pompeia nu rămase indiferentă față de el. Dar posibilități de a se întîlni nu aveau, din cauza vigilenței mamei lui Caesar, Aurelia, care veghea cu zel asupra nurerii sale.

Clodius, ingenios, socoti că sărbătorile *Damia* care se apropiau îi vor oferi un prilej, ce nu trebuia scăpat, pentru a se putea vedea cu Pompeia. Aceste sărbători se celebrau în luna decembrie și erau dedicate zeiței romane *Bona Dia*, protectoarea femeilor ; de obicei, festivitățile aveau loc în casa unui înalt magistrat. Cu această ocazie, femeile care luau parte — bărbaților nefiindu-le îngăduit să asiste — îndeplineau misterele zeiței, în timpul nopții, prin cîntece și veselie. Clodius, deghizîndu-se în cîntăreață de harpă, porni spre casa pontificală a lui Caesar, unde, în acel an, urmau să aibă loc serbările în cinstea zeiței. Primit de una din sclavele Pompeei, Aura, aceasta se duse să-și anunțe stăpîna, dar Clodius, în loc să stea să aștepte pe stăpîna casei, se rătăci prin încăperi și, întrebînd pe o altă sclavă de camera Aurei, vocea îl trădă că e bărbat. Speriată, sclava începu să strige, chemînd în ajutor femeile ce se pregăteau de ceremonie. Aurelia, mama lui Caesar, dădu poruncă să se oprească pregătirile de serbare și, ascunzînd lucrurile sacre, porni în căutarea necunoscutului deghizat în femeie. Găsit în una din camere, Clodius fu izgonit din casă. A doua zi, întîmplarea fu cunoscută de tot orașul. Locuitorii Romei cereau pedepsirea lui Clodius ca unul ce pîngărise o ceremonie religioasă închinată unei zeițe. Despre Pompeia nu se putea spune dacă într-adevăr fusese sau nu complice.

Senatorii, care nu vedeau cu ochi buni pe Clodius și nici pe Caesar nu-l simpatizau, hotărîră, printr-un senatus consult

acceptat cu patru sute de voturi contra cincisprezece, ca vinovatul să fie trimis în judecata tribunalului criminal.

În fața acestei situații, Caesar își repudie soția, iar Clodius, înaintea juriului, dovedi cu martori că în ziua sărbătorii lipsisese din capitală. Cu excepția Aureliei, nimeni nu infirmă dovada. Proba părea decisivă, când luă cuvântul M. T. Cicero. Îndemnat probabil de soția sa, cicălitoarea Terentia, marele orator declară că în ziua evenimentului Clodius l-a salutat în for. Mărturisirea ar fi avut o importanță hotărâtoare, dacă Caesar, și el martor la proces, n-ar fi declarat că nu știa nimic despre toate cele ce i se imputau lui Clodius.

Mărturia lui Caesar păru nefirească juriului, care l-a întrebă atunci : „În acest caz, de ce ți-ai repudiat soția ?” Răspunsul lui Caesar fu scurt : „Deoarece soția mea nu trebuie nici măcar să fie bănuită”.

Încă din acea epocă s-a discutat cu privire la sensul cuvintelor lui. Unii spuneau că aceasta era părerea sinceră a lui Caesar, dar alții susțineau, și poate cu mai multă dreptate, că mărturia și răspunsul său au urmărit să disculpe pe Clodius. Un simplu cuvânt de învinuire din partea lui Caesar, și vinovatul ar fi fost condamnat. Clodius era, însă, foarte mult simpatizat de popor și o eventuală condamnare a lui, pe baza declarației lui Caesar, ar fi micșorat sau, poate, chiar ar fi ruinat stima de care acesta din urmă se bucura în ochii masei. Or, Caesar nu voia cu nici un preț să piardă simpatiile populare.

Că procesul lui Clodius devenise cauza partidului popularilor o dovedește și intervenția lui Crassus, care, plătind pe judecători, reuși să cumpere majoritatea de care avea nevoie. Treizeci și unu de jurați votară pentru achitare și douăzeci și cinci împotriva, dovedind o dată în plus că banii sînt mai tari decît adevărul. Hotărîrea a rămas valabilă, cu tot decretul pe care senatul — la îndemnul incoruptibilului Cato — îl pronunțase împotriva celor ce s-au lăsat corupți. Episodul Clodius luă sfîrșit, adîncind și mai mult divergențele dintre nobilime și masele populare.

După terminarea anului de pretură, Caesar urma să plece, în calitate de guvernator, cu grad de propretor, în provincia Spania Ulterior, care-i căzuse la sorți (*sortitio provinciarum*). Creditorii săi, însă, poate îndemnați și de dușmanii politici ai fostului pretor, cerură plata creanțelor, anunțînd că, în caz

contrar, vor scoate la vânzare tot ceea ce Caesar intenționa să ducă cu el în provincia pe care urma s-o administreze. Acesta apelă din nou la prietenul său politic, bancherul Crassus, care-i veni în ajutor, împrumutându-i suma uriașă de 830 de talanți. Crassus nu împrumutase banii fără un scop și fără o garanție corespunzătoare. Scopul pe care Crassus îl urmărea era subordonarea politică a lui Caesar, iar posibilitățile de îmbogățire — ce stăteau la îndemîna fiecărui guvernator de provincie — constituiau garanția pe care se baza. Scăpat de grija creditorilor, Caesar putu pleca, în luna mai a anului 61, în Spania.

În timpul acesta, Pompei aștepta să i se ofere ceea ce socotea ca un drept după frumoasele sale victorii.

La consulat, însă, nu putea candida, deoarece, potrivit legilor în vigoare, nu trecuseră încă zece ani de cînd fusese ultima dată consul. Știind acest lucru, Pompei urmărea ca această înaltă dregătorie să fie încredințată unor partizani ai vederilor sale politice. Dar la alegeri, numai unul din noii consuli era om devotat cauzei sale, fostul său locotenent L. Afranius, celălalt, Q. Metellus Celer, fiind unul din cei mai înverșunați dușmani ai săi.

Biruințele lui Pompei îi creaseră acestuia o faimă obștească, dar păturile conducătoare și oamenii zilei erau, cum se întâmplă adesea în viața socială, invidioși pe gloria învingătorului. Crassus se temea de trecerea pe care o avea Pompei în rîndul maselor ; Cato — socotind societatea romană ca o republică platoniciană — nu vedea cu ochi îngăduitori personalitățile marcante, iar orgoliosul și șovăitorul Cicero găsea că eroul său de odinioară era un personaj lipsit de grandoare, de mărinimie și de suprafață.¹

Cu toată invidia și uneltirile adversarilor săi, triumful generalului Pompei nu mai putea întârzia. El fu fixat pentru zilele de 28 și 29 septembrie 61 ; în 29 septembrie, Pompei împlinea vîrsta de 45 de ani.

Triumful a întrecut cu mult pe cele la care Roma a luat parte mai înainte. Pancarte uriașe arătau ceea ce Pompei înfăptuise ; erau înșirate numele popoarelor subjugate în Orient ; cele 800 de corăbii capturate, cele 1 000 de fortărețe și 300 de orașe luate cu asalt, 39 de cetăți repopulate, 20 000 de talanți

¹ *Ad Atticum*, I, 13.

vărsați vistieriei ; se menționa și faptul că veniturile statului, în urma cuceririlor, s-au dublat. Urmau, apoi, obiectele prețioase și un imens portret al lui Pompei brodat cu perle, operă a unui iscusit meșter oriental.

Ostatici de neam mare precedau carul, simbol al popoarelor înfrînte și al țărilor cucerite, iar Pompei însuși, îmbrăcat ca Alexandru cel Mare, răspundea marțial aclamațiilor, și pentru că în cariera sa ostășească el fusese biruitor pretutindeni, în toată lumea cunoscută pe atunci, soldații lui purtau un uriaș panou pe care se puteau citi cuvintele : „Peste toată lumea“.

După acest impozant triumf, mai grandios decît al Scipionilor, al lui Paulus Aemilius și al lui Sylla, invidia deveni și mai puternică, iar izolarea lui Pompei și mai evidentă.

Lucullus, căruia acesta îi urmăse la comanda legiunilor romane în Orient, îi puse în discuție, înaintea senatului, faptele. Pompei ceruse să i se confirme în bloc toate actele săvîrșite de el, pe cînd Lucullus, sprijinit de Cato, ceru ca acestea să fie aprobate fiecare în parte, ceea ce presupunea discuții, tergiversări și o analiză a acțiunilor celui care cîțiva ani fusese suveranul neîncoronat al Asiei. Senatul, ostil lui Pompei, acceptă propunerea lui Lucullus. Lucrurile nu se opriră aici. Cerînd, prin intermediul tribunului T. Flavius, înapoierea ostașilor săi, el întîmpină din nou opoziția aceluiași Cato și a dușmanului său personal, Q. Metellus Celer. Pompei fu silit și de data aceasta să renunțe. Desigur că acum și-a dat seama, în sfîrșit, de greșeala pe care a săvîrșit-o concediindu-și trupele. Era, însă, prea tîrziu. În fața opoziției organizate a senatului nu-i rămînea fostului general decît să strîngă și mai mult relațiile sale cu partidul popularilor și, în special, cu Caesar, care, la începutul anului 60, urma să se întoarcă, din Spania, bogat și cu un renume.

În timp ce Pompei, la Roma, nu avea decît insuccese pe tărîm politic, Caesar administra în calitate de guvernator provincia Spania Ulterior.

Aci, chiar de la sosirea sa, Caesar își întări mai întîi efectivele militare. El recrută numai în cîteva zile mai multe cohorte care, adăugate la cele existente, măriră puterea de luptă a celor trei legiuni. Aceste măsuri le luă Caesar din cauza primejdiei incursiunilor pornite de băștinașii din munți împotriva romanilor. Cînd pregătirile militare fură terminate, el ceru locuitorilor din regiunea muntelui Herminius din Lusi-

tania (azi Sierra Estella din Portugalia centrală) să-și mute așezările în cîmpia din apropiere. Aceștia refuzară. Atunci Caesar porni, în fruntea cohortelor sale, împotriva lor. Bîrindu-i, îi izgoni pînă la țărmul mării, unii dintre ei refugiindu-se chiar pe insulele din jur. Încercarea de a-i urmări cu plutele nereușind, Caesar aduse, într-un timp scurt, cîteva corăbii de la Gades (azi Cadix) din sudul Spaniei, cu ajutorul cărora debarcă pe insule, zdrobind rezistența fugarilor. De aici, Caesar se îndreptă cu flota, pe ocean, spre portul Brigantium (azi La Corogne), așezat pe coasta de nord-vest a Spaniei. În fața numărului mare de trupe, orașul se supuse fără nici o împotrivire. Partea de vest a Spaniei se afla acum în întregime în mîna romanilor.

Față de triburile prietene, Caesar se arată plin de bunăvoință. El reorganiză administrația provinciei, urmărind, cu mult tact și prudență, romanizarea ei. Apoi, luă măsuri ca peste tot să domnească buna înțelegere și se strădui să ajute pe localnici să ducă o viață mai bună. Se făcu popular, mai ales prin două hotărîri luate în interesul provincialilor. Mai întîi, desființă birul pe care Metellus Pius îl pusese asupra acestora în vremea războiului dus de Sertorius. Apoi, după spusele lui Plutarh, reuși să pună capăt neînțelegerilor dintre cămătarii romani și datoriicii provinciali, stabilind că aceștia nu vor putea fi urmăriți pentru datoriile lor decît pînă la concurența a două treimi din venituri. În acest mod, cămătarii nu-și pierdeau sumele împrumutate, iar debitorilor le rămînea ceea ce le era necesar traiului lor zilnic.

În activitatea sa administrativă din Spania, ca pretutindeni de altfel, Caesar a știut să se înconjoare de tineri pricepuți și devotați, aleși dintre provinciali. Așa a fost cazul lui L. Cornelius Balbus din Gades, care, bun cunoscător al tehnicii militare, îi va fi mai tîrziu un apropiat colaborator.

Cîștigîndu-și o bine meritată faimă în provincia pe care o administrase ca propretor, salutat de trupele sale cu titlul de *imperator*, îmbogățit în urma expedițiilor întreprinse, dornic acum să reintre în scena activității politice, Caesar se întoarce la Roma în vara anului 60. Întru consfințirea succeselor sale din Spania, Caesar dorea, în egală măsură, să i se acorde și triumful, și să fie ales și consul. Deși acordarea triumfului și alegerea în consulat nu erau cu totul incompatibile din punct de vedere legal, totuși se ridica o problemă ce prezenta două

aspecte vizibil contradictorii. Cine cerea triumful trebuia să aștepte în afara cetății, pînă cînd senatul fixa ziua sărbătoririi ; cine voia să candideze la consulat trebuia neapărat să fie în cetate, în mijlocul alegătorilor săi. Cu ingeniozitatea sa politică, Caesar ceru să i se îngăduie să candideze la consulat în lipsă, dar intransigentul Cato, aducînd în sprijinul poziției sale și unele argumente legale, vorbi o zi întreagă în senat, făcînd imposibilă luarea unei hotărîri. Caesar nu era, însă, omul care să delibereze prea mult. El avea de ales între vanitate — acordarea triumfului — și putere — alegerea sa în demnitatea de consul ; de data aceasta, vanitatea trebuia să cedeze. Și, în adevăr, concediindu-și lictorii, intră în Roma în toga albă, pe care o purtau toți cei ce candidau la dregătoriile supreme în stat.

III

ÎNȚELEGEREA CELOR TREI

Arena politică nu îngăduia în acea vreme orice joc și Caesar era pe deplin convins de aceasta. Pompei și Crassus pretindeau și ei roluri principale, cel dintâi pentru biruințele din Orient, cel de al doilea în virtutea trecutului și a uriașelor sale resurse materiale. Pompei, dezarmat și chiar umilit de senat, căuta însă un sprijin care să-i asigure ratificarea actelor lui din Orient, ceea ce ar fi însemnat recunoașterea oficială și deplină a marilor sale succese militare și a pretențiilor lui pe tărâm politic. Crassus, la rîndul său, mereu disprețuit de aristocrații care-i reproșau pe față sau în ascuns legăturile cu Catilina, avea nevoie de o reabilitare în ochii tuturor. Dușmani ai senatului, mai mult prin forța împrejurărilor decît dintr-o convingere politică intimă, Pompei și Crassus rămîneau, însă, între ei rivali hotărîți, amîndoi cu pretenții la înfrîntarea în stat.

Abia întors la Roma, Caesar își dădu seama că, pentru a-și consolida propria sa poziție, trebuie să împace pe cei doi rivali. A-și atrage simpatia și concursul numai a unuia din ei însemna a pierde, implicit, sprijinul celuilalt, însemna, cu alte cuvinte, să-și îngreuneze ascensiunea politică, tocmai cînd avea nevoie de aripi care să-l înalțe. Și nici unul din cei doi oameni politici — Pompei și Crassus — prin prestigiul de care se bucurau și prin posibilitățile de care dispuneau, nu trebuia pierdut pentru cauza lui proprie.

Prima grijă a lui Caesar a fost deci aceea de a împăca pe cei doi adversari. Lui Pompei îi făgădui că ceea ce n-a reușit să facă cu ajutorul senatului va face cu ajutorul poporului, iar

lui Crassus că-i va fi asigurat, împotriva uneltirilor senatoriale, locul ce i se cuvenea în Republica romană.

Astfel, Caesar, după spusele lui Plutarh, „i-a făcut din dușmani prieteni, câștigând în schimb o parte din vaza și trecerea amîndurora”¹. Această alianță, pusă la cale cu atîta abilitate de Caesar, a rămas secretă, pentru că cei trei oameni politici se temeau ca nu cumva dușmanii lor comuni, speriați de o asemenea coaliție, să nu-și unească eforturile spre a-i combate. Toți trei jurară că, ținînd înțelegerea în secret, să facă tot ce le stătea în putință pentru realizarea interesului comun.

Istoria cunoaște această alianță, încheiată în vara anului 60, sub numele de *primul triumvirat*. Fără nici o valoare constituțională, această alianță — existentă în afara ordinii statale romane — constituia, sub aspectul unei simple înțelegeri politice, o adevărată conspirație îndreptată împotriva Republicii². Faptul n-a fost sesizat — cel puțin la început — de contemporani; Cicero însuși o numea o simplă întovărire prietenească³. În realitate, convenția purta în ea germeii viitoarei schimbări a formei de conducere politică a Romei, a dictaturii personale ce va înlocui democrația. O subordonare a societății civile ordinelor unui genial general.

Un singur om vedea primejdia care pîndea Republica: conservatorul Cato. Considerat, însă, pe nedrept retrograd în toate manifestările sale, spusele lui Cato erau socotite atunci o limbuție cicălitoare. Desfășurarea ulterioară a evenimentelor avea să-i dea dreptate.

Alianța trebuia să aducă profit deopotrivă celor ce o încheiaseră. De fapt, cel care a tras cele dintîi și cele mai sigure foloase a fost Caesar, candidat la cea mai înaltă dregătorie romană: la consulat.

Pentru anul 59, în afară de Caesar, candidau la consulat Lucius Lucceius și Marcus Bibulus. Caesar înclina să se înțeleagă cu Lucceius, nu atît pentru calitățile sale de om de caracter și de literat, cît pentru averea sa personală, din care acesta era dispus să cheltuiască cu larghețe pentru cumpărarea alegătorilor.

¹ Caesar, XIII.

² Cf. Titus Livius, Periocha CIII: *conspiratio facta est*.

³ *De provinciis consularibus*, XVII.

Aristocrația nu vedea cu ochi buni acest pact, deoarece, cunoscînd firea influențabilă a lui Luceius, își dădea seama că Caesar nu ar fi avut în el un coleg, ci un subordonat. Pentru a zădărnici alegerea lui Luceius, aristocrația sfătui pe Bibulus să promită și el, și chiar să dea alegătorilor, mai mult decît Luceius, punîndu-i în acest scop la dispoziție sume importante de bani. Conducerea partidului oligarhic — în frunte cu incoruptibilul Cato — aprobă aceste cheltuieli, socotindu-le în interesul ordinei de stat, deși cumpărarea voturilor era pedepsită de lege. Și aici, ca în toate cazurile similare, scopul nu numai că scuza mijloacele, dar le și legaliza, ceea ce de fapt constituia încălcarea ordinei de drept. Încrederea senatorilor în Bibulus se întemeia pe trecutul acestuia. Coleg cu Caesar ca edil curul și apoi ca pretor, el se arătase întotdeauna adept al politicii senatoriale.

Susținut de Pompei și de Crassus, Caesar fu ales consul cu entuziasm, dar și aristocrația reuși să impună ca al doilea consul pe încăpățînatul Bibulus.

Alegerea lui Caesar n-a însemnat, însă, imediat și pornirea la acțiune în vederea luării puterii. Momentul instaurării dictaturii personale nu sosise încă ; el trebuia să fie pregătit cu grijă, în funcție de situația politică și, mai ales, de susceptibilitățile oamenilor. Tăinuindu-și, ca totdeauna, intențiile, Caesar, abil pînă la limita perfidiei, hotărî mai întîi să liniștească senatul de orice temere, nu căutînd să-i cîștige simpatia, ci încercînd să-i adoarmă vigilența. De aceea, după cum ne relatează Cassius, el declară că nu va întreprinde nimic fără în-cuviințarea senatului și nici nu va știrbi ceva din prerogativele sale constituționale. De asemenea, el decise ca dezbaterile să fie redactate în scris (*acta senatus*) și afișate în for, pentru ca poporul să poată lua cunoștință de ele și să se conformeze în consecință. Măsura, aparent în favoarea senatului, acorda, în realitate, maselor o posibilitate de cenzurare, evident morală, a discuțiilor și rezoluțiilor senatoriale.

Colegului său Bibulus, Caesar îi arătă de la început o sinceră dorință de colaborare în interesul Republicii ; el restabili obiceiul ca ambii consuli să se bucure, în tot cursul anului lor de magistratură, de semnele exterioare de respect cuvenite rangului lor, deși aceștia conduceau statul, precum se știe, cu schimbul, fiecare cîte o lună. Măsura, luată aparent în favoarea lui Bibulus — pentru ca acesta să nu se simtă într-o situație

de inferioritate în luna când nu îndeplinea sarcinile consulatului — urmărirea în realitate satisfacerea intereselor vanitosului Caesar, pentru care pompa și fastul prezentau o atracție irezistibilă și un mijloc de a se impune celor care judecau totul după aparențe.

Urmărind să evite orice fel de piedică și să le înlăture și pe cele vechi, Caesar încercă și o apropiere față de Cicero, pe care, printr-un prieten, îl asigură de amicitia și de considerația sa. Cunoștea prea bine amorul propriu și vanitatea marelui orator, ca să se îndoiască de reușita încercării, cel puțin pentru moment.

Pentru îndeplinirea planurilor sale, Caesar avea nevoie de relații puternice, care să-i sprijine ascensiunea. Dar, în această privință, consolidarea celor existente i se părea suficientă. Intenționa, astfel, să-l atragă și mai mult pe Pompei de partea sa și să-l rupă de orice influență venită din partea senatului. Iată de ce, în primăvara anului 59, își căsătorește fiica, pe Iulia, cu Pompei, deși aceasta era mai tânără cu 23 de ani decât soțul impus. Și, deoarece Iulia fusese logodită cu Servilius Caepio, și el prieten apropiat al lui Caesar, Pompei se hotărî, drept compensație matrimonială, să-i dea în căsătorie pe fiica sa, a cărei logodnă cu Faustus, fiul lui Sylla, fusese ruptă numai în vederea acestor aranjamente imorale. În fine, ceva mai târziu, ca să-și consolideze relațiile cu Lucius Piso, chiar el luă în căsătorie pe fiica acestuia, Calpurnia. Iată de ce, Lucius Piso devine unul din cei mai zeloși apărători ai triumvirilor și succesor al lui Caesar la viitoarele alegeri consulare. Este adevărat că „intransigentul“ Cato, după relatarea lui Plutarh, striga pretutindeni că nu se poate îngădui ca destinele Republicii să fie batjocorite prin căsătorii dinastice și nici ca dragătoriile să fie împărțite prin mijlocirea femeilor. Dar, același Cato, călcînd în picioare principiile morale, nu stătu nici el pe gînduri și-și căsătorii fiica — după relatarea aceluiași Plutarh — tot din rațiuni politice, cu Bibulus. Mai mult chiar, el divorță de soția sa, mamă a trei copii, pentru a o căsători cu Hortensius ; după moartea acestuia, o reluă, împreună cu toată averea pe care o moștenise de la al doilea soț.

Demagog inteligent, Caesar știa că pentru a rămîne idol al mulțimii, trebuie să cultive simpatiile populare, că sprijinul de care se bucura în mase avea nevoie de dovezi de mărinimie din partea celui care îl reclama, direct sau pe ocolite.

În această epocă, masele de cetățeni liberi deveneau, odată cu afluxul de bogății în capitală și cu dezvoltarea culturii, tot mai averse de a fi la curent cu noutățile timpului, tot mai curioase de a cunoaște problemele sociale și politice ale contemporaneității. Apăruseră în Roma chiar unii oameni ingenioși și cu spirit de afaceri, care încercau să aducă la cunoștința locuitorilor, într-o formă rudimentară, știrile cele mai de seamă, punând în vânzare un strămoș îndepărtat al ziarului modern. Caesar, intuind importanța propagării ideilor sale, hotărî să publice cu regularitate un ziar — primul ziar roman (*Acta diurna populi Romani*). În acest sens, noul consul decretă, după cât se pare, ca un magistrat să redacteze într-o formă rezumativă noutățile zilei și să le înscrie pe tăblițe de lemn vopsite în alb, pe care să le așeze în diversele părți ale orașului. În acest chip se oferea cetățenilor un mijloc simplu, practic și gratuit de informare asupra actualității imediate.

Dar Caesar știa, din experiența marilor personalități politice romane de odinioară, că problema care pasiona, deopotrivă, masele și conducerea în stat era problema agrară; toți cei ce încercaseră rezolvarea ei, sau numai o agitaseră, reușiseră să atragă asupra lor atît atenția, cît și simpatia poporului.

Nu este de mirare, așadar, că încă din primăvara anului 59, îndată după intrarea sa în funcție, Caesar propuse un proiect de lege agrară, prin care se cerea, în vederea redresării agriculturii și a repopulării ținuturilor lăsate în paragină, împărțirea pămînturilor publice, rămase nedistribuite, cetățenilor săraci din Roma și veteranilor lui Pompei. Se exceptau de la distribuție doar pămînturile din Campania deținute de aristocrație. Măsura urmărea, așa cum se va vedea mai departe, menajarea momentană — pînă la votarea legii — a nobilimii, ale cărei interese erau legate de exploatarea roditorului pămînt al Campaniei. Dacă ogoarele menționate în proiectul de lege se dovedeau a fi neîndestulătoare, urma să se achiziționeze pămînt de la particulari, plătindu-se prețurile stabilite în listele de cens. Sumele trebuiau să se achite din surplusul veniturilor publice și din banii vărsați vistieriei după cuceririle lui Pompei. În vederea legării noilor împrumutări de ogoarele astfel distribuite, proiectul prevedea că acestea nu vor putea fi înstrăinate vreme de 20 de ani, iar pentru punerea în aplicare a legii se alcătui o comisie de 20 de persoane. Pentru a se evita orice bănuială de in-

fluență personală, Caesar se declară incompatibil de a face parte din comisie. Proiectul de lege nu era decât o variantă îmbunătățită a celui prezentat odinioară de către tribunul Rullus și care fusese respins, cu tot sprijinul ce i-l acordase Caesar, datorită intervenției lui Cicero.

În fine, proiectul prevedea, sub amenințarea unor grave penalități, obligația senatorilor de a se supune, după votare, legii și de a depune jurământul solemn, că o vor respecta, potrivit unui obicei statornicit de multă vreme.

Măiestria politică și tactul lui Caesar se vădise, aici, ca și cu ocazia proiectului prezentat odinioară de Rullus, la inspirația sa. În adevăr, așa cum fusese concepută, legea mulțumea pe deplin și pe veteranii lui Pompei, și plebea din Cetate, fără a supăra nici pe nobili. Ne-o spune și istoricul Dio Cassius : „Nimeni n-avea de ce să se plîngă. Populația Romei... era chemată la muncă și la o viață liniștită la țară ; cele mai multe regiuni din Italia, care rămăseseră pustii, se repopulară. Această lege asigură mijloace de existență nu numai celor care înduraseră greutățile războiului, ci și tuturor celorlalți cetățeni, fără a pricinui vreo cheltuială statului și pagube celor mari...”¹

Potrivit obiceiului constituțional, proiectul trebuia să fie citit mai întâi înaintea senatului, care urma să-și dea avizul. Nobilimea senatorială nu avea de ce să se plîngă, nu putea invoca nici un pretext pentru a respinge proiectul, deși aristocrația, începînd de la Grachi încoace, se manifestase constant împotriva oricărei împroprietăririi, de teamă să nu-și subzecească, cît de puțin, poziția economică. Nici conținutul, nici forma de redactare a proiectului nu puteau da naștere la vreo interpretare care să justifice respingerea lui. „Nu îndrăznea nimeni să-l combată — scrie Dio Cassius — și ceea ce îi mîhnea mai mult era faptul că proiectul fusese redactat în așa fel, încît nu putea ocaziona nici o plîngere”².

Cînd veni, însă, rîndul lui Cato să vorbească, acesta, fără a se pronunța direct împotriva proiectului, se referi în cuvîntarea sa asupra problemei dacă trebuie sau nu schimbate vechile rînduiri republicane. Potrivit obiceiului, sena-

¹ XXXVIII, 1.

² XXXVIII, 2.

torii puteau vorbi oricît, fără ca cineva să-i poată întrerupe. Întemeindu-se pe această dispoziție procedurală, senatorii care luau cuvîntul puteau prelungi ședințele, a căror ordine de zi nu le era pe plac, neîngăduind luarea unei hotărîri. Era tocmai ceea ce urmărea Cato.

În fața unei astfel de perspective, Caesar își pierde răbdarea și porunci ca intransigentul Cato să fie arestat și închis. În semn de protest, cîțiva senatori îl însoțiră pe Cato la închisoare, unul din ei afirmînd în auzul tuturor că se va simți mai bine la închisoare cu Cato, decît în senat cu Caesar. Acesta, însă, nu se lăsă intimidat — deși ulterior îl eliberă pe Cato — și declară ședința senatului închisă pe motivul că a refuzat, în conformitate cu legile în vigoare, să discute un proiect propus spre deliberare. Apoi, în cîteva cuvinte, spuse că va trimite proiectul, spre aprobare, celui mai puternic suveran: poporului. „Numai poporul va hotărî“, a încheiat Caesar.

Între timp, pînă la întrunirea adunărilor populare care trebuiau să decidă, Caesar folosi toate mijloacele spre a se asigura de votarea proiectului, cu atît mai mult cu cît aristocrația, influențată de încăpățînarea lui Bibulus și de intransigența mioapă a lui Cato, voia să recurgă chiar la violență.

În zadar încercă, însă, să-l cîștige pe Bibulus de partea sa. „Nu voi tolera nici o înnoire“, era răspunsul stereotip al acestuia la strădaniile colegului său de consulat.

Cînd Caesar își dădu seama că orice încercare este zadarnică, apelă la prietenii săi, Crassus și Pompei; ultimul se declară, în public, pentru legea agrară și, împotriva obiceiului său, spuse înaintea tuturor că, dacă cineva va trage sabia, și el o va scoate pe a lui. Și pentru a da și mai multă tărie cuvintelor sale, își chemă veteranii la Roma, să ia parte la votarea proiectului de lege ca la o campanie ostășească. Crassus se pronunță în acelaș sens.

La finele lunii martie a anului 59 are loc votarea. Locul adunării fusese ocupat, încă din timpul nopții, de cetățeni. Bibulus, însoțit de Cato și de alți prieteni, veni de dimineața și îndreptîndu-se spre tribuna de unde vorbea Caesar, se așeză lîngă acesta, susținînd că vrea să observe semnele cerești și să afle dacă nu cumva zeii se opun adunării. La Roma, în virtutea dreptului lor de a interpreta auspiciile, înalții magistrați puteau lua unele măsuri, dacă din consulta-

rea semnelor divine (cercetarea cerului, a măruntaielor jertfelor etc.) rezulta o astfel de necesitate. Era un mijloc pueril, dar uneori eficace, într-o societate superstițioasă, de a influența după voie mersul evenimentelor politice.

Pe Caesar nu-l interesa prea mult, în acel moment, voința zeilor și nici poporul nu mai credea, ca în epocile anterioare, în semne supranaturale. Iată de ce, mai atent la problemele pămîntești decît la semnele zeilor, Caesar ordonă ca Bibulus să fie izgonit de la tribună. Urmărit de lictori, acesta își regăsi refugiul într-o clădire din vecinătatea templului lui Castor.

La rîndul său, Cato, încercînd de două ori să se adreseze poporului, fu alungat și el de lictorii lui Caesar.

Oponenții fiind înlăturați, legea fu votată cu ușurință. Adăugîndu-i-se chiar clauza că senatorii, magistrații, și toți cei care-și vor depune în viitor candidatura la vreo magistratură vor trebui să jure, sub amenințarea pedepsei cu moartea, că vor respecta legea. Și toți se conformară, inclusiv Cato. Cît privește pe Bibulus, acesta, mîniat pe lașitatea senatului și nemulțumit de cutezanța lui Caesar, declară că nu va mai ieși din casă pînă la sfîrșitul magistraturii sale. Astfel, Caesar rămase în fapt singurul consul al Romei, pînă la finele anului 59.

Legea propusă de Caesar a fost întîia lege agrară care, după trecerea a șaizeci de ani de la primele proiecte, a reușit să fie votată.

Caesar, Pompei și Crassus ieșiră victorioși; aristocrația, învinsă, se mulțumi să adopte o poziție pasivă, ceea ce pentru mulți a însemnat o abdicare.

Caesar se bucura acum de popularitatea lui Marius și se putea felicita de a fi adus la îndeplinire îndrăznețele planuri ale lui Tiberius și Caius Grachus. El nu uită, însă, de colegii săi de triumvirat — Pompei și Crassus — și nici că, potrivit pactului inițial, totul trebuia îndeplinit în interesul comun al cauzei. De aceea, Caesar luă unele măsuri în favoarea tovarășilor săi.

Mai întîi, micșoră cu o treime sumele pe care arendașii romani, cei mai mulți cavaleri, le datorau pentru bunurile publice arendate în Asia, iar pentru viitor dădu directive să nu se ridice prețul noilor arenzi. Măsura convenea lui Pompei, atașat de ordinul cavalerilor, precum și lui Crassus, în-

terezat în investițiile de capital făcute prin intermediul acestor arendași (*societates publicanorum*). Măsura reuși să apropie și mai mult pe triumviri.

Dacă prin legea agrară fuseseră răsplătiți veteranii lui Pompei, era acum rîndul acestuia să fie răsplătit, prin ratificarea, mereu tergiversată de senat, a acțiunilor sale din Orient. Trecînd peste senat, Caesar ceru poporului ratificarea, pe care acesta o și dădu, în forma dorită de însuși Pompei. Pînă și Lucullus, care, înlocuit fiind de către Pompei la comanda trupelor din Asia, rămăsese cel mai înverșunat dușman al ratificării, sfîrși prin a cădea în genunchi la picioarele lui Caesar, făgăduindu-i să renunțe definitiv la orice obstrucție...

Acționînd în numele coaliției, Caesar luă și alte măsuri. Astfel, vîndu lui Ptolemeu Auletes, regele Egiptului, calitatea de aliat și de prieten al poporului roman, pentru frumoasa sumă de 6 000 de talanți, pe care, fără scrupule, o împărți cu Pompei, devenit între timp ginerele său. Bani aduseră profit și lui Crassus, acesta reușind, astfel, să-și recupereze o parte din creanțele pe care le avea asupra lui Caesar.

Pompei și Crassus puteau fi mulțumiți de modul cum Caesar acționa în interesul alianței comune. Totuși, opinia publică nu se înșela atunci cînd vedea în Caesar nu un simplu executor al unei convenții private, ci șeful de fapt al acesteia, față de care ceilalți doi deveneau din ce în ce mai mult îndatorați.

Cît privește senatul, acesta își pierduse importanța. Rămăs singur consul, Caesar nici nu-l mai convocă, iar pentru dificultățile pricinuite, cu ocazia votării legii agrare, plănuia să se răzbune. În consecință propuse o nouă lege, care, abrogînd excepțiile legii anterioare, decreta că și ogorul din Campania — stăpînit, după cum se știe, de senatori — va fi supus exproprierii. Timorați, senatorii nu îndrăzniră să schițeze nici cel mai mic gest de împotrivire.

Caesar mergea, hotărît, din succes în succes. Deși afabil cu toată lumea și îndatoritor cu fiecare în parte, nimeni nu mai îndrăznea să-l contrazică, chiar cînd s-ar fi cuvenit. Toți îi recunoșteau autoritatea. De fapt, după retragerea lui Bibulus, Caesar conducea statul singur și, de aceea, cetățenii obișnuiau să spună în glumă, despre vreo întîmplare oarecare, că s-a petrecut, nu pe vremea consulatului lui Bibulus

și Caesar, ci pe cînd erau consuli Iulius și Caesar, ironizîndu-l astfel pe Bibulus. Tot Suetonius ne mai relatează că, în vremea consulatului lor, circulau numeroase versuri satirice la adresa lui Bibulus. „Nimic nu s-a făptuit sub Bibulus, spuneau unele din ele, căci totul a făcut Caesar. Nu-mi amintesc să fi făcut ceva Bibulus“¹.

Caesar devenise cu adevărat stăpînul Romei și de aceea avea dreptate Cicero cînd afirma, în una din scrisorile sale, că „oricît de slab era atunci (în comparație, evident, cu ce va fi mai tîrziu), Caesar ajunsese mai puternic decît întreaga Republică“². Unii născociseră chiar semne supranaturale privind persoana sa. Se zicea că posedea un cal cu totul deosebit — ne relatează Suetonius — ale cărui picioare erau asemenea celor ale omului, copitele avînd degete. Calul se născuse în grajdurile lui Caesar, iar prorocii prevestiseră că stăpînul lui va fi stăpînul lumii. De aceea, Caesar îl și veghea cu foarte multă grijă și numai el îl încăleca ; nimeni altul nu era în stare să-l stăpînească.

În calitatea sa de consul, Caesar s-a îngrijit mult de buna administrație a statului, promulgînd, în acest scop, mai multe legi care, prin conținutul lor, semănau, după cum spune istoricul Plutarh, nu cu ale unui consul, ci cu cele pe care le propuneau cei mai îndrăzneți tribuni. Deosebit de grijuliu s-a arătat cu soarta provinciilor, față de care a nutrit întotdeauna o sinceră simpatie. La aceasta se adăugau, desigur, și considerente economice și politice : provinciile constituiau un aliat în plus în lupta sa împotriva ordinului senatorial, care ducea față de ele doar o politică de jaf și înrobire. Politica dusă de Caesar viza, din contră, redresarea economică a provinciilor și, implicit, a finanțelor vistieriei, care cu greu făcea față nevoilor mereu crescînde ale statului roman. Caesar a reglementat și raporturile dintre dregătorii romani din provincie și locuitorii acestora. Prin legea *Julia de repetundis*, care privea, cum arată și titlul, abuzurile și fraudele din provincii, el statornicea, în 101 capitoare, infracțiunile patrimoniale (*crimen repetundarum*) pe care funcționarii romani le puteau săvîrși în timpul îndeplinirii mandatului lor.

¹ Caesar, XX.

² Ad Atticum, VII, 9.

Din aceasta ni s-au păstrat multe fragmente în Digestele lui Iustinian, care i-a consacrat un întreg titlu în cartea a XLVIII-a. Legea este îndreptată împotriva tuturor acelor care, fiind investiți cu o magistratură, avînd vreo sarcină oarecare în provincie sau făcînd parte din suita dregătorilor provinciali, pretindeau și primeau în mod abuziv bani de la locuitori pentru a le fi favorabili în senat sau în alte adunări obștești ; pentru a-și îndeplini sarcinile ce le reveneau în mod firesc în temeiul legii ; pentru a neglija sau a depăși însărcinările ce le-au fost încredințate ; pentru a da sau refuza o sentință în litigiile private sau penale ; pentru a rîndui, schimba sau opri numirea unui judecător în pricinile private ; pentru a acuza sau scoate de sub acuzare ; pentru a îngădui sau refuza administrarea dovezilor ; pentru a achita sau condamna pe un împricinat ; pentru a închide sau elibera pe cineva ; pentru a confirma o lucrare de interes public ca fiind terminată, deși în realitate nu era ; pentru a accepta livrările de cereale, fără a se fi asigurat de calitatea lor ; pentru a recruta pe cineva sau pentru a-l lăsa la vatră etc.

Se mai prevedea apoi, în același scop, afișarea obligatorie a rolului impozitelor rînduite pentru provincii. Afișarea trebuia să aibă loc în două orașe din provincia respectivă și în Roma ; pe zidurile visteriei (*aerarium*).

Deși în principiu dregătorilor provinciali nu le era îngăduit să primească daruri, totuși nu intrau sub prevederile legii gratificațiile care, necondiționate de îndeplinirea unor acte dăunătoare statului sau terților, nu depășeau 100 de aurei ; de asemenea, cele primite de la rude.

Nerespectarea dispozițiilor prescrise de lege ducea la pedepsirea vinovatului cu exilul, cu deportarea sau chiar cu moartea. La această pedeapsă se adăugau altele, complementare : interdicția de a fi martor, judecător etc. ; victima avea dreptul la o acțiune de despăgubire împotriva dregătorului vinovat sau a moștenitorilor lui, în acest din urmă caz acțiunea putînd fi intentată numai în sorocul unui an de la moartea celui vinovat.

În fine, legea mai cuprindea și alte dispoziții referitoare la organizarea provinciilor ca, de pildă : interdicția dregătorilor de a părăsi provincia sau de a porni un război după bunul lor plac ; stabilirea numărului membrilor așa-ziselor ambasade libere (*legationes liberae*) trimise în provincii etc.

Această lege, ca și altele cu referire la administrația provinciilor, pe care Caesar le va promulga mai târziu, vor fi aplicate cu toată grija și, uneori, după cum se spune, cu o rigurozitate care depășea chiar litera textului. Atenția lui Caesar pentru provincii era justificată, deopotrivă, de considerente subiective și obiective. Omenos cu cei supuși și dornic să-și atragă noi aliați, Caesar își dădea seama și de situația îngrijorătoare, din punct de vedere economic, în care se găseau provinciile. Toate cetățile provinciale sînt în ruină, se afirma în vremea lui Caesar, și pe bună dreptate, iar politicienii Romei recunoșteau, în aceeași perioadă, că pentru provincialii sătului de jaful roman, chiar sclavajul constituia o situație mai bună. Deci redresarea economiei provinciale însemna o binefacere pentru Roma și, totodată, o cale sigură spre romanizarea acestor ținuturi care, cucerite cu sabia, nu puteau fi păstrate decît prin treptata lor asimilare cu Italia și cu așezămintele ei. Caesar, om politic lucid, nu se mulțumi numai să constate această realitate; el păsă la acțiune, spre binele Romiei.

Dacă unele legi sînt creația directă a lui Caesar, altele sînt inspirate de el și promulgate prin oamenii lui.

Așa, bunăoară, a fost legea propusă de tribunul P. Vatinius, prin care se reglementa problema recuzării judecătorilor. Vizînd anularea privilegiilor senatoriale, plebiscitul lui Vatinius prevedea că plebeii, cavalerii și senatorii urmau să aibă în viitor drepturi egale cu privire la recuzarea judecătorilor.

Același Vatinius propuse o lege care îngăduia lui Caesar să întemeieze colonii latine în Comum, numit de atunci *Novum Comum*, și o alta care urmărea instituirea unui tribunal special (*quaestio*) împotriva celor care fuseseră învinuiți, pe nedrept, de altfel, că ar fi atentat la viața lui Pompei.

În fine, pretorul Fufius Calenus, după indicațiile lui Caesar, propuse o lege prin care se stabili că cele trei categorii de judecători (senatori, cavaleri, tribuni ai visteriei)¹ vor vota separat, pe ordine, orice sentință. Astfel se putea vedea limpede poziția fiecărui ordin, deoarece pînă atunci, după cum scrie istoricul Dio Cassius, „exprimarea voturilor făcîndu-se în mod colectiv, fiecare ordin lua asupra lui sentințele bune și învinuia pe reprezentanții celorlalte ordine de hotărîrile rele”².

¹ *Tribuni aerarii*.

² XXXVIII, 8.

Legile propuse direct de Caesar în timpul consulatului său, sau cele inspirate de el și propuse de alți magistrați repubblicani, au fost acceptate fără murmur de senatul timorat de puterea lui mereu crescîndă. Nimeni, nici chiar severul Cato, nu mai îndrăznea să-l obstrucționeze.

Sfîrșitul consulatului lui Caesar trebuia să însemne, în logica politică și constituțională a Romei, sfîrșitul prerogativelor ce-i fuseseră acordate și pe care le folosise din plin în îndeplinirea țelurilor sale politice.

Constituția romană prevedea că, după îndeplinirea anului de magistratură, foștilor consuli sau altor înalți dregători urma să li se acorde, cu titlul de promagistraturi, sarcina administrării provinciilor romane. Autoritatea care trebuia să decidă era senatul. Înainte de alegerea consulilor pentru anul 58, maturul corp roman stabili că la finele anului 59, adică după îndeplinirea mandatului, Caesar și colegul său vor primi spre administrare două mici și neînsemnate provincii, numite *Silvae Calesque*, așezate în cele mai îndepărtate colțuri ale Italiei meridionale. După cum arată și numele acestor ținuturi, foștii consuli nu ar fi avut acolo nimic de făcut, decît să administreze pădurile și să repare drumurile.

Evident, hotărîrea senatului nu era întîmplătoare ; trimiterea lui Caesar într-un ținut unde era condamnat, prin forța împrejurărilor, la inactivitate însemna îndepărtarea lui, cel puțin temporar, dar într-un moment hotărîtor, din viața politică a Romei.

Dar lucrurile nu se puteau sfîrși în detrimentul celui care, pe lîngă o genială clarviziune, avea întotdeauna la îndemîină și cele mai eficiente mijloace de soluționare a problemelor dificile.

Hotărîrea senatului, ilegală în unele privințe, trebuia cu orice preț înlăturată. De aceea, oamenii lui Caesar se adresa poporului. Acesta, fascinat de personalitatea consulului și îndestulat, prin dărnicia acestuia, cu daruri bogate, cu jocuri atrăgătoare și spectacole fastuoase, n-a întîrziat să-și arate recunoștința.

Tribunul Vatinius propuse o lege prin care cerea să se acorde lui Caesar, pentru o perioadă de cinci ani, administrarea Galliei Cisalpine¹ și a Iliriei, cu trei legiuni încercate

¹ Sau *Citerior* ; constituie partea nordică a Italiei.

în lupte, aflate acum sub comanda lui Lucius Afranius. De asemenea, mai cerea să i se acorde de către visterie anumite sume de bani și dreptul de a-și alege comandanții de legiuni.

Așa cum odinioară poporul dăduse lui Marius, împotriva hotărârii senatului, Cilicia, iar lui Pompei Asia, tot așa încredința lui Caesar Gallia Cisalpină și Iliria. Pompei, Crassus și toți prietenii politici ai lui Caesar susținură cu fermitate proiectul. Senatul fusese din nou înfrânt.

Ceea ce obținuse Caesar nu era, totuși, la înălțimea năzuințelor sale. Nu Gallia de dincoace de munți putea să-i aducă gloria mult dorită, ci Gallia de dincolo de Alpi, ținut cu uriașe resurse materiale și umane, de care avea nevoie, deopotrivă, și Roma, și ambițiosul Caesar. Vatinius nu ceruse pentru Caesar și Gallia Transalpină, pentru că pretenția ar fi fost prea mare și ar fi întărit bănuielile unora și invidia altora sau ar fi deșteptat animozități noi.

Caesar aștepta momentul favorabil de a-și extinde comandamentul și dincolo de falnicii Alpi, a căror înălțime apărea ca un bun augur pentru faptele sale viitoare. Va apela el din nou la popor, de la care să ceară un comandament extraordinar în Gallia de dincolo de munți, sau, în fruntea trupelor, va cuteza, din proprie inițiativă, să cucerească, în numele Romei, și țara gallilor?

Desfășurarea evenimentelor va rezolva de la sine dilema lui Caesar. Între timp, guvernatorul Galliei Narboneze¹, Q. Metellus Celer, moare. Senatul, profitând de această întâmplare, pune în discuție legea votată la propunerea lui Vatinius și, sub forma unei completări, atribuie lui Caesar și administrarea Galliei Narboneze, mărindu-i totodată efectivele militare cu încă o legiune. Intenția senatului nu putea fi ușor deslușită. Poate că se temea de intervenția poporului, care, solicitat de Caesar, ar fi votat fără șovăire o lege excepțională, încredințându-i și guvernământul peste Gallia de dincolo de Alpi.

A îndeplini dorința lui Caesar înainte ca acesta să se adreseze poporului era, poate, pentru unii senatori, un semn de deferență, prin care voiau să-și atragă bunăvoința celui ce se

¹ Este vorba de regiunea de coastă dintre Alpi și Pirinei. Se mai numea și Gallia togată („îmbrăcată în togă”), deoarece fusese romanizată.

arăta a fi stăpînul de necontestat al Romei ; o capitulare în fața puterii lui Caesar, a cărui bunăvoință voiau s-o obțină..

Actul senatului putea fi, însă, și în alt chip interpretat. Se intenționa, probabil, scoaterea lui Caesar din arena politică a Romei și trimiterea lui într-un ținut bîntuit de primejdii, unde hazardul luptelor, nemulțumirea celor cotropiți sau chiar ambiția colaboratorilor ar fi putut curma viața celui de care senatorii se temeau atît de mult.

Indiferent de gîndurile și intențiile oligarhiei, Caesar își vedea visul realizat. Experiența fraților Grachi, a lui Marius și a lui Sylla, dovedise, pînă la evidență, că fără o armată nu se poate face carieră politică la Roma. Și Caesar avea acum o armată, și încă una din cele mai încercate în lupte. Aceeași experiență istorică dovedise și prin pilda lui Pompei că gloria militară și, implicit, cea politică rezidă în cucerirea de pămînturi noi și de prăzi uriașe. Gallia era bogată în oameni și averi și, pe deasupra, era aproape de hotarele Romei, putînd oricînd primejdui, ca odinioară cimbrii și teutonii, existența Cetății. În orice caz, nu trebuiau prea mari eforturi pentru a exagera, pînă la limitele dorite, o asemenea primejdie. Gallia, așadar, aștepta pe Caesar : pămînturile gallice aveau să aducă noi bogății Romei, iar lui Caesar gloria de care avea nevoie.

Unii istorici spun, dar se pare că e vorba de încă o exagerare, că Caesar, aflînd că senatul i-a acordat și guvernămîntul Galliei togate, a început să se laude în senat, în auzul tuturor, că a obținut, în ciuda tuturor dușmanilor săi, tot ce a dorit și că, pe viitor, nu va ține socoteală de nimeni ¹. E greu de conceput o asemenea atitudine din partea lui Caesar, tocmai în acele momente. Era prea bun politician și diplomat pentru a nu-și ascunde intențiile și pentru a jigni pe cineva, în mod inutil, în detrimentul cauzei sale ².

De fapt, Caesar devenise șeful de necontestat al triumviratului și stăpînul statului. Cicero, într-una din scrisorile sale, datață, după toate probabilitățile, în vara anului 59, vorbește de o regalitate (*regnum*) cezariană, pe care, evident, cu greu o putea suporta (*ferri nullo pacto potest*) ³, avînd în vedere antipatia pe care marele orator o nutrea față de consul.

¹ Suetonius, Caesar, XII.

² Cf. caracterizarea pe care i-o face Dio Cassius : „Mereu stăpîn pe el însuși, nu jignea pe nimeni în mod inutil“ (XL, 34).

³ *Ad Atticum*, II, 12, I.

Total în Roma era subordonat voinței triumvirilor și, în ultimă analiză, lui Caesar. Opoziția se limita la câteva persoane, care, deși cu oarecare suprafață politică, nu aveau și nu puteau avea în acele condițiuni influență asupra maselor populare.

Bibulus, colegul de consulat retras de la conducerea statului, stătea închis în casă, de unde ordona să se afișeze edicte prin care aducea la cunoștința cetățenilor încălcarea dreptului augural de către colegul său.

Cato din Utica demasca activitatea triumvirilor și a lui Caesar în special, ca un complot împotriva libertății republicane; îndată după ce Iulius Caesar primi administrația Galiei și forțele armate necesare, el declară în public că „tirania se întărește și se înarmează peste capetele tuturor“.

Și Cicero, într-una din scrisorile sale, afirmă că, în vremea consulatului său, Caesar întărise tirania, pe care o concepute încă de pe când era edil. Uneori, invidia lui Cicero merge pînă la calomnie. Suetonius ne relatează că acesta nu s-a mulțumit numai să scrie că Caesar, coborîtor din zeița Venus, a avut raporturi neîngăduite cu Nicomede, regele Bithyniei, dar l-a și apostrofat în acest sens chiar în senat, cu ocazia apărării de către Caesar a fiicei lui Nicomede. Cu acest prilej, marele orator i-a spus cu ironie; „Știe toată lumea ce i-ai dat tu și ce ți-a oferit el“, înțelegînd prin aceasta că și-ar fi întinat tinerețea pe un pat de aur, în haine de purpură, în camera lui Nicomede.

Chiar și pe Pompei, idolul său de odinioară, Cicero îl disprețuiește și, în corespondența către prietenul său Atticus, notează cu bucurie, dacă nu cu pasiune, primirea rece pe care partidul aristocratic o pregătea lui Pompei, și chiar lui Caesar, cu ocazia reprezentațiilor de teatru.

Caesar nu dădea, însă, prea mare importanță acestei opoziții și nici nu se lăsa tîrît într-o dispută publică cu Cicero, nu ațît de teama talentului oratoric pe care trebuia să-l înfrunte, cît mai ales dintr-o tactică politică bine chibzuită: „El n-a jignit pe Cicero, scrie Dio Cassius, nici cu cuvîntul, nici cu fapta; el spunea adesea că oamenii batjocoresc intenționat, dar fără temei, pe cei ce le sînt superiori, cu intenția de a-i atrage

într-o polemică și de a fi puși pe același plan cu aceștia, dacă izbutesc să fie insultați de ei..."¹

Dovedind stăpânire de sine, Caesar dădea cu atât mai puțin importanță scrierilor defăimătoare ale lui Varro², discursurilor răutăcioase ale Curionilor³, sau injuriilor unor irresponsabili ca Octavius. Ultimul, nefiind în toate mințile, vorbea foarte liber și, într-o mare adunare, l-a numit cu dispreț pe Pompei rege, iar pe Caesar, făcând aluzie la ceea ce se colporta pe seama acestuia, regină.

Caesar, pe care ironiile și insultele îl lăsau indiferent, își urma calea. Comandamentul din Gallia avea să-l îndepărteze din Roma. Absent din capitală, putea fi cu ușurință sau uitat de cei pentru care pînă atunci fusese un idol, sau îndepărtat din viața politică de dușmanii care ar fi urmărit să-i retragă comanda trupelor, ceea ce, și într-un caz și în altul, însemna că viitorul lui va fi compromis. De aceea, la sfîrșitul anului 59, cînd trebui să predea insignele puterii și să plece în Gallia, el lăsă în locul său, ca și în celelalte dregătorii, oameni credincioși cauzei triumvirilor.

Alegerile pentru desemnarea magistratilor anului 58 au avut loc în vara și în toamna anului 59. Atenția lui Caesar se îndreptă, mai întîi, asupra alegerilor de tribuni. Importanța acestora în ruajul vieții constituționale era deosebit de mare, deoarece mai ales lor le aparținea inițiativa legislativă, adică dreptul de a propune legi poporului. Printre candidații sprijiniți de Caesar era și Publius Clodius.

Precum am văzut într-un capitol anterior, Clodius fusese învinuit că, îmbrăcat în haine femeiești, pătrunsese în casa pontifului Iulius Caesar, cu ocazia sărbătorii date în cinstea zeiței *Bona Dia*, la care nu era îngăduit să ia parte decît femeile. Acolo intenționa el să se întâlnească cu Pompeia, soția lui Caesar. Procesul de sacrilegiu intentat lui Clodius s-a sfîrșit, însă, prin achitarea lui, deoarece Caesar nu sprijini acuzarea, ci se mulțumi să-și repudieze soția. Clodius, recunoscător, deveni partizanul lui Caesar și, în aceeași măsură, dușmanul lui Cicero, care ceruse cu toată tăria condamnarea.

¹ XXXVIII, 11.

² E vorba de pamfletul acestuia, numit *Tricaranus*, adică „Cocota cu trei capete”.

³ Oratori (tatăl și fiul) din epoca lui Caesar.

Caesar era sigur că Publius Clodius își va plăti acum datoria contractată. Clodius era un tânăr aristocrat care în activitatea politică socotea, ca și florentinul Machiavelli mai târziu, că scopul scuză mijloacele. Antecedentele sale îl arătau a fi un temperament turbulent : în armata lui Lucullus organizase o răscoală împotriva acestuia, iar mai târziu se pare că a luat parte la complotul lui Catilina. Toate acestea și, evident, inimiciția sa față de Cicero, l-au determinat pe Caesar să susțină cu încredere candidatura lui ca tribun. Exista, totuși, un impediment legal împotriva acestei candidaturi. Clodius era patrician, și numai plebeii aveau dreptul să candideze la această înaltă dregătorie, menită să servească exclusiv interesele plebeilor. Remediul a fost cu ușurință găsit : Clodius putea deveni plebeian prin adopțiune. În fața adunărilor curiate ¹, Caesar, în calitate de mare pontif, aprobă, după ce consultă pe Pompei în calitate de augur, adopțiunea lui Clodius de către plebeul P. Fonteius, un om de încredere al său. Odată devenit plebeu, Clodius își depuse candidatura și, sprijinit de triumviri, fu ales tribun al poporului pentru anul 58. Caesar reuși, astfel, să strecoare un partizan de nădejde în mijlocul viitorilor tribuni.

Alegerile pentru consulat s-au desfășurat în toamna aceluiași an, în luna octombrie. Triumvirii reușiră și aici să impună persoane devotate lor ; fură aleși A. Gabinius, omul de încredere al lui Pompei, și L. Piso, noul socru al lui Caesar. Încercările aristocrației de a împiedica alegerea celor doi candidați eșuară. În măsura în care se întăreau triumvirii, aristocrația își vedea pozițiile pierdute. „În toate părțile, scria un aristocrat, sîntem înfrinți ; de frica morții sau a exilului am renunțat la libertate ; murmurăm, dar nu îndrăznim să ridicăm glasul.“

Afacerea Vettius conturează și mai pregnant starea de spirit din Roma acelei epoci. În toamna anului 59, probabil în luna septembrie, un oarecare L. Vettius, de neam nobil, pe care Cicero îl folosise ca spion în complotul lui Catilina, apărură în for cu un pumnal în mînă. Făcut inofensiv, el declară că intenționase să asasineze pe unul din triumviri, pe Pompei. Interogat de senat, denunță ca instigatori ai crimei pe cîțiva partizani ai politicii senatoriale, printre care pe

¹ Adunări populare cu atribuții politice și religioase.

Cato, pe Cicero și pe ginerele acestuia, tânărul Curio, oratorul, și chiar pe consulul Bibulus. În fața acestei declarații categorice și a tentativei evidente de crimă, senatul hotărî, printr-un senatus consult, ca Vettius să fie închis. A doua zi, din ordinul lui Caesar, Vettius fu audiat înaintea poporului. Aici, el își retractă depoziția anterioară și, cu excepția lui Cicero, nu mai recunosc drept instigatori pe nici unul din cei indicați în ajun. Denunță, în schimb, ca instigatori pe doi dușmani personali ai lui Caesar : pe L. Domitius Ahenobarbus și L. Lucullus.

Inchis din nou, Vettius fu găsit asasinat în una din zilele următoare, înainte de a fi fost chemat la judecată.

Evenimentul nu a putut fi elucidat de istoricii antici și a rămas pînă astăzi învăluit în taina caracteristică asasinatelor politice bine chibzuite. Unii istorici susțin că acest complot urmărea, în adevăr, înlăturarea triumviratului și reînvierea primatului oligarhic în viața politică, și că, printre instigatori, rolul principal l-ar fi avut Cicero și Lucullus. Alții afirmă însă, că nu a fost vorba decît de o punere în scenă de către Caesar, care urmărea să arunce un blam zdrobitor asupra nobilimii și să lege și mai mult pe Pompei de cauza comună, insufliîndu-i, deopotrivă, ură și temere față de aristocrați.

Indiferent de opinia contemporanilor și a istoricilor posteriori, evenimentul nu a rămas fără efecte pozitive pentru politica triumvirilor. Caesar obținu prin votul poporului dreptul de a fi însoțit de o gardă personală, pentru a preîntîmpina orice atac din partea dușmanilor, iar dușmanii trebuiră să înțeleagă că un atentat împotriva oricăruia dintre triumviri nu poate să aibă șanse de izbîndă. Zadarnică apărea, așadar, orice opoziție. Dictatura celor trei schimbase, de fapt, rînduielile Romei republicane, iar Caesar devenise deja șeful acestei conduceri colective, pe care Varro o numise, încă de la început, cu ironie și durere, „cocota cu trei capete”. Aristocrația era și ea conștientă de acest lucru, iar pătrunzătorul Cicero este silit să recunoască, fără nici un echivoc, într-o scrisoare adresată fratelui său Quintus : „am pierdut pentru totdeauna Republica”¹.

La finele anului 59, Caesar și Bibulus depuseră, potrivit cu legea, mandatul lor de consul. Cu această ocazie, pretorii

¹ *Ad Quintum fratrem*, I, 2, 15.

Caius Memmius și L. Domitius Ahenobarbus, prieteni ai lui Cicero și dușmani ai lui Caesar, propuseră senatului să ia în discuție activitatea fostului consul, pentru a vedea dacă nu era cazul să se ia unele măsuri, întrucît nu fuseseră respectate normele dreptului augural. Senatul nu îndrăzni să ia în cercetare pricina, deși questorul lui Caesar a fost ulterior chemat înaintea judecării, pentru cîteva mărunte învinuiri.

După plecarea sa în Gallia, însuși Caesar fu citat înaintea tribunului poporului, Lucius Antistius, dar ceilalți tribuni se opuseră, legea Memmia interzicînd judecarea celor care lipseau în interesul statului din Roma.

Investit prin legea Vatinia cu un comandament militar peste patru legiuni și primind administrarea Galliei de dincoace de Alpi, precum și a Galliei Narboneze, Caesar se hotărî, la începutul anului 58, să mai rămînă cîtăva vreme în preajma Romei. Urmărind să recruteze trupe de voluntari, el dădea cu precizia ce-l caracteriza și ultimele instrucțiuni oamenilor lui de încredere, care trebuiau să conducă destinele Romei în timpul absenței sale. Printre aceștia era și Clodius, tribun al poporului, om zelos și foarte abil, în care Caesar își punea mari speranțe. El avea să țină în frîu senatul și să impună lui Pompei o atitudine corectă față de cauza comună a triumvirilor. Evenimentele au dovedit că ochiul pătrunzător al lui Caesar a știut să aleagă.

Dintre partizanii politicii senatoriale, doi se arătau a fi mai influenți și, în consecință, mai primejdioși planurilor lui Caesar : Cato și Cicero. Asupra acestora, așadar, trebuia să se îndrepte întreaga atenție a lui Clodius.

Profitînd de propunerea făcută, la îndemnul triumvirilor, încă de la sfîrșitul anului precedent, ca insula Cipru să fie transformată în provincie romană, Clodius se adresă lui Cato cu rugămintea să accepte această sarcină ca fost magistrat. Cîntea sa proverbială, talentul său organizatoric, puterea sa de muncă au fost scoase de vorbitor în relief, ca să convingă pe destoinicul Cato să accepte. În zadar, însă. Dîndu-și seama că de fapt este vorba de a fi îndepărtat din Roma, Cato nu se lăsă înduplecat. Atunci, tribunul se adresă poporului și, cerîndu-i să proclame anexarea Ciprului la statul roman, propuse ca această misiune să fie încredințată lui Cato. Refuzul era imposibil, căci cei care nu se supuneau hotărîrilor luate de popor erau socotiți ca răzvrătiți împotriva ordinei de stat

și tratați ca atare. Fără a mai sta pe gânduri, Cato — căruia, pentru a i se prelungi exilul, i se încredințase și sarcina de a supraveghea repatrierea cetățenilor izgoniți din Bizanț — primi, nu fără amărăciune, să adauge teritoriului roman îndepărtata insulă peste care domnea bogatul rege Ptolemeu. La plecare, el luă și pe nepotul său, Marcus Brutus, un tânăr care, prin preocupările sale literare și curățenia moravurilor, atrăsese atenția multora.

Odată Cato îndepărtat, sub această formă onestă, mai rămânea Cicero. În vederea izolării acestuia, abilul Clodius avea să se adreseze tot maselor. Tribunul propuse poporului, o dată cu proiectul privind anexarea Ciprului, și câteva proiecte de legi menite să întărească influența lui Caesar. Prin prima lege se hotăra distribuirea de pâine, gratuit, în fiecare lună, populației urbane sărace; prin a doua se restaura dreptul de asociere, suprimat de senat cu câțiva ani mai înainte. Clodius spera ca, astfel, să obțină sprijinul corporațiilor și al asociațiilor ce se vor reînființa; a treia lege limita dreptul cenzorilor de întocmire a listelor în vederea alegerii în senat, ceea ce impunea senatorilor o atitudine binevoitoare față de Clodius; în fine, a patra lege interzicea magistraților să consulte voința zeilor cu ajutorul semnelor cerești, în zilele când adunările populare erau chemate la vot. Această din urmă lege era îndreptată împotriva nobilimii, gata, cu toată decăderea credințelor religioase din acea epocă, să facă obstrucție cu ocazia votării legilor de către adunările populare.

Prin proiectele sale de legi, Clodius reuși să-și creeze o puternică bază de masă, fiind sprijinit de oamenii săraci și de sclavii pe care-i cumpărase pentru cauza triumvirilor.

După aceste pregătiri preliminare, stăpîn pe situație, Clodius porni la atac împotriva lui Cicero. În acest scop, el propuse poporului un proiect de lege prin care se cerea pedeapsa cu exilul pentru cei care ordonaseră executarea unor cetățeni, fără a fi fost în prealabil judecați. Proiectul era îndreptat împotriva lui Cicero, care ceruse exterminarea conspiratorilor lui Catilina, deși aceștia nu fuseseră chemați înaintea instanțelor competente. Hotărîrea senatului, dată cu această ocazie, devenea nulă, iar executarea conjuraților apărea ca ilegală.

Caesar nu voia să apară ca inspiratorul proiectului de legi și de aceea propuse lui Cicero să-l urmeze în campania din Gallia în calitate de locotenent. Cicero, destul de mîn-

dru¹ refuză, fapt la care Caesar se aștepta. Însăimînat, totuși, de proiectul lui Clodius, Cicero se adresează lui Pompei, fostul lui amic, cerîndu-i sprijinul. Acesta, fie temîndu-se de Caesar, fie înțeles în taină cu el, găsi un motiv oarecare pentru a nu-i acorda nici cel puțin audiența cerută. Celelalte intervenții, directe sau indirecte, făcute pe lângă consulii în funcție, pe lângă Crassus și pe lângă alții, avură aceeași soartă. Senatorii, însă, nu erau toți de acord cu pedeapsa ce urma să i se aplice lui Cicero după votarea proiectului. Unii dintre ei îmbrăcară haine de dolii, vrînd astfel să-și arate în public nemulțumirea. Intervenția promptă a consulilor, oamenii triumvirilor, obligă pe senatori să renunțe la gestul lor plin de semnificații.

Totul dovedea că votarea proiectului nu putea să fie prea mult amînată. La începutul lunii martie, anul 58, Clodius convocă adunările populare, dar nu în for, cum se obișnuia, ci pe cîmpul lui Marte, adică în afara incintei Romei. Locul nu fusese ales întîmplător. Caesar, avînd în calitate de proconsul² comanda militară (*imperium*), n-ar fi putut, fără a fi depus insignele puterii militare³, să participe la discuțiile adunării populare, dacă ședința s-ar fi ținut în *pomerium*, adică în incinta sacră a cetății. Convocarea poporului *extra muros*, adică în afara zidurilor sacre ale Romei, nu oprea, însă, pe comandanții de oști să-și spună cuvîntul în calitate de cetățeni.

Discuțiile în adunarea populară au fost purtate cu multă prudență, mai toți oratorii încercînd să ocolească miezul problemei. Cei doi consuli vorbiră mai mult despre garanțiile personale constituționale, Pompei se mulțumi să tacă, iar Publius Crassus, fiul triumvirului, nu putea uita — cu toată admirația pe care o avea pentru marele orator — că face parte dintre comandanții care aveau să-l urmeze pe Caesar în Gallia ; astfel, discursul său se mărgini la cîteva generalități.

¹ Se pare că acesta a fost motivul, după cum indirect rezultă din *De provinciis consularibus*, XVII.

² Foștii consuli, care primiseră guvernarea unei provincii, se numeau proconsuli (*proconsules*).

³ Această regulă constituțională urmărea să preîntîmpine presiunile asupra opiniei publice, pe care ar fi putut să le exercite un comandant de oști.

Luînd ultimul cuvîntul, Caesar reuși, printr-o argumentare strălucită, să reducă problema la esența ei și să-și justifice poziția. Nu împotriva lui Cicero a luat cuvîntul, spuse el, ci pentru a vorbi în lumina unor principii. Ca om, nu poate îngădui pedepse vindicative pentru fapte ce aparțin trecutului, dar, bazat pe principiile de echitate și de dreptate, el, care odinioară a cerut să nu fie decapitați oamenii lui Catilina, întemeindu-se pe normele dreptului în vigoare, nu poate acum să aibă o altă părere, fără a se nega pe sine însuși. Proiectul, așadar, avea puternice temeiuri legale. Ceea ce, în fapt, a și dus la imediata lui votare.

Cicero, care nu se aștepta ca legea să fie așa de repede votată, fu sfătuit de prieteni să se supună sorții și, de bună voie, să se exileze, în nădejdea unui viitor mai bun. Împotrindu-se la început, marele orator cedă apoi, în speranța că-și va dezarma, prin acest exil voluntar, dușmanii, care vor renunța să-l condamne personal, mulțumindu-se cu declarația de principii obținută în adunarea poporului. Cicero s-a înșelat însă, căci noua lege, menită să-i aplice efectiv normele de principiu statornicite prin votul anterior al comițiilor, confirmă exilul pe care marele orator avea să-l petreacă la Salonic. Iar ca pedeapsă complementară, i se confiscă averea; casa de pe Palatin fu dăruită, iar pe locul ei Clodius hotărî să fie ridicat un templu în cinstea zeiței Libertății.

Caesar ieșise, deci, victorios, căci opoziția fusese înfrîntă. Cato și Cicero erau acum departe de Roma și încetaseră să mai fie o piedică în calea triumvirilor. Prevăzător și grijuliu cum era, luă, totuși, unele măsuri de precauție și față de prieteni. Pe Pompei, care-i devenise ginere din considerente politice, n-avea să-l piardă din vedere energicul Clodius, unealta sa docilă; cît privește pe Crassus, pe care Caesar nu-l socotea, probabil, rival nici în perspectiva timpului, acesta îi dăduse o cheazășie mai mult decît îndestulătoare; pe fiul său Publius, care trebuia să-l urmeze în campania din Gallia.

Acum, după ce la Roma totul fusese aranjat, Caesar putea pleca fără grijă în provincia ce-i fusese destinată și de unde începuseră să sosească zvonuri alarmante. Dincolo de Alpi îl așteptau primejdii și greutăți, care, învinse prin cutezanța și

perseverența geniului său militar și politic, aveau să-i aducă o faimă mai mare ca a lui Pompei. Cu ajutorul armatei sale credincioase, va deveni stăpînul temut și necontestat al Romei și al lumii antice.

CUCERIREA GALLIEI

IV

GALLIA : OAMENI ȘI LOCURI

Campania lui Caesar în Gallia nu este consecința unei întâmplări sau a unui capriciu personal, ci rezultatul politicii expansioniste duse de Roma, care, întinzându-și mereu cuceririle, urmărea să-și asigure venituri noi și hotare trainice. Bogățiile prădate și aduse la Roma, birurile impuse localnicilor constituiau mijloace de redresare a vistieriei unui stat care, treptat, devenea parazitar, fiind tot mai mult interesat în a-și menține și consolida poziția, prin înlăturarea primejdiilor prezente și adoptarea de măsuri împotriva celor ce se profilau în viitor.

În cel de al cincilea deceniu al ultimului secol dinaintea erei noastre, două erau regiunile care atrăgeau atenția romanilor prin bogățiile lor și prin primejdia pe care o reprezentau pentru hotarele Romei expansioniste : Dacia și Gallia.

Aurul dacilor, din munții și apele Transilvaniei, era de mult cunoscut la Roma, căci tribul trac al agatârșilor devenise renumit, în lumea pe atunci cunoscută, tocmai prin extracția și prelucrarea prețiosului metal.

Sub conducerea viteazului lor rege Burebista, dacii provocaseră îngrijorarea Romei în ascensiune. Mai ales campania lor împotriva celților din Panonia îi pusese pe gânduri pe romani. Regatul celților boii, condus de Evritasiros, fusese, cu această ocazie, desființat de oștile dacilor, fapt ce s-a reflectat în însăși denumirea dată ulterior regiunii din jurul lacului Balaton : „pustiul celților boii“.

După campania din Panonia, însă, dacii lui Burebista nu continuaseră înaintarea spre Peninsula Italică, așa cum se temuseră romanii, ci se îndreptaseră spre răsărit, unde, ceva mai târziu, cuceriseră și distruseră cetățile grecești de pe coasta apuseană și nordică a Pontului Euxin.¹ Pentru moment, primejdia dacă se îndepărtase de Roma, și Caesar putea să-și îndrepte toată atenția spre Gallia. Bogată ca și Dacia, Gallia constituia o pradă menită să umple vistieria secătuită a Republicii și să asigure pentru o vreme prosperitatea societății romane, în care se distingeau cele dintâi simptome de criză ale modului de producție sclavagist. Primejdia din partea gallilor, la care se adăuga și primejdia din partea germanilor, impunea fixarea unui hotar sigur în aceste regiuni; liniștea Romei trebuia să fie și aici asigurată, așa cum se procedase și în Orient. Pe de altă parte, Gallia era mai aproape de Roma, de aceea campania militară putea fi mai ușor pregătită, iar cu Roma și cu tot ceea ce se întâmpla pe arena politică din capitală, Caesar putea fi într-un contact permanent. La acest lucru ținea el mai ales, deoarece era convins că slăbirea legăturilor cu locul în care se hotărau destinele statului nu numai că i-ar fi îngreunat planurile politice, dar i le-ar fi putut zădărnici pentru totdeauna. Toate acestea îl convinseseră pe Caesar, cu necesitatea caracteristică legității istorice, că drumul gloriei Romei și al propriului său triumf trebuia să treacă prin Gallia.

Gallia de dincolo de Alpi, așa-numita Gallie Transalpină, era înconjurată de adevărate hotare naturale: Alpii, Marea Mediterană, Pirineii, Oceanul și Rinul. Cu alte cuvinte, Gallia cuprindea Franța de azi, Belgia, sudul Olandei și cea mai mare parte din Elveția. Din acest întins ținut, Roma stăpânea numai o fîșie de coastă, de-a lungul Mediteranei, între Alpi și Pirinei. Era așa-zisa *Gallia togata* („îmbrăcată în togă”), adică cea supusă administrației romane și, deoarece avea capitala la Narbo (azi micul oraș francez Narbonne), se mai numea și Gallia Narboneză. Cea mai mare parte a Galliei fiind independentă, era cunoscută sub acest nume sau sub cel de *Gallia comata* („a purtătorilor de plete”), deoarece galii, asemenea dacilor, purtau plete.

¹ După toate probabilitățile, aceste incursiuni au avut loc pe la mijlocul sec. I î.e.n.

Pământul Galliei cuprindea toate formele de relief : munți veșnic acoperiți de zăpezi, dealuri și câmpii întinse de-a lungul fluviilor și în apropierea mărilor. Solul bogat și clima propice — mai rece în nord și caldă, mediteraneană, spre miazăzi — îngăduia recolte bogate, iar văile, străbătute de ape navigabile, formau o deasă rețea de căi de comunicație, ușurînd schimburile comerciale și mișcările de trupe în caz de război.

Cu asemenea condiții naturale, agricultura juca un rol important în viața popoarelor din Gallia. Ogoare întinse pe câmpii sau pe colinele despădurite produceau din abundență grâu, secară, mei și orz, depășind cu mult nevoile producătorilor.

Păduri vaste acopereau munții și colinele Galliei, vestite fiind mai ales cele din nord, din regiunea de azi a Ardenilor (*Arduenna silva*). Din lemnul lor își făceau gallii locuințe, construiau corăbii, confecționau unelte sau arme, ori îl transformau în cărbuni pentru numeroasele ateliere meșteșugărești.

Pretutindeni, dar mai ales în regiunile nordice, creșterea animalelor constituia o ocupație importantă ; cirezi de vite mari sau mici umpleau locurile de pășunat, turme de porci creșteau în pădurile seculare de fagi, iar rasa cailor din ținutul belgilor era foarte prețuită.

În regiunile din centrul și din sudul Galliei, resursele sub-solului întreceau pe cele ale solului : se exploatau mine bogate, de aur, argint, aramă, fier și plumb. Meșteșugurile erau în floare la orașe și la sate. În atelierele meșteșugărești de tot felul se prelucrau metale, se confecționau unelte, arme sau obiecte de lux, ce dovedeau, în egală măsură, pricepere tehnică și gust artistic deosebit. Multe din produsele meșteșugărești din Gallia ajunseseră renumite în întreg bazinul Mării Mediterane.

Gallii erau apoi buni negustori. Ei făceau schimburi comerciale între regiunile mediteraniene și ținuturile nordice, în special cu Britannia celtică. Dar ei făceau comerț și cu Roma, ai cărei negustori aduceau, la rîndul lor, produse italice sau de altă proveniență ; cumpărînd mărfuri ce puteau fi revîndute ușor și cu câștiguri mari, le duceau la Roma sau în alte centre din provinciile romane.

Drumurile Galliei erau bine întreținute și transporturile cu carele, numeroase ; de altfel, acest mijloc de transport a fost perfecționat de galli în mod simțitor. Numeroase poduri trainice înlesneau trecerea peste apele curgătoare, iar pe râurile navigabile și pe fluvii, și mai ales pe mări, corăbiile construite în Gallia — folosind, spre deosebire de ale altor popoare, mai mult pânzele, decât vîslele mînuite de sclavi — asigurau efectuarea, în cele mai bune condiții, a transporturilor comerciale.

Dezvoltarea producției meșteșugărești și a comerțului a dus la apariția și dezvoltarea unei vieți orășenești remarcabile pentru acea epocă. Așezate la întretăierea drumurilor comerciale, orașele gallice erau bine apărate de primejdia vreunui atac, fie prin așezarea lor strategică, fie prin întăriturile construite, cu multă artă, din lemn și din piatră. Locuri destinate activității meșteșugărești și schimburilor comerciale, orașele erau totodată centre militare și religioase.

În satele și orașele Galliei locuia, în epoca lui Caesar, o populație numeroasă, care ajungea, după unele calcule, la 2 milioane de locuitori.

Populația Galliei se putea împărți în trei ramuri mari, deosebite, deși majoritatea era de neam celtic, prin limbă, obiceiuri și legi. În partea de nord a Galliei, în regiunea dintre Sena, Marna și Rin, trăiau triburile de belgi (*Belgae*) care suferiseră o puternică influență germanică, în limbă și moravuri. Foarte viteji, aceștia cultivau cu multă pasiune arta războiului. Dintre belgi, cei mai puternici erau bellovacii. A doua ramură era aceea a aquitanilor, așezați în cîteva regiuni mici din sud-vestul Galliei, între munții Pirinei, Oceanul Atlantic și fluviul Garonne. Cu excepția cîtorva triburi de origine pur celtică, ceilalți aquitani reprezentau un conglomerat iberico-liguric, influențat, într-o măsură mai mare sau mai mică, de popoarele celte învecinate.

În sfîrșit, partea centrală a Galliei, cea mai întinsă și mai populată, purta denumirea de „țara celților“, în lucrările istoricilor greci, și de „țara gallilor“, în cele ale autorilor romani. Era Gallia propriu-zisă, care, întinzîndu-se între țara belgilor și a aquitanilor, cuprindea aproape întreagă Franța și Elveția de azi. Dintre cele mai însemnate și viteze popoare

gallice — *gall* în limba autohtonilor însemna *brav* — istoria amintește pe arverni, hedui, sequani și helveți.

Gallii erau oameni înalți de statură, aveau față bălană și ochi albaștri. Părul, de un blond roșcat, le cădea în plete, care le fluturau, ca și dacilor, în vînt, iar vocea le era puternică și amenințătoare. Oamenii de rînd purtau barbă și mustață ; numai nobilii își rădeau barba, dar nu și mustața, pe care o considerau o adevărată podoabă.

În timp de pace, îmbrăcămintea le era simplă și aducea cu a dacilor ; în timp de război, purtau uneori platoșă, iar pe cap un coif mare, confecționat simplu pentru oamenii de jos, lucrat în aur și argint pentru nobili. Ca arme principale, aveau lănci lungi și săbii mari. Pedestrași buni, dar mai ales călăreți renumiți, gallii erau strategii ingenioși, capabili să se adapteze și să imite felul de luptă al dușmanului cu care se războiau.

Se hrăneau mai ales cu carne și cu lapte ; dintre băuturile alcoolice, preferau, în special, berea de orz și hidromelul obținut din miere fermentată. Unii scriitori antici îi învinuiesc de oarecare tendință spre beție.

Ospitalieri, sinceri și deschiși, erau lesne irascibili și gata oricînd să înceapă o gîlceavă. Cu ușurință porneau și războaiele, pe care nu totdeauna le duceau pînă la sfîrșit. Iubeau libertatea.

Viața lor familială era echilibrată : bărbatul, ca și femeia, aducea o cantitate egală de bunuri, cu titlu de zestre, menită să slujească la susținerea greutăților căsătoriei. Gallii țineau mult la fidelitatea conjugală, adulterul femeii fiind cu asprime pedepsit ; de fapt, asupra femeii și copiilor, asemenea vechilor romani, gallii aveau un adevărat drept de viață și de moarte. Femeile, de o rară frumusețe — ne spune Caesar în Comentarile sale — și înzestrate cu o rezistență fizică impresionantă, luptau deseori cot la cot cu soții lor.

Obiceiuri barbare, străvechi, mai persistau încă în viața gallilor : ucideau uneori pe cei prinși în războaie și chiar pe conaționalii ce lipseau de la întrunirile convocate, în cazurile în care țara se afla în primejdie.

Superstițioși, ei se închinau la numeroși zei, dar, mai ales, la cei ce ocroteau și favorizau pe războinici. Nu mai puțină

cinstire arătau forțelor naturii. Un mare rol în viața religioasă și politică îl jucau preoții, numiți de ei *druizi*.

La venirea lui Caesar în Gallia, popoarele celtice se găseau pe trepte diferite de dezvoltare socială. Unele triburi se aflau încă în faza orînduirii gentilice, iar altele, în cea a democrației militare și a formării statului, asemenea societății geto-dace din epoca lui Burebista.

În regiunile nordice, adunările populare dețineau puterea supremă, iar șefii triburilor nu erau decît mandatarii acestora, asemenea regilor Romei înainte de reforma lui Servius Tullius¹.

În regiunile centrale și meridionale, însă, unde dezvoltarea economică a societății ajunsese la un nivel mai înalt, autoritatea politică — asemenea puterii economice și militare — se afla în mîinile aristocrației locale, din care se alegeau conducătorii (*principes*) triburilor și uniunilor de triburi. Caesar denumeste această aristocrație cu titlul de cavaleri. La luptă, cavalerii erau îndatorați să meargă în fruntea cetelor lor de ostași alcătuite din oameni de rînd, slugi și clienți, adică oameni aflați în dependență personală față de nobili. Concentrînd în mîinile lor întreaga putere economică, cavalerii supuneau la îndatoriri tot mai grele poporul de rînd, care, lipsit de drepturi politice, era sufocat de biruri și înglodat în datorii. Caesar afirmă că situația poporului nu se deosebea mult de aceea a sclavilor.

O poziție socială deosebită, asemenea cavalerilor, aveau și preoții. Ei formau o castă închisă și se ocupau, în egală măsură, de probleme religioase și laice. Depozitari ai secretelor religioase, ei le păstrau cu sfințenie și nu le făceau cunoscute tinerilor învățăcei decît după mai mulți ani de inițiere. Druizii profesau credința în nemurirea sufletelor, fiind partizani ai metempsihozei. O asemenea credință cultiva disprețul față de moarte și insufla gallilor o vitejie fără seamăn în luptă. Ei organizau sacrificiile religioase și, pe baza acestora, pretindeau că prezic viitorul. Organizați ierarhic, druizii aveau în fruntea lor un șef cu puteri absolute; neavînd temple, ei practicau cultul în mijlocul naturii, mai ales în păduri. Druizii erau aceia care supravegheau păstrarea tradițiilor secu-

¹ Așa-zisa reformă a lui Servius Tullius din sec. VI î.e.n. a pus bazele organizării constituționale a statului roman.

lare și interpretau normele de conduită socială, cristalizate sub formă de cutume. Tot ei judecau neînțelegerile dintre triburi sau dintre persoane. „Și prietenii, și dușmanii — spune Strabo — îi consultă și se supun hotărârii lor ; adesea, o astfel de hotărâre a fost suficientă pentru a opri două oști gata să se năpustească una asupra celeilalte.“¹ În fine, tot lor le era încredințată educația tineretului, ei singuri cunoscând și folosind scrisul. Avînd un atît de important rol în societate și fiind socotiți ca interpreți ai vieții divine, druzii exercitau — după expresia lui A. Thierry — un adevărat despotism asupra poporului superstițios al gallilor.

Împărțiți în triburi și uniuni de triburi, gallii nu constituiau o putere politică unitară. Asemenea tracilor, ei erau dezbinați. Pentru înțîietatea politică se dădea permanent o înverșunată luptă între diversele popoare gallice. Rareori, și pentru puțină vreme, se ajungea la o unitate politică ; cazul arvernului Celtillus, tatăl eroului Vercingetorix, socotit șef al întregii Gallii (*princeps totius Galliae*), rămîne singular în istoria frămîntată a celților.

Deși dezbinați în viața politică internă, gallii continuau să rămînă, totuși, o primejdie pentru Italia, așa cum o dovedise atacul asupra Romei încă în anul 390.

„Romanii, scrie istoricul Sallustius, aveau atunci, ca și în zilele noastre, credința că toate popoarele trebuiau să se supună cutezanței lor ; cu gallii, însă, nu pentru glorie, ci pentru propria lor salvare erau obligați să lupte.“² Aceeași părere o are și Cicero : „De la începutul Republicii noastre, toți oamenii noștri politici au văzut în galli pe cel mai de temut dușman al Romei. Cu toate acestea, puterea și numărul acestor popoare ne-a împiedicat pînă acum să-i învingem“.³

Amenințarea era, însă, dublată de o alta, poate și mai mare, ce venea de dincolo de Rin : primejdia germanică. Amintirea cimbrilor și a teutonilor — învinși de Marius — stăruia încă în amintirea contemporanilor. Acum, această primejdie se profila din nou la orizont : Ariovist, șeful germanilor de la răsărit de Rin, amenința Gallia și, pentru cei cu clarviziune politică, Roma însăși. Caesar își dădea bine seama

¹ VI, ed. Didot, p. 164.

² *Iugurtha*, 114.

³ *De provinciis consularibus*, XIII.

de acest lucru. Cucerirea Galliei însemna — în concepția sa — nu numai înlăturarea pericolului celtic, dar și a celui germanic. Și, într-adevăr, pământul Galliei independente, transformat în provincie romană, avea să asigure Romei o frontieră trainică pe Rin.

Împins de aceste rațiuni, la fel de importante ca și cele economice, schițate la începutul prezentului capitol, Caesar, în fruntea armatelor încredințate lui, porni, în primăvara anului 58, la cucerirea țării vitejilor galli.

V

CELE DINTÎI LUPTE CU GALLII ; TULBURĂRILE SOCIALE DIN ROMA

În partea de răsărit a Galliei, în Elveția de astăzi, trăiau triburile celtice ale helveților, care se stabiliseră în acele regiuni prin anul 70 î.e.n., emigrînd din ținuturile Rinului superior. Din cauza condițiilor grele de viață și a creșterii neconținute a populației, fruntașii helveților plănuiau o nouă emigrare spre vest, către regiuni mai mănoase și cu o climă mai blîndă. Un rol deosebit în luarea acestei hotărîri l-a avut cel mai de vază și mai stimat dintre conducătorii helveților, Orgetorix, care a și fost însărcinat cu conducerea pregătirilor de emigrare. Doi ani s-au pregătit helveții, procurîndu-și un mare număr de care de transport și o cantitate uriașă de grîne, care să le ajungă pînă la așezarea într-o nouă patrie. Tot în cadrul pregătirilor de plecare, Orgetorix a căutat să întărească și legăturile de alianță și de prietenie cu popoarele din jur. În acest scop, el a făcut totul ca la conducerea sequanilor ¹ și a heduilor ² să ajungă oamenii săi de încredere. Pe sequanul Casticus l-a ajutat să ia locul tatălui său ca și pe heduiul Dumnorix, în țara sa. Apoi, cei trei s-au legat prin jurămînt să supună întreagă Gallia.

Planurile helveților erau cunoscute de romani ; aceștia erau informați prin fratele lui Dumnorix, druidul Diviciacus, care, din cauza neînțelegerilor cu fratele său, se refugiase la Roma. Pentru moment, însă, Roma se mulțumea să supravegheze si-

¹ Locuiau între Saône, Ron, munții Iura, Rin și munții Vosgi.

² Locuiau între Loire și Saône.

tuația de departe, dar amestecul lui Orgetorix în problemele interne ale heduilor au provocat nemulțumiri printre nobilii acestui popor. Aceștia l-au acuzat pe Orgetorix de tiranie. Atunci, de teamă sau de amărăciune, Orgetorix se sinucise.

Moartea lui Orgetorix, însă, nu i-a făcut pe helveți să renunțe la planul lor de a-și afla o altă patrie mai bună. De aceea, după ce terminară pregătirile și după ce dădură foc orașelor și satelor, ca semn al părăsirii definitive a patriei, helveții porniră pe calea pribegiei, reușind chiar să convingă să îi se alăture și alte popoare vecine : rauracii, tulingii, latobicii și celții boii, care locuiau dincolo de apa Rinului. Ei fixară ca loc de întâlnire, către sfârșitul lunii martie, țărmul fluviului Ron, pe care urmau să-l treacă pe podul de lângă orașul Genaba (Geneva). De aici, trebuiau să-și continue drumul spre apus, pînă aproape de țărmul Oceanului Atlantic, în țara san-tonilor (regiunea Saintongue de astăzi), un ținut fertil, unde intenționau să-și stabilească noile lor așezări. Pentru a ajunge pînă acolo, helveții nu aveau decît două drumuri : unul prin țara sequanilor, între munții Iura și fluviul Ron, altul prin *Gallia togata*, provincia romană așezată în partea de miazăzi a Galliei. Primul drum era anevoios și primejdios din cauza îngustimii lui, căci, trecînd printre munți, convoiul putea fi în orice moment oprit cu ușurință de o mînă de oameni înarmați, ascunși în pădurile situate pe înălțimi.

Cea de a doua cale fiind mult mai ușoară, helveții hotărîră s-o folosească, cu atît mai mult cu cît ei se bizuiau pe allobrogi, care, locuind partea provinciei romane din vecinătatea țării lor și fiind de curînd supuși Romei, nu aveau sentimente prea bune față de cuceritorii romani.

Informat de toate acestea, Caesar, care aprecia trecerea helveților prin Gallia sudică drept o ofensă adusă maiestății poporului roman, porni de îndată din Roma și în opt zile, după cum afirmă Plutarh, ajunse la Genaba (Geneva), unde credea că va fi silit să înceapă imediat ostilitățile. Dar helveții nu porniseră încă la drum. Atunci Caesar luă comanda legiunii a X-a ce staționa în provincie și, sprijinit de T. Labienus, locotenentul său, ordonă să se recruteze soldați dintre autohtoni și, fără să stea pe gînduri, puse să fie distrus podul care asigura trecerea peste Ron.

Aflînd de sosirea lui Caesar, helveții trimiseră la el o solie, cerîndu-i îngăduința să treacă prin provincia romană în căutarea unei noi patrii. Cererea helveților a fost prezentată fără provocări sau amenințări, ei angajîndu-se chiar să nu aducă nici o pagubă oamenilor și locurilor pe unde vor emigra. Caesar, care avea nevoie de timp, le răspunse că va cum-păni cu privire la cererea lor, dîndu-le să înțeleagă că, în principiu, n-ar fi împotriva ei. Dar, îndată după plecarea soliei, porunci să se facă întărituri de apărare de-a lungul flu-viului Ron, între Genaba (Geneva) și munții Iura, în locurile pe unde s-ar fi putut trece mai ușor. Pentru această lucrare fură folosiți soldații legiunii a X-a și noii recruți din pro-vincie, care atingeau, după toate probabilitățile, cifra de 11 000. O dată cu terminarea lucrărilor, întăriturile urmau să fie pázite de străji.

La 13 aprilie, ziua fixată pentru a primi răspunsul, hel-veții fură înștiințați că tradiția poporului roman se opune ca un popor, oricare ar fi el, să treacă prin provincia romană, și dacă vor încerca, vor fi respinși cu armele. Helveții nu ripostară, cum ar fi dorit Caesar¹, ci se adresară sequanilor, cu rugămintea de a le da învoire să treacă prin țara lor. La început și aceștia refuzară, dar cererea le fu susținută de Dumnorix, unul din conducătorii heduilor. Acesta, căsătorit cu fiica lui Orgetorix, era un prieten sincer al helveților, iar prin felul său de a fi se bucura de o mare cinste printre se-quani. Intervenția lui în favoarea helveților găsi ecou la se-quani care, asigurați că nu vor fi cu nimic păgubiți, încu-viintară ca trecerea să aibă loc prin defileul Ecluse, așezat între munții Iura și Alpi.

Helveții, avînd încuviințarea sequanilor, se hotărîră să pornească pe noul drum. Ei erau, în total, bărbați, femeii și copii — spun unele izvoare — peste 360 000 de suflete, dar, după alte informații, numărul lor ar fi fost mult mai mic. Conducătorul lor era Divico. În această nouă situație, ro-manii n-aveau de ce să se plîngă și Caesar nu putea, în limi-tele unui raționament logic, să invoce vreun motiv justificat de război (*casus belli*). Cu toate acestea, Caesar inventă unul ;

¹ În comentariile sale (I, 8), Caesar amintește că helveții ar fi încercat să traverseze Ronul cu bărcile și cu plutele, dar că, respinși, renunțară la tentativă. Unii istorici pun la îndoială această afirmație și opinează că Caesar ar fi dorit să prezinte pe helveți ca avînd o atitudine de provocare.

este adevărat — afirma el — că drumul pe unde emigrau helveții nu punea în primejdie provincia romană, dar locul unde urmau să se așeze ei, ținutul santonilor, era vecin cu tribul tolasaților ; acesta, făcând parte din provincia romană, putea fi ușor atacat de niște oameni atât de războinici ca helveții ¹. Interesele provinciei romane, ale Romei cu alte cuvinte, trebuiau apărate și, deci, helveții trebuiau opriți. Nu voia Caesar să scape această ocazie unică de a interveni în treburile interne ale Galliei. Întrucât forțele militare de care dispunea Caesar nu erau suficiente pentru o asemenea acțiune, încredințată locotenentului său, Titus Labienus, paza fortificațiilor de pe Ron, iar el plecă de îndată să recruteze oști în Gallia Cisalpină. După ce înrolă 2 legiuni și ordonă ca și cele 3 ce staționau la Aquileia, pe țărmul Adriaticii, să-i fie trimise, trecu din nou în Gallia de dincolo de Alpi, peste muntele Genèvre, a cărui înălțime depășea 1 800 de metri. Coborând munții, se îndreptă spre mieznoapte, în direcția orașului Grenoble de azi, ajungând în vecinătatea orașului Lugdunum (Lyon). Aici făcu joncțiunea cu trupele lui Labienus, care acum coborâse de la Genaba.

Biruind greutatea drumului și deplasându-se cu o repeziune impresionantă pentru acea vreme, Caesar reuși ca numai în două luni să facă drumul în Italia și înapoi, aducând cu el 5 legiuni noi. Dispunând acum de 6 legiuni și de trupe auxiliare — evaluate la un total de peste 250 000 ostași — trecu peste hotarele provinciei togate în ținuturile Galliei independente, așezându-și tabăra pe malul stâng al râului Arar (azi Saône), nu departe de confluența acestuia cu Ronul, la nord de Lugdunum.

Între timp, adică în intervalul celor două luni în care Caesar își recrutase oștile, helveții emigraseră prin ținutul sequanilor și intraseră în țara heduilor. Nu străbătuseră, însă, prea multă cale, deoarece îngustimea drumurilor și numărul mare al oamenilor — circa 150 000 și 8—10 000 de care (folosim cifrele mai moderate) — nu le îngăduia să se deplaseze mai repede. Ajunși în țara heduilor, helveții începură să pustiască ogoarele și să jefuiască averile. În fața actului de nerecunoștință, heduii nu întârziară să se adreseze romanilor, cerînd ajutor în calitatea lor de aliați ai poporului roman,

¹ În realitate, acest trib se afla cam la 200 km de ținutul santonilor.

titlu pe care-l primiseră cu mai bine de șase decenii în urmă. Acestor plângeri li se adăugară altele : cîteva triburi, avînd ogoare pe malul drept al Ronului, se plînsesă și ei lui Caesar, pentru aceleași motive. Pentru a ataca pe helveți, acum nu mai era nevoie de motivele invocate anterior.

Îndată ce află, prin iscoadele sale, că helveții trecuseră cu grosul trupelor riul Saône, Caesar ieși din tabără cu o parte din trupe, pe la miezul nopții, și atacă prin surprindere ariergarda ce se afla încă pe malul stîng al râului. Surprins, tribul tigurinilor fu măcelărit aproape în întregime. După unii istorici, cam 37 000 de oameni au pierit atunci ; prea puțini din ei au scăpat, ascunzîndu-se în pădurile din vecinătate. Caesar puse trupele de geniu să construiască deîndată un pod peste Saône și, în douăzeci și patru de ore, armata romană se afla pe țărmul celălalt al râului. Într-o zi și o noapte Caesar realizează ceea ce helveții nu reușiseră în mai mult de douăzeci de zile. Vreme de două săptămîni îi urmări pe helveți, căutînd să găsească momentul cel mai prielnic pentru a-i ataca și nimici. Helveții — la rîndul lor — luară măsuri corespunzătoare ; avînd din belșug merinde și informați fiind prin iscoadele lor de toate mișcările romanilor, ei se fereau cu multă dibăcie să-i dea lui Caesar prilejul unei lupte decisive. Armata romană începu să sufere din pricina lipsei de merinde, a nutrețului pentru cai și a apei potabile.

Într-una din zile, o solie condusă de Divico veni la Caesar, spunîndu-i că helveții sînt dispuși să se așeze acolo unde va stabili el ; dacă vor continua să-i urmărească, romanii vor afla ce înseamnă vitejia poporului helvet. În răspunsul său, Caesar le reproșă, printre altele, că au voit să treacă, fără consimțămîntul romanilor, prin provincia *Gallia togata*, și le aminti ofensele aduse aliaților poporului roman. Caesar declară, însă, în încheiere, că este gata să facă pace cu helveții, cu condiția ca ei să-i despăgubească pe aliații Romei de prădăciunile făcute, iar romanilor să le dea ostateci, drept garanție pentru atitudinea lor pașnică. La aceste propuneri, mîndrul Divico răspunse : „De la strămoșii noștri am învățat să primim, iar nu să dăm ostateci“¹. Și solia helvetă se întoarse fără nici un rezultat.

¹ *De bello Gallico*, I, 14.

În acest timp, romanii așteptau ajutoare din partea heduilor, care, atunci cînd ceruseră sprijinul romanilor, se obligaseră să aprovizioneze trupele lui Caesar cu cele necesare. Dar aprovizionarea se lăsa așteptată, heduii trimițînd romanilor doar răspunsuri îndoielnice. Toate acestea îl îngrijorară pe Caesar, cu atît mai mult, cu cît într-o ciocnire cu helveții — defavorabilă romanilor — primii care fugiseră de pe cîmpul de bătaie fuseseră tocmai călăreții trimiși de hedui în ajutor. Comandantul acestui detașament era Dumnorix, care se bucura de multă trecere printre ai săi. Pentru a lămuri situația, Caesar convocă la sine pe alți doi șefi hedui, care se aflau în tabăra sa, și anume pe Diviciacus și Liscus. Primul, locuind multă vreme la Roma, era cunoscut pentru sentimentele sincere și fidelitatea sa față de romani, iar cel de al doilea, care avea cea mai înaltă dregătorie la hedui, pe aceea de *vergobret*, avea de asemenea o atitudine binevoitoare romanilor. Întrebați de ce întîrzie aprovizionările și ajutoarele promise, aceștia dădură pînă la urmă adevărul pe față : șefii hedui și, mai ales, Dumnorix se temeau de romani. Victoriile romanilor asupra helveților însemna, după credința lor, primul pas spre cucerirea Galliei și o amenințare gravă pentru independența heduilor.

Rugat de Liscus și de Diviciacus, Caesar, care știa să se stăpînească în orice împrejurare, nu luă măsuri contra lui Dumnorix, ci se mulțumi, deocamdată, să-l pună sub supraveghere. Deveni, totodată, conștient de faptul că, în noile condiții, poziția trupelor sale nu era din cele mai bune. Era clar că alianța cu heduii nu era trainică și că, pe măsură ce timpul trecea, ea se transforma într-o amenințare din ce în ce mai primejdioasă. Mersul evenimentelor trebuia, așadar, grăbit.

În timpul acesta, helveții și legiunile lui Caesar se apropiau de capitala heduilor, de Bibracte, care se afla între Loire și Saône, pe muntele numit astăzi Beuvray.

Prin iscoade, Caesar fu informat că helveții s-au oprit la poalele unei înălțimi (Taufferin ? Sanvignes ?), care nu era greu de ocupat. Ocazia ivită trebuia folosită, deci, fără zăbavă ; Caesar întocmi în grabă un plan de acțiune. Locotenentul său Labienus trebuia să ocupe această înălțime în timpul nopții, cu două legiuni, fără a fi văzut de helveți, iar

Caesar, cu restul trupelor, urma ca, mergînd pe calea străbătută de helveți, să-i atace fără veste în zorii zilei, o dată cu Labienus. Loviți din două părți, helveții nu puteau scăpa.

Caesar porni la drum îndată după miezul nopții, trimițînd înainte, ca cercetaș, pe încercatul P. Considius, cu misiunea de a vedea dacă Labienus ocupase poziția, potrivit ordinelor primite. La ivirea zorilor, Considius, întorcîndu-se în galop, anunță pe Caesar că muntele fusese ocupat de helveți și nu de trupele lui Labienus. Caesar, aflînd știrea, ordonă oștilor să oprească pe o colină din apropiere, așteptînd el atacul helveților. Dar helveții, spre mirarea lui Caesar, nu atacară. Trimițînd alte iscoade, acestea raportară că bătrînul cercetaș Considius, cu toată experiența sa, se înșelase, căci nu helveții ocupaseră muntele, ci Labienus, care aștepta cu înfrigurare sosirea trupelor comandate de Caesar.

Între timp, helveții ridicaseră tabăra și porniseră mai departe în călătoria lor. Caesar reîncepu și el urmărirea, la mică distanță. Capitala heduilor, Bibracte, era aproape și, fiindcă lipsa de provizii era tot mai simțită de legiuni, Caesar se hotărî să ocupe bogata cetate a heduilor. În acest scop, lăsă drumul urmat de helveți și se îndreptă spre Bibracte. Helveții, necunoscînd planul lui Caesar, crezură că romanii se retrag și se pregătiră de atac, cu toate forțele. Se pare că lupta s-a dat în vecinătatea satului Ivry de astăzi. Cavaleria romană atacă, pentru a întîrzia apropierea helveților și pentru a da răgaz pedestrașilor să se așeze în formație de luptă pe colina mai ușor de apărat (astăzi se numește Montmort). Caesar dispuse în față cele patru legiuni de veterani și, mai sus, adică spre vîrfurile colinelor, organiză o a doua linie de apărare, cu cele două legiuni nou recrutate; trupelor auxiliare le-a încredințat paza bagajelor (*sarcinae*) și organizarea taberei. Cavaleria romană fu respinsă, iar helveții, organizați într-o falangă, se apropiară de prima linie a veteranilor romani.

Pentru a arăta că nu intenționează să se retragă, Caesar își trimise propriul său cal, precum și caii celorlalți comandanți, în spatele liniilor de bătaie; după ce, în cîteva cuvinte, își îmbărbătă soldații, dădu semnalul de începere a luptei. Legionarii respinseră atacul, iar helveții se retraseră pe o altă colină. Retragerea se pare că a fost numai o stratagemă a lui Divico, iscusitul tactician al helveților, căci în-

dată ce romanii se angajară în urmărirea lor, o coloană de 15 000 de tulingi¹ și boii² — care-i însoțeau — se năpustiră asupra aripei drepte a legiunilor romane. Helveții reîncepură lupta cu o înverșunare încă și mai mare. Despre această înclăstare pe viață și pe moarte, Caesar nu ne dă, în Comen-tariile lui, date suficiente, mulțumindu-se să spună că a avut loc o luptă îndelungată și îndârjită (*diu atque acriter pugna-tum est*), care a ținut de la amiază și pînă seara tîrziu. Ală-turi de helveți, luptară cu abnegație chiar și femeile și copiii. Pînă la urmă, romanii biruiră, dar helveții, fără a lăsa în urmă prea mulți prizonieri, putură să-și continue exodul. Trupele romane rămaseră pe loc încă trei zile, spre a-și îngriji răniții și a-i îngropa pe cei uciși. În acest timp, helveții ajun-seră în țara tribului celtic al lingonilor, între izvoarele Senei, Marnei, Meusei și Saônei. Pe aceștia, Caesar îi avertiză că-i va trata ca dușmani ai poporului roman, dacă vor ajuta cu ceva pe helveți. Urmăriți de romani, lipsiți de orice ajutoare și în-greunați de numărul mare al necombatanților, helveții trimi-seră soli la romani, cerîndu-le pace. Solii, căzînd în genunchi în fața lui Caesar, îl rugară să le accepte rugămintea. Ge-neralul, mulțumit că poate sfîrși astfel cu helveții, se arătă mărinimos, dar le ceru, drept garanție, ostateci, arme și sclavi dintre cei ce fugiseră de la romani, în tabăra lor. Apoi, or-donînd helveților să se reîntoarcă în locurile de unde emigra-seră, Caesar porunci allobrogilor să le dea acestora grîu su-ficient pentru ca să aibă și de hrană și pentru în-sămînțarea ogoarelor părăsite. După cum mărturisește însuși Caesar, ho-tărîrea sa a fost determinată de un calcul politic, repatrierea helveților însemnînd formarea unui cordon de protecție între provincia romană a Galliei și germanii de dincolo de Rin, gata oricînd să atace ținuturile învecinate. Clement se arătă Caesar și cu poporul cel viteaz al boiilor, însoțitorii helve-ților, căruia îi îngădui să se stabilească definitiv în țara he-duilor. Și aici se poate desluși sensul unui calcul politic : așe-zarea vitejilor boii în mijlocul heduilor avea, în condițiile de atunci, importanța unei veritabile colonii romane. Prin ati-tudinea sa chibzuită, Caesar reuși să-și făurească un bun re-nume printre popoarele Galliei și să consolideze totodată pozi-

¹ Trib germanic.

² Trib celtic.

ția politică a Romei. Toate acestea fură consemnate în scris și raportate senatului și poporului roman.

Helveții fuseseră, așadar, învinși, iar popoarele Galliei mîntuite de toate urmările politice și economice pe care ar fi putut să le aibă acest masiv exod de populație. Victoria romanilor făcu, apoi, ca partidele filoromane din țara gallilor să devină preponderente și condescendența, dacă nu chiar teama de învingători, să crească. Apropierea popoarelor gallice de romani era determinată, însă, și de un alt factor, în realitate mult mai important : primejdia germanilor de dincolo de Rin.

Îndată după înfrîngerea helveților, mai toți șefii popoarelor din Gallia felicitară pe Caesar pentru succes, mulțumindu-i că i-a scăpat de primejdia helveților, care intenționau, după ce se vor fi stabilit în cele mai mănoase regiuni ale Galliei, să supună toate celelalte triburi celtice. Totodată, reprezentanții gallilor cerură lui Caesar să le îngăduie o întrunire pe întreaga Gallie (*concilium totius Galliae*), cu care ocazie aveau să-i destăinuie lucruri importante, grave pentru ei și amenințătoare pentru romani.

Adunarea întrunită însărcină pe cîțiva fruntași să vorbească lui Caesar în cea mai mare taină. În numele acestora luă cuvîntul heduiul Diviciacus. În cuvinte mișcătoare, el arătă marea primejdie ce amenință popoarele Galliei : germanii lui Ariovist. S-ar putea chiar, spunea Diviciacus, ca, în cîțiva ani, germanii — a căror vitejie și cruzime o cunoscuseră de mai multe ori popoarele Galliei — să alunge pe băștinași din propria lor țară și să se așeze ei în locul acestora, atrași de rodnicia pămîntului. Însuși Diviciacus fusese silit odinioară să-și părăsească patria și să se ducă la Roma, pentru a cere ajutor împotriva lui Ariovist, căci acesta, trecîndu-i prin foc și sabie țara, îi nimicise în luptă oștile, nobilimea și senatul. Nu de mult, Ariovist, după cea din urmă biruință repurtată asupra gallilor la Admagetobriga (în Alsacia de azi), sălbatic și crud cum era, ceruse nobililor galli, drept ostateci, pe propriii lor copii, dintre care pe unii îi omorîse fără milă la cel mai neînsemnat semn de nesupunere din partea popoarelor din Gallia.

În încheiere, Diviciacus ceru sprijinul lui Caesar, dar îl rugă stăruitor să nu divulge convorbirea avută. Însoțitorii șefului hedui aveau ochii în lacrimi.

Era pentru prima dată cînd Gallia întregă, unită în fața primejdiei de la răsărit, se adresa Romei, punîndu-se în fapt sub ocrotirea marelui ei general. Situația era de așa natură, încît Caesar putea acum, cu ajutorul gallilor, să pornească împotriva germanilor ; dușmani ai gallilor, germanii erau în aceeași măsură și dușmani ai Romei. O dovedise și mai înainte istoria. Acum, ei umileau și jefuiau pe heduii numiți, de către senat, frați ai poporului roman ; mîine, zdrobind definitiv pe galli, ei puteau să treacă nestingheriți în provincia romană, de acolo, după exemplul cimbrilor și al teutonilor, îndreptîndu-se spre Roma. Dar generalul Caesar era dublat de un perspicace om politic : cererea gallilor și temerile lor îndreptățite, ca și primejdia viitoare pentru Roma nu constituiau un motiv suficient de război ; era nevoie și de o provocare mai mult sau mai puțin directă la adresa romanilor din partea temușilor germani.

De aceea, liniștind pe galli, prefăcîndu-se că intervine în conflictul gallo-germanic ca un simplu mediator, Caesar trimise soli la Ariovist ca să-i propună o întîlnire într-un loc situat la jumătatea drumului dintre cele două armate. Ariovist refuză cu dispreț întîlnirea propusă. Atunci, Caesar i se adresează din nou, aducîndu-i la cunoștință că dacă, disprețuind titlul de prieten al poporului roman acordat de senatul Romei, el va continua să amenințe și va comite nelegiuiri împotriva heduiilor, sau dacă se va îndârji să trimită ostași peste Rin, în Gallia, va avea de înfruntat legiunile romane. Și intervenția romană va fi justificată, adăuga Caesar, deoarece legile romane îl obligau să apere pe toți cei care primiseră titlul de prieteni și aliați ai Romei, iar heduii făceau parte dintre aceștia.

Cum era de așteptat, Ariovist respinse propunerile lui Caesar, motivînd că drepturile lui asupra popoarelor din Gallia sînt ocrotite de legile războiului, care pun la dispoziția biruito-rului pe cei învinși ; apoi, ca să arate că amenințările Romei nu-l înspăimîntă, ordonă unor triburi de suebi ¹ să treacă Rinul, iar el, în fruntea unei armate de o sută de mii de oameni, se îndreaptă spre Vesontio, oraș al sequanilor celți, așezat pe malul drept al râului Doubs (azi Besançon). Trupele romane

¹ Nume dat mai multor triburi germane ce locuiau între Elba, Vistula și Dunăre.

fiind amenințate, Caesar găsi că există un motiv de război întemeiat și, în consecință, socoti că trebuie să riposteze.

Vesontio era o cetate nu numai bogată, dar și ușor de apărat prin așezarea ei naturală. Cine-o stăpînea domina cu ușurință întreaga regiune. De aceea, Caesar nu putea lăsa ca orașul să fie ocupat de Ariovist. El porni cu legiunile din Bibracte, în marș forțat, spre Vesontio, străbătînd o distanță de 150 de km în trei zile și trei nopți. Odată ajuns, ocupă orașul, lăsîndu-și trupele să se odihnească cîteva zile ; intenționa să pornească în întîmpinarea lui Ariovist. În timpul zilelor de odihnă, localnicii, înspăimîntați, exagerau, spunînd soldaților romani că germanii sînt de o vitejie fără de margini, feroși și cruzi, de o statură uriașă, încît numai înfățișarea lor este suficientă să înspăimînte pe dușmani și să-i biruie ; că, trăind în mijlocul naturii, sînt atît de căliți, încît nu dorm pe paturi și n-au nevoie de învelitori, ci se odihnesc pe pămînt, în aer liber, disprețuind tot ceea ce ar putea moleși trupul și slăbi puterea sufletului și cîte altele de acest fel. O teamă cumplită pătrunse în sufletul soldaților.

Atunci Caesar, pentru a-și îmbărbăta soldații, îi adună și le vorbi despre victoriile de odinioară asupra germanilor, despre disciplina și vitejia legionarilor Romei și despre el, generalul lor, pe care trebuie să-l urmeze și la bine și la rău. În încheiere, declară soldaților că, indiferent de atitudinea lor, el, cu viteaza legiune a X-a, va ataca pe dușmani. O schimbare adîncă se produse în sufletele soldaților ; cu toții cerură să meargă la luptă, asigurînd pe general că nu vor șovăi să-i îndeplinească ordinele. Și trupele romane porniră în întîmpinarea germanilor (mijlocul lui august 58), către valea Rinului ; după șapte zile de marș neîntrerupt, ele își așezară tabăra nu departe de mica localitate Cernay de azi, în Alsacia de sus, cam la 36 de km de tabăra lui Ariovist. Acesta ceru lui Caesar o întrevedere, care avu loc în apropierea micului oraș menționat, pe o colină. Cei doi generali veniseră fiecare cu cîte 4 000 de călăreți, dar numai cîte 10 călăreți îi însoțiseră la locul întîlnirii, pe colină. De departe, cele două armate își vedeau comandanții vorbind...

Primul luă cuvîntul Caesar, care, invocînd îndatoririle pe care Roma le avea față de aliații ei, reînnoi propunerile pe care le făcuse mai înainte lui Ariovist.

Generalul german răspunse oferind — așa cum adesea se întâmplă în istorie — o înțelegere pe socoteala altora : Ariovist să aibă mînă liberă în Gallia, iar Caesar în celelalte părți ale lumii. Apoi, dovedindu-se bine informat asupra situației de la Roma, Ariovist îi mai spuse că o asemenea învoială îi va asigura întîietatea politică în Italia ; după cît se pare, trimișii oligarhiei romane veniseră să ceară sprijinul lui Ariovist împotriva lui Caesar, a cărui ascensiune neliniștea pe membrii partidului aristocratic. Acest fapt mărea pretențiile generalului german, împingîndu-l la intransigență.

Caesar puse capăt întrevederii ; ostașii romani, auzind despre aceasta, cerură să înceapă lupta imediat. Întîlnirea dovedi, într-adevăr, că între cei doi pretendenți, hotărîți să pună mîna pe Gallia, socotită de fiecare pradă exclusivă, numai armele mai puteau hotărî.

Cele două oștiri se aflau gata de luptă. Ariovist atacă primul, lovind trupele romane din flanc, și încercă, printr-o manevră abilă, să cadă în spatele acestora și să le taie legătura cu Vesontio. Manevra nereușind, Ariovist se retrase. Două legiuni porniră în urmărirea lui, în vreme ce grosul trupelor romane, patru legiuni, rămase în tabără. Au mai avut loc cîteva ciocniri de mică importanță, în care romanii ieșiră biruitori. Germanii, dîndu-și seama că nu vor putea evita pînă la urmă o luptă hotărîtoare, se pregătiră s-o primească. Ariovist își dispuse trupele într-o lungă linie de bătaie, triburile germane fiind rînduite unele lîngă altele ; în spate se aflau căruțele încărcate cu femei și copii, care implorau pe luptători să nu cedeze, pentru a le feri de primejdia robiei romane.

Caesar lovi cu toată forța aripa stîngă a germanilor, socotind-o mai slabă ; germanii cedară, luînd-o la fugă. Aripa dreaptă a trupelor lui Ariovist reuși, însă, să facă o spărtură în rîndurile romane. Atunci, tînărul P. Crassus, fiul triumvirului, care comanda cavaleria, împinse în luptă rezervele. Acestea restabiliră situația în zona critică, aducînd romanilor biruința. Germanii, izbiți de-a lungul întregului front, se retraseră în derută spre Rin, pe care puțini reușiră să-l și treacă. Ariovist scăpă, lăsînd pe cîmpul de bătaie vreo 80 000 de morți și pe una din fiicele sale prizonieră în mîinile romanilor.

Caesar cîştigă bătălia și legionarii romani fură puși de strajă pe Rin. Germanii nu mai amenințau pe galli, Caesar exercitînd acum asupra lor o supremație pe care nimeni nu i-o putea contesta. Temelia viitoare sale dominații în Gallia fusese încă de pe acum așezată.

Terminînd cu succes campaniile împotriva helveților și a germanilor, biruiți într-o singură vară, Caesar ordonă ca trupele sale să se instaleze în tabere de iarnă pe teritoriul sequanilor, sub comanda lui Labienus, locotenentul său. El plecă în Gallia Cisalpină, al cărei guvernator era, pentru ca în ședințe publice anume convocate să fie dezbătute problemele de interes obșteșc.

În iarna anului 57, cîteva scrisori ale lui Labienus îl vesteau, însă, că liniștea din Gallia e pe cale să se destrame. La aceste știri se adăugau și zvonuri tot mai alarmante. Victoriile lui Caesar salvaseră, e drept, pe galli de primejdia helveților și a germanilor, dar stabilirea oștilor romane în tabere pe pămîntul gallilor îi îngrijora pe aceștia; ei începură să-și dea seama că destul de curînd romanii îi vor subjuga, răpindu-le libertatea pentru care luptaseră cu atîta zel. În fața acestei situații, popoarele gallice urmăreau să-și găsească un sprijin, indiferent unde, poate chiar la germani, care să-i scape de primejdia imediată a ocupației romane. La dragostea pentru libertate se adăugau interesele șefilor locali, care, sub o dominație romană, își vedeau amenințate țările, bogățiile și, poate, chiar viața. Mai înverșunați dintre toți și gata de luptă erau belgii.¹

Aflînd acestea, Caesar nu stătu mult pe gînduri și ordonă recrutarea a încă două legiuni, pe care, sub comanda lui Q. Pedius, le trimise în mare grabă în Gallia. În luna mai, din anul 57, Caesar este și el deja în Gallia, ordonînd concentrarea tuturor trupelor în ținutul Marnei superioare, probabil aproape de localitatea Joinville de azi. Trupele sale se compuneau acum din 8 legiuni, cu un efectiv de aproximativ 40 000 pedestrași, la care se adăugau vreo 13 000 de soldați din trupele auxiliare, 5 000 de călăreți și o unitate de ostași

¹ Locuitori ai Galliei nordice, dintre Sena și Marna, și de pe Rin. Deși Caesar îi socotea de origină germanică, ei erau celți veniți de peste fluviul Rin.

hedui, condusă de Diviciacus, credinciosul prieten al romailor.

Ajunghind pe neaşteptate aproape de ținuturile locuite de belgi, oștile lui Caesar pricinuiră o adevărată panică în rîndurile triburilor de remi. Acestea, de teamă, trimit la Caesar doi reprezentanți, pe Iccius și pe Andocumborius, care cerură ocrotirea Romei. Remii, desolidarizîndu-se de ceilalți belgi, se angajau să ajute trupele lui Caesar cu oameni, arme și merinde și, ca o mărturie a bunelor sentimente pe care le nutreau față de romani, se îndatorau să le dea chiar și ostateci.

De la căpeteniile remilor Caesar află, totodată, că belgii, recrutînd, pe triburi, soldați, aveau peste 300 000 de oameni și că își pusese ră în gînd să izgonească pe romani din Gallia. Ținînd seama de superioritatea numerică a tuturor belgilor, Caesar se hotărî să lovească triburile pe rînd, pentru a nu le da răgaz să-și concentreze oștile.

În acest scop, Caesar convinse pe Diviciacus să atace în fruntea trupelor sale de hedui pe bellovaci, un trib așezat între Somme, Sena și Oise, și să le pustiască ogoarele. Cu legiunile și trupele auxiliare, Caesar porni în întîmpinarea celorlalte triburi de belgi, urmărind să ocupe o cît mai bună poziție strategică. În marș forțat, trupele romane trecură rîul Axona (Aisne, afluent al Senei) pe la locul care azi se cheamă Berry-au-Bac și ocupară colina Mauchamp, ușor de apărat prin poziția ei naturală. Caesar ordonă ca locul să fie întărit cu un șanț adînc, precum și cu un meterez de pămînt.

Belgii nu atacară însă colina, ci orașul Bibrax (Beaurieux sau Vieux-Laon ?), pentru a pedepsi trădarea remilor care se aliaseră cu romanii. Atacul dură o zi întreagă, orașul apărîndu-se cu greu; noaptea, fruntașii remilor cerură ajutor lui Caesar. Belgii, nereușind să cucerească orașul, se retraseră, după ce devastaseră ogoarele, așezîndu-și tabăra cam la vreo 3 km de aceea a romanilor.

Romanii și belgii se temeau reciproc să se atace, cei dinți din pricina mulțimii dușmanilor, al căror front se întindea pe 12 kilometri, iar belgii din cauza trăinicieii poziției ocupate de Caesar, socotită pe drept cuvînt inexpugnabilă. Mai multe zile se dădură numai lupte de hărțuială. Belgii se pregătiră apoi să treacă prin vaduri rîul Axona, ceva mai jos de tabăra lui Caesar, cu intenția de a ocupa poziții în spatele

trupelor romane, tăindu-le astfel legăturile de aprovizionare cu restul Galliei. Informat, Caesar trecu, în fruntea cavaleriei și a trupelor de arcași și de prăstiași, podul ce unea tabăra romană cu malul stîng al râului, îndreptîndu-se spre vadul prin care trupele belgilor străbăteau cursul apei. O luptă crîncenă se angajă între cele două părți. Surprinși, belgii fură înfrinți. Cei care reușiseră să treacă râul — mulți peste cadavrele tovarășilor de luptă — fură măcelăriți de cavalerie, iar ceilalți, care se aflau pe malul drept, fură izgoniți de trupele de prăstiași și de arcași. Însăpămîntați, belgii renunțară la planul lor și, spre seară, părăsiră în grabă pozițiile ocupate, retrăgîndu-se în derută. Caesar, neașteptîndu-se la fuga unei oștiri atît de numeroase, crezu că aceasta e o stratagemă a belgilor, care intenționau să-l atragă în vreo cursă. Informîndu-se, însă, prin cercetași, comandantul roman își dădu seama că era vorba cu adevărat de o retragere și, în consecință, în zorii zilei ordonă cavaleriei ca, împreună cu trei legiuni, să urmărească pe belgi. Labienus comanda legiunile, Quintus Pedius și Lucius Arunculeius Cotta, cavaleria. Ajungîndu-i (probabil la Craonne), romanii îi măcelăriră pe fugari atît cît le îngădui o zi de luptă, căci spre seară se întoarseră în tabără. Coaliția belgilor fu astfel nimicită ; urmările victoriei nu vor întîrzia să se arate.

Era clar pentru Caesar că sosise momentul să supună acum toate popoarele din nordul Galliei și să sfîrșească cu o primejdie care, deși înăbușită, putea oricînd să redevină amenințătoare. Așadar, timpul nu trebuia pierdut.

Fără să mai aștepte, se îndreptă cu oștile spre ținuturile occidentale, locuite de popoarele de neam belgic. Pe suessionii îi surprinse tocmai în momentul cînd se reîntorceau la căminele lor ; însăpămîntați, la vederea mașinilor de război cu care romanii începuseră să le asedieze capitala (Noviodunum, în împrejurimile orașului Soisson de azi), suessionii cerură pace și oferiră drept cheazășie și ostateci.

După ce primi supunerea bellovacilor, pentru care intervenise și Diviciacus, șeful partidului filoroman al heduilor, Caesar se îndreptă spre ținuturile ambianilor (Amiens de azi). Aceștia, asemenea celorlalte triburi, se predară cu toate averile lor. Cei care nu voiră să se supună noului stăpîn își căutară un refugiu în Britannia.

Străbătînd cu repeziciune regiuni întregi, supunînd orașe și popoare, Caesar a ajuns în țara nervilor, care se întindea spre nord, între fluviul Escaut și râul Sambre, pînă aproape de Anvers. Nervii erau nu numai cei mai viteji, dar și cei mai sălbatici dintre belgi. Ei nu primeau în țara lor pe negustorii străini, nici chiar pe cei care voiau să le vîndă vin, deoarece, spuneau ei, această băutură le tulbură mintea și le slăbește trupul.

Nervii se hotărîră să reziste romanilor. De partea lor trecură și alte triburi de belgi : atrebații, din regiunea Artois de astăzi, viromanduii, care-și aveau așezările în valea superioară a fluviului Somme, precum și poporul germano-belgic al aduacilor, din ținutul actual al Naumurului.

Trupele tuturor acestora se adunară în pădurile de pe țărmul râului Sabis (azi Sambre, afluent al Meusei), urmărind prin cercetași, toate mișcările armatei romane.

Caesar, necunoscînd intențiile inamicului și nici locurile pe care el le ocupase, ajunsese pe malul stîng al aceluiași râu. În timp ce legionarii săi începură să organizeze tabăra, călăreții și pedestrașii, ușor înarmați, trecură râul, ocupînd poziții pe malul drept. Îndată ce observară primele coloane ale trupelor romane, nervii și aliații se și năpustiră asupra lor, împrăștiindu-le ; trecînd apoi râul, atacară legiunile care lucrau la fortificarea taberei. Rapiditatea cu care atacau dușmanii — pretutindeni, în pădure, pe apă, în jurul fortificațiilor — îi făcu pe romani să intre în panică. Caesar îi îmbărbătă, conducîndu-i în luptă, bazîndu-se numai pe inspirația momentului și pe experiența bătăliilor cîștigate anterior.

La aripa stîngă, două legiuni conduse de Labienus reușiră să respingă pe atrebați. Istoviți de luptele anterioare, aceștia fură aruncați în râu, uciși în mare parte, iar resturile trupelor lor urmărite pe malul drept al Sambrei. Legiunile a VIII-a și a XI-a respinseră pe viromandui pînă la țărmul râului, unde lupta mai continua încă. La aripa dreaptă, însă, romanii fură cu totul copleșiți de numărul mare al nervilor — erau vreo 60 000 de oameni — care, cu o repeziciune uimitoare, ocupaseră colinele din jur, precum și tabăra romană încă ne-terminată. Cele două legiuni romane, a VII-a și a XII-a, erau și ele atacate. Îngrămădiți în jurul drapelelor, legionarii erau gata să se predea. Trupele aliate romanilor începură chiar să părăsească locul luptei ; o parte a cavaleriei celte — cea a

treverilor — se desprinsese din luptă și-o porni în goana cailor, convinsă fiind că romanii vor fi zdrobiți. În această situație disperată, Caesar își dădu seama că numai exemplul său va îndrepta cumpăna luptei. Smulgând un coif și o sabie de la un legionar, el se aruncă în prima linie de bătaie. Pilda sa, cuvintele sale calde reînsuflețiră pe ostași, redându-le speranța în victorie. Apoi Caesar ordonă ca cele două legiuni să se apropie una de alta, pentru ca împreună să poată rezista mai ușor atacurilor din flanc. Între timp, sosiră la locul de bătaie și legiunile a XIII-a și a XIV-a, care formaseră ariergarda armatei romane.

Cu spor de trupe, Caesar reuși să despartă pe nervi de oștile aliaților lor. Legionarii prinseră curaj și se aruncară din nou asupra dușmanului; chiar și cei răniți reluară lupta, sprijinindu-se de scuturi. Sorții înclăștării se schimbă și, deși nervii se apărau cu curaj, pierdură lupta.

În Comentariile sale, Caesar scrie că neamul nervilor a fost nimicit aproape în întregime, numai bătrânii, femeile și copiii, adăpostiți în locuri depărtate, implorînd clemența generalului roman, au fost cruțați. Acesta, ca și în alte ocazii asemănătoare, le-a redat în stăpînire vechile lor pămînturi și orașe, poruncind vecinilor să-i lase să trăiască în pace.

După lupta de pe Sambre, care avu loc către sfîrșitul verii anului 57, probabil în apropierea localității Maubeuge de azi, atrebații și viromanduii recunoscuseră și ei supremația romană. Aduatucii, alți aliați ai nervilor, ajungînd cu întîrziere la locul luptei, s-au întărit într-o cetate din apropiere. După unii, cetatea s-ar fi aflat pe locul orașului Naumur de azi. Romanii înconjură cetatea cu o linie de fortificații de peste 4 kilometri lungime și cu numeroase turnuri de veghe.

Înfricoșați de aceste lucrări de fortificație și, mai ales, de turnul berbec construit anume ca să străpungă porțile cetății, aduatucii se predară. În timpul nopții însă, răzgîndindu-se, reluară din nou armele și încercară o ieșire disperată. Înfrinți, pierdură 4 000 de oameni. Caesar intră în cetate și pedepsi cu cruzime pe locuitorii orașului, pe care-i vîndu ca sclavi. Se spune că au fost vînduți 53 000 de oameni.

În același timp, Caesar fu înștiințat de către P. Crassus, comandantul legiunii a VII-a, că triburile celtice, care locuiau pe coasta de nord-vest a Galliei, între gurile Senei și Loirei, fuseseră și ele supuse puterii romane.

Gallia întreagă, aşadar, era acum subordonată Romei ; biruinţele lui Caesar asupra atîtor popoare puternice şi temute pacificase pentru moment întreaga regiune, pînă la Marea Nordului şi în răsărit, pînă la Rin. De pretutindeni, şi mai ales de dincolo de Rin, veneau solii să aducă generalului roman supunerea popoarelor îlor şi s-o chezăşuiască cu ostateci.

Victorios, Caesar se dovedi un înţelept politician ; el nu păşi deîndată la încorporarea Galliei, sub forma unei provincii, la statul roman.

Popoarele celtice nu-şi pierduseră dintr-o dată şi în întregime spiritul lor de libertate şi de independenţă ; mai era nevoie de timp, pentru a-i obişnui cu dominaţia romană şi pentru a înăbuşi ultimele, dar nu şi cele mai slabe revolte ale vitejilor galli. De aceea, Caesar se mulţumi cu o supremaţie de fapt asupra Galliei, pe care, cu tact şi cu prudenţă, avea să o schimbe într-una de drept. Forţînd nota, învingătorul înţelegea că risca să-şi compromită frumoasele rezultate de pînă atunci, dînd prilej duşmanilor săi din Roma să-i surpe poziţia politică. Or, el avea nevoie ca biruinţele din Gallia să constituie temelia definitivului său triumf politic. În adevăr, strălucitele sale victorii, cunoscute la Roma, din zvonuri publice, ca şi din propriile-i comunicate, pe care le trimitea cu regularitate, făcură o impresie profundă în întreaga Italie. Pentru sărbătorirea acestora, senatul organiză două săptămîni de rugăciuni publice, întrecînd cu mult manifestările similare din trecut.

Apropiîndu-se iarna, Caesar îşi lăsa legiunile în tabere, în ținuturile dintre Sena şi Loire, probabil între Orléans şi Angers, nu departe de locurile unde se războise P. Crassus cu triburile maritime ale celţilor. Numai pe Servius Galba, cu legiunea a XII-a şi cu o parte din cavalerie, îl trimise pe valea superioară a Ronului, între triburile celtice de acolo, spre a organiza o cale de comunicaţie directă pentru nevoile comerţului între Gallia şi Italia, prin trecătoarea Simplon—Saint-Bernard de azi. La interesele comerciale se adăugau, evident, cele strategice. După cîteva zile, gallii din împrejurimi atacară acest corp de trupe care, fără a-şi fi terminat întăriturile şi neavînd o aprovizionare corespunzătoare, urmau să înfrunte o grea primejdie. Asediaţi, romanii reuşiră, totuşi, după o luptă de şase ceasuri, să străpungă încercuirea, măcelărind peste 10 000 de duşmani. Restul au fost împrăştiaţi. Pentru mai

multă siguranță, Galba ordonă ca legiunea să ierneze în țara allobrogilor.

Socotind Gallia pacificată și oștile în siguranță în tabere, Caesar plecă, la sfârșitul anului 57, în provincia romană de la țarmul Adriaticii, Iliria, aflată, de asemenea, sub conducerea sa, spre a cunoaște oamenii și obiceiurile de aici.

De când plecase Caesar în Gallia, către sfârșitul lunii martie a anului 58, situația politică din Roma nu se calmase. Deși triumviratul constituia, teoretic, forța conducătoare în stat, anarhia își făcea treptat loc. Clodius, omul de încredere al lui Caesar și stăpîn în această calitate al forului, era prea ambițios ca să se mulțumească cu un rol politic secundar. O tutelă politică permanentă irită pe cei ambițioși, indiferent dacă sînt sau nu inteligenți. Primul care stătea în calea arivismului său nemăsurat era Pompei, care, deși legat, așa cum am văzut, printr-o rudenie de alianță cu Caesar, spera totuși, mărturisit sau nu, că soarta sau oamenii îi vor da într-o zi cel dintîi loc în Republică. Întorcîndu-se împotriva lui Pompei, Clodius înlesni, în calitatea sa de tribun, în schimbul unei mari sume de bani, fuga fiului regelui Armeniei, tînărul Tigrane, pe care Pompei îl ținea prizonier ca o cheazășie a liniștii și păcii romane în Orient. Acestei ofense îi urmau altele, iar prietenii lui Pompei erau chemați, fără motiv, înaintea instanțelor de judecată. Nedecis ca totdeauna, Pompei nu se hotărîse încă să ia vreo măsură. Unii îl sfătuiau să rupă înțelegerea cu Caesar și să pășească la o politică independentă, alții, dimpotrivă, îl sfătuiau să rămînă alături de victoriosul general și să facă totul pentru a rechema din exil pe Cicero, care, sprijinindu-l, drept recunoștință, cu talentul său oratoric, va pondera acțiunile și pretențiile ambițiosului tribun.

Prima cale nu găsi ecou la Pompei : ar fi trebuit să-și repudieze soția, pe Iulia, fiica lui Caesar, de care era prea îndrăgostit. Rămînea cea de a doua cale : să rămînă alături de Caesar, dar să intervină pentru readucerea lui Cicero. Ceea ce și făcu. Caesar fu consultat prin scrisori, iar P. Sextius, unul din tribunii designați, merse chiar în Gallia. Rezultatul a fost favorabil¹ ; probabil că și Caesar se îndoia acum de fidelitatea lui Clodius.

¹ Cicero, *Ad familiares*, I, 9.

În vara anului 57, unul din tribuni, L. Ninnius Quadratus, propuse senatului rechemarea marelui orator, dar votarea nu putu să aibă loc din pricina opoziției (*intercessio*) unui alt tribun, Aelius Ligus, dușman al ordinului senatorial. Acest insucces apropie pe Pompei de cauza senatului, care declară că nu va mai cerceta nici o problemă de stat pînă nu se va hotărî cu privire la soarta fostului consul exilat. Clodius, furios, intenționa să asasineze pe Pompei ; un sclav al lui, înarmat, fu descoperit așteptînd trecerea triumvirului pe calea publică, în drum spre senat. Temîndu-se, Pompei încetă să mai meargă în for și se închise pentru mai multă vreme în casă.

Încercările de a readuce pe Cicero continuă. În luna octombrie 57, mai mulți tribuni, devotați cauzei lui Pompei, printre care și T. Annius Milo, reînnoiră în senat cererea de rechemare a oratorului roman. Senatul, ca și consulul Aulus Gabinius, sprijini propunerea, dar Clodius, ajutat de pretorul Appius, opuse, dimpreună cu colegul său Aelius Ligus, un *veto* categoric.

Întrecînd orice măsură, Clodius, îmbătat de succesele sale demagogice, crezu că poate să înceapă atacul și împotriva lui Caesar și, de aceea, ceru, deși nu mai avea decît vreo două săptămîni pînă la depunerea mandatului de tribun, să fie casate toate legile iulienne, pe motivul că fuseseră votate fără să se fi respectat normele dreptului augural.

Încercarea, cum era de așteptat, eșuă ; victoriile răsunătoare obținute de Caesar împotriva helveților și germanilor nu îngăduiau nimănui o atitudine potrivnică. În schimb, propunerea lui Clodius avea drept urmare, pe de o parte, ruptura dintre proconsul și cel care odinioară îi fusese unealtă docilă, iar pe de alta, acreditarea ideii că rechemarea lui Cicero era o necesitate.

La 1 ianuarie 57 intrară în funcție noii consuli : P. Cornelius Lentulus Spinther, prieten al lui Cicero, și Q. Caecilius Metellus Nepos, mai puțin favorabil acestuia, din cauza unor vechi neînțelegeri personale.

Lentulus puse imediat în discuția senatului propunerea rechemării oratorului exilat. Dintre cei care luă răsunătul în sprijinul propunerii, Pompei ceru, pentru a da un mai deplin temei juridic rechemării, ca însăși adunarea poporului să se pronunțe, prin votul ei, asupra reînțoarcerii lui Cicero.

Senatul se declară de acord. Se hotărăște întrunirea comițiilor populare.

În ziua fixată pentru adunare, 23 ianuarie 57, Clodius, deși simplu particular, își manifestă împotrivirea contra rechemării lui Cicero, împrăștiind cu bandele sale înarmate adunarea poporului; mulți cetățeni, printre care și un tribun, au fost omorâți, iar Pompei scăpă, fugind, cu toga pătată de sânge.

Adunarea populară, neputând hotărî asupra propunerii, trebui să fie amînată. Senatul, însă, își dădu seama că nici la viitoarea adunare nu se va putea delibera asupra propunerii, dacă nu se vor lua toate măsurile pentru preîntîmpinarea atacurilor. Senatul își organizează, deci, și el bandele înarmate, asemenea îndrăznețului Clodius. Conducerea acestora fu încredințată, la sugestia lui Pompei, tribunului T. Annii Milo, un nobil foarte ambițios, plin de datorii, dar tot atît de curajos ca și Clodius. Acesta, sperînd să fie ales consul la viitoarele alegeri, dădu tot sprijinul lui Pompei. În ziua de 4 august 57, senatul reuși să obțină votarea legii, iar Cicero putu astfel să se reîntoarcă, în entuziasmul general, spre finele lunii, la Roma, de unde lipsise aproape un an și jumătate.

La cîteva zile numai de la întoarcerea lui Cicero, avu loc la Roma o mișcare populară îndreptată contra senatului, care, din cauza unor lipsuri în aprovizionare, era învinovățit de nepăsare pentru treburile publice. Cicero, pentru a-și plăti polița care-l îndatora față de Pompei, interveni, calmă, cu talentul său oratoric, poporul și propuse senatului să atribuie lui Pompei, pe timp de 5 ani, supravegherea aprovizionării Romei, ca și controlul piețelor și al porturilor din Italia și din provincii.

După investirea lui Pompei cu aceste largi prerogative, Clodius provocă din nou tulburări la Roma. Mai întîi, acuză senatul că neglijența aprovizionării cu grîu fusese intenționat pusă la cale, spre a i se încredința lui Pompei, în mod deghizat, conducerea treburilor de stat, iar cînd senatul ordonă ca să se acorde lui Cicero o indemnizație și să i se reconstruiască pe vechiul loc casa ce-i fusese dărîmată, tot Clodius împrășteie pe lucrători, fiind gata să omoare chiar pe marele orator. Altă dată, el încercă să-i incendieze casa lui Milo, rivalul său; acesta se jură că nimic nu-l va împiedica să-l ucidă la vremea convenită.

Tulburările continuă pînă la sfîrșitul anului 57 ; partizanii lui Clodius atacă din nou pe cei ai lui Milo, iar forul fu din nou stropit cu sînge. Mai mult, Clodius își anunță intenția de a candida la demnitatea de edil, ceea ce urma să-i aducă inviolabilitatea persoanei.

Pregătirile pentru noile alegeri au înăsprit și mai mult situația din Roma. De altfel, din cauza agitațiilor, alegerile pentru anul 56 nici n-au putut fi ținute, ca de obicei, la sfîrșitul anului 57, ci au fost amîinate pentru luna ianuarie a anului 56.

VI

ÎMPOTRIVIREA VITEJEASCĂ A GALLILOR ; FRĂMÎNTĂRILE CONTINUĂ ÎN CETATEA TIBRULUI

Caesar primi în Iliria vestea că în Gallia a re izbucnit războiul, deși totul lăsase să se creadă că țara de curînd cucerită fusese și pacificată. Comandantul legiunii a VII-a, tînărul P. Crassus, care își așezase tabăra în țara andilor, nu departe de orașul Angers de azi, avînd nevoie de grîne, se adresă popoarelor celtice vecine, inclusiv veneților, ce locuiau pe litoralul oceanului. Celtii — urmînd exemplul veneților, cei mai puternici dintre ei — reținură pe solii romani și trimiseră vorbă lui Crassus că nu-i vor elibera decît atunci cînd și romanii le vor restitui ostaticii. Căpeteniile răscolate jurară să acționeze de comun acord, preferînd să moară, decît să rămîină în robia romană.

Caesar trimise vorbă lui Crassus să înceapă pregătirile în vederea campaniei, el urmînd să-și grăbească plecarea în Gallia. Triburile de galli, grupate în jurul veneților, începură și ele să se pregătească de luptă. Răsculații își puneau mare nădejde în greutățile pe care romanii aveau să le întîmpine atît cu aprovizionarea, cît și cu transporturile pe uscat și pe apă. Drumurile, acum, în primăvara lui 56, erau aproape impracticabile pentru căruțe, iar lipsa de porturi și superioritatea în corăbii a localnicilor puteau periclita situația armatei romane.

Sosit în Gallia, înainte de a se îndrepta împotriva veneților, temîndu-se ca nu cumva exemplul acestora să fie imitat și de alți galli și „știind că e în firea tuturor oamenilor să

iubească libertatea și să urască sclavia”¹, Caesar dădu porunci ca trupele să fie pregătite pentru orice eventualitate. Apoi, în fruntea a două legiuni și opt cohorte, porni spre veneți, iar flota romană de pe Loire, pusă sub conducerea lui Decimus Brutus și întărită cu corăbiile oferite de triburile gallilor supuși, primi și ea ordin să se îndrepte, cu mare iușeală, tot într-acolo.

Datorită așezării lor, orașele veneților nu puteau fi cu ușurință atacate, nici dinspre mare, nici dinspre uscat. Caesar puse să se construiască întărituri în vederea asediului, și cucerii câteva așezări, dar veneții, folosind numeroase corăbii, reușiră să salveze de primejdie și oamenii, și bunurile lor. Caesar, văzînd inutilitatea atacurilor, se hotărî să aștepte sosirea flotei sale, care, cu greu, înainta spre oceanul frămîntat de vînturile de la sfîrșitul iernii și aproape în întregime lipsit de porturi. Cînd flota romană ajunse în golful Quiberon de astăzi, veneții le ieșiră în cale, cu 220 de corăbii. Lupta se dădu sub ochii lui Caesar și ai legiunilor sale, aflate pe înălțimile ce se ridicau pe coastă. Brutus, comandantul flotei romane, avu, la început, un moment de ezitare, neștiind cum să atace corăbiile veneților, construite din stejar și mult mai puternice decît cele ale romanilor. În cele din urmă, se hotărî să utilizeze aceeași metodă, care-i asigurase lui Duilius biruința asupra cartaginezilor. El ordonă să fie folosite cîngile pentru dărîmarea zidurilor (*murales falces*) ; acestea erau niște cîrlige de fier, cu ajutorul cărora la asediul cetăților se smulgeau uriașele pietre din zidurile de apărare. Cu aceste cîngi, marinarii romani prinseră corăbiile gallilor și le rupseră pînzele, făcute din piei, imobilizîndu-le. Apoi, urcîndu-se pe puntea corăbiilor abordate, ei se luptară ca adevărați pedestrași. Încercarea cîtorva dintre corăbiile veneților de a scăpa prin fugă nu reuși și din cauză că tocmai acum se opri vîntul, care le-ar fi putut împinge înspre larg. Lupta dură pînă spre seară ; ea puse capăt independenței veneților, fiind, totodată, cea dintîi bătălie navală care s-a purtat, potrivit analelor istoriei, pe apele oceanului. Veneții se predară lui Caesar cu tot ce aveau ; generalul roman îi pedepsi cu cruzime, vînzîndu-i ca sclavi și omorînd pînă la unul pe membrii senatului lor. Rațiuni politice — care-și găseau temeiul în teama

¹ *De bello Gallico*, III, 10.

unor noi răscoale gallice — biruiseră sentimentele de omenie și mărinimie.¹

În acest timp, celelalte trupe romane din Gallia au avut și ele de înfruntat unele răscoale de mai mică importanță.

În regiunile nordice, în peninsula Cotetin de azi, armatele romane, de sub conducerea lui Q. Titurius Sabinus învinsă poporul unellilor, în fruntea căruia se găsea Viridoux, iar în părțile de miazăzi, P. Crassus, trecând cu oștile sale fluviul Garumna (Garonne de azi), cuceriră toată Aquitania. Aici, el înfrânse rînd pe rînd triburile băstinașe, deși acestea reușiseră să ridice o armată de peste 50 000 de ostași, conduși de numeroși ofițeri care serviseră în Spania, în armatele lui Sertorius.

În regiunile belgilor, în nord, nu se ivise nici o defecțiune. Numai morinii și menapii mai rămăseseră sub arme și nu ceruseră îndurare romanilor. Caesar se îndreptă cu oștile împotriva acestora, dar, în fața retragerii lor spre regiunile păduroase, hotărî, vara fiind pe sfîrșite, să-și statornicească trupele în tabere de iarnă, nu departe de locul unde se varsă Sena în ocean.

La Roma, în cursul anului 56, evenimentele politice își desfășurau cursul lor obișnuit. Alegerile, care trebuiau să se țină la sfîrșitul anului 57, fuseseră amîinate; ele avură loc la începutul anului 56, în a doua jumătate a lunii ianuarie. Au fost aleși consuli Cn. Cornelius Lentulus Marcellinus, partizan al senatului, și L. Marcius Philippus, rudă prin alianță cu Caesar, deoarece se căsătorise cu Atia, nepoata acestuia. P. Clodius, care năzuia la mai multă independență față de Caesar, reuși să fie ales edil; în schimb, Pompei pierdea tot mai mult din importanța pe care ar fi trebuit s-o aibă în calitate de triumvir. El simțea acest lucru și de aceea căuta o ocazie care să-i dea posibilitatea de a ieși din primejdia cvasianonimatului la care îl condamnau evenimentele din Roma și glorioasele biruințe ale lui Caesar. Iată de ce, el cerea cu insistență să i se încredințeze restabilirea lui Ptolemeu Auletes — prietenul și aliatul Romei — pe tronul de pe care cetățenii din Alexandria Egiptului îl izgoniseră. Expediția ce se întrevedea avea să

¹ Cf. cuvintele lui Napoleon I: „Nu poți să nu detești purtarea lui Caesar față de senatul venet. Veneții i-au dat, fără îndoială, motiv de război, dar nu și motiv de a încălca dreptul ginților și de a abuza de victorie într-un mod atît de barbar“. (*Précis des Guerres de César*, p. 52)

aducă, după părerea tuturor, glorie și avuții celui cărui i se va încredința. Alături de Pompei apăruseră, însă, și alți preten-denți, mînați de aceleași ambiții. Concurența devenise prea mare și de aceea, așa cum se întîmplă de cele mai multe ori în asemenea cazuri, ideea fu părăsită, iar Pompei, moralmente înfrînt. Cei interesați în amînarea rezolvării problemei egiptene consultară cărțile sibiline, care, dacă ar fi să dăm crezare răs-punsului ticluit, se pronunțaseră pentru prietenia cu regele egiptean, dar nu și pentru ajutorarea lui cu oaste. La rîndul său, Ptolemeu Auletes, cu tot titlul de aliat și prieten al poporului roman, cumpărat, după cum se spune, cu mulți bani, părăsi fără speranță Roma și se refugie la Efes.

Ales edil, Clodius continuă să urmărească cu și mai multă perseverență și îndrăzneală pe rivalul său Milo, în mod direct, și, indirect, pe cei care-l sprijineau, adică pe Cicero și Pompei. Pe la începutul lunii februarie, Clodius chemă în judecată pe Milo, învinovățîndu-l de săvîrșirea unor acte de violență, adică tocmai de faptele pe care Milo i le reproșa lui Clodius. Procesul fu pregătit cu minuțiozitate de ambele tabere. De partea lui Milo se aflau Cicero și Pompei, precum și majoritatea senatorilor. De partea lui Clodius — Caius Cato, tribun al poporului, rudă cu M. Porcius Cato, și, mai ales, masele populare, cărora demagogul știuse să le obțină simpatia.

În ziua procesului, Pompei se ridică în apărarea lui Milo, dar, de îndată ce-și începu pledoaria, bandele lui Clodius izbuc-niră în strigăte. Oratorul nu-și încetă cuvîntarea ; nimeni, însă, nu putu să-l asculte din pricina vacarmului. După ce Pompei își termină discursul, în mijlocul huiduielilor și fluie-răturilor, Clodius luă cuvîntul, răspunzîndu-i. Partizanii lui Pompei procedară la fel, neîngăduind edilului să rostească în liniște cele ce avea de spus. Dar, într-un moment de tăcere, Clodius se adreseă mulțimii, întrebînd-o : „Cine-i acela care vă lasă să muriți de foame ?” „Cine a vrut să meargă în Egipt ?” „Cine este nobilul pe care nimic nu-l mulțumește ?” La aceste întrebări — și la altele, tot atît de ironice și mali-țioase — partizanii edilului răspundeau în batjocură : „Pom-peii, cine altul !” Apoi, cele două tabere se încăierară, preto-rul, care conducea ședința, fiind silit să suspende dezbaterile. Procesul, reluat peste cîteva zile, dădu prilej unor noi inci-dente. Milo fu, totuși, achitat. Victoria revenii așadar, oligar-hiei senatoriale.

Pentru locuitorii Romei, înfrîngerile repetate ale lui Pompei erau privite ca un semn de declin pentru triumviri și ca un indiciu al redresării politicii republicane senatoriale. Convulsiile anarhice din capitală deschideau drum ambițiilor personale, iar intrigilor și chiar urii, posibilități permanente și neîngăduite de acțiune. Milo și Clodius profitau de orice ocazie pentru a arăta că dușmănia lor nu cunoaște margini. Abia sosit din exil, primit cu ovații de mulțimea care dusesese dorul frumoaselor sale discursuri, Cicero era acum invidiat pentru noile sale succese oratorice ; ba unii se bucurau că înțelegerea sa cu Pompei nu era deplină și-i urau ca dușmănia lui Caesar să dăinuiască. M. Cato, care va reveni, spre sfîrșitul anului 56, glorios din Cipru, aducînd comorile regelui Ptolemeu, va fi și el invidiat pentru succesul său, pe care, însă, Clodius și-l va atribui, deoarece — după cum spunea — numai el îi încredințase, în calitate de tribun, conducerea acestei misiuni. Nici cei doi dintre triumvirii rămași la Roma, Pompei și Crassus, nu se aveau bine. Crassus, gelos pe puterile constituționale acordate lui Pompei, cheltuia din belșug bani să cumpere asasinarea acestuia,¹ pe care o dorea, poate, și în temeiul vechii lor dușmăanii, niciodată uitată.

În fine, unii se ridicau chiar împotriva lui Caesar. L. Domitius Ahenobarbus, cumnatul lui Cato, îmbogățit odinioară în regimul sîngeros al lui Sylla, spunea de pe acum că are de gînd să candideze la consulat, iar după alegere să retragă comandamentul lui Caesar în Gallia. Alții, printre care și consulul în funcție Marcellinus și tribunul P. Rutilius Lupus, agitau problema revizuirii legii lui Caesar, votată în anul 59, privind împărțirea pămîntului din Campania. Discuția ce trebuia să fie adusă înaintea senatului a fost, însă, amînată pentru luna mai, la intervenția lui Cicero, care se hazarda, cu toată obișnuita-i lipsă de curaj, pe drumul unui conflict cu Caesar. Senatul vedea în acest proiect semnalul de luptă împotriva celui pe care-l considera tiran.

În acest timp, Caesar era informat prin oamenii săi de tot ce se petrece la Roma. Ultimele vești începură să-l neliniștească. Era vorba de o coaliție împotriva sa și a sistemului său de guvernămînt ; trebuia acționat energic și, mai ales, cît mai repede. De aceea, el convocă de urgență pe cei doi colegi

¹ Cicero, *Ad Quintum fratrem*, II, 3.

de triumvirat, pe care amenințarea la adresa lui Caesar îi neliniștea. Pompei și Crassus socoteau și ei că numai un contact direct cu cel care de fapt conducea triumviratul putea să preîntîmpine un dezastru. Crassus, cel dintîi, la începutul primăverii anului 56, porni spre cartierul general al lui Caesar, cartier ce se afla acum în Gallia Cisalpină, la Ravenna. Pompei nu întîrzie nici el prea mult, socotind că singura cale de salvagardare a propriilor sale interese era, cel puțin în momentul de față, strîngerea legăturilor cu Caesar, care, precum se știe, îi era și socru.

Întîlnirea între triumviri avu loc în orașul Luca, la frontiera Galliei Cisalpine, în ziua de 15 aprilie anul 56, înaintea campaniei pe care Caesar avea s-o poarte împotriva veneților. Aflîndu-se de această întîlnire, o mulțime numeroasă sosi în micul orășel, devenit locul unde avea să se hotărască soarta politică a Romei și a lumii. Pe Caesar îl însoțeau mai mulți foști și actuali magistrați; erau de față și numeroși senatori. De pe acum se profila cristalizarea unui nou corp senatorial, care, treptat, va deveni sprijinul monarhiei, în dauna vechilor instituții republicane.

Ce s-a discutat la această memorabilă conferință nu se știe. Este în felul unor asemenea întîlniri, care statornicesc, din voința cîtorva persoane, soarta popoarelor, să rămîină la început secrete. Urmările întrunirii lasă, însă, să se întrevadă cele dezbătute.

Caesar, care avea cuvîntul hotărîtor, împacă mai întîi pe Crassus cu Pompei, convingîndu-i că deplina armonie dintre triumviri constituie condiția esențială a preîntîmpinării primejdiei ce amenință politica lor dictatorială. În fața acestui for unit, nici oligarhia senatorială, nici personalitățile Romei — un Cicero șovăitor, un Cato retrograd, un Ahenobarbus egoist — nu puteau să aibă cîștig de cauză. Unitatea însemna, în același timp, după cum încerca să-i convingă Caesar, împărțirea egală a puterii în stat. Lui Caesar i se prelungeau prerogativele în Gallia cu încă cinci ani de la data expirării lor (anul 54), adică pînă în anul 49, urmînd să-i fie mărit numărul legiunilor la zece, cu suplimentările bugetare corespunzătoare. Se stabilea ca Pompei și Crassus să fie aleși consuli pentru anul 55, iar după expirarea mandatului să primească, pe timp de 5 ani, primul — administrarea Spaniei, iar cel de al doilea — a Syriei, ținut ce oferea lui

Crassus nu numai imense bogății, dar și posibilitatea de a cuceri o glorie nepieritoare în luptele cu parții. În fine, pentru o perfectă echilibrare a sarcinilor, Caesar își rezerva și el dreptul să candideze pentru a doua oară la consulat în anul 48, deoarece numai atunci se împlinea termenul de 10 ani cerut de lege pentru exercitarea succesivă a magistraturii supreme.

Caesar știa să împace pe Pompei cu Crassus și să-i facă să conlucreze în armonie, cu toată rivalitatea dintre ei. Cu darul său firesc de a convinge și, mai ales, prin modul în care manevrase împărțirea avantajelor, Caesar reuși, ca un adevărat magician, să mențină sub stindardul intereselor sale oameni pe care-i separa felul de a fi, ambiția nemăsurată.

Dar, sub acest aspect de egală și echitabilă împărțire a prerogativelor, Caesar își păstra de fapt preponderența. Guvernământul Galliei îi asigura controlul nemijlocit al Romei, și, în consecință, o supremație de fapt de care și prietenii și adversarii trebuiau să țină seama. Pe de altă parte, cucerirea definitivă a Galliei trebuia dusă la capăt cu orice preț și Caesar privea subjugarea acesteia drept misiunea sa istorică. În adevăr, de cucerirea Galliei depindea gloria sa militară, apogeul său politic, securitatea frontierelor romane față de primejdia germanică, și mai ales inepuizabilele resurse de care Caesar avea nevoie pentru reorganizarea statului roman, plănuită încă de la începuturile carierei sale politice. Acordul de la Luca îi da și această posibilitate, iar el știa din plin să o folosească.

Așadar, acordul reînnoiește, de fapt, puterile triumvirilor și întărește din nou legătura, slăbită pentru un moment, a celor trei dictatori. Era vizibil pentru toți, sau cel puțin pentru cei care știau să deslușească sensul și conținutul evenimentelor, că cei trei oameni politici vor pași ceva mai adânc pe calea reformelor, grăbind prăbușirea vechii constituții republicane și pregătirea regimului monarhic. Senatul, înfricoșat, nu se putea opune; de altfel, Pompei și Crassus, reîntorși la Roma, găsiră calea constituțională de a se sustrage votului direct al senatului: consultarea nemijlocită a adunărilor populare. Așa fură confirmate, rînd pe rînd, prerogativele lui Caesar în Gallia, și ale lui Pompei și Crassus în Spania și Syria. Adunările populare puteau fi ușor influențate, obținîndu-se de la ele legalizarea tuturor planurilor triumvirilor. În acest fel,

senatul era neglijat în mod intenționat și scos treptat în afara ruajului constituțional tradițional.

Opoziția conservatoare fusese redusă la tăcere ; doar un Cato, un Favonius sau un Domitius Ahenobarbus mai îndrăzneau, uneori, să-și dovedească — și numai în vorbe — împotrivirea față de puternicia zilei. Cicero, totdeauna șovăielnic și adesea lipsit de curaj, cedase și el, iar fratelui său, Quintus, i se făgăduise de către Caesar un comandament în Gallia. Din partizan al senatului, Cicero deveni, peste noapte, susținător al triumvirilor. „Îmi voi căuta prieteni — spunea marele orator — printre cei care dețin puterea”¹, „Pot fi eu dușmanul unui om (e vorba de Caesar) ai cărui soli și scrisori, întărite de faima dobândită, fac să răsunе în fiecare zi în urechile noastre numele atîtor popoare, neamuri și țări alipite statului nostru ? Sînt plin de mîndrie, senatori, și nu mă îndoiesc că aceleași sentimente vă însuflețesc și pe voi”², declara cu altă ocazie, atingînd, în ultimele cuvinte, paroxismul nesincerității, cu atît mai mult, cu cît în particular căuta să menajeze cu tot zelul prietenia rănită a amicilor săi din tabăra senatorială.

Angajat pe o nouă cale, Cicero trebuia să dea dovadă de atașament față de stăpînii săi. Ceea ce se și petrecu în curînd, cu ocazia discuției asupra revizuirii legii agrare a lui Caesar, votată în anul 59. Pusă pe ordinea de zi a senatului prin propria sa intervenție, Cicero părăsi în ziua dezbaterilor (15 mai) capitala, desolidarizîndu-se astfel în mod ostentativ de ceea ce odinioară constituise parte integrantă a crezului său politic³.

Mai tîrziu se puse în discuția senatului cererea lui Caesar cu privire la mărirea numărului de legiuni și la plata soldei ostașilor săi. Senatul șovăia ; dezbaterile au fost furtunoase. De data aceasta, Cicero nu mai absentă, ci luă cuvîntul, susținînd cu toată ardoarea pretențiile lui Caesar. Ba mai mult — spre surprinderea tuturor — ceru ca senatul să statornicească printr-un decret ca pe viitor comandamentul lui Caesar să primească un caracter excepțional, adică să fie scos de sub incidența legilor privind organizarea provinciilor. Cu toată

¹ *Ad Atticum*, IV, 5.

² *De provinciis consularibus*, IX (august 56).

³ În cercurile sale intime, Cicero nu ezita să roșească însă de conștienta sa (cf. *Ad Quintum fratrem*, II, 8,2).

împotrivirea unor senatori, propunerea lui Cicero a fost acceptată. Victoria oratorului — care, formal, se căia că odinioară fusese dușmanul lui Caesar¹ — era în fapt biruința triumvirilor și în special a generalului din Gallia.

În același timp, Pompei și Crassus depuneau toate eforturile — în conformitate cu înțelegerea de la Luca — să fie aleși consuli pentru anul următor, adică pentru anul 55. Situația nu era însă limpede, deoarece aceștia nu se bucurau de aceeași simpatie ca și Caesar, iar rezultatele electorale puteau oferi unele surprize, ținînd seama de modul în care președintele ar fi reușit să influențeze desfășurarea alegerilor.

În vara anului 56, conservatorul Lucius Domitius Ahenobarbus făcuse cunoscută intenția sa de a candida la consulat. Pompei și Crassus întârziiau, însă, să anunțe oficial punerea candidaturii lor ; în schimb, cîțiva tribuni, atașați cauzei triumvirilor, se opuneau sistematic, în temeiul dreptului lor de veto, să fie fixată ziua alegerilor consulare. Totul se datora manevrelor celor doi pretendenți : aceștia nu voiau ca adunările electorale să fie prezidate de consuli în funcție, Cneius Cornelius Lentulus sau Lucius Marcius Philippus, deoarece, ambii fiind conservatori, aveau posibilitatea fie de a influența rezultatele alegerilor, fie de a refuza înscrierea triumvirilor pe lista candidaților.

Pompei și Crassus folosiră toate mijloacele și amînară alegerile pentru prima lună a anului 55, cînd, potrivit normelor constituționale, consuli sus-amintiți ieșind din funcție, președinția adunărilor populare urma să fie încredințată unui *interrex*, adică unui locțiitor numit de senat, persoană pe care triumvirii o sperau binevoitoare.

Întoarcerea lui M. Cato din Cipru n-a ajutat cu nimic la consolidarea politicii opoziționiste senatoriale, cu toată calitatea acestuia de șef autoritar al partidului oligarhic. Acuzat de unele incorectitudini în manipularea fondurilor aduse la Roma, M. Cato își pierdu, cel puțin parțial, considerația de care se bucurase odinioară în capitală.

Pe de altă parte, de la cartierul său general din nordul Italiei, Caesar supraveghea mersul evenimentelor ; mulți dintre ostașii lui și ai lui Pompei primiseră concedii pentru a participa la vot, dar mai ales pentru a întări, la Roma, cetele trium-

¹ „Am fost un adevărat măgar“, spunea el. (*Ad Atticum*, IV, 5,3)

virilor. Alegerile aduseră rezultatele plănuite la Luca : Pompei și Crassus fură aleși consuli, omul oligarhiei, L. Domitius Ahenobarbus, renunțând la candidatură în fața intervenției brutale a oamenilor triumvirilor. În luptele dintre partizanii triumvirilor și cei ai oligarhiei, Cato fu rănit, fiind deplînse și alte victime.

Odată aleși consuli, Pompei și Crassus porniră la acțiune, conform celor discutate și hotărâte la Luca. În acest timp, chiar în iarna anului 55, popoarele germanice ale usipeților și tenchterilor, hărțuite mereu de suebi și împiedicate de aceștia să-și cultive în pace ogoarele, trecură Rinul în Gallia, nu departe de locul de vărsare a fluviului. Copleșind populația băștinașă a menapilor, usipeții și tenchterii, în număr de peste 400 000, ocupară ținuturile de-a lungul mării.

Aflînd despre aceasta, Caesar se temu ca nu cumva invaziunea germanică să trezească spiritul patriotic al gallilor și, astfel, unindu-se cu germanii, să încerce o răsccoală împotriva Romei. Temerea nu era fără de temei, dată fiind dragostea gallilor pentru independență și caracterul lor nestatornic, care ușor i-ar fi îndemnat să treacă dintr-o tabără în alta, orientîndu-se după raportul de forțe dintre germani și romani.

Pentru a preîntîmpina primejdia, Caesar plecă de îndată din Gallia Cisalpină, de unde supraveghease alegerile consulare din Roma, și, cu iușeala caracteristică acțiunilor sale, reuși să ajungă în cel mai scurt timp în tabăra trupelor romane aflate în ținutul dintre Loire și Sena. Abia sosit, află, așa cum prevăzuse, că unii șefi galli au început convorbiri cu germanii. Concentrîndu-și trupele, Caesar porni în fruntea lor spre locul unde se află azi orașul Amiens. Aici, convocînd căpeteniile gallilor din acele părți, le ceru, fără să le reproșeze ceva, să-i dea trupe de cavalerie și întreg ajutorul lor spre a izgoni pe invadatori.

Germanii trimiseră soli la Caesar spre a-i propune un aranjament : să le îngăduie stabilirea în Gallia pe pămînturile menapilor, iar ei, în schimb, vor rămîne pe veci prieteni ai poporului roman. Răspunsul lui Caesar a fost scurt și brutal : incapabili să-și păstreze pămînturile în fața primejdiei suebilor, cum pot ei pretinde să ocupe ogoarele altora ?

Respingîndu-li-se propunerile, germanii cerură totuși un armistițiu de trei zile, ca să-și găsească adăpost în altă parte. Caesar, temîndu-se să nu fie vorba de un subterfugiu, folosit

pentru a câștiga timp, le refuză cererea și înaintă cu trupele sale. Între timp, cavaleria gallilor — aflată în slujba romanilor — fu copleșită de un atac german, lăsând pe câmpul de bătaie 47 de morți, și printre ei pe viteazul aquitan Piso, un sincer prieten al romanilor.

Caesar socoti acest atac drept provocare de război, deși a doua zi frunțașii și bătrânii germanilor veniră să-și ceară iertare, motivînd că atacul fusese întreprins fără încuviințarea lor. Violînd regulile dreptului popoarelor (*ius gentium*), Caesar ordonă ca solii să fie arestați și porni împotriva usipeților și tenchterilor. Rămăși fără conducători și surprinși de atacul neașteptat, germanii — alături de care se aflau femeile și copiii lor, deoarece plecaseră cu toți în patrie — nu știură cum să procedeze : să contraatace, să-și apere tabăra sau să fugă ? În iureșul atacului roman, ei fură uciși aproape pînă la unul, cei ce reușiră să scape de săbiile legionarilor înecîndu-se în apele unite ale Rinului cu Meusa. De fapt aceasta n-a fost o bătălie, ci un adevărat masacru, în care romanii nu au pierdut nici un soldat.

Caesar se hotărî să treacă Rinul în Germania. Pretextul a fost găsit ușor : cîteva detașamente de călăreți usipeți și tenchteri, care nu luaseră parte la lupte, aflînd de dezastru, se refugiaseră la sicambri, dincolo de Rin. Refuzul sicambrilor de a-i preda pe fugari constituia pentru Caesar un motiv suficient de război. În realitate, generalul roman dorea să-i înspăimînte pe germani, determinîndu-i ca pe viitor să nu mai atace Gallia ; el voia să demonstreze că nimeni nu-i poate împiedica pe romani să treacă Rinul și să-i înfrîngă pe invadatori în propria lor țară.

În acest scop, porunci să se construiască un pod peste Rin ; după toate probabilitățile, podul unea cele două maluri ale fluviului, în apropierea Bonn-ului de azi, în regiunea ocupată de tribul ubiilor, singurii care, dintre toți germanii, erau prieteni ai romanilor și cărora, mai înainte, le ceruseră ajutor împotriva suebilor.

În ciuda lățimii, iuțelii și adîncimii Rinului, Caesar reuși în numai zece zile să construiască un pod de lemn, sprijinit pe piloni înfipti în albia fluviului. Trupele romane trecură Rinul, dar germanii se retraseră, pustiind totul în calea năvălitorului. După 18 zile de marș, în care timp romanii nu se putură măsura în luptă nici cu sicambrii, nici cu suebii, Caesar

reveni în Gallia, distrugînd podul care, așa cum rezultă din descrierea făcută în *Comentarii*, dovedea un grandios plan de concepție, o muncă titanică și deosebita pricepere a pontonierilor romani.

Evident, Caesar nu intenționase să cucerească Germania, ci doar să-i dea un avertisment despre puterea poporului roman, ceea ce, pentru un moment, reușise. Dar mai voia să impresioneze și popoarele celtice din nordul Galliei, care aveau o atitudine mereu șovăielnică.

Vara anului 55 era pe sfîrșite; în orice caz, operațiile militare n-ar fi putut fi continuate prea multă vreme. De aceea, Caesar se grăbi să pregătească o expediție în Britannia, pe care plănuise, încă de mai înainte, s-o atace. Motivele? După cît se pare, bretonii ajutaseră de multe ori pe galli în luptele lor cu alte popoare; relațiile dintre aceștia erau dintre cele mai strînse și adesea luptătorii pentru independența Galliei își găseau refugiu la insularii bretoni.

Intemeindu-se pe aceste antecedente, Caesar se temea ca nu cumva, în viitor, ajutorul insularilor să devină și mai substanțial, iar gallii, profitînd de el, să încerce să se răzvrătească împotriva romanilor. Era, așadar, o primejdie ce trebuia preîntîmpinată, Caesar intenționa să arate bretonilor că romanii pot debarca la ei acasă, în insulă, și că puterea romană se știe face simțită oricînd și la ei, în ciuda faptului că oceanul îi desparte de continent.

La aceste motive se adăugau, probabil, și altele: să-i uluiască și mai mult pe cetățenii din Roma cu faptele sale de arme, să adune bogății¹ și, poate, îndemnat de curiozitatea lui mereu trează, să cunoască mai bine firea unor oameni și felul unor locuri despre care se știa foarte puțin. Caesar porni, așadar, de la Rin spre țara morimilor, unde se afla portul Itius (probabil Boulogne de astăzi), port care îngăduia trecerea pe cea mai scurtă cale spre Britannia și unde voia să strîngă, în vederea trecerii, un număr mai mare de corăbii. Prudent, generalul roman trimise înainte o corabie de război comandată de C. Volusenus Quadratus care, după o primă luare de contact, trebuia să se întoarcă și să-i raporteze despre cele constatate. Ceea ce Volusenus a și făcut, după cinci zile

¹ Cf. Suetonius, *Caesar*, 47. Se pare, însă, că argumentul aparține dușmanilor politiciii lui Caesar.

de observație a țărmurilor, deși, după cât se pare, misiunea sa n-a fost dusă la îndeplinire cu toată destoinicia.

Aflînd de intenția lui Caesar, bretonii trimiseră soli la acesta pentru a-l încredința de bunele și pașnicele lor intenții și de respectul pe care-l poartă poporului roman. La fel procedară și morinii, ai căror soli cerură generalului iertare pentru atitudinea lor dușmănoasă din trecut și făgăduiră că în viitor vor îndeplini tot ceea ce li se va porunci. Luîndu-le ostateci, drept chezășie a îndatoririlor promise, Caesar porunci să fie ridicate ancorele celor 80 de vase mari ce transportau legiunile a VII-a și a X-a și ale galerelor de atac (*naves longae*). Alte 18 vase, pe care se afla cavaleria, n-au putut pleca în același timp, din portul unde se găseau, fiind împiedicate de un vînt potrivnic să se avînte în larg.

Pornit la miezul nopții, între 24 și 25 august, Caesar ajunsese la țărmul Britanniei pe la orele 10 dimineața, cam în dreptul locului unde astăzi se ridică portul Dover. Văzînd că țărmul este stîncos și deci impropriu pentru debarcare și așteptînd pînă după-amiază restul corăbiilor care nu sosiseră încă, ordonă ca flota să se îndrepte ceva mai spre nord-est, unde, între localitățile Walmar Castle și Deal Castle de azi, se deschidea un țărm neted, propice debarcării. Trupele insularilor și, în special, cavaleria și carele de luptă sosite la timp pe țărm, îngreunară la început operațiunea. Manevrînd, însă, cu dibăcie galerelor, romanii reușiră, totuși, să pună piciorul pe uscat și, într-o scurtă luptă, să înfrîngă pe bretoni. Însălmîntați de îndrăzneala romanilor, care, departe de patrie, se luptau cu atîta vitejie, bretonii veniră și cerură pace, dînd și ostateci.

Pacea părea asigurată, dar, după patru zile, o furtună năprasnică împiedică cele 18 corăbii ce transportau oavaleria romană să se apropie de locul debarcării, silindu-le să se întoarcă. În același timp, un flux mai puternic sfărîmă o parte dintre corăbiile romane, ancorate prea aproape de țărm, pe altele avariindu-le.

Aflînd de toate acestea, bretonii se hotărîră să reia lupta împotriva invadatorilor, profitînd de faptul că romanii, fără a se descuraja, lucrau la repararea corăbiilor, folosind lemnul și arama celor distruse. În scurt timp, fuseseră puse pe linia de plutire majoritatea vaselor de transport.

Într-una din zile, legiunea a VII-a fu înconjurată de dușmani, care înspăimîntară pe romani prin felul cum atacau cu cavaleria și carele de luptă. Intervenția lui Caesar restabili însă situația ; toate forțele se regrupară în tabăra întărită. Apoi, câteva zile ploioase întrerupseră orice activitate războinică, dar după acestea, într-o luptă hotărîtoare, romanii reușiră să-i învingă din nou pe insulari, pricinuindu-le mari pierderi.

Apropiindu-se echinoxul de toamnă, care de obicei aduce furtuni pe mare, și aflînd și de unele agitații ivite printre triburile gallilor și chiar în rîndul trupelor romane, Caesar dădu ordin de înapoiere pe continent, după ce zăbovise în insulă 18 zile.

În ziua de 12 septembrie, Caesar debarcă pe continent. Aici, după ce pedepsi triburile de morini care se revoltaseră împotriva romanilor, așeză tabăra de iarnă a tuturor legiunilor în țara belgilor. Înștiințat de noile fapte de arme ale lui Caesar, senatul roman decretă în cinstea lui 20 de zile de rugăciuni publice.

Anul 55 s-a scurs la Roma fără evenimente importante. Grijă celor doi consuli, Pompei și Crassus, era să pună în aplicare cele hotărîte, împreună cu Caesar, la Luca.

Mai întîi, trebuia rezolvată problema prerogativelor provinciale, care urma să consacre atotputernicia politică și militară a celor trei oameni politici. În acest scop, tribunul plebei, C. Trebonius, propuse o lege în temeiul căreia poporul era chemat să atribuie celor doi consuli, Pompei și Crassus, pe un termen de 5 ani de la ieșirea lor din funcție, guvernămîntul a două provincii importante : lui Pompei ambele Spanii, unite într-o singură provincie, iar lui Crassus, Syria cu ținuturile înconjurătoare. În temeiul aceleiași legi, cei doi erau îndreptățiți să ridice trupele de care aveau nevoie și să declare război sau să încheie pace după împrejurări.

Propunerea lui Trebonius întîmpină o puternică rezistență. La început Cato, dușmanul triumvirilor, se declară împotriva ei, folosind tactica discursurilor obstrucționiste. Trebonius nu putu să-l îndepărteze de la tribună decît ordonînd să fie arestat, iar ședința trebui să fie amînată pentru ziua următoare. Dezbaterile n-au decurs în liniște nici a doua zi : un tribun fu încuiat în sala de ședință a senatului, un altul, împiedicat să ajungă în for ; pe străzi avură loc adevărate

lupte. Însuși Crassus lovi cu brutalitate pe senatorul L. Amaalus, cunoscut pentru atitudinea sa intransigentă față de proiect. În cele din urmă, proiectul fu votat, în mijlocul unui vacarm general, care s-a soldat și cu câteva victime. Dar reacțiunea senatorială, potrivnică triumvirilor, fusese și de data aceasta înfrântă.

Odată legea Trebonia votată, cei doi consuli, fideli înțelegerii de la Luca, propuseră o alta (*lex Pompeia Licinia*), prin care cereau poporului să prelungească lui Caesar, tot pe 5 ani, puterile sale proconsulare în Gallia. Și de data aceasta, Cato protestă, dar, conștient de inutilitatea împotrivrării sale, se mulțumi să declare profetic că nu peste multă vreme toți se vor căi că i-au încredințat lui Caesar asemenea largi puteri.

Nu peste mult timp, cei doi consuli veniră cu noi propuneri de legi, menite să combată câteva din scăderile morale ale epocii și să întărească poziția triumvirilor. Astfel, Pompei propuse o lege îndreptată împotriva celor ce-și ucideau rudele apropiate — crime motivate din dorința de moștenire — și o alta privind organizarea judecătorească, în temeiul căreia se limita arbitrarul magistraților în alegerea juraților. La rîndul său, Crassus făcu să fie votată propunerea sa referitoare la asociații (*de sodaliciis*), prin care se limitau drepturile de constituire a acestora și posibilitatea lor de activitate, mai ales cînd era vorba de asociații cunoscute pentru atitudine ostilă triumvirilor.

Și o lege împotriva luxului a încercat să propună Pompei, dar și-a retras proiectul la intervenția marelui orator al timpului, Q. Hortensius Hortalus, care a reușit să-l convingă, într-un discurs celebru, că fastul este simbolul puterii, fie private, fie publice. Or, Pompei, care tocmai atunci pusese să se construiască un teatru, ce avea să-i poarte numele, și organiza mărețe jocuri publice, nu putea să-și dezică, pe față, propriile gusturi pentru lux și arzătoarea sa dorință de putere.

Spre sfîrșitul anului 55, în luna octombrie, Crassus, fără a mai aștepta depunerea insignelor consulare, se îndreptă spre Syria, pe care urma s-o guverneze în calitate de proconsul. Plecarea nu era întâmplătoare, Crassus intenționînd ca din Syria să întreprindă o campanie împotriva parților ce-și întinseseră stăpînirea din Caucaz pînă la Eufrat. El spera ca această campanie să-i aducă o glorie nepieritoare și bogății

uriașe. Pe deasupra, o socotea și lipsită de primejdii. De 16 ani nu mai apăruse pe cîmpul de bătaie, dar faptul nu-l înspăimînta. În răstimpul acesta, Pompei cucerise Asia, iar Caesar, Gallia. Ambii, așadar, aveau asupra lui un ascendent, care trebuia — socotea el — să fie egalat. Înfrîngerea părților însemna înlăturarea ultimului dușman al Romei în îndepărtatul Orient și întinderea hotarelor imperiului pînă dincolo de fluviul Gange.

Planurile lui Crassus n-au fost privite cu simpatie de cercurile ostile triumvirilor, deoarece acestea se temeau ca nu cumva succesele să întărească și mai mult prestigiul celor trei mari bărbați; alții, chiar dintre partizanii triumvirilor care se credeau mai realiști, considerau că aceste proiecte sînt sortite dezastrului. S-au găsit chiar unii care încercară să-l oprească, folosind cele mai felurite mijloace, inclusiv imprecățiile divine menite să impresioneze caracterele slabe și superstițioase¹. Crezînd în inevitabilitatea succesului, Crassus nu s-a lăsat convins de asemenea argumente și, îndemnat de Pompei și de Caesar — căruia îi surîdea creșterea puterii Romei, dominată, la rîndul ei, de propria-i autoritate — porni spre Syria. Evenimentele viitoare vor dovedi însă că triumvirul Crassus într-adevăr se înșelase.

Cele hotărîte la Luca prindeau, deci, viață. Regimul politic conceput de triumviri se consolida și sfida orice încercare de împotrivire. Senatul începuse să se obișnuiască a fi dominat, iar în adunările populare tot mai multe voci slăveau pe triumviri, și mai ales pe Caesar. Victoriile acestuia, dobîndite în Gallia, făceau din el o mare personalitate, idolul maselor de cetățeni. Zadarnic, ici și colo, unele voci — Cato, în special — mai protestau; zadarnic încercau unii să umbrească figura marelui general; calea pe care mergea Caesar — treptata consolidare a dictaturii personale — era aceea impusă de desfășurarea firească a evenimentelor, singura soluție de salvagardare a statului roman. De acest fapt erau convinși foarte

¹ Tribunul poporului C. Ateius Capito, partizan al senatului și ostil triumvirilor, a pus să-i fie adus un grătar cu cărbuni aprinși peste care a aruncat sucuri de plante, pronunțînd cele mai groaznice blesteme la adresa lui Crassus și a armatei sale. Interesante sînt și cele raportate de Cicero (*De divin.* II, 40, 84). Înainte de a se îmbarca pe vas la Brundisium, Crassus a auzit pe mal un negustor de smochine strigînd: „smochine de Caunus” (*Cauneas*); în pronunțarea latină clasică, aceste cuvinte puteau însemna și „nu te du” (*cave ne eas*)!

mulți — conștient sau nu, de voie sau de nevoie. Exemplul lui Cicero este edificator. Cu toată atitudinea lui adesea echivocă, marele orator era prea luminat pentru a nu înțelege destinele istoriei ; de aceea, încetînd să mai fie inamicul triumvirilor, el aderă la politica lor, manifestînd, mai ales față de Caesar, un conformism poate puțin moral, dacă-l apreciem în sine, dar firesc, dacă-l privim în perspectiva largă și înțelegătoare a istoriei. „Prietenii noștri, triumvirii — spunea el pe la mijlocul anului 55 — sînt indiscutabil stăpîni pe situație și nu este nici o nădejde că aceasta se va schimba în timpul vieții noastre.“¹ Este o declarație revelatoare, care explică și scuză, în același timp, atitudinea marelui orator și a tuturor acelora care vedeau realist, ca și el.

Caesar petrecu finele anului 55 în Gallia, împreună cu trupele sale, în taberele de iarnă, și numai la începutul anului următor se îndreptă spre Italia. Debarcarea în Britannia nu-l mulțumise însă, și, de aceea, el proiecta acum o nouă expediție, care, mai bine pregătită, trebuia să însemne cucerirea insulei și încorporarea ei la statul roman. În vederea acestor preparative, porunci, înainte de a pleca spre Italia, să fie reparate vechile nave și să se construiască altele noi. Ținînd seama de experiența anterioară, dădu indicații precise : corăbiile trebuiau să fie mai puțin înalte, ceea ce îngăduia o ușoară manevrare a lor, și totodată mai largi, mai încăpătoare, deci corespunzătoare transportului de oameni și animale. Noile corăbii erau — după mărturisirea lui Dio Cassius — un compromis între corăbiile ușoare romane și cele grele, de transport, ale gallilor. Armamentul corăbiilor urma să fie adus din Spania.

Caesar luă parte apoi, ca de obicei, la adunările populare din Gallia Citerior, după care se îndreptă spre Iliria, unde triburile de piruști din munți încălcau hotarele statului roman. Prin măsuri rapide și energice, liniști pe piruști, luîndu-le ostateci.

Terminînd cu bine toate acestea, în vara anului 54, el părăsi Italia și se îndreptă spre Gallia, spre țara belgilor, unde se aflau taberele sale. După ce inspectă șantierele maritime, așezate la gura fluviului Sena, dădu ordin ca flota să se adune

¹ *Ad fam.*, I, 8, 1.

în portul Itius (probabil Boulogne de astăzi), de unde pornise și în anul precedent spre Britannia.

Pînă la adunarea flotei, Caesar avu suficient timp să lămurească situația treverilor¹, bănuîți că întrețin legături cu germanii. Profitînd de disensiunile existente în sînul lor — erau împărțiți în două tabere, una condusă de Indutiomarus și alta de Cingetorix — Caesar reuși să-i potolească, încredințînd puterea lui Cingetorix, care părea a fi mai credincios romanilor.

Generalul roman se îndreptă apoi spre portul Itius, unde, pe cele 800 de corăbii, îmbarcă cinci legiuni și două mii de călăreți și dădu ordin să se ridice ancorele, navigînd pentru a doua oară spre coastele Britanniei. Pe continent lăsă pe adjunctul său, Labienus, care, în fruntea a trei legiuni și două mii de călăreți, avea misiunea de a supraveghea porturile, triburile gallilor și de a asigura aprovizionarea cu grîu a trupelor romane.

La sosirea în Britannia, armata insularilor se afla pe mal ; la vederea impunătoarei flote, ea se retrase, amînînd ciocnirea. Astfel, armata romană putu să debarce fără dificultăți în același loc, ca și în anul precedent. Caesar ordonă înaintarea și, în lupta care se angajă cu băștinașii, probabil nu departe de fluviul Marele Stour, romanii ieșiră biruitori. Dar împotriva voinței sale, Caesar fu silit să oprească înaintarea, fiind înștiințat că o parte din flotă fusese din nou distrusă de o puternică furtună ce izbucnise pe ocean. Întorcîndu-se la locul de debarcare, generalul roman luă toate măsurile ce se impuneau : ordonă ca vasele să fie trase pe uscat pentru a fi reparate, apoi să se construiască o tabără fortificată în jurul acestui arsenal maritim improvizat, iar lui Labienus îi scrisese să construiască, pe continent, cu ajutorul trupelor, alte vase noi. Zece zile și zece nopți lucrară soldații romani la aceste operații, pierzînd un timp prețios, pe care, în schimb, îl folosiră din plin insularii.

În fruntea luptei împotriva invadatorilor se afla acum viteazul și înțeleptul Cassivellaunus, care-și avea regatul dincolo de fluviul Tamisa, în ținuturile de azi ale Middlesex-ului. Deși se dușmănise cu mulți șefi celtici din nord, din pricina deselor sale incursiuni războinice, acum, în fața primejdiei

¹ Locuia pe țărmurile rîului Mosella.

comune, aceștia îi încredințaseră conducerea supremă a războiului de apărare împotriva romanilor.

Cassivellaunus își dădu seama că în lupta cu romanii pedestreimea nu-i putea fi de prea mare folos, având în vedere modul de organizare, tactica și experiența legiunilor romane. De aceea, își întemeie strategia pe folosirea cavaleriei și a carelor de război, care — alcătuite din ostași destoinici și agili — constituiau mijloace eficiente de luptă împotriva romanilor mai puțin mobili. Evitând o ciocnire decisivă, Cassivellaunus lovea pe romani în lupte de hărțuială, în care celții insulari se dovedeau foarte pricepuți. În același timp, el îngreuna aprovizionarea romanilor, evacuând satele, de altfel destul de rare.

Caesar, dimpotrivă, voia să sfârșească războiul cât mai repede și, de aceea, se hotărî să lovească pe dușman chiar în inima țării. Oastea lui trecu Tamisa, probabil pe la Brantford. Dar bătălia decisivă nu avu loc, celții continuând să se retragă. Cîteva triburi, dintre care cel mai important era al trinovanților, se supuseră romanilor, ieșirea acestora din urmă din coaliție fiind consecința luptei pentru înțîietate și a dușmăniei ce exista între ei și tribul condus de Cassivellaunus.

De la fugari și de la solii triburilor supuse, Caesar află că, nu departe, exista un loc întărit al lui Cassivellaunus. Era vorba, de fapt, de o pădure deasă, pe un loc accidentat ; aici, însă, băștinașii n-au opus o rezistență îndelungată ; cu mici pierderi, ei au părăsit locul, fără părere de rău, lăsînd în pădure un mare număr de vite. Între timp, celții atacară tabăra de pe coastă, unde se găseau corăbiile romane. Deși încercarea fusese respinsă, faptul nu putea fi trecut cu vederea de către romani.

În fața perspectivei incerte pentru ambele părți — romanii n-ar fi putut înainta prea mult din pricina toamnei ce se apropia, iar celții își dădură seama, la rîndul lor, de forța reală a romanilor și de primejdia de a li se devasta țara — se căzu de acord ca insularii să dea ostateci, să plătească un tribut de război și să nu se răz bune pe trinovanți, iar romanii să se întoarcă pe continent, fără să lase garnizoane în insulă.

Caesar reveni în Gallia, unde primejdia izbucnirii unei răscoale era mereu prezentă. Altă expediție în Britannia Caesar n-a mai întreprins, iar stipulațiile acordului romano-celtic n-au fost respectate.

Indiferent de rezultate, expediția în Britannia a produs o mare impresie la Roma și, probabil, aceasta a constituit și unul din scopurile pentru care ea a fost pornită.

Îndată ce sosi în Gallia, Caesar ordonă ca legiunile să fie așezate în taberele de iarnă. Spre deosebire de alți ani, generalul își dislocă oștile în mai multe ținuturi, din pricina greutăților de aprovizionare ; datorită secetei, se recoltase puțin grâu în Gallia.

După obiceiul său, Caesar se pregătea să plece în Italia, când, în diverse părți ale țării, începură să apară simptome ale împotrivirii bășinașilor față de jugul roman. Se revela încă o dată adevărul istoric că este mai ușor să triumfi asupra unui popor, decât să-l ții mereu în supușenie. Carnuții, din ținutul Orléans-ului de azi, își omorîră propriul șef, pe Tasgetius, privit drept omul de încredere al romanilor, iar pe la sfârșitul lui octombrie, eburonii, popor germano-celtic ce locuia între Meusa și Rin, se răsculară, la îndemnul șefilor lor, Ambiorix și Catulvolcos. Aceștia atacară taberele romane, ridicate la Aduatuca (probabil orașul Tongres de azi) unde o legiune și cinci cohorte se aflau sub conducerea legaților Q. Titurius Sabinus și L. Aurunculeius Cotta.

Atacul eburonilor, deși dat prin surprindere, a fost respins. Atunci, Ambiorix a recurs la o stratagemă : el aduse la cunoștința legaților romani că războiul l-a pornit la îndemnul membrilor tribului său, care au asupra lui nu mai puține drepturi decât are el asupra lor, dar că în temeiul binefacerilor pe care odinioară i le făcuse Caesar, el vrea să le destăinuie câteva lucruri de o mare însemnătate. Apoi le spuse că toate taberele romane au fost atacate de galli în aceeași zi, încât legiunile romane nu se mai puteau ajuta între ele, și că trupe germane trec Rinul, urmînd ca în două zile să sosească la Aduatuca. Ambiorix, prefăcîndu-se că ține, mai presus de orice, să se achite de datoria de recunoștință față de Caesar, sfătui pe romani să ridice deîndată tabăra, promițînd că le va ușura retragerea pînă la cel mai apropiat lagăr roman, ce se afla la o distanță de două zile de marș. Părîndu-li-se verosimile informațiile, căpeteniile romane se adunară într-un consiliu de război spre a decide. Sabinus, dînd crezare celor spuse de Ambiorix, se pronunță pentru evacuarea taberei, dar Cotta, soldat cu multă experiență, ca și alți ofițeri, se declară împotrivă. Și argumentele lui erau puternice : lagărul era bine

întărit, o hotărîre atît de importantă nu putea fi luată fără asentimentul lui Caesar și, apoi, el considera rușinos să urmeze sugestiile dușmanului. Pînă la urmă, birui opinia lui Sabinus.

Numai după cîteva ore de la părăsirea taberei, falsitatea spuselor lui Ambiorix ieși la iveală : trupele romane fură atacate de eburoni într-un defileu îngust și masacrate. Sabinus ceru azil lui Ambiorix, dar acesta, după ce îl dezarmă, ordonă să fie ucis împreună cu suita sa. Întreaga oaste romană fu nimicită, iar cei cîțiva soldați, care se întoarseră în tabăra părăsită, își curmară singuri viața.

Vestea biruinței lui Ambiorix se răspîndi repede în întreaga Gallie, reîmprospătînd simțămintele antiromane ale celtilor. În fruntea oștilor sale, Ambiorix porni spre țara aduatucilor, popor germano-belg, ce sălășluia în regiunea Naumur de azi. Aduatucii se alăturară și ei lui Ambiorix ; la fel și nervii, care găsiseră acum momentul potrivit să se răzbune pentru cele suferite din partea romanilor. Micile triburi din Belgium, clientelare nervilor, se ridicară și ei. Eburonii lui Ambiorix — a căror forță crescuse datorită noilor aliați — atacară o altă legiune romană, cantonată într-o tabără situată în apropierea râului Sambre, probabil în împrejurimile orașului Charleroi de astăzi. Legiunea era condusă de Quintus Tullius Cicero, fratele marelui orator.

Legiunea rezistă cu îndîrjire atacurilor dușmane, deși numeric forțele ei erau cu mult inferioare celor ale belgilor. În ciuda greutăților căroră trebuia să le facă față, Cicero respinse propunerile lui Ambiorix ; acesta îi făgăduise, cu aceeași fățărnicie, ca și lui Sabinus mai înainte, că-i va asigura retragerea trupelor fără pierderi, dacă va pleca de bună voie. Situația deveni însă dificilă și datorită unui alt fapt : gallii învățaseră de la romani, atît din contactul direct cu aceștia, cît și de la dezertori, arta de a asedia, folosindu-se de procedee tehnice eficace. Ei înconjurară tabăra romană cu un meterez înalt de 10 picioare și cu un șanț lat de 15 picioare, de-a lungul căruia ridicară turnuri de o înălțime egală cu întăriturile romane ; iar pentru atac construiră galerii rulante.

Singura salvare pentru romani era ajutorul dinafară. Și Cicero reuși printr-un sclav, gall de origină — căruia i-a promis libertatea — să anunțe pe Caesar despre primejdia în care se află. Generalul se găsea, cu alte trei legiuni, nu departe de ta-

băra lui Cicero, în regiunea oraşului Amiens de astăzi, numit pe atunci Samarobriua.

Îndată ce i s-a adus la cunoştinţă primejdia ce ameninţa legiunea încercuită, el porni în ajutorul lui Cicero cu două legiuni şi citeva sute de călăreţi. La rândul lor, gallii, informaţi prin iscoade de venirea lui Caesar, ridicară asediul şi porniră în grabă în întâmpinarea lui. Efectivul oştirii eburonilor se ridica la 60 000 de luptători. Întâlnirea cu Caesar avu loc, după toate probabilităţile, cam la 15 kilometri de localitatea Charleroi. Dându-şi seama de disproporţia numerică dintre trupele gallilor şi cele romane — acestea din urmă numărau vreo 7 000 de ostaşi şi 400 de călăreţi — Caesar alege o înălţime favorabilă rezistenţei (muntele Sainte Aldegonde ?) şi o ocupă, întărind-o în grabă şi lăsându-i pe duşmani să creadă că se teme de atacul lor.

Gallii se hotărîră să atace. Pe neaşteptate, însă, trupele romane porniră un atac fulgerător, prin toate porţile, care nu erau întărite cum păreau, ci numai astupate, de formă, cu brazde de pământ. Luaţi prin surprindere, gallii fură învinşi : unii omorâţi, cei mai mulţi siliţi să se predea. Imediat după victorie, Caesar porni spre tabăra lui Cicero, unde felicită pe comandant şi pe soldaţi pentru spiritul lor de sacrificiu, şi-i lăudă că n-au dat crezare zvonurilor duşmanilor, aşa cum făcuse, spre ruşinea virtuţilor romane, Sabinus. Evenimentele s-au petrecut la începutul lunii noiembrie anul 54.

Victoria lui Caesar contra eburonilor dădu imediat roade. Legiunile romane îşi recăpătară moralul, iar băştinaşii îşi pierdură avîntul cu care se răzvrătiseră.

Astfel, eburonii, nervii, aduatucii, precum şi aliaţii şi clienţii acestora, care atacaseră tabăra lui Cicero, se reîntoarseră dezarmaţi la căminele lor. Triburile aremorice renunţară să mai atace trupele romane conduse de L. Roscius, deşi se apropiaseră destul de mult de tabăra de iarnă a acestora, aşezată în ținuturile Bretaniei de azi. Iar senonii, unul din cele mai puternice triburi din Gallia celtică, după ce-şi izgoniseră regele, pe Cavarinus — omul de încredere al romanilor — trimiseră soli la Caesar ca să se dezvinovăţască.

Numai treveri de la maizănoapte, conduşi de viteazul Indutiomarus, mai continuau ostilităţile. Comandantul trupelor romane din regiunea lor, legatul T. Atius Labienus, reuşi însă să-l prindă pe îndrăzneţul conducător gall, cu ocazia unui atac

al cavaleriei romane, și-l omorî. Uciderea lui Indutiomarus înfricoșă și pe treveri, care se retraseră în dezordine.

La sfârșitul lunii noiembrie 54, Caesar reușise ca, după câteva săptămîni de lupte, să fie din nou stăpîn pe situație. Gallii erau iarăși pacificați. Cu toate acestea, primejdia nu era trecută, și Caesar o știa din veștile pe care le primea din diferitele părți ale țării. De aceea, el nu-și părăsi, așa cum obișnuia, trupele cantonate în taberele de iarnă, ci rămase în Gallia, spre a urmări evenimentele. Pe deasupra, ceru să i se trimită de la Roma noi trupe, destinate întăririi efectivelor sale.

VII

DESTRĂMAREA TRIUMVIRATULUI ; LUPTELE CU GALLII SE ÎNTEȚESC

Anul 54 a însemnat, în politica internă a Romei, începutul destrămării triumviratului. Imaginat ca să asigure egala participare la treburile politice romane a celor trei bărbați politici, triumviratul n-a fost, de fapt, decît o formulă provizorie, menită să amîne lupta pentru dobîndirea puterii supreme. Mai abil decît colegii săi, Caesar a reușit întotdeauna să dobîndească, folosind jocul intereselor, un ascendent, asigurîndu-și majoritatea, fie cu ajutorul lui Pompei împotriva lui Crassus, fie cu ajutorul acestuia din urmă împotriva lui Pompei.

Preponderența lui Caesar se datora, însă, nu numai cunoscutelor sale abilități politice, ci și răsunătoarelor succese militare, care făcuseră din el idolul maselor largi din Roma.

Încă de la sfîrșitul anului 55, unul din triumviri, Crassus, plecă în Syria, al cărei guvernămînt i se încredințase. Părăsind scena politică din Roma și neputînd, din cauza depărtării, să țină legătura cu amicii săi politici din capitală, așa cum făcea Caesar, mereu informat asupra a tot ceea ce se petrecea aici, Crassus pierde în fapt terenul față de ceilalți doi tovarăși ai săi, mereu prezenți, într-o formă sau alta, în dezbaterile treburilor de stat.

Un trist eveniment, petrecut în luna septembrie 54, avea să aducă înlăturarea celei mai trainice cheazăii ce unea pe Caesar cu Pompei : moartea Iuliei, fiica lui Caesar și soția lui Pompei. Încheiată din pur calcul politic — ceea ce nu onorează pe Caesar — căsătoria lui Pompei cu Iulia se dovedise, cu toată diferența de vîrstă — 23 de ani — dintre cei doi soți, o

uniune trainică și sinceră, bazată pe o perfectă comunitate de vederi, de idei și sentimente. La începutul anului 55, cu ocazia alegerilor, Pompei, care prezida adunările electorale în calitate de consul, fu rănit. Aducându-i-se toga plină de sânge a soțului, crezându-l ucis, Iulia leșină de durere și de spaimă. Și Pompei ținea mult la Iulia și o înconjură cu o dragoste sinceră și devotată; nu este de mirare că un istoric, amator de fapte intime, Valerius Maximus, dă această căsătorie drept pildă pentru posteritate¹. Sentimentele profunde ale lui Pompei față de soția sa au constituit una din cauzele pentru care acesta nu a plecat în cele două Spanii, așa cum hotărâseră de comun acord triumvirii. Caesar însuși a acceptat hotărârea lui Pompei, convins de sentimentele acestuia față de Iulia, dar și interesat să aibă un om de încredere și devotat în Roma, unde situația politică nu era totdeauna limpede.

Caesar a primit trista veste tocmai când se găsea în Britannia; faptul a îndurerat în egală măsură și pe tată și pe soț, care, dintr-o dată, se regăseau străini unul față de celălalt, așa cum fuseseră înainte de celebrarea memorabilei căsătorii. Chiar din ziua morții începură neînțelegerile. Pompei dorea ca Iulia să fie îngropată la moșia lui din Alba, unde petrecuseră în deplină armonie scurta lor căsătorie; Caesar, dimpotrivă, hotărî, așa cum dorea și clientela sa politică, să fie îngropată în Cîmpul lui Marte, într-un loc sacru. Pompei nu îndrăzni să se opună, deși era perfect conștient că prin acest fapt, regizat de Caesar, se cinstea, după expresia lui Plutarh, nu femeia lui Pompei, ci fiica lui Caesar.

De acum înainte, drumurile lor încep să se despartă. „Iulia a murit — scria Valerius Maximus, cu superficialitatea istoricului mărunț — spre nefericirea lumii, a cărei liniște nu ar fi fost încercată de furia neomenească a atîtor războaie civile, dacă prietenia dintre Caesar și Pompei ar fi fost mereu statornicită prin această legătură de rudenie.“²

Exagerarea sau, mai exact, neînțelegerea fenomenului istoric este evidentă, dar faptul rămîne totuși semnificativ. Rivalitatea dintre Caesar și Pompei, expresie a luptei pentru puterea supremă, nu putea fi împiedicată de această căsătorie, căci dezvoltarea istorică își are implacabilitatea ei, iar lipsa de

¹ IV, 6, 4.

² *Ibidem*.

scrupule în această privință a lui Caesar ar fi putut desface căsătoria fiicei sale tot așa de ușor precum o și încheiasă.

Deși departe de Roma, Caesar voia să se vorbească mereu de el în capitală. În acest scop, începe reconstruirea, în for, a unei vechi basilici, cu banii dobândiți din prăzile luate în războiul din Gallia ; lucrarea va fi socotită de Cicero drept „cea mai frumoasă din lume“ și va fi terminată abia după luptele din Africa.

În același timp, Caesar urmărea să-și păstreze prietenii vechi și căuta să câștige alții noi, indiferent dacă aceștia i-au fost cândva dușmani. Așa este cazul chiar cu Cicero, căruia cunoscându-i slăbiciunile, temerile și ambițiile, Caesar știa să-l atașeze politicii sale. Marele orator fu supus cu totul marelui general ; renunțând la opiniile sale de odinioară, Cicero este acum pe față partizanul celui care biruise în Gallia. Iată un exemplu din multele pe care ni le oferă discursurile lui Cicero din acea epocă :

„Nu voi cruța laudele mele la adresa lui Caesar, când eu știu că poporul și, după el senatul, de care inima mea nu s-a depărtat niciodată, i-au dovedit stima prin multe și strălucite mărturii... Ei bine, văd acum corabia mea navigând cu pânzele întinse către un liman care, fără a fi același cu cel pe care-l preferam odinioară, nu este nici mai puțin sigur și nici mai puțin liniștit și, cu prețul vieții mele, voi lupta mai degrabă împotriva furtunii, decât să mă las în grija altui cărmaci, care-mi făgăduiește mîntuirea. Nu, nu poate fi vorba de inconsecvență când urmezi mișcările pe care furtuna le pricinuieste corăbiei statului...”¹

Și exemplul lui Cicero este urmat de mulți alții ; convinși sau nu, cei ce știu să deslușească mersul evenimentelor viitoare vor să se asigure din timp...

Bănuind că răscoala va izbucni curînd, Caesar ceru să i se trimită din Gallia Cisalpină cele două legiuni care, recrutate fiind acolo, așteptau numai ordinul de plecare. Mai ceru, de asemenea, o legiune din cele recrutate pentru Pompei ; astfel încît, înainte de sfîrșitul iernii anului 53, trei noi legiuni se aflau la dispoziția lui, numărul lor ridicîndu-se acum la zece.

Rapiditatea cu care s-a făcut mobilizarea unui număr atît de mare de ostași reliefează încă o dată perfecțiunea organi-

¹ *Pro Cn, Plancio*, 39.

zării militare la care ajunseseră pe atunci romanii. Era, totodată, o mișcare de forțe menită să-i impresioneze pe galli, demonstrându-le posibilitățile militare de care dispunea Roma și de care ei trebuiau să țină seama.

Cu această nouă armată, Caesar porni la acțiune împotriva unui popor care își apăra numai drepturile sale firești, libertatea și independența, față de un dușman a cărei singură „justificare” a războiului o constituiau, în esență, tendințele sale expansioniste. Realizarea acestor tendințe era încredințată genialului Caesar, care o socotea drept una din îndatoririle sale providențiale. Nu fără temei afirma Cicero că eforturile pe care Caesar le depunea în cucerirea Galliei nu pot surprinde la cel care aspiră la nemurire!¹

Gallii nu se răsculaseră încă, dar fapte indubitabile indicau că ei se vor răzvrăti în curând. În adevăr, mișcările antiromane, începute în timpul expediției din Britannia, luaseră în ultimul an proporții: trupele lui Sabinus fuseseră masacrate, tabăra lui Q. Cicero atacată, iar triburile gallice schimbau între ele soli și vestitori, ca să afle ce planuri aveau conducătorii lor și când va începe războiul împotriva cotropitorilor. Pe ascuns, se țineau adunări, mai ales noaptea, spre a se chibzui hotărârea comună. De la Escuat pînă la Rin și de la Sena la Loire, gallii se înarmau fără prea mult zgomot, dar cu încredere și speranță.

Ca un bun și încercat general, Caesar știa că de obicei câștigă cel care lovește primul, și, în condițiile de atunci, timpul nu lucra pentru romani. De aceea, fără a aștepta sfîrșitul iernii, Caesar își începu „misiunea” sa pacificatoare printr-un atac dezlănțuit asupra nervilor de la miazănoapte, care, luați prin surprindere, se supuseră și dădură ostătecii ceruți de generalul roman. Apoi, dădu ordin ca la Samarobrive (azi Amiens) să se țină, sub președinția sa, adunarea generală a tuturor popoarelor gallice. Sosiră, de frică, toate căpeteniile gallicilor, cu excepția senonilor, carnuților și treverilor. Socotind lipsa acestora începutul trădării și al războiului, Caesar dizolvă adunarea, pornind deîndată cu oștile împotriva celor îndărătnici.

Senonii (din regiunea orașului Sens de astăzi) se predară fără luptă, surprinși de rapiditatea cu care trupele romane sosiseră în țara lor, iar carnuții, al căror oraș principal era

¹ *Pro Rabirio Postumo*, XV—XVI.

Cenabum (Orléans-ul de azi), le urmărește și ei exemplul, dînd, ca și cei dinții, ostatecii ceruți.

Treverii, ce locuiau pe cele două maluri ale Mosellei, fură lăsați în grija lui Labienus, care, după ce-i birui, îi supra-veghea acum de aproape, obligîndu-i să asculte de Cingetorix, omul de încredere al romanilor. Înfrîngînd în scurtă vreme rezistența gallilor celți, din centru și de la miazănoapte, Caesar își îndreaptă întreaga atenție spre belgii dintre Rin și Meusa, unde Ambiorix continua să unească împotriva invadatorilor. La acestea se adăuga dorința arzătoare a lui Caesar de a răzbuna nimicirea legiunii lui Sabinus, care fusese atras în cursă cu atîta viclenie.

Nervii și treverii fiind învinși, Ambiorix fu lipsit de două ajutoare prețioase în lupta sa împotriva romanilor. Rămîneau totuși menapii¹, care oricînd puteau interveni în sprijinul acestuia. Spre a înlătura posibilitatea unei joncțiuni între eburonii lui Ambiorix și menapi, Caesar porni cu cinci legiuni ușor înarmate împotriva acestora din urmă. Pustiindu-le țara, romanii îi siliră pe menapi să se supună, să le dea ostateci și să jure că niciodată nu vor acorda ajutor sau adăpost lui Ambiorix.

Nu-i mai rămînea acestuia decît să aștepte sprijin de la germanii de dincolo de Rin, sau să se refugieze în țara lor. Pentru a preîntîmpina toate acestea, unindu-și acum trupele cu acelea ale legatului său Labienus, Caesar organizează o a doua trecere a oștilor romane peste Rin. Se construiește, în cîteva zile numai, datorită experienței și strădaniilor pontonierilor romani, un pod asemănător celui dinții, probabil nu departe de orașul Bonn de astăzi.

Trecînd Rinul, Caesar nu intenționa să supună popoarele germanice, ci numai să le avertizeze că orice încercare a lor de a se uni cu gallii sau de a-i ajuta împotriva romanilor — așa cum făcuseră suebii ce-și oferă serviciile lor treverilor — va fi crunt pedepsită, căci marele fluviu nu putea constitui o frontieră de netrecut pentru oștile romane, atît de încercate, de curajoase. Înfricoșați, germanii fie că se supuseră — ca ubii, care mai înainte dăduseră ostateci romanilor, jurînd că

¹ Popor de neam belgic, care locuia la gurile Rinului, în partea de miazăzi a lor.

le vor fi credincioși — fie că se refugiară în pădurile thuringiene¹, ca suebii.

Aflînd prin iscoade că suebii s-au retras în păduri, ajungîndu-și și țelul propus, înfricoșarea germanilor, Caesar ordonă reîntoarcerea în Gallia și lăasă, după ce distruse podul construit, o garnizoană romană pe malul stîng al fluviului Rin, sub comanda tînărului C. Volcacius Tullus.

Asigurîndu-se, în acest chip, că Ambiorix nu-și va putea găsi niciunde adăpost, Caesar se hotărî să pornească împotriva lui cu toate forțele. Trecînd pădurea Ardenilor, cea mai mare din toată Gallia, generalul roman sosi pe neașteptate în așezarea lui Ambiorix, care, luat prin surprindere, abia avu timp să se ascundă într-o pădure din vecinătate, fuga fiindu-i acoperită de prietenii și însoțitorii săi.

Caesar își concentră toate trupele la Aduatuca, fortăreață așezată cam în mijlocul țării eburonilor. Aici lăsă legiunea a XIV-a, sub comanda lui Q. Tullius Cicero, să păzească bagajele oștirii, iar trupele sale, împărțite în trei mari unități, primiră poruncă să treacă prin foc și sabie pămîntul eburonilor. Prima unitate, comandată de legatul Titus Labienus, primi misiunea să atace ținuturile nordice, cea de a doua — condusă de C. Trebonius — urma să devasteze regiunile ce se învecinau cu cele ale triburilor de aduatuci, iar a treia mare unitate, sub comanda directă a lui Caesar, se îndreptă spre fluviul Escut de azi, în urmărirea lui Ambiorix, care, după cum se spunea, se refugiase în acele regiuni.

Armatele romane nu întîlniră o oaste organizată, dar multe de cete împrăștiate în păduri, folosind cu dibăcie toate locurile și împrejurările, înfruntau pe romani în ciocniri momentane, fără însă a le putea împiedica înaintarea. Caesar nu îndrăzni să se hazardeze prea mult în locuri necunoscute și primejdioase și de aceea, distrugînd tot ce întîlnea în cale, trimise soli la triburile vecine ca să-i îndemne și pe ei să participe la jefuirea eburonilor. Apelul fu primit de populațiile din jur, care se alăturară romanilor, participînd la jaf.

Auzind chemarea, sugambrii de dincolo de Rin se ridicară și ei, ademeniți de nădejdea îmbogățirii; vreo două mii de călăreți trecură marele fluviu cu ajutorul plutelor și al bărcilor, năvălind în țara eburonilor. Aflînd că trupele romane

¹ După alții, pădurile din Hessa.

și-au adunat toate bagajele și lucrurile de preț la Aduatuca, se hotărîră să atace cetatea. Sugambrii ajunseră în fața cetății tocmai cînd o parte din legionari plecau să adune grîne de pe ogoarele din apropiere. Numai cu mare greutate reușiră romanii să respingă atacul german, două cohorte fiind nimicite.

Soarta eburonilor a fost tragică. Vreme de trei luni, țara le-a fost devastată de romani și de triburile vecine. Satele au fost pustiite, recoltele jefuite, pădurile arse și vitele ucise. Oamenii se refugiară în adîncul pădurilor și al ținuturilor mlăștinoase. Nu era un război, ci o adevărată vînătoare. Mulți s-au sinucis, otrăvindându-se cu plante veninoase, așa cum a procedat și Catuvolcos, conducătorul unor triburi de eburoni. Puțini dintre ei au rămas în viață ; printre aceștia a fost însă și Ambiorix, omul de care romanii se temeau și pe care Caesar îl ura de moarte. Acesta, strecurîndu-se noaptea pe drumuri tănuite, reuși să treacă Rinul, însoțit doar de patru călăreți.

În septembrie 53, Caesar se reîntoarce cu trupele sale la Durocortorum (azi Reims), unde convocă adunarea tuturor gallilor. Aici ceru, și adunarea trebui să i se supună, condamnarea tuturor celor socotiți vinovați pentru complotul urzit de senoni și carnuți, deși aceștia se supuseseră, pînă la urmă, fără luptă, oștilor romane. Acco, unul din conducătorii senonilor, fu condamnat la moarte și executat după procedura romană ; cei care fugiseră de pedeapsă au fost condamnați în lipsă cu exilul și confiscarea averii, tot după normele dreptului roman (*aquae et igni interdictio*). Toate aceste măsuri nejustificate trebuiau, în concepția ambițiosului Caesar, să compenseze eșecul pe care personal îl suferise prin fuga lui Ambiorix, căci pe acesta voise să-l prindă, viu sau mort, pentru a răzbuna nimicirea celor cincisprezece cohorte romane. Pe deasupra, asprele condamnări voiau să arate tuturor că, în locul clemenței, se substituia jugul fascelor romane și că, pe viitor, orice încercare de răzvrătire va avea aceleași funeste urmări. După toate acestea, așezîndu-și legiunile în tabere de iarnă și aprovizionîndu-le cu grîu, Caesar trecu Alpii în Italia la finele anului 53. Desfășurarea evenimentelor din Roma nu putea, ca de obicei, să nu-l intereseze.

Puțin favorabil evenimentelor din Gallia, anul 53 nu a fost mai prielnic nici în privința celor petrecute la Roma sau în provinciile din Orient.

La începutul anului 53, alegerile de consuli — care ar fi trebuit, potrivit obiceiului, să aibă loc la finele anului precedent — încă nu se ținuseră. Ambițiile personale, neînțelegerile dintre partide, animozitățile dintre pretendenți, toate îngreunau desfășurarea practicii obișnuite, depășite de mersul evenimentelor și de necesitățile politicii prezente.

Mulți afirmau — după cum relatează Plutarh — că autoritatea unei singure persoane ar fi fost unicul leac pentru vindecarea bolilor de care suferea republica¹. Unii se gîndeau la Caesar, alții vedeau în Pompei pe cel menit să izbăvească Roma. Dacă Caesar nu cuteza să-și aroge în mod deschis asemenea prerogative, socotind că momentul prielnic n-a sosit încă, Pompei, deși dorea să devină primul în Roma, nu îndrăznea să se manifeste pe față, lipsindu-i, după spusele aceluiași istoric, curajul propriei lui ambiții. La aceasta se adăuga teama față de Caesar, în plină ascensiune militară, și față de reacțiunea republicană, în fruntea căreia se afla Cato. Iată de ce Pompei respinse propunerea de a fi ales dictator — demnitatea nu se bucura de altfel de nici o simpatie în mase, după ce fusese exercitată tiranic de Sylla — facilitînd, cu ajutorul foștilor săi ostași, organizarea alegerilor consulare potrivit vechilor norme constituționale.

Alegerile au avut loc în luna iulie a anului 53, consuli ajungînd Marius Valerius Messalla și Cneius Domitius Calvinus, ambii partizani ai triumvirilor. Calvinus era protejatul lui Pompei, iar Messalla al lui Caesar. Era o chezășie, cel puțin formală, că evenimetele se vor desfășura pe linia intereselor triumvirilor.

În momentul în care aveau loc alegerile consulare, o veste neașteptată sosi la Roma : căderea lui Crassus pe cîmpiile de luptă din îndepărtatul Orient. Intenționînd să supună pe părți, dușmani înverșunați ai romanilor, Crassus visa să ajungă, ca odinioară Alexandru Macedon, pînă în îndepărtata Indie. Dispunînd de o armată de aproximativ 40 000 de ostași², Crassus își întocmise un plan de acțiune care s-a dovedit, după cum vor arăta evenimentele, rău. Campania n-a fost suficient de bine pregătită nici sub aspect politic și nici

¹ Caesar, XXXI.

² Unii istorici o cred mai mare ; afirmația lui Appianus (*Bellum civile*, II, 18), care o apreciază la 100 000 de oameni, este exagerată.

din punct de vedere militar. Incursiunile parților nemulțumiseră și nemulțumeau încă multe popoare vecine, gata oricînd, din această cauză, să ajute pe cel dispus să pornească împotriva celui mai temut popor din Orient. Dar Crassus n-a știut să-i atragă de partea sa pe nemulțumiți și nici să organizeze, în consecință, un front comun; bîzuindu-se pe propriile sale forțe, socotea victoria ca un fapt împlinit. Pe de altă parte, Crassus a neglijat un fapt esențial în desfășurarea unei campanii: cunoașterea perfectă a locurilor, precum și folosirea acestora în cursul unor bătălii de mare amploare.

În primăvara anului 54, Crassus trecu Eufратul, la Zeugma, cucerind cîteva orașe și împrăștiind, fără prea mare greutate, oștile, de altfel neînsemnate, de care dispunea satrapul Sillaces. Îmbătat de acest mărunț succes, Crassus se simți flatat de titlul de imperator pe care i-l dădura soldații săi; dar, o dată cu venirea toamnei, hotărî să se întoarcă în Syria. După unii autori, retragerea lui Crassus în Syria a fost o greșală, căci, susțin ei, înaintarea spre orașele Babilon și Seleucia, care gemeau sub dominația parților, ar fi facilitat succesul ulterior al romanilor, asigurîndu-le totodată și aliați sinceri. Dacă această opinie ar putea fi discutată, este cert că, după reîntoarcerea în Syria, Crassus nu a continuat să-și pregătească armata în vederea viitoarelor campanii. Disciplina începu să slăbească. El însuși în vîrstă de 61 de ani, nu avu altă îndeletnicire decît vizitarea marilor temple din Orient, nu pentru satisfacerea curiozității, ci pentru jefuirea uriașelor lor bogății. Printre templele căzute pradă lui Crassus a fost și cel din Ierusalim.

Între timp, armatele parților, bine pregătite, așteptau cu încredere viitoarea expediție a romanilor. Respingînd oferta regelui armean Artavasdes, care propusese ca armatele romane să treacă prin țara sa pentru a putea lovi cu succes pe parți, Crassus înaintă, la începutul verii anului 53, spre Mesopotamia. Pe măsură ce oștile romane pătrundeau în deșert, marea de nisip, înfierbîntată de un puternic soare de vară, îngreuna aprovizionarea și marșul soldaților, epuizați din cauza lipsei de apă. În zadar protestară soldații și ofițerii, încercînd să-i arate greutățile drumului; în zadar solii regelui Artavasdes interveniră din nou spre a-l convinge pe Crassus să ia ca bază de operații împotriva parților masivul Armeniei; încăpățînat

și brutal, nervos din pricina situației, crezînd cu naivitate într-o victorie ușoară, Crassus respinse orice sugestie și ordonă continuarea înaintării. Era tocmai ce urmăreau părții, care voiau să atragă pe romani cît mai departe în deșert. Lupta s-a dat în plin pustiu, la șase mile la sud de localitatea Carrhae. Atacate de o puternică armată de cavalerie, legiunile romane, epuizate și neobișnuite cu tactica călăreților părți, au fost zdrobite. În această luptă a pierit fiul lui Crassus, Publius, și un mare număr de soldați și ofițeri romani. Măcelul a continuat pînă la lăsarea nopții, cînd părții se retraseră, căci, potrivit obiceiului lor, nu luptau după apusul soarelui. Noaptea, romanii părăsiră cîmpul de bătaie, lăsînd în urma lor 4 000 de răniți, și se retraseră în orașul Carrhae, de unde, în aceeași noapte, porniră mai departe. Atras în cursă de părți, care-i propuseseră tratative, Crassus fu și el ucis mișelește, împreună cu întreaga escortă. Resturile armatei romane — 20 000 de legionari fuseseră măcelăriți și 10 000 luați prizonieri — au reușit, sub conducerea lui Caius Cassius Longinus, questorul lui Crassus, să ajungă în Syria.

Moartea lui Crassus a însemnat destrămarea, de fapt, a triumviratului, al cărui echilibru fusese, așa cum am văzut, încă de mai înainte zdruncinat. Caesar și Pompei se aflau față în față, mînați de aceleași ambiții și dorințe tainuite. Fără Crassus, care să asigure un echilibru, rupătura dintre cei doi rivali, inevitabilă după moartea Iuliei, deveni acum actuală. Corabia republicii, oscilînd între cele două curențe potrivnice — popular și aristocratic — avea nevoie de o conducere unică, fermă, fapt de care cei doi rivali erau convinși în egală măsură. Despărțindu-se de Caesar, Pompei se îndepărtă și de partidul popularilor, apropiindu-se prin forța împrejurărilor de cel al aristocraților. La rîndul ei, oligarhia aristocratică avea nevoie de Pompei, pentru a putea lupta împotriva ascensiunii amenințătoare a lui Caesar. Consecințele nu vor întîrzia să se arate; deocamdată, din cauza intrigilor și a luptei pentru putere dintre cele două partide, nici alegerile consulare pentru anul 52 nu se putură ține în anul 53, așa cum cerea constituția. În pofida prevederilor legale, alegerea consulilor devenise un simplu joc în mîna potențaților politici. Încercarea

senatului de a numi un *interrex*¹ care să prezideze adunările populare și să asigure alegerile consulare s-a dovedit infructuoasă, căci tribunul plebei, Titus Munatius Plancus, se împotrivi prin *veto*-ul său. Atmosfera politică din Roma continua să se înfierbînte. Incertitudinile politice creșteau, rivalitățile personale se accentuau, iar aspirațiile spre puterea supremă se conturau tot mai fără echivoc.

¹ Magistrat numit, în anumite cazuri, de senat ca să prezideze adunările electorale.

VIII

EROUL GALLILOR : VERCINGETORIX

Ceea ce se pregătea în Gallia în preajma anului 52 arăta că ura băștinașilor împotriva cotropitorilor romani nu se stinsese, ci fusese doar potolită de frica represaliilor. În timp ce Caesar se afla în Italia, gallii, socotindu-l reținut acolo de evenimentele interne, organizară o răscoală generală împotriva stăpînirii romane. Șefii triburilor convocară adunări în locuri tainice și întocmiră planuri îndrăznețe de luptă, iar pentru ca hotărîrile lor să fie și mai trainice, jurară cu toții că vor păstra taina și că vor răspunde la cea dintîi chemare. „E mai bine — spuneau ei — să pieri în luptă, decît să nu-ți redobîndești gloria de odinioară și libertatea moștenită de la străbuni.“¹

Semnalul răscoalei l-au dat carnuții, supărați de omorîrea căpeteniei lor, Acco. Conduși de Cotuatus și de Conconnetodumnus, ei năvăliră în orașul Cenabum (azi Orléans), unde măcelăriră pe cetățenii romani ce se aflau acolo. În aceeași zi — 23 ianuarie 52 — știrea a fost răspîndită prin intermediul crainicilor, pînă în orașul Gergovia, capitala arvernilor, la o depărtare pe care Caesar o aprecia la 160 000 de pași².

Cu toate suferințele îndurate din partea cotropitorilor, țara arvernilor continua să fie, totuși, una din cele mai înfloritoare și mai bogate regiuni din Gallia. De teamă, oamenii locului rămăseseră credincioși Romei, deși nu lipsiseră nici aici încercările de răzvrătire. În fruntea patrioților arverni se gă-

¹ *De bello Gallico*, VII, 1.

² 240 kilometri.

sea tînărul Vercingetorix, fiul lui Celtillus. Deşi despre Celtillus se ştie foarte puţin — cîteva cuvinte în *Comentariile* lui Caesar sînt singurul izvor pe care-l avem — este cert că sub conducerea lui se încercase odinioară prima unire a forţelor politice din Gallia. Interese meschine de cian şi rivalitatea dintre ceilalţi şefi nu au îngăduit acestui conducător viteaz să-şi îndeplinească misiunea ; acuzat de tiranie, el a fost condamnat la arderea pe rug.

Tînărul Vercingetorix avea de îndeplinit, aşadar, un testament politic, nescris, prin care tatăl îi lăsa îndatorirea de a unifica, în faţa primejdiei, forţele risipite ale gallilor. Cînd află de cele petrecute la Cenabum, Vercingetorix socoti că momentul prielnic a sosit. Nu i-a fost greu să înflăcăreze pe cei care, iubind libertatea, suportau cu greu jugul Romei biruitoare. Un incident însă îl împiedică să-şi pună în aplicare planul de a ataca pe romani. Unchiul său, Gobannitio, şi alţi fruntaşi — reprezentînd pe cei care, sub pretextul prudenţei şi al înţelepciunii, sînt întotdeauna gata să sacrifice interesele unui popor pentru a şi le apăra pe ale lor — se împotrivesc planurilor lui Vercingetorix şi, pentru a înlătura orice echivoc, îl izgonesc din cetate. Tînărul arvern nu se descurajă şi, părăsind capitala, se retrase în ținuturile învecinate, unde reuşi să-şi strîngă o armată alcătuită mai ales din oameni nevoiaşi, duşmani nu numai ai Romei, dar şi ai fruntaşilor lor. În cîteva zile numai, Vercingetorix dispunea de o armată gata de sacrificiu pentru cauza întregii Gallii. Viteaz şi inteligent, el deveni idolul acestei oştiri. Venind în Gergovia, izgoni pe trădători şi fu proclamat rege, ocupînd tronul tatălui său.

Răzvrătirea se răspîndi cu repeziciune şi de la Garonna pînă la Sena toate triburile recunoscură conducerea lui Vercingetorix şi-i încredinţară conducerea războiului, cu convingerea că singurul om care-i putea duce spre biruinţă era numai tînărul şef arvern. După cît se pare, armata lui se ridica la 80 000 de luptători ; acestora, Vercingetorix le impuse o disciplină de fier, care, dacă ar fi să credem pe Caesar, depăşea uneori limita severităţii.

Cu o asemenea armată şi bizuindu-se pe comunităţile gallilor, care — în ciuda neînţelegerilor de odinioară şi a tradiţiilor şi obiceiurilor lor proprii — se uniseră în jurul aceluiaşi ideal, Vercingetorix îşi accelerează pregătirile, organizînd

du-și forțele și definitivându-și planul de acțiune, care era simplu, dar cutezător și abil.

Unul din locotenenții săi, cadurcul Lucterius, trebuia să coboare spre miazăzi și să atace provincia romană din sudul Galliei, în direcția orașului Narbo. Atacul călăreților trebuia să fie o puternică mișcare de diversivune, menită să-l țină pe Caesar departe de legiunile sale din Gallia ; acesta, nevoit să asigure securitatea cetățenilor romani din provincie, avea să piardă un timp prețios, lipsind legiunile, ce asigurau dominația romană în Gallia, de singurul șef viteaz și experimentat în care soldații credeau orbește.

La rîndul său, Vercingetorix urma să atace pe biturigi, pentru a-i obliga să schimbe neutralitatea într-o alianță ; astfel trebuia să se alcătuiască, în inima Galliei, un puternic centru de rezistență, bine apărat de lanțurile muntoase ale regiunii, de unde urma să se pornească cu uriașe forțe împotriva legiunilor romane, dar nu pentru a le angaja într-o bătălie decisivă, ci pentru ca, printr-o luptă de hărțuială, să țină într-o continuă alarmă pe soldații romani, scăzîndu-le moralul.

Planul lui Vercingetorix era simplu și clar : armatele romane vor fi lovite în momentul în care oboseala, foamea și lipsa unui comandant într-adevăr destoinic le vor transforma într-o pradă ușoară și sigură.

Informat de cele ce se petreceau în Gallia — de unde primise vești pe care dușmanii săi nu le putuseră intercepta — Caesar se găsea într-o grea dilemă, după cum o recunoaște el însuși : dacă și-ar fi chemat legiunile în provincia romană, acestea ar fi fost silite să lupte pe drum împotriva unor forțe superioare ; dacă el însuși s-ar fi îndreptat spre taberele unde staționau legiunile, viața îi era în prim-jude, căci trebuia să străbată regiunile răzvrătite. Caesar nu se lăsa însă învins și cu iuțeala pe care anticii o comparau cu a unei flăcări părăsi Italia, trecu Alpii și, în primele zile ale lunii februarie, ajunse la Vienna, oraș în țara allobrogilor, așezat pe malul stîng al Ronului. De aici, cu un detașament de călăreți, se îndreptă spre orașul Narbo. Prezența sa în provincie a avut un efect salutar. Provincia, pentru un moment timorată în fața primejdiei gallilor, își recăpătă încrederea în forțele ei. La rîndul său, cadurcul

Lucerius, temîndu-se de o înfrîngere, nu numai că se opri din marș, ci, prudent, ordonă retragerea. Caesar nu rămase multă vreme în provincie ; cu puține trupe de pedestrași și călăreți, se îndreptă spre țara arvernilor (Auvergne de azi), știind că Vercingetorix cu trupele sale se află pe pămîntul biturigilor. În marș forțat, generalul roman ajunse cu soldații săi, în luna februarie a anului 52, la poalele munților Cevenni, care constituiau pentru arverni un minunat zid de apărare, mai ales în timp de iarnă. Munții erau acoperiți de zăpezi și de ghețuri, iar drumurile, practicabile vara, erau acum acoperite cu zăpadă mare, după cum relatează însuși Caesar. Totuși, generalul roman nu ezită să ordone înaintarea pe drumurile troienite ale munților.

Arvernii au fost luați prin surprindere, deoarece pe de o parte socoteau Cevennii de netrecut iarna, iar pe de alta îl credeau pe Caesar angajat să apere provincia romană.

Trecînd Cevennii, Caesar ordonă călăreților să atace pe un front cît mai larg și să distrugă tot ce le ieșea în cale, ca să îngrozească pe dușmani. Gallii, surprinși, n-au putut rezista, cu atît mai mult cu cît trupele lor se aflau în țara biturigilor. Înfricoșați, ei au trimis vorbă lui Vercingetorix să se reîntoarcă, spre a-și apăra patria atacată — spuneau ei — de o uriașă armată romană. Vercingetorix întrerupse expediția contra biturigilor și ordonă reîntoarcerea. Era tocmai ceea ce voia Caesar. De altminteri, prevăzînd că Vercingetorix se va grăbi să vină în țară, generalul roman nu așteptă sosirea lui, ci după numai două zile de zăbavă pe pămîntul arvernilor părăsi armata pentru a-și realiza planul, adică concentrarea trupelor. Comanda o lăsă tînărului D. Brutus, în care avea mare încredere, ordonîndu-i să continue incursiunile în toate direcțiile. Îl asigură că nu va lipsi mai mult de trei zile.

După ce a luat aceste măsuri, Caesar se îndreptă spre răsărit, coborînd în marș forțat spre Vienna, orașul allobrogilor, așezat pe Ron. În cîteva zile străbătu 150 de km. Aici găsi micul detașament de cavalerie pe care, cu cîteva zile înainte, îl trimisese din provincie, prevăzînd desfășurarea evenimentelor. În adevăr, datorită rapidității loviturilor date pe neașteptate, planul lui Vercingetorix fusese total răsturnat : provincia romană era în siguranță, marșul său spre

nord oprit și legiunile romane salvate momentan de atacurile de hărțuială. Nu fără temei, unii istorici din antichitate priveau această campanie ca una din cele mai mari biruințe ale lui Caesar. Luînd la Vienna comanda micului detașament de călăreți, Caesar, mărșăluind zi și noapte fără întrerupere, se îndreptă pe valea Ronului și a Saône-ului, spre țara lingonilor, unde iernau două din legiunile sale. Ajuns în țara lingonilor fără să fi fost recunoscut — de altfel, toată lumea îl credea încă în țara arvernilor — el luă comanda celor două legiuni, în fruntea cărora intră, la finele lunii februarie 52, în orașul Agedincum (azi Sens), unde trebuiau să se adune toate legiunile. Oastea romană era acum salvată și se găsea din nou unită sub comanda marelui Caesar.

În mai puțin de două săptămîni, încercările răzvrătiților se năruiră complet, în fața genialității lui Caesar, care, aproape singur, știu să stăpînească evenimentele și să domine adversitățile naturii. Victoria sa fusese deopotrivă militară și morală, iar Gallia se găsea acum față în față cu Caesar și cu veteranii săi.

Armata lui Caesar, alcătuită din zece legiuni, se găsea concentrată la Agedincum (Sens), în Valea Senei, unde generalul roman plănuia să rămînă pînă la sfîrșitul iernii, în vederea pregătirii unei campanii decisive contra gallilor. Efectivul armatei se ridica la aproximativ 50 000 de soldați, la care se adăugau cîteva trupe auxiliare de galli și un mic corp de cavalerie romană. D. Brutus, care fusese lăsat în Auvergne, veni și el în tabăra de la Sens.

Între timp, Vercingetorix înțelese că planul său a fost dejucat ; nu renunță totuși la răscoală, ci continuă să se pregătească. El își întări trupele de cavalerie, la al căror atac legiunile romane se dovediseră mai slabe, apoi pe cele de arcași și prăștiași, care puteau lupta de la distanță cu căliții legionari romani, hotărînd totodată să distrugă orice așezare înainte de a cădea în mîna dușmanului și să apere numai pe acelea care erau întărite în mod natural sau de mîna omului. În fine, pe oameni îi pregăti după caz : pe cei fricoși îi amenință, pe cei nehotărîți îi cumpără, nobililor le promise măriri, iar plebei ușurarea sarcinilor ; tuturor le insuflă ura față de cotropitori și le arată greutatea jugului roman.

În martie 52, Vercingetorix asedia Gorgobina¹, cetatea boiilor, pe care Caesar îi așezase acolo cu șase ani în urmă, după înfrângerea helveților. Boii rămăseseră credincioși romanilor, căci aceștia, iertându-le faptul că se aliaseră cu helveții, îi colonizaseră în pământuri bune, în loc să-i vîndă ca sclavi potrivit obiceiului. Asedierea Gorgobinei și implicit cucerirea ei avea o dublă importanță : militară și psihologică.

Așezate aproape de locul unde râul Allier (Elaver) se varsă în Loire (Liger), cetatea putea juca un rol strategic pentru arverni, iar cucerirea ei însemna o lovitură dată unui popor care rămăsese credincios romanilor. Un avertisment, cu alte cuvinte, dat aliaților Romei.

Asediul cetății a pus pe Caesar într-o situație dificilă : dacă intervenea imediat însemna să se angajeze într-o operațiune militară a cărei reușită — din cauza anotimpului și a greutății de aprovizionare la începutul lunii martie anul 52 — putea s-o pună sub semn de întrebare ; a nu ataca pe galli însemna să abandoneze un aliat credincios și, în consecință, să dea o pildă pe care ceilalți aliați, și în special heduii din vecinătate, s-o interpreteze într-un mod defavorabil : că ajutorul Romei nu e ceva sigur și că forța sa militară nu e invincibilă.

După un moment de cumpănă, Caesar se hotărî să acționeze. În fruntea a opt legiuni, porni în ajutorul boiilor, căroră le trimise veste să reziste pînă la sosirea armatelor romane, iar heduiilor le ceru să-i trimită proviziile de care avea nevoie.

A doua zi după plecarea de la Agedincum, Caesar ajunse la cetatea senonilor, Vellaunodunum (azi probabil Montargis), pe care o asedia atît pentru a-și aproviziona trupele, cît și pentru a nu lăsa un dușman care să-l poată ataca din spate. Senonii capitulară. Lăsînd pe legatul său, C. Trebonius, să primească predarea orașului, Caesar se îndreptă spre vest și, după două zile de marș, ajunse la Cenabum (azi Orléans), cetatea carnuților. Cucerirea orașului interesa în mod deosebit pe Caesar, deoarece din țara carnuților pornise răscoala împotriva Romei ; pe de altă parte, orașul avea o poziție strategică ce putea fi oricînd folosită în avantajul

¹ Oraș neidentificat, probabil azi La Guerche.

carnuților, într-un conflict viitor; situația lui comercială constituia un alt motiv pentru a fi cucerit.

Luați prin surprindere și lipsiți de orice apărare, locuitorii Cenabum-ului nu putură rezista. Oștile carnite se aflau departe de oraș, iar conducătorii lor, socotind că Caesar va zăbovi mai mult la asediul Vellaunodunum-ului, nu se grăbiră să vină în ajutorul cetății.

Ajungând spre seară în fața zidurilor Cenabum-ului, Caesar amână atacul pentru a doua zi. Locuitorilor nu le mai rămânea decât să încerce să fugă, folosind singurul pod care lega cetatea cu celălalt țărm a fluviului Loire (Liger). Puțin înainte de miezul nopții, ei și începură exodul, trecând în liniște micul pod. Aflând prin iscoade despre aceasta, Caesar dădu ordin celor două legiuni care rămăseseră de strajă să intre în oraș: aproape toți locuitorii fură prinși; cetatea a fost jefuită și apoi incendiată.

De aici, oștile romane, trecând fluviul Loire, se îndreptară spre miazăzi, către țara biturigilor. Între timp, Vercingetorix, aflând de apropierea lui Caesar, părăsi asediul Gorgobinei și plecă să-i iasă în întâmpinare.

Caesar ajunsese deja la cetatea biturigă Noviodunum (azi probabil Neuvy-sur-Barangeon, cu conducătorii căreia și începuse tratative în vederea capitulării, când, în depărtare, apărură călăreții galli, care, ca de obicei, precedau oastea lui Vercingetorix. Biturigii, prinzând curaj, întrerupseră tratativele și puseră din nou mâna pe arme. Caesar trimise în grabă cavaleria romană să iasă în calea avangărzii gallilor; dar, ca de obicei, călăreții romani nu se putură măsura cu cei galli și se retraseră. Atunci, Caesar le trimise în ajutor cei patru sute de călăreți germani care-l însoțeau în permanență. Gallii nu rezistară atacului german și se retraseră în dezordine spre grosul trupelor. Vercingetorix nu îndrăzni să atace pe Caesar, care, după ce primise și supunerea locuitorilor din Noviodunum, lipsit de speranța oricărui ajutor, se îndreptase nestingherit spre Avaricum (azi Bourges), cea mai mare și mai bogată cetate a biturigilor.

După succesele romanilor, Vercingetorix înțelese că în fața unui adversar atât de destoinic și așa de bine organizat trebuia pusă în aplicare o tactică a disperării, dar poate singura cu efect: să pustiască satele și așezările din calea lui

Caesar, să distrugă podurile, drumurile și cetățile slab întărite, să-i împiedice aprovizionarea, incendiind recoltele și să-i hărțuiască permanent oștile prin lovituri repezi și puternice. „Dacă unele din aceste măsuri vă par prea aspre, spune Vercingetorix, gândiți-vă că e mult mai rău ca soțiile și copiii voștri să devină sclavi sau să fie uciși, căci aceasta este trista soartă ce așteaptă pe cei învinși.“¹

Aprobat de toți conducătorii galli, planul lui Vercingetorix fu pus în aplicare. Caesar înainta acum spre Avaricum, prin ținuturi pustiite, avînd în față un orizont dezolant, datorită coloanelor de fum care acopereau mereu cerul, ridicîndu-se din satele și așezările incendiate. Trupele romane erau hărțuite încontinuu de detașamente dușmane care, urmărind de aproape pe Caesar, îi îngreunau aprovizionarea. Gallii refuzau să dea o luptă decisivă, se ascundeau prin păduri și prin locuri mlăștinoase, pricinuind pierderi mari romanilor, cu toate măsurile pe care aceștia le luau pentru a le evita.

Totuși, Caesar sosi în scurtă vreme în fața cetății Avaricum, care aștepta, cu zidurile ei puternice, atacul vrăjmașilor. Gallii chibzuiră dacă Avaricum trebuia sau nu incendiat și părăsit așa cum se procedase cu alte douăzeci de așezări ale biturigilor. Vercingetorix, consecvent planului său, opinia că orașul trebuie incendiat. Căzînd în genunchi, biturigi îi rugară ca orașul — podoaba țării și a Galliei întregi — să fie cruțat, căci, bine întărit, el va putea fi cu ușurință apărat. Cedînd rugămintelor, Vercingetorix a săvîrșit desigur o greșeală. Distrus și părăsit, Avaricum n-ar fi dat, așa cum vor dovedi evenimentele, ocazie romanilor să obțină un succes răsunător, căci, armatele lor silite fiind să înainteze printr-un ținut pustiit, s-ar fi aflat în una din acele situații în care soarta campaniei ar fi fost hotărîită de alte elemente decît de vitejia și priceperea soldaților.

Războiul se concentra acum în jurul cetății Avaricum. Armatele lui Vercingetorix, bine adăpostite în locurile mlăștinoase din apropiere, nu puteau fi atacate; în schimb, cavaleria lui supraveghea toate drumurile hărțuind pe romani.

Așezîndu-și tabăra în fața cetății, Caesar și-a dat seama că, din pricina terenului uneori mlăștinos, alteori gata să se

¹ *De bello Gallico*, VII, 14.

surpe, aceasta nu putea fi împrejmuită cu valuri de pământ, și, în consecință, nici silită să capituleze printr-un asediu; cucerirea ei nu era posibilă decât prin atac. Zidurile cetății, înalte și puternice, făceau ca orice atac să fie dificil, căci atacatorii puteau fi îndepărtați ușor cu ajutorul diferitelor mijloace de apărare. Pentru a înlătura această dificultate, Caesar porunci să se construiască o platformă lată de 100 de metri, lungă de 300 și înaltă de 22, prevăzută cu turnuri. Un imens material de construcție a fost utilizat: după unele calcule, 250 000 metri cubi de pământ, garduri împletite din nuiele, bîrne și scînduri etc. au fost folosite pentru ridicarea acestei platforme, care trebuia să faciliteze ostașilor romani atacul, dîndu-le posibilitatea să lupte cu cei asediați la aceeași înălțime. Lucrarea a fost începută imediat de către legionarii romani, nevoiți să muncească sub ploaia de săgeți și de pietre a gallilor. Pentru a-i ocroti, Caesar imaginează un sistem de barăci întărite, la adăpostul cărora munca se desfășura neîntrerupt.

Între timp, armata romană suferea și din pricina lipsei de hrană, iar boii, și ei săraci, puteau furniza prea puțin; ajutoarele promise de hedui nu soseau, iar satele din jur erau pustiite. Poate niciodată o armată romană nu îndurase atîtea lipsuri. Adevărat comandant, Caesar stătea în mijlocul soldaților săi și, încurajîndu-i, se arăta înțeleghător față de eforturile lor supraomenești. Într-una din zile, probabil voind să încerce devotamentul veteranilor săi, le făgădui că se vor retrage imediat dacă efortul li se pare peste puteri. La auzul acestor cuvinte, cu toții într-un glas au răspuns că sub conducerea lui Caesar niciodată ei n-au lăsat ceva neterminat și că retragerea lor ar însemna o rușine pentru ei, care voiau să răzbune pe cetățenii romani uciși de galli.

În timp ce construcția se înălța tot mai mult, Vercingetorix părăsi tabăra în fruntea cavaleriei și a unui detașament de pedestrași ușor înarmați, pentru a împiedica, spunea el, aprovizionarea cu furaje a oștilor romane. Fără să lase un conducător în locul său, Vercingetorix dădu ordin grosului trupelor, ce rămăseseră în tabără, să nu comită nici un act de provocare, Caesar, informat, se îndreptă cu o parte a trupelor sale spre tabăra gallilor, rămasă fără comandant. Îndată ce zăriră trupele romane, gallii ocupară o colină bine apărată de mlaștini, așteptînd desfășurarea evenimentelor.

Caesar, ajuns la marginea mlaștinei, între cele două oști nefiind o distanță mai mare de o aruncătură de sulită, își opri trupele, admirînd poziția inexpugnabilă a inamicilor. În zadar cerură legionarii să înceapă lupta; dîndu-și seama de zădărnicia unui atac, Caesar ordonă retragerea, reîntorcîndu-se la construcția terasei.

La înapoierea lui Vercingetorix, unii dintre conducătorii galli îl acuzară de trădare, căci, spuneau aceștia, nu întîmplător oastea fusese lăsată fără comandant și lipsită de cavalerie. Nu i-a fost însă greu lui Vercingetorix să răspundă și să se dezvinovățească: oastea romană este înfometată, sleită de puteri și obosită de greutatea lucrului. De ce să se măsoare într-o luptă deschisă cu romanii, ale căror unități se vor destrăma cu încetul, căutîndu-și scăparea într-o fugă rușinoasă? De ce să nu se cruțe forțele, cînd alți factori luptau pentru biruința gallilor? După ce-l ascultară, gallii izbucniră în strigăte puternice și, zăngănind armele, îl aclamară pe tînărul general.

Între timp, construcția romanilor se apropia de sfîrșit. În mijlocul ostașilor săi, Caesar supraveghea lucrările, îndemnîndu-i să-și sporească eforturile. La un moment dat, gallii reușiră, săpînd o galerie subterană, să incendieze o parte a platformei de atac și, deschizînd și porțile cetății, ei atacară din toate părțile. Au fost clipe grele pentru romani, dar intervenția promptă a legionarilor din tabără redresă situația, după o luptă crîncenă de o noapte. Gallii luptau din răsuputeri, de parcă salvarea Galliei ar fi depins de această luptă. Au fost săvîrșite acte de o bravură impresionantă. Un gall arunca în flăcările ce cuprinseseră platforma de atac, construită de romani, bulgări de seu și de smoală; lovit de o săgeată de scorpion¹ cade fără suflare. Un altul îi ia locul, îndeplinind aceeași misiune, pînă cînd și el este lovit. Un al treilea îl înlocui, apoi un al patrulea, și așa mai departe. Pînă cînd dușmanii n-au fost alungați din acea parte, neînsemnatul post de atac n-a rămas lipsit de apărători gata să se sacrifice².

¹ Mașină de război, mînuită de un singur om, care arunca săgeți, pietre mici și ghiulele de plumb.

² *De bello Gallico*, VII, 25.

Pînă la urmă, galii cedară însă și se retraseră din nou între zidurile cetății. După stingerea incendiului, romanii, terminînd de reparat platforma de atac, o apropiară de zidurile cetății. Tocmai atunci un vînt puternic, însoțit de o ploaie torențială, se abătui asupra ținutului. Sentinelele de pe ziduri și din turnuri ale gallilor se puseră la adăpost, iar legionarii se refugiară în barăcile din fața taberei, lăsînd impresia că renunță la atac. Dar Caesar își instruisese ostașii cum să atace de pe platforma construită și promițînd mari recompense celor care, cei dintîi, vor escalada zidurile cetății, dădu semnalul atacului. Romanii reușiră să ocupe înălțimile zidurilor fără să se încumete însă să intre în interiorul orașului. Gallii, socotindu-se prinși ca într-o capcană, încercară o ieșire disperată. Înghesuindu-se în fața porților prea strîmte, din cauza îmbulzelii, ei căzură cu ușurință pradă romanilor, unii fiind uciși de pedestrași, iar cei care reușiseră să se îndepărteze în fugă de cetate, nimiciți de călăreți. Nimeni n-a fost cruțat: bătrîni, femei, copii, cu toții au căzut victime furiei și cruzimii romanilor. 40 000 de oameni au pierit; numai 800 au scăpat, fugind la Vercingetorix. Cifra celor uciși îl impresionează, de fapt, și pe Caesar, care încercă să formuleze, fără însă a convinge, o justificare: romanii răzbunau măcelul camarazilor de la Cenabum și suferințele îndurate de ei în timpul asediului. După victorie, oștile romane își așezară tabăra în ruinele orașului trecut prin foc și sabie și jefuit.

Era pe la mijlocul lunii aprilie din anul 52. La Avaricum Caesar a zăbovit mai multe zile; cantitatea mare de grîne găsite acolo și alte merinde au fost îndestulătoare pentru a acoperi lipsurile armatei sale, care de mai multă vreme îndura cu stoicism foamea.

După succesele obținute în ultima lună și pedepsele înfricoșătoare aplicate celor ce luptau pentru libertate, Caesar socotea, mai ales acum, după căderea Avaricum-ului, că răscoala gallilor coalizați nu mai prezenta nici o primejdie. Biruind foamea, munții înzăpeziți, anotimpul neprielnic al iernii, zidurile trainice ale cetăților și pe oamenii locului, Caesar, încrezător, aștepta vara cu gîndul că va trebui doar să pună capăt unui război, pe care-l socotea de pe acum definitiv cîștigat. Cel mult prevedea cîteva ciocniri izolate.

Aflînd, între timp, că la hedui alegerea conducătorului suprem dusesse la neînțelegeri între doi pretendenți, Catus și Convictolitavis, Caesar se îndreptă spre Decetia (azi Decize pe Loire), capitala tribului, ca să soluționeze disputa și să evite, astfel, un război civil la un popor rămas credincios Romei. Încredințînd puterea lui Convictolitavis, Caesar ceru heduilor să-i trimită ajutoare, făgăduindu-le recompensa cuvenită după înfrîngerea definitivă a gallilor.

Trecură astfel cîteva săptămîni; știrile ce soseau, însă, arătau că răscoala nu se potolise. La miazănoapte se frămîntau senonii și parisii; Vercingetorix își instruia soldații după modelul roman, își aduna mercenari, căuta să atragă de partea sa și celelalte triburi gallice, chemînd la răscoală și pe cei rămași fideli Romei. Mai presus de toate, eroul gall își îmbărbăta oștile arătîndu-le ce însemnează unirea: „Voi face ca în toată Gallia — spunea el — să nu existe decît o singură voință, căreia omenirea întregă să nu-i poată rezista”¹.

Nădăjduind într-o victorie rapidă, Caesar hotărî să înceapă acțiunea. El își împărți armata în două. Pe Labienus, cu două legiuni, îl trimise la Agedincum, de unde, împreună cu celelalte două legiuni lăsate acolo, urma să pornească împotriva gallilor din nord, care țineau încă sus drapelul răscoalei (senoni, parisi, carnuți etc.). Cu celelalte șase legiuni, Caesar se îndreptă spre miazăzi, în țara arvernilor, pentru a distruge cuibul principal de rezistență, adevăratul centru al răscoalei.

Armatele lui Labienus coborîră, pe malul stîng al Senei, de la Agedincum spre capitala parisilor, Lutetia (Paris), așezată pe o insulă a fluviului amintit. Urmărind să cucerească cetatea, Labienus intenționa să-și stabilească aici baza de atac, de unde să supună și să supravegheze pe ceilalți galli răsculați. Aceștia, la rîndul lor, își uniră forțele și le puseră sub comanda aulercului Camulogenus, un bătrîn, dar foarte iscusit general. Labienus ajunse cu trupele pînă la mlaștinile rîului Essonne, un afluent de pe malul stîng al Senei, dar drumul îi fu tăiat de oștile vrăjmașe. Neîndrăznind să angajeze o luptă în condiții nefavorabile, Labienus se retrase pînă în dreptul orașului Metlosedum (azi Melun), așezat de

¹ *De bello Gallico*, VII, 29.

asemenea pe o insulă a Senei. Aici puse mîna pe toate corăbiile pe care le găsi, ocupă prin surprindere orașul și trecu cu oștile pe malul drept al fluviului. De aici, mergînd de-a lungul țărmului, Labienus se îndreptă spre Luteția, pentru a o ataca dinspre miazănoapte. Camolugenus porunci să se dea foc orașului și să se distrugă toate podurile, iar el își organizează oștile pe înălțimile de pe malul stîng al Senei, în fața locului unde Labienus își așezase tabăra. Între timp, sosind vești proaste despre campania lui Caesar în țara lui Vercingetorix, Labienus, temîndu-se și de oștile conduse de Camolugenus și de bellovaci¹ care-l amenințau din spate, hotărî să se întoarcă la Agedincum. Generalul roman reuși să înșele vigilența șefului gall și trecu Sena printr-un loc unde acesta nu-i putea opune decît cam o treime din forțele sale înarmate. Camolugenus încercă să-i respingă pe romani, dar Labienus, încurajîndu-și ostașii și cerîndu-le să lupte ca și cum Caesar ar fi fost de față, obținu o strălucitoare victorie. Aproape toată armata inamică, în frunte cu comandantul, pieri. După biruință, trupele romane se îndreptară în grabă spre Agedincum.

Îndată după despărțirea de Labienus, armata condusă de Caesar se îndreptă spre cetatea arvernă Gergovia pe cursul rîului Allier. Vercingetorix, care se afla cu trupele pe malul stîng al rîului, îl urmări de aproape, căutînd să-i împiedice trecerea. În acest scop, porunci să se distrugă toate podurile care uneau cele două maluri ale rîului. Ca să poată totuși trece, Caesar folosi o stratagemă. Sosind într-o pădure, prin care curgea Allierul, unde exista și un pod distrus, Caesar lăsă două legiuni, bine ascunse, ordonînd restului trupelor să mărșăluiască mai departe și lăsînd dușmanului impresia că nimic nu s-a întîmplat. Cele două legiuni ascunse reconstruiră podul distrus și-i ocupară ambele capete. Grosul trupelor, care între timp nu se depărtaseră prea mult, fiind înștiințate, se reîntoarseră și trecură pe malul drept al rîului Allier. Vercingetorix, surprins, nu cuteză să atace; ordonă retragerea din fața romanilor care înaintau.

În cîteva zile, Caesar se afla în fața orașului Gergovia. Așezată pe înălțimi greu de escaladat și întărită cu iscusință

¹ Popor belg ce locuia în regiunea dintre Sena, Somme și Oise (Beauvais de azi).

de mîna omului, cetatea, avînd și o populație numeroasă, nu putea fi ușor cucerită de o oaste alcătuită numai din șase legiuni. Din aceleași motive nu era posibilă nici asedierea eficientă a orașului. De aceea, constrîns de împrejurări, Caesar rămase în expectativă. Imposibilitatea lui Caesar de a acționa mulțimea pe răsculați, care vedeau acum pe romani opriți pe două fronturi : la Gergovia și la Luteția, de unde, așa cum am văzut, Labienus ordonase retragerea. Timpul acționa de data aceasta în defavoarea lui Caesar. Vercingetorix își așezase trupele pe înălțimi, în apropierea cetății, gata de atac. Priveliștea pe care o ofereau oștile gallilor, după ce ocupaseră toate înălțimile acestui lanț de munți era înspăimîntătoare (*horribilem*), afirmă Caesar. „Nu era zi, cînd Vercingetorix să nu cheme la el, în zori, pe fruntașii triburilor care alcătuiau sfatul său, fie pentru a lua împreună hotărîri, fie pentru a le aduce la îndeplinire. Aproape că nu era zi în care să nu pună la încercare curajul și vitejia ostașilor săi prin lupte de cavalerie, la care luau parte și arcașii.“¹ În același timp, Vercingetorix ducea și o intensă activitate diplomatică, destinată să strîngă pe toți gallii într-o singură comunitate de luptă. Și, în vederea atingerii acestui scop, oamenii lui Vercingetorix foloseau toate mijloacele : bani, daruri, promisiuni, intrigi. Chiar și heduii, credincioși romanilor, cedară. Romanii așteptau ajutorul pe care aceștia li-l promiseseră la Decetia : zece mii de călăreți înarmați împotriva gallilor răzvrățiți. Pe drum, comandantul cavaleriei, Litaviccus, cîștigat de mai înainte de Vercingetorix, își dezvălui adevăratele sale intenții ; inventînd, pe seama romanilor, acte de cruzime împotriva unor nobili hedui, Litaviccus ucise în chinuri groaznice pe cetățenii romani² care-i însoțeau cavaleria, și trimise soli înapoi în țara heduilor ca să-i îndemne și pe aceștia la răscoală.

Asemenea vești, după cum Caesar însuși o recunoaște, l-au neliniștit foarte mult. Fără a zăbovi, scoase patru legiuni din tabără, pornind împotriva heduilor. Generalul roman era însoțit și de doi tineri nobili hedui, Eporedorix și Viridomarus, care, prieteni ai romanilor, se aflau în slujba

¹ *De bello Gallico*, VII, 36.

² E vorba de negustorii romani care, bucurîndu-se de ocrotirea heduilor, aduceau griu lui Caesar.

acestora. Întâlnind detașamentul de cavalerie al heduilor și înțelegând riscul unei bătălii, Caesar le ceru să se oprească și le arătă pe Eporedorix și Viridiomarus, dezmințind zvonul răspândit de Litaviccus că aceștia ar fi fost uciși mișelește de romani. Călăreții hedui, înțelegând viclenia lui Litaviccus, se desolidarizară pe loc de acesta și, trecând de la un sentiment la altul, cu o ușurință tipică gallilor, cerură îndurare și aruncară armele¹. Litaviccus fugi, însoțit de partizanii săi credincioși, la Vercingetorix.

Cîștigînd victoria nu prin forța armelor, ci prin tact și prudență, proconsulul roman ordonă reîntoarcerea la Gergovia, unde lăsase pe legatul său, C. Fufius, împreună cu două legiuni. Înștiințat că oștile sale erau atacate de Vercingetorix, Caesar grăbi marșul și sosi în tabără după numai douăzeci și patru de ore de la plecare, în care timp soldații săi străbătură — dus și întors — aproximativ 75 km. În tot acest timp, soldaților le-a fost îngăduit un repaos de numai 3 ore. Din nou, oștile romane se aflau față în față cu ale lui Vercingetorix. Caesar își dădea seama de situația grea în care se afla : pozițiile ocupate de galli erau greu de cucerit, iar mișcarea de răzvrătire care creștea tot mai mult în Gallia amenința să-l înconjoare din toate părțile. Nici chiar pe hedui nu mai putea conta. Dilema în care se afla Caesar cerea pentru a fi rezolvată fie o retragere, fie o încercare disperată de a obține victoria. Ambițios, încrezător în priceperea sa și în vitejia soldaților, poate încrezător și în puterea destinului — deși, de fapt, lasă să se înțeleagă că totul se datorează muncii și tenacității — încercă pe neașteptate un atac împotriva gallilor.

Din locul cel mai avansat pe care-l dețineau oștile romane, colina La Roche Blanche, într-o caldă zi de sfîrșit de iunie al anului 52, legionarii porniră la atac, după ce în prealabil printr-o mișcare de diversiune, încredințată trupelor de hedui ce însoțeau pe romani și unei legiuni, gallii fuseseră induși în eroare cu privire la direcția principală a atacului. Caesar nu vorbi mult soldaților, ci le ordonă doar să acționeze rapid și să escaladeze în grabă zidurile, fără să-și piardă timpul cu jaful sau cu omorurile. Din mijlocul soldaților legiunii a X-a, rămasă ceva mai în urmă, Caesar

¹ Nu se știe ce s-a petrecut apoi cu aceste oști.

conducea atacul, urmărind desfășurarea evenimentelor. Generalul roman intenționa să producă panică în rîndurile galililor, să-i împiedice să se grupeze și, la momentul oportun, să încerce, profitînd de tumult, cucerirea cetății. Inițial, faptele s-au desfășurat așa cum voia Caesar; primele coloane de asalt escaladară zidul exterior al cetății și ocupară o parte din tabăra dușmană cu atîta rapiditate, încît regele nitio-brogilor, Teutomatus, care dormea în cortul său, luat prin surprindere, abia a putut fugi, pe jumătate gol, pe un cal rănit.

Gallii își dădură seama de intenția atacatorilor și își regrupară imediat forțele. Caesar, văzînd aceasta, ordonă prudent retragerea, dar soldații din legiunile din față, îmbătați de primul succes și neauzind sunetul trompetei — sau nevoind să-l audă — continuară asaltul; unii din ei, siguri de victorie și atrași de mirajul jafului, pătrunseră chiar în incinta cetății. Atunci se întîmplă ceea ce Caesar ar fi vrut să evite: legiunile sale fură atacate de un dușman superior numeric și odihnit. S-a dat o luptă înverșunată, corp la corp; centurionii și legionarii luptau cu un eroism supra-omenesc. Pentru a le veni în ajutor, Caesar trimise în luptă trupele auxiliare de hedui, care-l însoțeau întotdeauna. Legionarii însă, în larma și valma luptei, epuizați moral și fizic, luară pe hedui drept galli de ai lui Vercingetorix, deși, potrivit obiceiului, aceștia aveau în semn de recunoaștere, umărul drept gol. Spaima cuprinsese legiunile romane, încolțite îndeaproape de galli.

Văzînd dezastrul, Caesar ordonă celor două legiuni rămase intacte — a X-a, care se retrăsese la timp, și a XIII-a care fusese ținută în rezervă — să se rînduiască în linie de bătaie, pentru a oferi adăpost legionarilor ce fugeau. Apoi, armata romană ocupă noi poziții pe cîmpie, unde, în rînduri strînse și la adăpostul mașinilor de război, aștepta ultimul atac al gallilor. Vercingetorix însă nu mai atacă pe romani, ci ordonă retragerea trupelor în interiorul fortificațiilor.

Planul lui Caesar fusese dejucat. Încercarea de a cucerii Gergovia se transformase într-un dezastru. 700 de soldați și 46 de centurioni fură uciși. Mai presus de toate, însă, prestigiul lui Caesar fusese știrbit. Nu-i mai rămînea altceva decît să se retragă, asemenea unui învins. Ceea ce și făcu la sfîrșitul lunii iunie a anului 52: armatele sale porniră

spre nord, într-un marș ce semăna cu o fugă, pentru a face joncțiunea cu trupele lui Labienus.

Insuccesul lui Caesar a apărut pentru popoarele Galliei ca începutul declinului stăpînirii romane. Răscoala devine aproape generală. Pe drum, Caesar află că și heduii au trecut de partea lui Vercingetorix, ridicînd steagul răzvrătirii. La coaliția antiromană condusă de Litaviccus aderă și Eporedorix și Viridomarus, împreună cu conducătorul suprem, Convictolitavis, adică și oamenii de încredere ai proconsulului roman. Garda romană din Noviodunum (azi Nevers ?) a fost masacrată, ca și negustorii romani. Rezervele, banii armatei și alte bunuri ale romanilor, ce se aflau depozitate acolo, fură jefuite. Strîngînd trupe, heduii așezară străji pe malul fluviului Loire (Liger) și, cu ajutorul cavaleriei, îngreunau aprovizionarea trupelor romane și căutau să le taie retragerea peste fluviu.

Un moment, Caesar se gîndi să se întoarcă în provincia romană de la miazăzi, ca să evite un dezastru. Poate că și unii din ofițerii săi îl sfătuiră astfel. Rușinea, în fața unei asemenea măsuri, greutatea drumului — în special trecerea munților Cevenni — l-au reținut de la adoptarea acestui plan, cum o recunoaște ¹. De altfel, acest lucru ar fi însemnat capitularea sa și Roma, cetatea în care dorea să fie cel dintîi, l-ar fi proscris ca pe un nevrednic. Nu, Caesar nu putea accepta spectrul înfrîngerii totale. După cîteva zile de slăbiciune, el își reveni, forță trecerea fluviului Loire prin vaduri și se îndreptă, prin țara senonilor, spre Agedincum (azi Sens), unde se afla Labienus.

Întîlnirea lui Caesar cu trupele lui Labienus a avut loc în apropierea orașului Agedincum, căci locotenentul său îi ieșise în cale îndreptîndu-se spre sud. De la Gergovia la Agedincum armatele lui Caesar străbătură vreo 300 de km. Admițînd că pentru acest marș a fost nevoie de vreo două săptămîni, se poate presupune că întîlnirea a avut loc pe la mijlocul lunii iulie a anului 52.

Armata romană, din nou sub o singură comandă, era înconjurată de ura popoarelor Galliei ; după victoria lui Vercingetorix de la Gergovia, aproape toate triburile de galli fură cîștigate de partea cauzei comune. Numai remîi

¹ *De bello Gallico*, VII, 56.

lingonii și alte câteva mici triburi rămăseseră credincioși romanilor, în timp ce treverii din cauza depărtării lor și amenințați fiind de germani, preferaseră să păstreze starea de neutralitate. Centrul răscoalei deveni, după ce și heduii îmbrățișară cauza întregii Gallii, orașul Bibracte¹, capitala acestora. Aici se adunară reprezentanții tuturor triburilor răscolate și hotărîră alcătuirea unei singure armate, formată din luptătorii tuturor triburilor, a cărei comandă fu încredințată lui Vercingetorix. Cu toți fură de acord ; chiar și heduii, care la început cerură să fie încredințată comanda supremă unuia dintre ai lor. De pe muntele Beauvray, pe care se ridica cetatea Bibracte, răscoala a cuprins, ca un foc mistuitor, întreaga Gallie.

Situația lui Caesar era grea ; împresurat din toate părțile, avînd mari greutatea cu aprovizionarea, fără a putea primi ajutoare nici din provincia romană și nici din Italia, generalul roman își dădea totodată seama că oștile lui Vercingetorix îi sînt superioare, mai ales prin cavalerie. Însă Caesar nu era omul care să se descurajeze ; el acționă repede, spre a remedia situația. Trimise soli la germanii de peste Rin, unde năimi cu aur călăreți și chiar pedestrași obișnuiți să lupte și călare. Cu acești mercenari, își organizează în scurtă vreme un corp de călăreți. În acest timp, Vercingetorix termină și el organizarea oștirii sale. Cele două forțe se găseau față în față, iar ciocnirea nu mai putea fi evitată. Gallii socoteau momentul propice pentru a înfrînge pe romani și a-și cîștiga libertatea ; Caesar era decis la rîndu-i să înfrîngă pe galli, într-o ultimă luptă. Erau în joc destinele Romei și propria lui soartă. Datorită victoriei de la Gergovia și a poziției pe care o ocupau oștile sale — aflate în centrul Galliei — inițiativa aparținea lui Vercingetorix. Caesar, însă, îi urmărea cu atenție mișcările. Planul lui Vercingetorix era simplu și căuta să îmbine lupta de hărțuială cu lupta deschisă contra armatei romane. Totuși, el socotea că bătaia decisivă trebuia evitată cît s-ar putea de mult. Provincia romană de la miazăzi urma să fie primejduită prin atacuri repetate ; heduii și segusiavii primiră porunca să atace pe allobrogi, rutenii și cadurcii, pe volcii arecomici, iar arvernii pe helvi. Atacă

¹ Așezat pe muntele Beauvray, din masivul Morvan.

din mai multe părți, provincia putea face față cu greu incursiunilor organizate de galli. În adevăr, cele douăzeci și două de cohorte recrutate acolo de L. Iulius Caesar, vărul generalului, se dovediră a fi insuficiente, iar helvii fură învinși. Numai allobrogii reușiră să-și apere hotarele, așezînd posturi de apărare pe Ron.

Provincia trebuia deci să fie apărată, iar Caesar să-i vină în ajutor cît mai grabnic. Era tocmai ceea ce urmărea Vercingetorix. Acesta își stabili cartierul general la Alesia¹, capitala celților numiți mandubii. Oraș bine întărit, Alesia, așezată pe înălțimi, se găsea la încrucișarea tuturor drumurilor pe care Caesar ar fi hotărît să coboare spre miazăzi, spre provincia romană. De pe aceste înălțimi, mișcările trupelor romane puteau fi cu ușurință supravegheate. Orașul se mai bucura și de renumele de a fi socotit „căminul” înregii Celții. Întemeiat în timpuri imemorabile, el fusese, poate, centrul religios al unei vechi confederații gallice. Acum simboliza centrul politic și religios al rezistenței.

Prevăzînd încercarea trupelor romane de a coborî spre miazăzi, Vercingetorix ordonă continuarea luptelor de hărțuială și aplicarea tacticii „pămîntul pîrjolit”. Totul trebuia să fie distrus în fața dușmanului: recolte, locuințe, vitele urmau să fie ascunse sau ucise. Mereu hărțuit de cavaleria gallilor, tăindu-i-se posibilitățile de aprovizionare, ostent din pricina marșului, Caesar trebuia să capituleze, fără a putea să-și arunce, într-o luptă deschisă, legiunile sale călite și bine organizate. Cuvîntul de ordine era: evitarea luptei și obosirea pînă la epuizare a inamicului.

La începutul lunii august, anul 52, Caesar porni cu oștile sale — după cum prevăzuse conducătorul gall — spre miazăzi, spre provincia romană (*quo facilius subsidium provinciae ferri posset*)². După cîteva zile de marș, armatele proconsulului se aflau la nord de orașul Dijon de astăzi, cînd Vercingetorix îi ieși în cale, la o distanță de aproximativ 15 km. Împotriva tacticii stabilite inițial — lupta continuă de hărțuială — Vercingetorix dădu ordinul de atac.

¹ Azi Alice-Sainte-Reine, pe muntele Auxois, la 10 km nord-est de Semur (Côte-d'Or).

² *De bello Gallico*, VII, 66.

Cum se explică această schimbare de tactică din partea lui Vercingetorix ? Este foarte probabil că ideea să fi pornit de la conducătorii diverselor triburi care-i formau „sfatul“. Războiul de hărțuială urma să dureze mult, cerea sacrificii materiale însemnate din partea populației și, mai ales, multă răbdare din partea atacatorilor, ceea ce nu convenea, poate, naturii puțin consecvente a gallilor. Pe de altă parte, spiritul de revanșă ce însuflețea oștile lui Vercingetorix dădea, poate, șefilor de triburi o încredere prea mare în forțele lor, făcându-i să subestimeze pe cele romane reorganizate, pe care le credeau acum obosite și demoralizate. S-ar putea să nu fi știut, însă, că Caesar își întărise forțele de cavalerie cu trupe germane proaspete. Se pare că autoritatea lui Vercingetorix nu fusese suficientă pentru a înfrânge opiniile comandanților în subordine, care, neascultați, ar fi putut încerca o dezmembrare a unității de care depindea mîntuirea Galliei întregi.

Iată de ce Vercingetorix ordonă ca trupele sale de cavalerie — în număr de 15 000 — să atace pe romani, după ce mai întâi călăreții au jurat să nu-și găsească adăpost și să nu mai fie primiți de familiile lor dacă nu vor trece de două ori călare printre rîndurile legionarilor romani. Împărțiți în trei corpuri, călăreții galli atacară atît frontal, cît și din cele două flancuri. Caesar, care oprise înaintarea, își împărți și el cavaleria tot în trei corpuri și ordonă un contraatac ; totodată, el își așează legiunile în linie de bătaie. Trecînd peste cavaleria romană călăreții galli nu putură trece și peste trupele de legionari, care luptau cu disperare. Caesar însuși își pierdu în luptă sabia. În acest timp, în flancul drept, trupele de călăreți germani alungară pe galli, împiedicînd astfel încercuirea. Gallii se retraseră cuprinși de panică, urmăriți îndeaproape de germani ; mulți dintre ei fură uciși. Restul călăreților galli, temîndu-se să nu fie, la rîndul lor, încercuiți, se retraseră și ei în grabă. În cîteva ore, cavaleria în care Vercingetorix își pusese atîtea speranțe cedă în fața inamicului ; mai mulți șefi hedui fură făcuți prizonieri.

Era pentru prima oară cînd Vercingetorix fusese învins într-o luptă directă cu Caesar ; se dovedi că cei ce-l sfătuiseră să atace nu fuseseră bine inspirați. Situația impunea acum gallilor să revină la tactica ce și-o propuseseră inițial : lupta de hărțuială. Iată de ce Vercingetorix ordonă trupelor

sale să se retragă în cetatea Alesia, centrul său de rezistență, care se afla cam la vreo 57 km de locul unde se dăduse bătălia.

Caesar, cu intuiția lui genială, înțelese de îndată că și planul său trebuie schimbat. Va renunța la marșul spre sud, lăsând provincia romană să se apere singură. În schimb, va ataca și va încerca, într-o încleștare supremă, să distrugă forțele tuturor gallilor, statornicind pentru totdeauna stăpânirea Romei în Gallia.

De data aceasta Vercingetorix intenționa ca, adăpostindu-și infanteria în cetate, să țină legătura cu întreaga Gallie, de la care aștepta noi ajutoare, prin trupele sale de călăreți.¹ Gallii superstițioși își mai puneau nădejdea apoi chiar în cetatea Alesia despre care spuneau că e întemeiată de zei și că e reședința acestora; zeii trebuiau și ei să-i ajute în lupta împotriva cotropitorilor romani.

Caesar însă, puțin temător de zeii celților și avînd încredere în știința militară și tehnica romană, dădu ordin ca cetatea să fie înconjurată de fortificații, căci, neputînd fi luată cu asalt, putea fi silită să capituleze prin foame. Vercingetorix, după ce încercă zadarnic să împiedice mersul lucrărilor, dîndu-și seama că provizile din cetate nu vor ajunge pentru multă vreme ostașilor și populației, ordonă unui detașament de cavalerie să încerce o ieșire, înainte ca romanii să fi terminat lucrările de împresurare. Încercarea reuși; detașamentul de cavalerie al gallilor izbutind să înșele vigilența trupelor romane trecu prin locurile încă nefortificate. Apoi, împrăștiindu-se în toată Gallia, ei duseră pretutindeni mesajul lui Vercingetorix: tot poporul să ia armele și să lupte pentru a despresura pe cei ce luptau pentru cauza comună.

Caesar nu subestimă primejdia ce-l amenința, căci, asediind, putea fi, la rîndul său, asediat de trupele ce urmau să vină în ajutorul lui Vercingetorix. Atunci, Caesar avu o idee ingenioasă: puse să se construiască o nouă linie de fortificații, care să-l apere și de primejdia unor atacuri din exterior. În acest mod, armata romană se găsea între două șiruri de întărituri: una, avînd o circumferință de cca 15 km, în

¹ După comentariile lui Caesar (VII, 77), numărul pedestrașilor galli ar fi fost de 80 000. Cifra pare exagerată; era însă superioară celei a legionarilor romani.

jurul Alesiei, și o alta ce o îngloba pe aceasta, întinzându-se, de asemenea, ca o circumferință, pe o lungime de cca. 21 km. Între aceste două rînduri de fortificații, așezate ca două cercuri concentrice, armata romană se găsea într-un spațiu larg de cca 200 m în care, avînd suficient loc de mișcare, putea face față oricărui atac pornit fie din Alesia, fie din exterior.

Aceste două rînduri de fortificații erau construite la fel : ambele aveau la exterior un șanț (*fossa*) și un meterez spre interior (*vallum*). Șanțurile erau late de 2,7 m și adînci de 6 m. Meterezele, care se găseau la o distanță ce varia între 120—600 m față de șanțuri, erau alcătuite din pămîntul scos din acestea ; deasupra pămîntului bine bătătorit se ridica un gard de pari, apărătoare de nuiete (*loricae*), creneluri (*pinnae*) etc. Între șanțurile exterioare și metereze se aflau fel de fel de întărituri puțin vizibile, dar foarte primejdioase : trunchiuri de arbori cu ramurile curățate la vîrf, gropi adînci în care erau înfipti pari cu vîrfurile ascuțite în afară, țărui cu cîrlige de fier, camuflați sub pămînt etc.

Pregătirile au durat mai multe săptămîni. În acest timp, în toată Gallia se recrutau trupe care urmau să vină în ajutorul Alesiei. Cei asediați în cetatea sfîntă, Alesia, începuseră să sufere de foame. Rațiile de alimente au devenit tot mai mici ; în cele din urmă bătrînii, femeile și copiii — incapabili de a purta arme — au fost izgoniți din cetate spre liniile lui Caesar, în speranța că acesta îi va lua prizonieri¹.

Caesar, însă, era și el lipsit de provizii suficiente și nu-i primi. În scurt timp, spațiul dintre zidurile Alesiei și șanțurile romane deveni un uriaș cimitir, în care își dădură ultima suflare nu oameni, ci adevărate schelete.

Pe la 20 septembrie, în depărtări, își făcură apariția oștile ce veneau în ajutorul lui Vercingetorix. Erau 250 000 de pedestrași și 8 000 de călăreți recrutați din toate triburile gallilor, de la ocean și pînă la Cevenni, și de la Gironda la Escaut. Lipseau doar lingonii și remii, rămași credincioși lui Caesar, și soldații din cîteva cetăți de pe Rin.

La vederea ajutorului ce le sosea, gallii asediați izbucniră în strigăte de bucurie. Caesar, așezîndu-și armata de-a lungul ambelor linii de întărituri, dădu ordin cavaleriei să atace.

¹ Subliniem că, din motive religioase, Vercingetorix nu a cutezat să sacrifice caii pe care-i avea și să salveze astfel populația.

Încrezători în forța numărului lor, galii nădăjduiau într-o biruință ușoară. Dar, spre seară, Caesar aruncă în luptă escadroanele de germani, aflate în solda lui, care într-o șarjă impetuoasă dădură peste cap trupele gallilor; cei asediați în Alesia, care între timp ieșiseră să ia și ei cu asalt fortificațiile romane, se retraseră în grabă.

Pe la miezul nopții următoare, gallii din exterior atacară din nou, fiind susținuți de Vercingetorix care venea dinspre cetate. Legionarii însă erau la posturi. Apropierea gallilor de fortificațiile romanilor era îngreunată de obstacolele construite de trupele lui Caesar, în fața întăriturilor. Mulți cădeau în gropile săpate adânc în pământ, în așa-zisele guri de lup, sau se răneau în parii ascuțiți și în țepușele de fier. Cei care reușeau să ajungă la fortificații, erau opriți de săgețile legionarilor. În zori, gallii dinafară se retraseră; la rîndul său, Vercingetorix, descurajat, ordonă și el ca trupele sale să reentre în cetate.

A treia zi, după ce chibzuiră îndelung, gallii dinafară se hotărîră să dea atacul decisiv de pe un munte¹, care, nefiind cuprins în sistemul de fortificații, le îngăduia să manevreze mai ușor. În acest scop, gallii organizează un corp de trupe de 60 000 de soldați — aleși dintre cei mai viteji galli — a cărui comandă fu încredințată lui Vercassivellaunus, vărul lui Vercingetorix.

Și de data aceasta Vercingetorix atacă dinspre cetate. Luptă a fost crîncenă. Gallii erau conștienți de soarta ce-i așteaptă dacă nu străpung liniile romane; romanii știau că numai biruința îi va scăpa de greutățile supraomenești pe care le îndurau deja de mult.

La un moment dat, gallii lui Vercassivellaunus ajunseră la întăriturile romane, legionarii, osteniți, pîrînd să cedeze. Caesar redresă situația, trimițînd în ajutor pe Labienus cu cîteva cohorte. În același timp, dinspre Alesia atacul lui Vercingetorix devenea tot mai primejdios, oștile lui reușind să facă o spărtură în întărituri. Cohortele trimise în ajutor nu putură restabili situația și Caesar fu nevoit să intervină personal. Insuflînd, ca întotdeauna, curaj soldaților, generalul roman reuși să respingă atacul lui Vercingetorix, într-o luptă

¹ Azi muntele Réa, la nord-est de Alesia.

în care cei doi mari rivali s-au găsit pentru ultima dată unui înaintea celuilalt cu sabia în mînă.

Prezent totdeauna unde era pericolul mai mare, Caesar se îndreptă spre locul unde se găsea Labienus, care vedea salvarea nu în continuarea apărării, ci într-un ultim atac împotriva gallilor. Caesar îi îngădui să atace pe dușman în fruntea a 39 de cohorte romane, ordonînd totodată unei părți de cavalerie să încerce să lovească pe galli pe la spate. Lupta s-a dat pe panta muntelui ; cele două armate se angajară într-o crîncenă încăierare. Pe neașteptate, gallii se pomeniră însă atacați din spate de calaveria germană, ce se afla în solda romanilor. Nici o rezistență nu mai era posibilă. Li-niile de luptă ale gallilor se frînseră, iar ei o luară la fugă, în debandadă. Legionarii făcură un adevărat măcel ; Vercassivellaunus fu luat prizonier. Resturile oștilor gallilor fură urmărite pînă departe de cavaleria lui Caesar. Puțini dintre ei au mai putut ajunge la vetrele lor.

Caesar cîștigase mai mult decît o bătălie. De data aceas-ta, întreaga Gallie era înfrîntă, pentru totdeauna.

Retrăgîndu-se în cetate, Vercingetorix își adună, a doua zi, trupele și le vorbi. El a întreprins războiul nu pentru scopuri personale, ci pentru cauza obștească ; acum e hotărît să se supună soartei, fiind gata să se jertfească, predîndu-se romanilor, sau, dacă obștea consideră că e mai bine, e gata să se lase ucis. Romanii îl cerură însă viu. Conducătorul tuturor gallilor trebuia să se predea, drept ispășire, dușmanilor patriei.

Apoi Vercingetorix, îmbrăcîndu-și cea mai frumoasă armură și încălecînd pe calul său de luptă, coborî din cetate și veni în fața proconsulului roman. Regele arvernilor, cu statura sa înaltă, cu aerul său mîndru și sălbatec, strălucitor în armura sa măiestrit lucrată, era simbolul vitejiei gallilor. Cei de față avură poate un moment de teamă la vederea aceluia care se dovedise de atîtea ori egalul lui Caesar. După ce făcu în galop înconjurul tribunei, Vercingetorix descălecă și, înclinîndu-se în fața biruitorului, își aruncă la picioarele acestuia armele ; apoi, întinse rugător amîndouă mîinile spre Caesar, ca spre o divinitate. Caesar însă îl primi nu cu mîrînimia învingătorului, ci cu ura dușmanului. Fără a fi mișcat de atitudinea expiatorie a fostului său rival, ordonă să fie

pus în lanțuri : vreme de șase ani avea să-și aștepte eroul gall, ferecat în cătușe, moartea care i se dădu, cu ocazia triumfului biruitorului Caesar.

După ocuparea Alesiei, Caesar fixă legiunilor locul taberelor de iarnă, iar el se hotărî să-și petreacă iarna anului 52 la Bibracte, în țara heduilor, pentru a putea mai ușor interveni în cazul unor noi tulburări. La Roma, senatul decretă douăzeci de zile de rugăciuni publice în cinstea cuceritorului Galliei.

RĂZBOIUL CIVIL

IX

CAESAR ȘI POMPEI FAȚĂ ÎN FAȚĂ ; ULTIMELE ZVÎRCOLIRI ALE GALLILOR BIRUIȚI

În timp ce Caesar supunea Gallia prin lupte grele, la Roma bîntuia anarhia. Un fapt petrecut chiar la începutul anului 52 avea să ascută și mai mult neînțelegerile, rivalitățile și pasiunile politice. Este vorba de asasinarea lui Clodius.

În după-masa zilei de 1 ianuarie 52, Milo împreună cu soția sa, însoțiți și de o gardă de gladiatori, a întâlnit pe Calea Appia pe Clodius, care tocmai se reîntorcea de la Aricia. Clodius era călare, urmat fiind de o gardă de sclavi. Între cele două cete dușmane, invectivele s-au transformat curînd în încăierare.

Vechea rivalitate dintre populari (Clodius) și optimați (Milo) găsi prilejul unei confruntări în afara disputelor ideologice. Clodius fu rănit și se refugie într-o casă din apropiere. Milo socoti că a sosit momentul potrivit să sfîrșească cu rivalul său și porunci gladiatorilor să-l omoare.

Asasinarea lui Clodius n-a rămas fără urmări. Partizanii politici ai acestuia îi transportară trupul în curia Hostilia, unde senatul își ținea ședințele, expunîndu-l publicului care, atîțat de șefii partidului popularilor, cerea răzbunare. Pentru a ofensa senatul, prietenii celui asasinat ridicară un rug din scaunele, băncile și registrele curiei și, așezînd pe el cadavrul lui Clodius, îi dădură foc. Focul mistui nu numai trupul lui Clodius, ci și localul senatului. Mulțimea, alcătuită mai ales din plebe și sclavi, ceru răzbunarea aceluia pe care-l socoteau ca pe un patron gata să le îndeplinească și în viitor legitimele lor doleanțe. Se crease o împrejurare primejdioasă pentru clasa optimaților.

În fața acestei situații, senatul înspăimântat declară patria în primejdie (*ne quid respublica detrimenti capiat*) și însărcină pe proconsulul Pompei, împreună cu câțiva dregători, să restabilească ordinea, acordându-i depline puteri. Acesta, apropiindu-și armata de porțile Romei, reuși să potolească spiritele agitate, câștigând totodată și încrederea senatului. Senatorii văzură în Pompei pe omul de care aveau nevoie și decretară că, prin derogare de la normele constituționale, comițiile îl vor putea alege conducător al statului în calitate de consul unic (*sine collega*). Alegerea avu loc în luna februarie 52. Pentru a treia oară Pompei îmbrăca acum toga consulară.

Ocupînd pe cale legală suprema magistratură, Pompei socoti că a venit momentul să-și consolideze puterea, netezindu-și drumul spre apogeul carierei sale politice. În acest scop el încercă să facă două lucruri : să-și înlăture adversarii și să câștige sprijinul necondiționat al ordinului senatorial.

De unul din rivali — e vorba de ambițiosul T. Annius Milo — va scăpa în curînd. În luna aprilie se dezbătu procesul acestuia ; condamnat la pedeapsa capitală, pe baza unor legi a căror promulgare se datora inițiativei lui Pompei, Milo se exilă la Massilia. Cuvîntarea lui Cicero, care-i luase apărarea, se dovedise ineficace.¹

Mai rămînea Caesar, care era angajat într-o luptă grea în Gallia. Pompei își dădea seama însă de capacitatea rivalului său și de popularitatea de care se bucura acesta. Apoi, deși Pompei era singur consul și totodată și proconsul în Spania, în care calitate dispunea de armată, Caesar, odată Gallia pacificată și în fruntea legiunilor sale călitate în lupte de ani de zile, era totuși de temut. Pompei imaginează un plan care, folosind cu ingeniozitate mecanismul normelor constituționale în vigoare, țintea să ia lui Caesar comanda trupelor, înainte ca el însuși s-o fi depus pe a sa.

Cu alte cuvinte, Caesar trebuia să devină simplu cetățean (*privatus*) înaintea lui Pompei, care urma să-și păstreze funcția de proconsul, deci comanda militară. În adevăr, experiența

¹ Cuvîntarea lui Cicero, o adevărată capodoperă așa cum a ajuns pînă la noi, fiind scrisă după proces, nu este identică cu cea pronunțată înaintea tribunalului. Iată de ce Milo obișnuia să spună că dacă Cicero ar fi pronunțat pledoaria publicată ulterior, n-ar fi avut prilejul să mănince pește așa de bun la Massilia. Probabil că înaintea instanței, apărarea marelui orator se redusese la o simplă improvizație fără valoare.

trecutului nu prea îndepărtat arăta că cine comanda o armată, era de fapt conducătorul statului.

Potrivit legii Pompeia Licinia, din anul 55, despre care a mai fost vorba, puterile proconsulare ale lui Caesar — ca și acelea ale colegilor săi de triumvirat, proconsulii Pompei și Crassus¹ trebuiau să sfârșească la 1 martie 50². Crassus fiind mort, problema interesa numai pe Caesar și Pompei; aceștia, deși cu posibilități diferite, urmăreau, în egala măsură, aceeași țintă: puterea personală deplină în cea dintâi cetate a lumii. Caesar își manifestase însă dorința să candideze la consulat pentru anul 49; faptul, lăsând la o parte avantajele dobândirii înaltei dregătorii, putea aduce totuși cuceritorului Galliei un mare neajuns. Potrivit legii, candidații la înaltele magistraturi romane nu puteau deține o comandă militară (*imperium*); candidând, trebuiau să renunțe la aceasta. Renunțarea lui Caesar, chiar și numai pînă la alegeri, la comanda pe care o deținea l-ar fi redus la situația de simplu cetățean și atunci oricare din dușmanii săi politici l-ar fi putut chema în judecată, învinovățindu-l, bunăoară, de modul cum a purtat războiul în Gallia sau chiar inventînd acuze neîntemeiate. Temîndu-se de acest fapt, dar și prevăzător, Caesar ceru lui Pompei să intervină pentru a se vota o lege care să-i îngăduie în mod excepțional să candideze la consulat fără a depune însemnele puterii militare. Pentru a nu se demasca, Pompei interveni și — cu toată opoziția lui Cato — legea fu votată, deși nici formularea textului nu era din cele mai limpezi și nici legalitatea lui neîndoielnică.

Urmărindu-și cu perseverență planul, stăpîn totodată și pe mașina constituțională de vot, Pompei ceru senatului — în disprețul actelor normative în vigoare — să-i ratifice puterile proconsulare în Spania, și deci comanda militară, pînă la 1 ianuarie 45, dată la care Caesar de mult nu o va mai avea pe a sa. Senatul se conformă deîndată, cunoscînd intențiile lui Pompei.

¹ În temeiul legii Trebonia din același an 55.

² Data e discutată, cfr. G. Rorondi, *Leges publicae populi Romani*, Milano, 1912, p. 404—405. În realitate, situația era mai complicată. Dacă de drept Caesar putea fi înlocuit de la comandă la 1 martie 50, în fapt, ținîndu-se seama de practica acordării administrației provinciale în conformitate cu legile în vigoare, succesorul prezumptiv al lui Caesar nu putea prelua efectiv comanda devenită vacantă decît la 1 ianuarie 43.

Avînd astfel de garanții legale — sau, mai exact, exercitînd legal puteri ilegale — Pompei putea aștepta în liniște intrarea lui Caesar în rîndul cetățenilor obișnuiți¹. Singur comandant militar, Pompei putea de pe acum fi sigur de reușita sa ; în curînd, înțîietatea în Roma îi va aparține în întregime. De confiscarea puterii supreme îl despărțeau doar cîtiva ani.

Planul era bine încheiat sub aspect juridic și infailibil pentru acei oameni care văd în lege o realitate imuabilă și transcendentă. Pentru ei, dar nu pentru Caesar. Acest mare om politic era totodată și un genial militar ; fără să aibă scrupule constituționale — sau să afecteze că le are, așa cum făcea Pompei — Caesar era convins că formele trebuie să se plece în fața realităților vii și mereu schimbătoare ale vremii. În caz contrar, armele urmau să hotărască : nodul gordian al formalismului politic și juridic trebuie să fie tăiat cu sabia generalului clarvăzător.

Am spus mai sus că Pompei avea nevoie în realizarea țărilor sale politice și de sprijinul necondiționat al senatului. Iată de ce, la începutul lunii august 52, socotind că și-a îndeplinit ca un soldat credincios misiunea ce i-a fost încredințată de senat, renunță la calitatea de consul unic — ceea ce de fapt era o dictatură — și, luîndu-și drept coleg de consulat pe socrul său Metellus Scipio, lăsă să se înțeleagă că este momentul să se revină la vechile tradiții constituționale.

Prin aceste fapte și prin toată atitudinea lui, Pompei urmărea să convingă senatul că propria-i cauză era cauza marelui corp, că devotatul apărător al intereselor oligarhiei era numai el, Pompei, și că ascensiunea sa însemna consolidarea vechii constituții romane. Astfel pregătea el senatul să-i îngăduie să exercite, în forme constituționale tradiționale, dar cu un conținut nou, puterea suverană, mascînd trecerea de la republica democratică sclavagistă, la monarhia autoritară.

Evenimentele care urmează vor însemna, în adevăr, trecerea de la republică la monarhie, dar vor infirma planurile

¹ Raționamentul lui Pompei se baza și pe faptul că în eventualitatea obținerii consulatului în 49, Caesar nu putea pretinde o comandă proconsulară decît după cinci ani de la expirarea mandatului. Dar, deși dispozițiile legii erau acestea, Pompei nu se sfiise să le încalce, cu concursul senatului, cînd fusese vorba de propriile sale interese. Legalismul formal al lui Pompei este evident.

concepute de iscusitul Pompei, dînd cîştig de cauză cutezătorului Caesar.

Căderea Alesiei şi înfrîngerea lui Vercingetorix însemnau sfîrşitul independenţei Galliei. Prin Vercingetorix popoarele gallice îşi pierduseră conducătorul care le făurise, pentru un moment, unitatea : fiecare din ele rămînea acum la discreţia învingătorului. Cele cîteva încercări de împotrivire — slabe şi neorganizate — au însemnat ultimele convulsii ale celor care nu se puteau încă obişnui cu dominaţia romană. Dar Caesar voia să termine odată cu răzvrătirile : situaţia din Roma necesita acum prezenţa lui în capitală, iar soldaţii săi aveau nevoie de odihnă. De altfel, şi multe triburi de galli, ostenite după un război care dovedise arta militară şi tăria de neînvins a romanilor, năzuiau cu orice preţ spre pace.

Ultimele lupte din anul 51 au fost de scurtă durată, căci adversarii, învinşi uşor, au capitulat fără condiţii. În iarnă, Caesar pustii ţara biturigilor, din centrul Galliei, iar pe carnuţii din apropiere îi pedepsi cu asprime, silind pe mulţi dintre ei să fugă la triburile vecine. O rezistenţă ceva mai puternică în-tîmpină în nord-estul ţării, unde bellovacii se ridicară, aţîţaţi şi de alte triburi de belgi, împotriva romanilor. Conduşi de Correus şi de atrebatul Commius, bellovacii au reuşit vreme de cinci luni să se opună legiunilor romane şi să pricinuiască multe pierderi cavaleriei lui Caesar. Dar după ce Correus căzu într-o încăierare cu legionarii romani, rezistenţa bellovacilor fu înfrîntă ; aceştia implorară clemenţa lui Caesar, care le-o acordă. Pe treveri îi potoli legatul T. Labienus, în timp ce proconsulul, străbătînd victorios ţara eburonilor, le devastă aşezările, urmărind din nou pe Ambiorix, vechiul său duşman. După aceste expediţii, triburile de belgi puteau fi socotite pacificate.

În vest, în ţara pictonilor, triburi de andi, de carnuţi şi de alte popoare celtice atacară la Lemonum (azi Poitiers) pe şeful picton Duratius, rămas credincios romanilor. Înfrînte în regiunile fluviului Loire de legaţii lui Caesar, triburile răzvrătite se supuseră din nou ; chiar şi triburile de aremorici care locuiau în ţinuturile Galliei vecine cu oceanul, îşi plecaseră capul.

Pacea părea că-şi întindea mîinile asupra Galliei, cînd senonul Drappes şi cadurcul Lucterius, credinciosul tovarăş de

arme al lui Vercingetorix, adunară sub conducerea lor resturile armatelor gallilor înfrinți în regiunile Loarei și ocupară orașul Uxellodunum (probabil Puy d'Issolu de azi). Bine întărit și așezat pe o înălțime greu accesibilă, orașul rezistă vreo două luni atacurilor romane, deși Drappes fusese făcut între timp prizonier, surprins fiind în afara cetății. Numai sosirea lui Caesar puse capăt rezistenței cetății. Știind că asediații au provizii suficiente, Caesar ordonă să le fie tăiată aprovizionarea cu apă. Operația nu a fost ușoară, deoarece captarea izvorului s-a făcut cu ajutorul unor lucrări subterane pe care soldații romani le-au dus la bun sfârșit cu destule jertfe, fiind încontinuu atacați de cei din cetate.

Lipsiți de apă, cei asediați s-au predat ; însă — după cum relatează legatul Hirtius — Caesar ordonă ca tuturor celor ce au luat armele să li se taie mîna dreaptă, ca să fie un exemplu pentru oricine ar încerca să se mai răzvrătească în viitor.

La finele anului 50, așadar, după un război de opt ani de zile, Gallia întreagă, de la Pirinei la Rin și de la hotarele provinciei romane, de lângă Mediterana, pînă la coastele oceanului era supusă Romei. Aceste biruințe fură dobîndite de călilele cohorte romane, sub comanda unuia din cei mai geniali generali ai tuturor timpurilor.

Bine organizate, armatele romane erau alcătuite din soldați experimentați, obișnuiți să înfrunte primejdiile și greutățile campaniilor fără să murmure sau să se împotrivescă. Disciplina de fier în care erau educați îngăduia comandanților să le ceară orice efort, în primul rînd marșuri lungi și rapide ; cel întreprins împotriva lui Litaviccus, în două zile și două nopți, este unul din exemplele concludente. Mobilitatea trupelor de pedestrași a asigurat de multe ori victoria finală, căci în marile bătălii adesea iuțeala a fost factorul decisiv.

Ostașii romani erau însă și admirabili tehnicieni, ei fiind instruiți de ingineri pînă la amănunt în tot ceea ce crease știința militară a vremii, atît în ce privește fortificațiile, luarea prin asediu a cetăților, cît și în confecționarea și folosirea armamentului greu. Avaricum, Alesia și alte episoade ale războiului gallic sînt dovezi limpezi în privința pregătirii tehnice a oștilor romane în atac și în apărare.

De data aceasta, trupele romane aveau în fruntea lor un genial conducător : Caesar. Înzestrat cu o voință titanică ce înfrîngea cu ușurință piedicile ce-i stăteau în cale, Caesar avea

marea calitate de a concepe planuri strategice realiste — folosind în mod magistral, asemenea lui Napoleon, terenul. Răbdător când era cazul, iute când împrejurările o cereau, Caesar ştia să se adapteze necontenit la jocul, uneori capricios, de pe câmpul de bătaie, unde momentele se succed când în favoarea unei părţi, când în a celeilalte. Caesar ştia să fie pentru toţi un exemplu : în mijlocul soldaţilor, în fruntea lor, escaladând stînci înzăpezite sau călărind în goană, zi şi noapte, îmbărbătînd pe cei din jur, nu ştia ce-i oboseala. Destinul, în concepţia sa, pare să fi fost un ideal ancorat în muncă, tenacitate şi inspiraţie, la care se adăuga ca suport, de cele mai multe ori nemărturisit, un daimonion miraculos asemenea celui socratic.

Caesar nu plecă deîndată din Gallia ; mai zăbovi acolo şi în anul 50. Cu simţul său politic înnăscut şi din experienţa anilor petrecuţi aici, el ştia că trebuie ca noile răni ale Galliei să fie repede cicatrizate, că ţara trebuie să uite cît mai curînd cu putinţă că a fost înfrîntă. Amorul propriu al celor biruiţi trebuia cruţat, susceptibilităţile lor menajate. Gallia trebuia cu înţet să se contopească, fără să-şi dea seama, în marea lume romană.

Iată de ce Gallia n-a fost transformată imediat după înfrîngere în provincie romană ; triburile ei au rămas mai departe în raporturi — ce-i drept formale — de alianţă cu Roma. Supravegheate de conducătorul provinciei romane de la miazăzi (*Gallia Narbonensis*), triburile de galli n-au fost supuse jafului, confiscărilor sau vexaţiunilor, aşa cum obişnuiau alţi proconsuli în provinciile lor, ci doar îndatorate să plătească un tribut de 40 000 000 de sesterţi. Caesar însă, cunoscînd practica abuzivă a perceptorilor romani (*publicani*) care, je fiind pe contribuabili, creau pretutindeni duşmăanii şi animozităţi, hotărî ca plata tributului să se facă direct tezaurului roman de către reprezentanţii triburilor, înlăturînd prin aceasta orice posibilitate de neînţelegere şi conflict.

În al doilea rînd, Caesar lăsa să subsiste organizaţia locală autohtonă. Acest fapt a însemnat, pe de o parte, continuarea unor tradiţii politice locale, spre satisfacţia aristocraţiei gallice, iar pe de alta, păstrarea vechilor rivalităţi dinastice şi oligarhice pe care romanii au ştiut să le folosească, întotdeauna, din plin. De asemenea, a fost păstrată organizarea cultului naţional al gallilor ce se afla în mîna castei druizilor, dar par-

tidele filo-romane, existente mai în toate părțile Galliei, au fost sprijinite și încurajate.

Caesar urmărea totodată să mențină prietenia șefilor de triburi, dându-le titluri de cinste și daruri bogate, iar pentru a se grăbi romanizarea au fost întemeiate, îndată după cucerire, colonii romane care aduceau cu ele, pe pământurile cucerite, așezămintele și spiritualitatea Romei.

Războiul din Gallia, grăbind trecerea de la Republică la Imperiu, a avut o covârșitoare importanță pentru istoria Cetății Eterne. Biruința lui Caesar a deschis noi perspective politicii sale, iar uriașele bogății capturate în vremea celor opt ani de lupte grele l-au îmbogățit pe el și pe prietenii săi și i-au îngăduit să ducă o politică sub unele aspecte demagogică, prin care plebea din Roma, atrasă de spectacolele, serbările și darurile ce i se ofereau, devenea tot mai legată de țelurile urmărite de generalul biruitor al gallilor.

Cele două curente potrivnice care se înfruntau în viața politică romană — aristocratic și popular — și-au găsit expresia și în alegerile noilor consuli pentru anul 51. Primul ales, Servius Sulpicius Rufus, jurisconsult de vază, era partizanul lui Caesar, pe când colegul său, M. Claudius Marcellus, era de partea oligarhiei senatoriale și, în consecință, adversar al marelui general.

Politica împotriva lui Caesar, a acestuia din urmă, se făcu simțită încă de la începutul anului său de magistratură, când propuse ca Caesar să fie înlocuit de la comanda trupelor, înainte de expirarea prerogativelor pe care le deținea în mod legal, motivînd că războiul s-a sfârșit și Gallia a fost pacificată. Propunerea, susținută de adversarii lui Caesar, căzu datorită intercesiunii tribunilor și a consulului S. Sulpicius Rufus, care dovediră ilegalitatea ei. „De ce, spuneau aceștia, să se ia comanda unui magistrat înainte de termen, dacă n-a săvârșit nici o greșală?”¹ Pompei, deși se afla printre susținătorii proiectului, lipsindu-i curajul opiniei, găsi ca fiind mai nimerit să lipsească din Roma în ziua destinată discutării acestuia.

După căderea propunerii sale, consulul Claudius Marcellus nu încetă acțiunile contra lui Caesar și, în timp ce proconsulul roman era ocupat cu înăbușirea ultimelor mișcări de împotrivire ale gallilor, el puse să fie bătut cu vergile un cetățean din

¹ Cf. *Dio Cassius*, XL, 59.

Novum Comum, municipiu de drept latin, căruia Caesar îi acordase cetățenia romană. Faptul avea valoarea unui simbol : decretul lui Caesar nu mai erau respectate, iar autorul lor desconsiderat. Iar cînd cetățeanul condamnat invocă drepturile pe care i le garanta legea, Marcellus îi spuse : „Loviturile sînt pentru străini ; du-te și arată-i lui Caesar spatele înșingurat, ca să vadă și el cît de mult prețuiesc eu pe cetățenii cărora le-a dat el cetățenia“.¹

Măsura lui Marcellus, binevenită pentru oligarhie, atîta însă și mai mult dușmănia popularilor împotriva uneltirilor senatoriale. Pompei, socotind că nu este cazul încă să ia o atitudine vădit dușmănoasă împotriva lui Caesar, caută să temporizeze. De aceea, pentru un moment, el se retrase la Tarent, sub pretextul îngrijirii sănătății. Izolîndu-se spre a da impresia că vrea să rămînă străin de intrigile politicii din Capitală, Pompei lăsa de fapt senatului rolul de a se răfui cu Caesar, avînd *in petto* convingerea că el își va putea realiza țelurile mai ușor ca împuternicit al senatului roman, decît ca rival personal al fostului său coleg de triumvirat.

În luna iulie a anului 51, senatorii, adunîndu-se în ședință, cerură lui Pompei să dea socoteală de administrarea soldei cheltuite cu trupele ce-i fuseseră încredințate ; cu această ocazie, i se puse și întrebarea — desigur cu tîlc — de ce împrumutase o legiune lui Caesar. Prefăcîndu-se că nu înțelege rostul întrebării, Pompei declară că-și va rechema legiunea — cînd împrejurările o vor îngădui, subliniind — desigur, gîndindu-se la retragerea comenzii pe care o avea Caesar — că „e de datoria tuturor să se supună hotărîrilor senatului roman“².

La finele lunii septembrie, consulul Marcellus reluă, în cadrul unei ședințe a senatului, problema împuternicirilor militare pe care le avea Caesar. De data aceasta, un decret al senatului statornici ca problema să fie hotărîită la 1 martie a anului viitor (50), cînd, sub aspect juridic, puterile proconsulare ale lui Caesar încetau. Propunerea s-a bucurat și de sprijinul lui Pompei, care a declarat însă, deși nu în termeni categorici, că nu va îngădui, totuși, în cazul în care Caesar va candida la consulat și va fi ales, să cumuleze calitatea de consul cu aceea de comandant militar. Adversarii lui Caesar

¹ Cf. Appianus, *De bello civili*, II, 26.

² Cicero, *Ad familiares*, VIII, 4.

nu se mulțumiseră cu atât și, în aceeași ședință, puseră să se însereze în procesul verbal următoarele : „Senatul va lua în considerație situația soldaților care vor cere demobilizarea din armata din Gallia, în temeiul depășirii stagiului sau din alte motive justificate”¹. Se urmărea prin aceasta treptata dezagregare a forțelor armate comandate de Caesar. Veto-ul tribunilor — partizani ai lui Caesar — s-a dovedit ineficace ; Pompei însuși afirmase că în asemenea situații instituția depășită a intercesiunii tribuniciale nu putea opri hotărârile maturului corp. Coaliția oligarhică devenea tot mai amenințătoare.

Alegerile consulare pentru anul 50 desemnă drept consuli doi partizani ai senatului : pe Caius Claudius Marcellus, nepotul consulului din anul precedent, și pe Lucius Aemilius Paulus. De asemenea, printre noii tribuni aleși se găsea un dușman declarat al lui Caesar : Caius Scribonius Curio, un tânăr inteligent, îndrăzneț și elocvent, dar lipsit de scrupule.²

Rezultatele noilor alegeri încurajau tabăra oligarhică și nelinișteau pe Caesar care, dându-și seama de uneltirile ce se țesau în juru-i, socotea totuși că trebuie să acționeze cu tact și prudență ; într-un cuvânt, cu aceleași arme ca și adversarii săi.

În vîltoarea luptei pentru putere, Caesar își dădu seama că va avea nevoie de oameni cu platformă politică, care să-l sprijine ; în noile condiții, succesul depindea nu de hotărîrea maselor sau de vitejia soldaților, ci de intrigi și combinații subtile îmbrăcate în forme legale, în disprețul conținutului lor imoral.

Pornind deîndată la acțiune pe făgașul impus de evenimente, Caesar reuși să cumpere pe doi din cei mai înverșunați dușmani ai săi și mai devotați oameni ai senatului : pe consulul Aemilius Paullus și pe tribunul Caius Scribonius Curio. Celui dintîi, căruia de altfel nu-i cerea decît neutralitatea, îi dădu atîția bani, încît acesta putu să-și ridice basilica ce-i poartă numele ; lui Curio, maestru neîntrecut în arta de a țese intrigi și talentat orator, atât de imoral în viața sa particulară, îi plăti fabuloasele sale datorii de 60 milioane de sesterți, sumă uriașă pentru acea vreme. După cît se pare, Curio își oferise chiar el serviciile lui Caesar încă de mai

¹ Cf. Cicero, *Ad familiares*, VIII, 8.

² *Ingeniosissime nequan* — spune Velleius Paterculus.

înainte, dar acesta îi respinsese propunerea ca părîndu-i-se prea scumpă. Evenimentele ulterioare l-au convins pe Caesar că prețul cerut valora în adevăr ceea ce primea el în schimb.

Cumpărat de Caesar, Curio și-a ascuns o vreme noua sa orientare, pentru a înlătura orice bănuială, și continuă să atace în mod sistematic și demonstrativ, în egală măsură, pe Caesar și pe Pompei.

În luna martie din anul 50, cînd prerogativele militare ale lui Caesar încetau din punct de vedere legal, consulul C. Marcellus aduse din nou în discuția senatului această problemă, cerînd să se dea generalului roman un succesor care să-l înlocuiască, la sfîrșitul toamnei (13 noiembrie anul 50). Majoritatea senatorială era gata să voteze proiectul; pentru Caesar, faptul ar fi însemnat, firește, sfîrșitul carierei sale politice, într-o epocă în care succesul în stat era condiționat, așa cum am văzut, de a avea un comandament militar. În același timp, votul ar fi consfințit biruința viitoare a lui Pompei în lupta pe care acesta o ducea cu Caesar pentru puterea supremă. Intervenția iscusitului și vicleanului Curio, făcu însă să eșueze planul oligarhilor.

Lăudînd înțelepciunea măsurii pe care o preconiza consulul Marcellus, Curio arată că interesul statului și al colectivității cerea ca aceeași măsură să fie aplicată și lui Pompei. Și acesta putea tot așa de bine ca și Caesar, biziindu-se pe trupele ce-i erau încredințate, să încerce un act de răzvrătire împotriva puterii supreme, împotriva senatului. Iată de ce, pentru a se restabili legalitatea constituțională, era necesar, susținea Curio, să se abolească orice lege excepțională, indiferent dacă privea pe Caesar sau pe Pompei. Amîndoi, așadar, urmau să depună comandamentele pe care le dețineau. În acele momente, toată lumea crezu că în adevăr Curio are în vedere binele public și interesele senatului; de altfel, acesta declarase că, urmărind paza legalității, va opune veto-ul său împotriva oricărei propuneri care ar încerca să nesocotească principiile constituționale romane.

Caesar declară la rîndul său că este gata să urmeze propunerea lui Curio, dacă și Pompei va face la fel, gîndindu-se că acesta, încetînd să mai fie comandant militar, înceta să-i mai fie un rival politic. Nici Pompei nu îndrăznea să se declare pe față împotriva propunerii lui Curio; dar, cerînd ca exemplul să fie dat mai întîi de Caesar, nu fixa pentru sine nici

un termen în ce privește depunerea comandamentului militar pe care-l deținea, ceea ce trăda în mod clar intențiile sale de viitor.

Soluția a fost trăgănată mai multe luni, în care timp tensiunea dintre cei doi rivali devenea tot mai puternică. În cele din urmă, într-o ședință memorabilă pe care senatul o ținu în 1 decembrie 50, Curio propuse ca cei doi generali să depună, în interesul statului, în același timp, comanda lor militară. Propunerea a fost votată în mijlocul aplauzelor, cu o majoritate zdrobitoare : 370 de voturi contra 22. Consulul C. Marcellus, care prezidase ședința și care prevedea viitoarea desfășurare a evenimentelor, exclamă, adresându-se celor ce susținuseră propunerea lui Curio : „Ați învins, dar veți avea în Caesar un despot“¹. În devăr, senatorii înșelați de elocința lui Curio, care reușise să-i convingă de imparțialitatea propunerii sale, votaseră un decret care avea să ușureze ascensiunea politică a lui Caesar.

Acesta se declară gata să se supună ordinelor senatului, confirmînd astfel formal legalitatea faptelor și intențiilor sale. Cu bogățiile jefuite din Gallia și prin ascendentul pe care-l avea asupra maselor, în urma biruințelor sale militare, el era conștient că și fără a păstra comanda legiunilor va putea triumfa ușor împotriva lui Pompei, lipsit de comanda trupelor care-i constituiau singurul suport trainic.

Evident, în fața acestei perspective, Pompei nu cuteză să depună insignele puterii militare și refuză să se supună decretului senatorial.

Coaliția senatorială fusese așadar înfrîntă acolo unde aceasta se socotea mai tare : în senat. Cuvintele retorice ale lui Curio adormiseră vigilența celor care, atenți la principiile legalității formale, uitaseră de propriile lor interese. Paza legalității constituționale se întoarse acum împotriva lui Pompei, singurul om care putea să apere la nevoie, cu armele, interesele oligarhiei împotriva ascensiunii șefului partidului popular.

A doua zi, însă, consulul C. Marcellus reuși să trezească pe senatori din somnolența în care căzuseră, îmbătați de retorica lui Curio, și să-i convingă de necesitatea anulării propriului lor vot. Apoi, pretextînd că Caesar se îndreaptă spre

¹ Appianus, *De bello civili*, II, 30.

Roma în fruntea a zece legiuni, consulul oferi lui Pompei, în afara incintei sacre (*pomerium*), sabia, ordonându-i să ia, pentru a salva interesele Republicii, comanda tuturor trupelor romane cantonate în Italia. Curio, la rîndul său, protestă cu tărie împotriva acestui comandament, declarînd fals și tendențios zvonul lansat de consul că Caesar s-ar îndrepta împotriva Romei.

Actul neconstituțional al consulului roman deschidea în fapt calea războiului civil, transformînd pe Caesar, în lumina jocului de principii, într-o victimă a partidului oligarhic și a lui Pompei. Caesar se găsea acum față în față cu fostul său coleg de triumvirat, într-o poziție care-l avantaja sub aspect atît moral, cît și juridic ; în adevăr, partidul oligarhic și Pompei erau cei care pregăteau războiul, iar poziția de pe care o făceau nu era aceea a împuternicirilor constituționale, ci a puterilor ilegale.

Caesar, înțelegînd foarte bine măsura în care evenimentele îi erau favorabile, procedă în consecință. Aparent, căută să arate că, rămînînd în cadrul legii, vrea să evite războiul civil ; de fapt, aștepta prilejul să dea lovitura decisivă, care să-l facă stăpînul Romei.

După ce-și concentrează oștile în Gallia de dincolo de Alpi, Caesar rămase în Gallia Cisalpină numai cu o singură legiune, urmărind în acest chip să dovedească în mod ostentativ că îi este străin gîndul de a încerca să dobîndească prin violență puterea publică. Mai mult, el se declară de acord să renunțe la comanda legiunilor sale — cu excepția a două pe care urma să le păstreze în calitate de guvernator al provinciei Gallia Cisalpină pînă la a doua alegere a lui drept cînsul (1 ianuarie 48) — și să accepte prelungirea puterilor militare ale lui Pompei în Spania. Propunerea fu însă respinsă de Pompei care-și dădea seama că prerogativele sale în Spania își vor pierde orice valoare, în ziua cînd Caesar va îmbrăca pentru a doua oară toga consulară.

La 1 ianuarie 49, noii consuli, C. Marcellus, vărul consulului cu același nume din anul precedent, și L. Cornelius Lentulus Crus, convocară, potrivit vechiului obicei, cu ocazia instalării lor, o ședință festivă a senatului. La ședință sosi și Curio, aducînd un mesaj din partea lui Caesar. Noii consuli refuzară să dea citire mesajului, dar doi din tribunii poporului

devotați lui Caesar, Marcus Antonius și Q. Cassius, insistară cu atîta vigoare, încît propunerea n-a putut fi refuzată.

Mesajul începea prin enunțarea a tot ceea ce Caesar făcuse pentru Republică, continua cu justificarea față de învinuirile pe care i le aduceau dușmanii săi și termina cu propunerea ca luarea comenzii sale militare, pe care o deținea, să aibă loc o dată cu aceea a lui Pompei. El arăta, însă, că dacă nu i se va face dreptate, și-o va face el însuși, acționînd, afirma el, în interesul patriei. Lectura ultimelor cuvinte n-a fost bine primită de senat ; unii dintre senatori strigară mînioși că e vorba de o declarație de război.

La tribună se perindară mai mulți senatori ; puțini moderați, cei mai mulți extremiști. În fruntea extremiștilor se afla consulul Lentulus Crus și Scipio. Acesta din urmă, ecou al pretențiilor lui Pompei, afirma că : „Pompei este hotărît să-și facă datoria față de Republică, dacă senatul îl urmează ; dacă acesta însă va șovăi acum și va acționa fără energie, în zadar îi va cere ajutorul mai tîrziu“¹.

Discursurile extremiștilor înfricoșară așa de mult pe senatori, încît aceștia decretară că dacă Caesar „nu-și va demobiliza trupele în ziua hotărîtă, va fi socotit dușman al Republicii“.² Tribunii Marcus Antonius și Q. Cassius, prieteni ai lui Caesar, opuseră *veto*-ul lor. Seara, după ședință, Pompei invită pe membrii senatului în grădina sa, lăudînd pe cei curajoși și încurajînd pe cei ce se arătasera mai slabi sau nehotărîți. Roma era împînzită de ostașii lui Pompei, cărora li se promisera bani, grade și onoruri dacă vor apăra cu vrednicie cauza senatului. Agitație, larmă, amenințări pretutindeni. Mulți vedeau acum deschisă calea spre îmbogățire, spre onoruri, sau spre putere. Consulul Lentulus, înglodat în datorii, voia să devină un nou Sylla, Scipio se vedea mare potentat, iar Pompei, care nu putea suferi un egal, străduindu-se ca lucrurile să ajungă la un conflot armat, se intitula rege al regilor, asemenea lui Agammemnon. La rîndul lor, consuli în vigoare, pentru a mări și mai mult confuzia, propuseră ca senatul să declare doliu public, în semn că patria este în primejdie. Cu toată opoziția tribunilor favorabili lui Caesar — e vorba de Marcus Antonius și Q. Cassius — senatul se

¹ *De bello civili*, I, 1.

² *Ibidem*, 2.

întruni în haine îndoliate, iar în zilele următoare, printr-un decret excepțional (*senatus consultum ultimum*), declară Republica în primejdie : „Să vegheze consuli, pretorii, tribunii plebei și proconsulii care se află în apropierea Romei¹ ca nu cumva republica să sufere vreo știrbire“. Se proceda întocmai ca odinioară, când Roma era în pragul unei primejdii și când legiutorul încerca ultima șansă de salvare publică. Era în ziua de 7 ianuarie a anului 49. Îndată după ședință, partizanii lui Pompei și membrii extremiști ai senatului, socotind că au biruit, porniră la acțiune. Italia este pusă sub comanda unor noi comandanți militari, iar provinciile romane împărțite, fără paza formelor legale, unor persoane devotate lor. Gallia de dincolo de Alpi urma să revină lui L. Domitius Ahenobarbus, înveterat dușman al lui Caesar.

Senatul ținea ședințele sale în afara Romei, pentru ca la dezbateri să poată lua parte și Pompei care, în calitate de proconsul și de comandant al unei oști, nu avea dreptul să intre în incinta sacră a cetății. Pompei lauda statornicia și îndrăzneala senatului și declara că legiunile sale sînt gata de luptă, susținînd că trupele lui Caesar ar fi nepregătite, ba chiar ar fi împotriva comandantului lor. Sigur de victorie, senatul declară mobilizarea și puse la dispoziția lui Pompei veniturile tezaurului public, îngăduind, dacă acestea se vor dovedi neîndestulătoare, confiscarea averilor private. Se călcau în picioare legile și se nesocoteau obiceiurile strămoșești.

Tribunii poporului Marcus Antonius și Q. Cassius, însoțiți de Curio, fugiră la Caesar², înștiințîndu-l de cele ce se petreceau în Roma. Dîndu-și seama de gravitatea situației, Caesar porunci legaților legiunilor sale din Gallia să treacă cu trupele Alpilor, în Italia, cerînd soldaților să-i dea tot sprijinul. În aceste momente hotărîtoare pentru soarta lui, a Romei și a lumii, Caesar știu, ca totdeauna, de altfel, să cucerească mințile și să înflăcăreze inimile soldaților săi. El le vorbi ca un tovarăș de arme și ca un comandant ; ca un tovarăș al lor care, vreme de opt ani, înfruntase cot la cot cu ei greutățile războiului, ca un comandant care întotdeauna i-a dus la biruință. Discursul său dezvăluie totodată pe omul politic

¹ Se avea în vedere mai ales Pompei.

² Cf. Appianus, *De bello civili*, II, 33. Urmăm aici versiunea lui Appianus și nu a lui Caesar, *De bello civili*, I, 8.

lucid, conștient de faptul că Roma avea nevoie de o nouă organizare constituțională în locul celei care se dovedea depășită.

Caesar le vorbi ostașilor despre cucerirea și despre pacificarea Galliei, despre incursiunile din Germania și despre faptele de arme strălucite care-i obligau acum să lupte pentru păstrarea faimei câștigate acolo. Le aminti nedreptățile pe care dușmanii, și mai ales Pompei, ros de invidie și mînat de dorința de a-i nimici gloria cucerită cu prețul atîtor sacrificii i le-au făcut lui. Demască, cu aceeași energie, uneltirile senatului, care, abuzînd de poziția sa constituțională, aplică legile în conformitate nu cu nevoile timpului, ci după măsura intereselor oligarhiei. Arătînd apoi că toate încercările sale de soluționare pașnică a conflictului dintre el și oligarhie i-au fost respinse — fără ca să se fi consultat poporul în această privință — Caesar ceru, în încheiere, soldaților să-l urmeze și acum, așa cum odinioară l-au urmat în luptele cu galii. Aclamații puternice și unanime încredințară pe Caesar că se poate bizui pe cei care ani de-a rîndul au slujit cauza Romei cu abnegație și fidelitate¹.

Evenimentele politice — expresie a dezvoltării contradicțiilor sociale din Roma — ajunseseră la punctul culminant. Prin forța împrejurărilor, Caesar și Pompei se aflau față în față. Rivalitatea lor nu consta în concepții deosebite de organizare socială ; în această privință, ambii socoteau că puterea centrală trebuie întărită, în vederea salvărdării intereselor clasei posedante, mereu amenințate de mișcările sclavilor și ale sărăcimii din Italia.

Aristocrați, cavaleri, populari, într-un cuvînt toate păturile posedante din Italia, erau de acord că la conducerea statului trebuie să se statornicească dictatura. În adevăr, Appianus ne relatează, încă din anul 54, că senatorii vedeau în dictatură singura scăpare a statului sclavagist roman² ; Cicero, reprezentant al cavalerilor, făcea apologia conducerii autoritare în

¹ Deși din *De bello civili* rezultă că acest discurs a fost ținut înainte de trecerea Rubiconului, din informațiile celorlalți autori antici reiese că el a fost pronunțat ulterior. Faptul nu schimbă însă nimic din valoarea și sensul discursului pentru înțelegerea desfășurării evenimentelor. În ultimă analiză, el reliefează cele gîndite de Caesar înainte de trecerea Rubiconului. Este de altfel și opinia lui Th. Mommsen, în a sa istorie romană.

² *De bello civili*, II, 19, 71.

lucrările lui politice și, mai ales, în *De republica*, iar Caesar, ca reprezentant al popularilor, lăsa să se înțeleagă, prin faptele și prin vorbele sale, că vechea formă de organizare socială republicană („nume fără conținut, umbră fără corp”) trebuia să lase loc dictaturii personale. Toate partidele politice din Roma, așadar, socoteau ca o necesitate întronarea dictaturii; neînțelegerile începeau însă când era vorba de persoana care urma s-o exercite. Dintre toți pretendenții la conducerea supremă au rămas, așa cum am văzut, numai doi: Pompei și Caesar. Ceilalți au fost înlăturați printr-o cvasiselecție naturală: unii s-au arătat a nu avea îndrăzneala necesară sau a fi puțin înzestrați pentru o asemenea sarcină, alții fuseseră îndepărtați de jocul capricios al evenimentelor.

Deși între Pompei și Caesar nu existau divergențe cu privire la noua formă de organizare statală — ambii concepând-o ca o dictatură personală pe linia celor militare cu care Roma începuse să se familiarizeze încă din vremea lui Marius și Sylla — totuși, fiecare din ei vedea o altă cale de instaurare a ei. Pompei dorea ca senatul, din proprie inițiativă, să-i ofere conducerea autoritară a statului, sau, cum o numeau contemporanii, principatul¹. Caesar, puțin respectuos față de legile Romei, pe care le socotea învechite, era mai încrezător în căile de fapt decât în cele legale. Încă din anul 51, când i se refuzaseră de către senat unele garanții legale pe care le ceruse, afirmase, punând mîna pe garda sabiei: „Iată cine mă va ocroti“.

Nodul gordian al evenimentelor trebuia, deci, să fie dezlegat fie pe cale constituțională, fie printr-o lovitură de sabie. Ca militar încercat și ca om politic bine orientat în arcele politicii contemporane, Caesar, asemenea lui Alexandru, alegea cea de a doua cale. Divergența dintre el și Pompei, în spatele căruia se afla oligarhia senatorială, se reducea acum la o chestiune de forță.

¹ De la cuvîntul *princeps*. Cf. Cicero, *Ad familiares*, I, 9, 11.

X

ZARUL A FOST ARUNCAT

După o matură și lucidă chibzuință, Caesar ordonă ca în zorii zilei de 13 ianuarie 49 legiunea a XIII-a să treacă apele râului Rubicon, ce despărțeau provincia pe care el o comanda de Italia. Trecînd peste micul rîu, Caesar încălca normele constituției romane, căci prerogativele sale militare încetau la țarmul lui. Era primul semn al nesupunerii sale față de legile Romei și de învechitele ei așezăminte.

Istoricii antici, care ne-au lăsat relatarea evenimentului, l-au împodobit cu multe detalii, menite să mărească aureola celui mai mare general roman.

O cometă strălucitoare s-a arătat pe cer înainte ca legionarii să treacă Rubiconul, iar Caesar avu un vis care-l puse pe gînduri. Avu chiar un moment de șovăială. „Mai este vreme să mă răzgîndesc — spuse el — și să mă întorc, căci dacă voi trece podul acesta, numai sabia va mai putea hotărî”¹. În aceste momente de îndoială, Caesar avu, după mărturisirile istoricilor, o vedenie care, neîndoios, era un semn ceresc ce-l dezlega de opreliștile legilor pămîntești. Un om de statură uriașă și frumos ca un zeu apăru pe malurile râului, cîntînd din fluier. Păstorii din apropiere, sentinelele și trîmbițașii legiunii au rămas înmărmuriți de cîntecul său. Deodată, unul din trîmbițași se aruncă în apă și, sunînd atacul, trecu pe celălalt țarm. „Haidem, a zis Caesar atunci, să urmăm calea pe care ne-o arată destinul, norocul și nedreptatea dușmanilor noștri. Zarul a fost aruncat.”²

¹ Cf. Suetonius, *Caesar*, 31.

² *Ibidem*, 32.

Acum, între cei doi pretendenți la conducerea supremă a Romei numai armele puteau să decidă. În această privință, superioritatea era de partea lui Caesar. Oastea sa avea un efectiv de nouă legiuni — deci oam 50 000 de oameni — și un puternic detașament de călăreți mercenari, a căror bravură se dovedise din plin în războiul cu gallii. Soldații lui Caesar erau căliți în lupte grele și dăduseră dovadă de o mare putere de sacrificiu ; câștigaseră o experiență deosebită în împrejurări grele și, mai presus de toate, erau obișnuiți cu o disciplină de fier. Caesar convinsese pe legionarul roman de necesitatea implacabilă a disciplinei, de rolul ei în viața colectivelor ostășești, mai ales în momentele hotărâtoare. Dar comportarea loială a soldatului roman era chezăuită de felul de a fi al comandantului ; vitejia lui Caesar, de atâtea ori strălucind pe câmpul de bătaie, viața sa simplă, mai grea uneori decât a legionarului de rând, căldura cuvîntului său și temeinicia planurilor sale de bătaie făcuseră ca ostașul roman să i se devoteze fără de limită. Prezent pretutindeni și atent la toate, Caesar știa să folosească omul potrivit puterii lui de muncă și să-l oblige să-și îndeplinească cu grijă și răspundere partea lui din truda comună.

Armata lui Pompei era alcătuită din șapte legiuni cantonate în Spania, din câteva unități răzlețe, în diverse părți ale Republicii, și din două legiuni aflate în Italia ; acestea, odinioară aflate sub comanda lui Caesar, nu prezentau prea mare garanție de fidelitate pentru Pompei și pentru cauza lui.

Oștile lui Pompei erau lipsite de unitate ; legătura dintre ele și generalul lor era numai formală, iar de victoria lui finală mulți se îndoiau. Ca general, Pompei era, spre deosebire de Caesar, prea calculat, în sensul negativ al termenului. Chibzuia prea mult și prea lent cînd puneă în cumpănă posibilitatea și obstacolele, lipsindu-i intuiția soluțiilor prompte și mai ales eficace. De la soldații săi cerea numai ceea ce, după calculele sale, putea fi îngăduit să ceară. Nu risca nimic ; nu avea destul curaj și destulă ambiție și nu avea nici îndemînarea pe care uneori ți-o insuflă puterea. Nu se credea niciodată suficient de bine pregătit, nu avea destulă încredere în destinul său propriu și nu știa să insuflă solda-

ților acel spirit de sacrificiu, fără de care marile biruințe sînt de neconceput.

Într-un cuvînt, sortii victoriei erau de partea lui Caesar.

Deși nu-i sosiseră încă legiunile din Gallia, Caesar trecu Rubiconul și ocupă Arminium (azi Rimini), utilizînd cu economie efectivele legiunii a XIII-a. Cu cinci cohorte, el ocupă Pisaurum (Plesaro), Fanum (Fano) și Ancona, iar pe celelalte cinci le trimise tribunului Marcus Antonius, triumvirul de mai tîrziu, cu misiunea de a trece Apeninii și de a ocupa Arretium (Arezzo). În acest mod se putea asigura supravegherea drumului ce lega Italia cu Gallia Transalpină, de unde, cam în două săptămîni, aveau să sosească celelalte legiuni.

Cum deocamdată grosul forțelor sale armate era departe de Italia, Caesar voia să amîne lovitura decisivă ; pe de altă parte, voia să convingă — cel puțin formal — opinia publică de faptul că nu el dorea războiul, ci dușmanii săi, adică Pompei și coaliția oligarhică. Iată de ce Caesar nu refuză să primească la 17—18 ianuarie 49 pe pretorul L. Roscius Fabatus și pe fostul consul, L. Caesar, un văr de al său mai îndepărtat, pe care Pompei îi trimisese ca să-i comunice hotărîrea din 7 ianuarie a senatului și să-i ceară retragerea grabnică din Italia. Prudent și dorind să arate tuturor bunele sale intenții, Caesar puse unele condiții, ferm convins că acestea nu vor fi acceptate. El cerea ca Pompei să se reîntoarcă în Spania, trupele recrutate în Italia să fie trimise la vatră, iar libertatea adunărilor populare să fie garantată. La rîndul său, se angaja să renunțe la comanda trupelor din Gallia, urmînd să vină în persoană, la Roma, spre a candida la demnitatea de consul.

Concepute cu multă abilitate, propunerile nu puteau fi primite nici de Pompei și nici de senat, acceptarea lor însemnînd abdicarea definitivă a oligarhiei de la lupta pentru dobîndirea puterii supreme.

Între timp, vestea înaintării trupelor lui Caesar de-a lungul Adriaticii și trecerea unor cohorte peste Apenini determinase o panică atît de mare la Roma, încît orice încercare de liniștire a spiritelor rămase fără rezultat. Spaima pe care o produsese trecerea Rubiconului depășea chiar și intențiile lui Caesar. Pretutindeni se zvonea că legionarii săi sălbatici și după îndelungatele lupte din Gallia, și cavaleria sa, compusă

din mercenari germani se apropiau de Roma lacomi mai mult de pradă, decât de glorie. Unii spuneau că și văzuseră călăreți de ai lui Caesar apropiindu-se de zidurile cetății. Însăimîntați, senatorii hotărîră evacuarea Romei, decretînd că toți membrii senatului care vor rămîne în incinta sacră vor fi socotiți partizani ai lui Caesar și pedepsiți asemenea răzvrătiților. Încă din 17 ianuarie începu exodul senatorilor și al familiilor lor spre Campania, în fruntea tuturor aflîndu-se Pompei. Consulii înșiși își pierduseră capul și, în graba fugii, lăsaseră la Roma o mare parte din tezaur.

Evacuarea Romei s-a făcut atît de repede, încît atunci cînd trimișii lui Pompei s-au reîntors la Roma nu mai găsiră pe nimeni căruia să-i poată comunica condițiile puse de Caesar. Abia la 23 ianuarie, solii ajunseră la Teanum Sidicinum (Teano), unde se refugiase senatul. Răspunsul dat de acesta a fost negativ și solii se reîntoarseră să-l ducă la Caesar. De fapt, tratativele se arătau acum prea tîrzii ; evenimentele făcuseră inutile tentativele de negociere, pe care, de altfel, nici una din părți nu le dorea cu sinceritate. Se ajunsese la momentul cînd rezolvarea problemei nu se mai putea face decât prin forța armelor. Curio, cu trei cohorte, cuceri, din însărcinarea lui Caesar, Iguvium (Gubbio de azi), pe care pretorul Thermus îl părăsi degrabă — deși dispunea de cinci cohorte — temîndu-se de starea de spirit a locuitorilor din acest municipiu. Și, în general, se constată că, în fața avansării trupelor lui Caesar, forțele senatului se retrăgeau grăbite spre miazăzi. Între timp, solii lui Pompei ajunseră la Caesar, ratificîndu-i răspunsul negativ al senatului. Caesar, care se aștepta la aceasta, grăbi înaintarea spre Roma, pătrunse în Picenum și se îndreptă spre Auximum (Osimo), unde Publius Attius Varus conducea operațiile de recrutare a soldaților pentru întărirea efectivelor militare comandate de Pompei. La vestea sosirii trupelor lui Caesar, Varus părăsi orașul. Cîțiva soldați din avangarda lui Caesar îl ajunseră însă, silindu-l să se oprească. A avut loc o ciocnire, prima din războiul civil care în fapt începuse ; soldații senatului îl părăsiră pe Varus, plecînd spre casele lor sau trecînd de partea lui Caesar.

În acest timp, Pompei își concentra forțele la Larinum (azi Larino). Deși cei din jurul său lăsau să se înțeleagă că totul este o manevră, că Pompei dorește să ajungă la Picenum de unde, cu ajutorul trupelor recrutate acolo, să se reîntoarcă în

Roma, totuși, planul celui care reprezenta interesele senatului începe acum să se contureze tot mai limpede. Teatrul războiului urma să fie mutat în Orient, unde oștile lui Caesar, silite să lupte departe de bazele lor de aprovizionare și în imposibilitate de a-și înlocui pierderile, erau sortite, în credința lui Pompei, unei înfrîngerii lente, dar sigure. Trupele din Spania trebuiau, la timpul oportun, să debarce în Italia și să ocupe Roma, unde urma să se întoarcă senatul.

La începutul lunii februarie 49, oștile lui Caesar ocupă aproape întregul Picenum, ajungînd pînă la Asculum (azi Ascoli). Comandantul cetății, Lentulus Spinther, îndată ce află de apropierea lui Caesar — care acum avea cu el și legiunea a XII-a, sosită din Gallia — ordonă retragerea cohortelor pe care le comanda. În timpul acesta, Lucius Vibullius Rufus recruta trupe pentru Pompei, pe care le concentra la Corfinium (azi Pentima), unde se afla și Domitius Ahenobarbus, succesorul nominal al lui Caesar în Gallia. Pompei, urmărind să mute teatrul de război în Orient, ordonă lui Ahenobarbus ca trupele odată concentrate să fie îndreptate spre Apulia. Acesta însă, bizuindu-se și pe cohortele recrutate de Vibullius Rufus, hotărî să rămînă pe loc, împotriva ordinelor lui Pompei. Continuîndu-și înaintarea, Caesar ajunse, la 14 februarie, în preajma Corfinium-ului, în fruntea unei armate sporite cu noi recruți și cu soldații transfugați din armata lui Pompei. Ahenobarbus încercă mai întîi să oprească trecerea trupelor lui Caesar peste râul Aternus (Aterno) și să-l împiedice astfel să ocupe o poziție favorabilă de luptă. În acest scop, ordonă ca podul de peste fluviu, ce se afla la o depărtare de patru kilometri și jumătate de Corfinium, să fie distrus; porunca n-a putut fi îndeplinită, deoarece avangarda lui Caesar, sosită în grabă, respinse cu ușurință trupele lui Ahenobarbus. Caesar reuși, la 15 februarie, nu numai să ocupe poziții la sud de cetate, dar și să împiedice orice legătură între Domitius și Pompei. În cîteva zile, Corfinium fu înconjurat cu o linie de fortificații de o lungime de 8 kilometri. În fața primejdiei, dîndu-și seama de gravitatea situației și avertizat și de Pompei că nu va putea fi ajutat în nici un chip, Domitius Ahenobarbus își făcea planuri de fugă. Trupele lui, prinzînd de veste, trimiseră soli la Caesar, spunîndu-i că sînt gata să deschidă porțile orașului și să predea viu pe Ahenobarbus. Caesar primi capitularea — care avu loc la 21 februarie — arătîndu-se

mărinimos chiar față de Ahenobarbus. Aducându-i pe conducătorii armatei credincioase senatului în fața sa, el le ținu o scurtă cuvîntare, prin care își arătă mîhnirea că unii dintre ei au uitat de serviciile pe care el le-a făcut lor și apoi îi lăsă să plece nevătămați. Mărinimia lui Caesar, lucru rar într-o epocă de lupte fratricide, așa cum o dovediseră cele purtate între Marius și Sylla, cuceri pe ostașii de rînd, care jurară, plini de entuziasm, să-l urmeze pînă la victorie.

După șapte zile de odihnă la Corfinium, Caesar continuă înaintarea spre sud și, la 9 martie, ajunse aproape de portul Brundisium, unde Pompei și armata sa, însoțită de cele mai nobile familii senatoriale, începuseră îmbarcarea pentru a trece peste Adriatica. Corăbiile de care dispunea Pompei nu erau prea numeroase și de aceea cei circa 25 000 de oameni ce alcătuiau oastea și anturajul lui, n-au putut fi trecuți într-un singur transport. Primul, care cuprindea mai mult de jumătate din oameni, fusese îmbarcat încă din ziua de 4 martie și acum Pompei aștepta la Brundisium reîntoarcerea flotei pentru a trece la Dyrrachium (azi Durazzo) și restul legiunilor.

Caesar își făcuse planul să blocheze însă portul, tăindu-i legăturile cu marea, și să-l captureze fără luptă pe Pompei, cu restul trupelor sale. Pompei, intuind planul rivalului său, fortifică însă Brundisium spre uscat ; iar încercarea lui Caesar de a închide portul printr-un sistem de îndiguiri cu prund și cu plute, legate cu otgoane, Pompei o zădărnici cu ajutorul corăbiilor sale grele, pe care instalează numeroase mașini de război. Printr-o manevră abilă, reuși în același timp să distrugă și digurile și plutele. Nereușind, Caesar căută să cîștige timp și propuse lui Pompei un armistițiu, pentru ca împreună să decidă destinele Romei. Pompei, prudent ca întotdeauna, nu acceptă propunerea, motivînd că nu avea dreptul să ia nici o hotărîre atîta vreme cît consulii nu puteau lua parte la discuția unei probleme ce interesa ordinea publică. Apoi, sosindu-i corăbiile, Pompei reuși, în ciuda asediatorilor și a ostilității locuitorilor din Brundisium, să-și îmbarce restul trupelor și să treacă în Grecia.

Lipsit de flotă, Caesar nu putu să urmărească pe fugar, ceea ce, de altminteri, nici nu era deocamdată în interesul său. De aceea se hotărî să se îndrepte spre Roma, unde, după plecarea consulilor, autoritățile erau cu totul inactice. Unii magistrați se reîntorseseră în Capitală încă înainte de Caesar,

iar senatorii rămași în Italia le urmau exemplul. Caesar se comportă cu moderație și blîndețe față de toată lumea, cu excepția celor care puseseră la cale războiul civil. Față de plebe și de provinciali arată o grijă deosebită și nu fără temeii : partidul popularilor, în frunte cu Caesar, avea în plebe și în locuitorii provinciilor apropiate un susținător de nădejde. Iată de ce aprovizionarea cu grîne a populației urbane a fost de îndată asigurată, iar o lege, *Roscia*, naturalizînd populația Gallei Cisalpine, dădea nu numai satisfacție locuitorilor de dincolo de Pad, dar și posibilități noi de recrutare pentru completarea legiunilor lui Caesar.

Pentru toate acestea și pentru alte fapte pe care le plănuia, Caesar avea nevoie de bani ; de aceea, hotărî să folosească tezaurul uitat la Roma, în vistieria statului. Aurul aflat acolo nu putea fi folosit însă, conform dispozițiilor constituționale, decît pentru a face față primejdiei unor atacuri ale gallilor. Iată de ce unul din tribuni, L. Metellus, opuse *veto*-ul său intenției lui Caesar. „Eu am învins Gallia — i-a răspuns generalul — și deci temeiul vechii opreliști nu mai există.“ Tribunalul însă nu renunță la opoziția sa, invocînd vechea legalitate constituțională. Atunci Caesar îl amenință cu moartea. „Să știi, tinere — i-a spus el — că mi-e mai greu s-o spun decît s-o fac.“ Și Metellus trebui să cedeze în fața forței care instaura un nou drept.

Caesar n-a rămas multă vreme la Roma. El știa că ofensiva nu trebuia întreruptă, ci continuată fără răgaz, pînă la biruința definitivă. Lăsînd la Roma pe pretorul Marcus Aemilius Lepidus în calitate de prefect al orașului, plecă în Spania, unde se aflau concentrate forțele principale ale rivalului său. „În Spania voi lupta cu o armată fără general ; apoi voi ataca un general fără armată“, spunea Caesar, intuind genial mersul războiului împotriva lui Pompei. Ordonînd legiunilor sale din Gallia — 6 la număr — să se îndrepte spre Pirinei și celorlalte trei legiuni ¹, din Italia, care-l însoțiseră de la Rubicon pînă la Brundisium, să pornească în aceeași direcție, trecu și el Alpii. Dincolo de munți, desfășurarea planului său inițial suferi o serioasă piedică. Pompei, plecînd din Roma, trimisese la Massilia (Marsilia) o delegație de tineri

¹ A VIII-a, a XII-a și a XIII-a.

nobili massilienii ca să atragă pe foștii lor concetățeni de partea sa. Totodată, dușmanul lui Caesar, pompeianul Domitius Ahenobarbus, scăpînd nevătămat după căderea Corfinium-ului, porni împreună cu alți partizani de ai lui Pompei tot spre Massilia, în același scop.

Massilienii, declarîndu-se contra lui Caesar — nu uitaseră că victoriile acestuia din Gallia le tăiaseră legăturile comerciale cu Britannia și cu ținuturile de dincolo de Rin — refuzară acestuia trecerea prin ținutul lor, motivînd că neutralitatea lor nu le poate îngădui un asemenea act.

Caesar încercă să termine repede cu cetatea răzvrătită, deși își dădea bine seama că poziția Massiliei, întăriturile ei ridicate după sistemul poliorceților greci, rezervele ei de grîne și alimente și numărul mare al cetățenilor constituiau tot atîtea piedici dificile în realizarea planurilor sale.

Sub conducerea lui Apollonides, magistratul lor suprem, massilienii reușiseră chiar să înfrîngă un atac încercat de romani; Domitius Ahenobarbus, sosind și el cu oțeva corăbii în port, dădu un ajutor prețios la organizarea rezistenței. Conștient de faptul că aceste operații nu vor putea fi repede duse la bun sfîrșit, Caesar se hotărî să lase deocamdată cetatea asediată, încredințînd comanda a trei legiuni pe care le lăsa la Massilia lui Caius Trebonius. Porunci apoi să se aducă turnuri și barăci pentru asediarea orașului, iar la Arles (azi Arles), în apropierea vărsării Ronului, hotărî să se construiască 12 nave de război. Acestea, puse sub comanda lui Decimus Brutus, eroul luptelor duse împotriva veneților, urmau să asigure blocada maritimă a portului.

După ce organizează toate acestea, Caesar porni cu legiunile a VIII-a, a XII-a, și a XIII-a spre Pirinei, pe care-i trecu prin trecătoarea Pertus. La Ilerda (azi Lerida), făcu joncțiunea cu legatul său Caius Fabius, căruia, cu cîteva zile mai înainte, îi poruncise să treacă munții în fruntea celor trei legiuni ce iernaseră la Narbo (azi Narbonne). Toate acestea se petreceau în luna iunie 49.

Trupele lui Pompei din Spania erau numeroase și deprinse cu greutățile războiului. În total, erau șapte legiuni: trei se găseau sub comanda lui Lucius Afranius, legatul Spaniei Citerior, vechi ofițer al lui Pompei de pe timpul campaniilor lui Sertorius și Mithridate, două sub aceea a lui Marcus Petreius,

legatul Lusitaniei, învingătorul lui Catilina, și ultimele două sub conducerea lui Marcus Terentius Varro, cunoscut mai mult pentru scrierile lui științifice, decât pentru virtuțile ostășești.

Prin Vibullius Rufus, căruia Caesar îi dăruise libertatea după căderea Corfinium-ului, Pompei poruncise legaților săi să facă totul pentru a împiedica trecerea legiunilor lui Caesar peste Pirinei. Ca întotdeauna, însă, Caesar știa să depășească prin rapiditate pe adversar. Când oștile pompeiene sosiră la trecătorile munților, trupele lui Caesar, comandate de C. Fabius, le și străbătuseră, încât lui Afranius și Petreius nu le mai rămăseseră decât să adopte o atitudine de temporizare. Pentru aceasta ei își stabiliră tabăra tocmai la Ilerda, oraș așezat la vreo 40 de km spre nord de fluviul Ebru, pe malul drept al afluentului acestuia, Sicoris (azi Segre).

Ajuns la Ilerda, C. Fabius își așază trupele la nord de oraș tot pe malul drept al râului Sicoris. În vederea aprovizionării, el porunci construirea a două poduri, peste râu, la o distanță de 6 km unul de celălalt. Pe aceste poduri, el trimitea zilnic ostași după furaje în ținuturile situate pe malul stâng al râului, unde ei se ciocneau adesea, în lupte trecătoare, cu soldații taberei adverse. Aceștia, folosind un pod de piatră, ce lega Ilerda de Tarraco, puteau să treacă mai cu ușurință apele râului Sicoris și să aprovizioneze mai ușor cu furaje cavaleria.

Într-o zi, unul din cele două poduri de lemn fu luat de apele crescute ale râului Sicoris, tocmai când două legiuni ale lui Fabius se aflau, pentru aprovizionare, pe malul stâng al râului. Petreius și Afranius, observând aceasta, trecură peste podul de piatră patru legiuni, încercând să nimicească forțele, numeric inferioare, ale adversarului. C. Fabius însă, dându-și seama de situație, trimise în grabă, pe celălalt pod, ajutoare, oferind posibilitate legiunilor sale să se întoarcă aproape fără pagube pe partea dreaptă a râului.

După câteva zile, pe la 22 iunie, sosi și Caesar, care voia să înfrângă cât mai repede trupele pompeiene. Reparând în grabă podul distrus, Caesar, după mai multe ciocniri nedecise, hotărî să atace legiunile dușmane. El urmărea ca, infiltrându-se între pozițiile ocupate de pompeieni și orașul Ilerda de unde aceștia se aprovizionau, să-i înfometeze și apoi să pună stăpânire pe podul de piatră ce unea cele două maluri ale râului Sicoris.

După lupte grele, duse cu bărbăție și spirit de sacrificiu din ambele părți, Caesar nu reuși să-și atingă scopul, fiind silit să se retragă pe vechile poziții. Din nenorocire, situația lui se înrăutăți în câteva zile. Topirea zăpezilor din munți provocă inundații mari ; fură distruse ambele poduri de lemn de peste Sicoris, fiind amenințată chiar așezarea taberelor romane. Neavînd bărci, trupele lui Caesar nu se mai puteau aproviziona de pe țărmul stîng al râului și nici nu puteau primi ajutoarele trimise de dincolo de Pirinei, din Gallia sau din Italia. În schimb, oștile lui Pompei, folosind podul de piatră și plutele băștinașilor, erau stăpîne pe situație, putîndu-se cu ușurință aproviziona.

În tabăra lui Caesar, lipsa de alimente sleise puterile soldaților, iar bolile începuseră să facă victime. Armatele pompeiene controlau acum toate căile de comunicație și respinseră în munți, cu pierderi grele, rezervele de oameni ce veneau fie din Gallia, ca mercenari, fie din Italia, ca rezerviști.

În Italia începură să circule chiar zvonuri puțin favorabile lui Caesar, dar care nu depășeau prea mult realitatea. Se spunea chiar că Caesar, învins la Massilia și trădat de propriii săi soldați la Ilerda, murise de foame. La Roma, ordinul senatorial se credea din nou stăpîn pe situație și poate că lucrurile ar fi urmat această evoluție dacă Caesar, cu mintea lui genială, n-ar fi găsit calea de a ieși din impas. În imposibilitate de a reconstrui cele două poduri, el hotărî să ridice un al treilea, într-un loc ceva mai îndepărtat, dar mai puțin primejdios, utilizînd un procedeu pe care-l folosisese în Britannia. El ordonă soldaților să construiască bărci din bîrne, împletite cu nuiile și acoperite cu piei. După ce le termină, le transportă noaptea, pe furiș, la vreo 30 de km de tabără, în susul apei, unde găsise un loc mai potrivit pentru construcție. Apoi trecu soldații cu ajutorul bărcilor peste râu, pe malul stîng, ocupînd o colină pe care o întări la repezeală, înainte ca dușmanii să afle de manevra sa. După aceasta, începu lucrarea podului din ambele părți ale râului ; în două zile podul a fost terminat. Comunicațiile dintre cele două maluri ale râului fiind restabile, oastea lui Caesar a putut primi în liniște convoaiele cu provizii. Toate acestea, ca și vestea victoriei navale de la Massilia, ridicară moralul trupelor, care declanșară ofensiva, pe malul stîng al râului. Cele mai importante cetăți dintre Pirinei și Ebru trecură de partea lui Caesar : Dertosa, Tarraco, Osca,

Calagurris etc. Atacurile lui Caesar și greutățile de aprovizionare a trupelor pompeiene convinseră pe Afranius și Petreius să se retragă la sud de Ebru, care urma să devină noua lor linie de apărare. În Celtiberia nădăjduiau ei să recruteze o numeroasă cavalerie și trupe auxiliare, cu ajutorul cărora să ducă războiul în locuri propice, pînă la căderea iernii. În acest scop și porunciră ca în apropiere de vărsarea rîului Sicoris în Ebru, în localitatea Octogesa (azi probabil Mequinenza), să se construiască un pod de vase, peste care să-și treacă trupele.

Aflînd prin iscoade de intențiile adversarului, Caesar plănuî să-i taie retragerea peste Ebru și să-l silească să rămînă în Ilerda. Lipsit de un pod peste care să-și transporte trupele, Caesar puse soldații să abată apele rîului pentru a crea vaduri prin care să se poată trece. Dar apele nu scăzură totuși prea mult și numai cavaleria reuși să traverseze rîul ; pedestrașilor apa le ajungea pînă la umeri. Cavaleria, odată trecută, atacă imediat trupele pompeiene, care se retrăgeau cu greu. Dar o luptă decisivă tot numai cu ajutorul legionarilor se putea da. Iar soldații și-au dat seama de aceasta ; atunci ei au cerut centurionilor și tribunilor să anunțe pe Caesar că sînt gata să treacă rîul, cu orice primejdie, fiind siguri că izbînda va fi a lor. Caesar, după ce lăsă în tabără pe cei mai slabi, împreună cu o legiune pentru pază, porunci ca cinci legiuni, ușor înarmate, să treacă rîul, folosind un mare număr de vite de povară. Vitele de povară nu serveau la transport, ci pe unele le-a pus de-a curmezișul, în susul apei, ca să potolească tăria valurilor, iar pe altele în josul apei, tot de-a curmezișul, ca să îngăduie celor pe care îi lua apa să se agațe de ele. Și trecerea s-a făcut fără pierderi de vieți omenești, deși apa ajungea legionarilor pînă la piept.

Extenuați după marșul de noapte și de căldurile toride ale zilei, ostașii lui Pompei, mai puțin rezistenți ca ai lui Caesar, se opriră, așezîndu-și tabăra pe o cîmpie, în vecinătatea munților în care intenționau să pătrundă, ca să scape de urmăritori. Legionarii lui Caesar se opriră și ei în apropiere, supraveghind cu atenție mișcările trupelor dușmane. În zorii zilei a treia, Caesar ridică tabăra și, făcînd un mare ocol pe poteci neumblate — mișcare care lăsa impresia unei retrageri — ocupă drumurile ce duceau spre Ebru. Marșul a fost anevoios, soldații cățărîndu-se pe stînci și adesea fiind siliți să se tîrască.

Afranius nu înțelese planul lui Caesar ; el credea că lipsa de hrană îl silește pe acesta să fugă și să se întoarcă la Ilerda. Când și-a dat seama de stratagema lui Caesar, era prea târziu ; drumurile spre Ebru erau deja controlate de marele general roman. Avînd în spate cavaleria și în față legiunile lui Caesar, pompeienii demoralizați înțelesesă că trecerea Ebrului devenise imposibilă. Mulți dintre ei începură să pactizeze cu soldații lui Caesar, căutînd căi de înțelegere. Văzînd armata pompeiană pierdută din punct de vedere strategic, Caesar nu încercă să o atace, voind să evite o vărsare de sînge inutilă. Afranius, fiindu-i rușine să se predea, dar și temîndu-se să înceapă o luptă inegală, se hotărî să se retragă spre Ilerda, unde se mai găseau ceva provizii.

Retragerea se transformă în derută ; lipsită de alimente și de apă, armata lui Afranius, atacată de cavalerie și urmărită îndeaproape de pedestrime, își așază tabăra într-un loc pe care-l fortifică în grabă. Caesar o înconjură la rîndul său cu un val de pămînt și cu un șanț, pentru a împiedica ieșirile pe care ostașii erau siliți să le facă în vederea aprovizionării. Încercînd, fără rezultat, să rupă întăriturile lui Caesar și să treacă rîul Sicoris prin vaduri, Afranius, ajuns la capătul puterilor, se predă cu trupele sale în ziua de 2 august, anul 49. El trimise la Caesar pe fiul său, cerîndu-i condițiile. Ca și în alte dăți, Caesar se arătă mărinimos : nimeni n-a fost pedepsit sau nedreptățit și nici silit să intre în rîndurile trupelor sale. Soldații fură trimiși la vatră : cei recrutați din Spania plecară imediat, iar cei din Italia urmau să fie demobilizați la granița dintre Gallia Transalpină și Cisalpină, adică la fluviul Varus (azi Var, lîngă Nisa).

Odată Spania Citerior cucerită prin înfrîngerea oștilor lui Afranius și Petreius, Spania Ulterior¹ nu putea rezista singură prea multă vreme. Generalul Marcus Varro, care comanda oștile pompeiene în această parte, crezu la început că se va putea retrage în mica insulă fortificată Gades (azi Cadix), unde, concentrîndu-și cele două legiuni și bunurile jefuite, să reziste în așteptarea unor vremuri mai bune. Caesar nu-i dădu însă prea multă vreme pentru meditație, căci înaintarea lui rapidă schimbă deîndată situația : orașele Spaniei îi îmbrățișară cauza, alungînd garnizoanele pompeiene, iar la

¹ Partea meridională a Spaniei de azi.

Hispalis, una din legiunile lui Varro răzvrătindu-se, trecu de partea sa. În imposibilitate de a se retrage la Gades, care urmă exemplul celorlalte orașe spaniole, Varro se văzu silit să capituleze la Corduba (azi Cordova), predând totodată lui Caesar și bogățiile jefuite din provincie și depozitate la Gades.

Biruitoar deplin la sfârșitul lui septembrie 49, Caesar se îndreptă spre Gades, unde restitui templului lui Hercule comorile jefuite de Varro, apoi, îmbarcându-se pe corăbii, porni pe mare spre Tarraco (azi Tarragona), unde era așteptat de soli veniți din toate părțile Spaniei. De aici, după ce împărți distincții și onoruri soldaților și cetățenilor, se îndreptă peste Pirinei, în direcția Massiliei.

Massilienii reușiră cu multă bărbăție să țină piept asediului la care fuseseră supuși de romani. Sperând într-un ajutor din partea lui Pompei, a cărui flotă era puternică, ei se străduiau mai ales să mențină deschise drumurile spre mare. După plecarea lui Caesar în Spania, Decimus Brutus, învingătorul veneșilor, construi, potrivit instrucțiunilor primite, douăsprezece corăbii grele pe care le ancoră lângă o mică insulă din fața Massiliei.¹ Massilienii, la sfatul lui Domitius Ahenobarbus, refugiat la ei, ocupară 17 nave de luptă și mai multe ambarcații mici, cu care urmau să atace flota romană. Lupta a avut loc la finele lunii iunie 49. Rapiditatea vaselor massiliene se lovi însă de rezistența galerelor romane. Înarmați cu gheare de fier și cu cângi, marinarii romani, abordând corăbiile massiliene, reușiră să transforme lupta maritimă într-una asemănătoare cu o luptă terestră, în care vigoșii legionari romani biruiră ușor pe mercenarii massiliezi, precum și pe colonii și păstorii cu care Domitius Ahenobarbus își echipase corăbiile. Mai mult de jumătate din vasele massiliezilor fură scufundate; romanii nu pierdură nici o galere.

Nu trecu multă vreme și o flotă de 16 corăbii, sub comanda lui Lucius Nasidius, fu trimisă de Pompei la Massilia. Faptul învioră moralul massilienilor care, unindu-și forțele cu ale flotei pompeiene, porniră din nou la atac împotriva lui Brutus. Lupta se dădu lângă Tauroentum, o cetățuie la est de Massilia (azi probabil Tarento, lângă la Ciotat). Massilienii luptară cu multă vitejie, fiind conștienți că o înfrângere

¹ Azi Ratoneau.

înseamnă capitularea cetății. Oamenii lui L. Nasidius, însă, nu luptară cu același zel, căci pe ei „nu-i îndemna să înfrunte moartea nici vederea patriei, nici îndemnurile celor dragi“¹. Pînă la urmă flota de sub conducerea lui Nasidius fugi în Spania, bătălia fiind cîștigată de Brutus. Înfrîngerea a însemnat nu numai tăierea definitivă a legăturilor cu marea, dar și pierderea oricărei speranțe în ajutorul lui Pompei (iulie 49).

Massilienii erau acum asediați din toate părțile ; pierzînd nădejdea unei victorii maritime, ei își îndreptară atenția asupra blocadei de pe uscat, condusă de către legatul lui Caesar, Caius Trebonius. Cu toată rezistența pe care o opuneau asediatorilor și cu toată tehnica avansată, pentru acele timpuri, pe care o foloseau massilienii, Trebonius reuși, după mai multe încercări infructuoase, să găsească un sistem de atac mai ingenios, care-i îngădui să cucerească unul din turnurile de apărare ale cetății. Însăpămîntați, massilienii declarară că renunță să mai reziste, dar că cer lui Trebonius un armistițiu pînă la sosirea lui Caesar, cu care ar dori să trateze capitularea în mod nemijlocit. Trebonius consimți, deoarece promise între timp poruncă să cruce orașul. Cererea massilienilor s-a dovedit însă o manevră, căci profitînd de armistițiu ei încercară, după cîteva zile, o ieșire, voind să se strecoare printre rîndurile ostașilor romani. Încercarea nu izbuti, dar mai bine de jumătate din lucrările de fortificație și mașinile de asediu ale romanilor fură incendiate.

Trebonius ordonă refacerea lucrărilor și imaginea construirea unei terase din doi pereți groși de cărămidă, acoperită cu o platformă bine consolidată cu bîrne transversale și împletituri tencuite cu lut. La adăpostul acestui „tunel“, soldații romani putură să străpungă în voie, cu mașinile lor de război, zidul cetății.

Pierzînd nădejdea unei rezistențe eficace, lipsiți de alimente și secerați de boli molipsitoare, massilienii capitulară, fără condiții, la finele lunii octombrie 49, tocmai cînd Caesar ajunsese la porțile cetății. Soldații cerură să treacă orașul prin foc și sabie, dar Caesar, sensibil la faima și vechimea cetății și urmărind să-și atragă orașul prin mărinimie, se opuse

¹ *De bello civili*, II, 7.

voinței legionarilor săi. Nimeni n-a fost omorât sau jefuit¹; trebuiau predate însă învingătorului flota, armele, mașinile de război, arsenalele și tezaurul. Deși ruinată economicște, Massilia rămânea totuși un puternic centru de cultură elină, într-un ținut supus de acum înainte destinelor Romei.

În timp ce Caesar ducea războiul în Occident, pompeienii încercau să înfometeze Italia. Dominînd mările și controlînd grînarele Romei, intențiile acestora nelinișteau pe Caesar. În adevăr, provinciile producătoare de grâu se aflau în mîna partizanilor lui Pompei: Marcus Cotta guverna Sardinia, Marcus Cato-Sicilia, iar generalul Titus Atilius Varus, aliat cu regele Numidiei, Iuba, era stăpîn în Africa. Pentru Caesar apărea ca o necesitate vitală controlul acestor provincii, care asigurau aprovizionarea Romei. Acționînd cu rapiditate, Caesar încredință lui Quintus Valerius cucerirea Sardiniei și tînărului și mult talentatului Caius Curio pe a Siciliei și Africii. Cu o singură legiune, Q. Valerius cuceri Sardinia, iar Curio, punînd stăpînire fără lupte pe Sicilia, plecă în Africa, în vara lui 49, cu două legiuni și 500 de călăreți. Aici, învinse fără greutate pe Attius Varus, dar, atras într-o cursă de Iuba, prietenul lui Pompei, fu înfrînt la Utica, unde pieri luptînd cu sabia în mînă. Cele două legiuni ce-i fuseseră încredințate fură decimate.

Cu toate pierderile din Africa — cea mai grea fiind moartea viteazului Curio — campania organizată de Caesar își atinsese în mare parte țelul: aprovizionarea Romei era asigurată, iar pompeienii nu mai puteau conta, în lupta lor împotriva lui Caesar, pe înfometarea Italiei.

În vreme ce Massilia capitula, pretorul Marcus Lepidus propuse, în conformitate cu legile constituționale, ca, în lipsa consulilor care urmaseră pe Pompei, Caesar să fie ales în locul acestora, dictator. Propunerea a fost de îndată acceptată de senatorii rămași la Roma și întărită de popor prin votul său. Rămas în Roma ca locțiitor al lui Caesar, cu titlul de prefect al orașului (*praefectus urbi*) Lepidus se achitase, așadar, în mod strălucit de sarcina primită.

O dată cu această veste plăcută, Caesar află însă și o știre care-l îngrijoră profund. La Placentia (azi Piacenza),

¹ Domitius Ahenobarbus, temîndu-se de răzbunarea celui care-i dăruise odată libertatea, fugi în ascuns pe un vas massiliz.

legiunile sale refuzaseră să se supună ordinului de a se deplasa la Brundisium în vederea continuării, dincolo de Adriatică, a războiului împotriva lui Pompei. Dornici să se reîntoarcă la cămin, să se bucure de odihna și liniștea la care năzuiseră de atîta vreme și să reînceapă vechile lor îndeletniciri, soldații lui Caesar rămăseră pe loc și începură chiar să prade în propria lor patrie. Faptul reprezenta pentru Caesar un pericol deosebit, deoarece disciplina trupelor constituise temelia succeselor de odinioară și nădejdea biruințelor sale viitoare. Amînîndu-și intrarea în Roma, Caesar se îndreptă în grabă spre Placentia, unde ajunse pe la mijlocul lunii noiembrie 49. Aici, strîngînd trupele, le vorbi cu căldura și semeția marilor conducători, cu moderația și încrederea cu care obișnuise pe soldații săi în campaniile din Gallia, dar peste orice considerente, el le aminti de îndatoririle lor față de patrie. Și de data aceasta, marele general birui. Legionarii făcură act de supunere ; drept pedeapsă pentru fapta lor, fură executați doar 12 soldați din legiunea a IX-a, care se arătase mai recalcitrantă. S-a aplicat decimarea, trăgîndu-se la sorți dintre cei 120 de soldați mai îndărătnici.

La începutul lunii decembrie, Caesar se afla la Roma. Îndeplinind acum împluterniciri legale, el luă unele măsuri destinate să-i întărească prietenii și să ajute la redresarea economiei și a vieții sociale zdruncinate în urma conflictelor interne.

Plebei îi distribui grîne de care aceasta, în timpul ultimelor frămîntări, fusese lipsită, iar în multagitata problemă a datoriilor luă măsuri moderate, menite să ușureze pe debitori, fără a abolii însă creanțele în detrimentul cercurilor financiare. Urmărind o soluție de compromis, el se inspiră din reformele similare aplicate în cetatea Efes, sau de Cicero, pe cînd acesta guverna Cilicia. Debitorii — scăzînd dobînzile plătite — puteau să-și achite restul datoriei, cedînd creditorilor întreaga lor avere, mobilă și imobilă, nu la valoarea scăzută a zilei, ci la aceea pe care aceasta o avea cînd începuse războiul civil. Ușurînd pe debitori, Caesar nu anula totuși creanțele așa cum se așteptau cu teamă cămătarii ; se pare că măsura mulțumise ambele tabere.

Pentru a-și cîștiga noi simpatii politice, Caesar propuse apoi poporului, prin intermediul pretorilor și al triburilor plebei, rechemarea celor care fuseseră condamnați, în temeiul legii lui

Pompei din anul 52, pentru fraude în alegeri. Cu această ocazie mulți se reîntoarseră în patrie ; Gabinius era printre ei, nu însă și Milo. În același scop, Caesar a repus în toate drepturile politice pe cei proscriși de o lege a lui Sylla, care, singură din întreaga legislație a sîngerosului dictator, mai dănuia încă în Roma.

Pentru a duce mai departe războiul civil, avea nevoie de bani și, cum tezaurul era gol, Caesar nu se sfii să jefuiască sanctuarele de odoare de metal prețios, pe care, topindu-le, le transformă în monedă. De asemenea, repuse în vigoare — pentru a asigura circulația monedei într-o epocă în care tezaurizarea luase proporții îngrijorătoare din pricina scumpirii vieții — o lege care interzicea deținerea monedelor de aur sau de argint peste o anumită limită.

Caesar prezidă, de asemenea, sărbătorile latine (*feriae Latinae*) ; această sărbătoare, introdusă în calendarul Romei de Tarquinius Superbus în cinstea lui Iupiter Latiaris, se ținea de triburile care intrau în federația latină. Organizarea ei de către Caesar urmărea să simbolizeze, cu ocazia numirii sale ca dictator, recunoșterea noii lui calități de către triburile italice.

În fine, în virtutea prerogativelor sale, nu întârzie să împartă provinciile romane, pentru a fi guvernate, prietenilor și colaboratorilor săi : Spania Ulterior lui Q. Cassius, care de fapt o administra de cîteva luni ; Spania Citerior lui M. Lepidus ; Gallia Transalpină lui Decimus Brutus ; Gallia Cisalpină lui M. Callidius ; Sardinia lui Sex. Peducaeus și Sicilia lui Postumius Albinus.

Toate acestea le înfăptui Caesar în numai 11 zile. El se dovedi tot atît de activ și în rezolvarea problemelor legate de viața civilă, ca și în operațiile sale militare. În același răstimp, Caesar, care voia, cel puțin în aparență, să apară ca un partizan al împuternicirilor normale și nu excepționale, convocă adunările populare, ca acestea să aleagă pe noii consuli pentru anul următor (48). Cum consulii în funcție erau în tabăra lui Pompei, reveni lui Caesar sarcina să prezideze adunările populare, deși printre candidați se afla și el. Rezultatul nu putu fi altul decît cel dorit de Caesar : fu ales consul, împreună cu amicul său Publius Servilius Isauricus. Odată investit cu noua calitate, pe care avea s-o exercite începînd de la 1 ianuarie 48, Caesar renunță la dictatură, fie considerînd-o inutilă, fie pentru a nu-și face noi dușmani.

În a doua jumătate a lunii decembrie 49, Caesar, cu prestigiul consolidat prin deținerea puterii legale, plecă spre Brundisium, pentru a se îmbarca împotriva aceluia care, în lumina principiilor constituționale, îl socotea rebel. Unii dintre cei care-l aplaudară la plecarea din Roma nădăjduiau că înțelegerea și dorința de pace vor triumfa, pînă la urmă, asupra disputei pentru puterea supremă. Cele ce au urmat le-au dezmințit, însă, așteptările.

Dincolo de Adriatică, la Beroea (azi Verria, în Macedonia) Pompei avusese răgaz un an de zile ca să se pregătească. El avea 9 legiuni formate de cetățeni romani și numeroase trupe auxiliare. Din Creta, Lacedemonia, Pont, Siria și din alte părți recrutase 3 000 de arcași, două cohorte a câte 600 de prăstieri și 7 000 de călăreți.

Dar trupele pompeiene erau puțin disciplinate, puțin legate de persoana comandantului; soldații nu erau prea convinși de justetea cauzei pentru care erau siliți să lupte departe de fruntariile patriei lor. Și, apoi, soldații, recrutați din atîtea părți, nu se sudaseră încă într-un tot unitar. Cine ar fi străbătut taberele trupelor lui Pompei ar fi fost impresionat de numărul mare de graiuri vorbite acolo și de moravurile deosebite ale mercenarilor, atrași sub drapelul lui Pompei doar de dragul îmbogățirii. Pe lângă armata de uscat, Pompei mai avea și o mare flotă și pe deasupra bani, aur și uriașe provizii.

Spre deosebire de Pompei, Caesar n-avea nici flotă, nici provizii, nici bani suficienți, iar trupele sale erau mai puțin numeroase. Într-o singură privință era superior Caesar: trupele sale erau disciplinate, călitate în atîtea lupte victorioase și credeau în virtuțile comandantului lor și în steaua lui.

Dorind să oprească debarcarea lui Caesar, Pompei hotărî ca trupele sale să ierneze la Dyrrachium (azi Durres, în Albania), Apollonia (lîngă satul Poiani, din sudul Albaniei) și în alte orașe maritime ale Iliriei, în locuri în general greu accesibile pentru cine ar fi încercat să le cucerească. Apoi, el porunci ca flota să patruleze, supraveghind întregul țărm; comanda acesteia era încredințată lui Marcus Bibulus, un vechi dușman al lui Caesar.

Caesar o luă însă înaintea adversarului său. La Brundisium, el îmbarcă, pe corăbiile de care dispunea, șapte legiuni și vreo cinci sute de călăreți, celelalte cinci legiuni și restul cavaleriei urmînd să sosească cu al doilea transport. În zorii zilei de

5 ianuarie 48, primul eșalon al trupelor debarcă într-un golf liniștit, la locul numit Palaeste (azi Palasa), la sudul munților Acrocerauni. Când Bibulus, însărcinat cu paza litoralului, află despre aceasta, era deja târziu. Intervenția sa tardivă se soldă doar cu scufundarea a vreo 30 de corăbii ce făceau parte din convoiul vaselor goale ce se înapoiau la Brundisium pentru a transporta restul trupelor lui Caesar. În schimb, puse sub pază severă întregul țărm al Adriaticii, de la insula Saso (astăzi Saseno, în sudul Albaniei) și până la orașul Curicum de pe insula Curicta (azi Krk în nord-vestul R. S. F. Iugoslavia).

Odată debarcat, Caesar trimise un sol la Pompei cu un mesaj prin care-i propunea să lase armele și, tratînd de la egal la egal, să încheie o pace, ale cărei condiții urmau să fie rînduite de senatul și poporul roman. Propunerea, ipocrită în conținutul ei, urmărea să cîștige timp pînă ce-i va sosi și restul trupelor și, totodată, să arunce întreaga vină a conflictului pe umerii lui Pompei, care, silit de împrejurări, trebuia să acționeze în grabă.

Că propunerea viza alte scopuri reiese și din faptul că Caesar nu așteaptă răspunsul rivalului său, ci porni la acțiune, somînd orașele grecești din împrejurimi să se predea; dintre acestea, Oricum (azi Eriko, în sudul Albaniei) și Apollonia erau cele mai importante. Însăpămîntați, locuitorii acestora izgoniră garnizoanele pompeiene și primiră pe Caesar ca pe singurul deținător al puterii legale la Roma. Toate acestea s-au petrecut în timp de o săptămînă; ocuparea orașelor îi îmbunătățiră lui Caesar aprovizionarea, care nu se putea face cu ușurință pe vreme de iarnă.

Aflînd despre cele petrecute cu cetățile grecești și temîndu-se ca portul Dyrrachium să nu aibă aceeași soartă, Pompei ordonă trupelor sale să nu se oprească, nici zi, nici noapte, pentru a ajunge acolo înaintea lui Caesar. Marșul a fost atît de obositor, încît unii dintre soldați își aruncară armele, astfel că înaintarea părea mai degrabă o retragere în derută. Într-adevăr, Pompei reuși să ajungă la Dyrrachium înaintea rivalului său, care se văzu silit să se oprească pe țărmul fluviului Apsus (astăzi Semeni, în Albania), la sud de suspomenitul oraș.

Propunerile de pace ale lui Caesar, Pompei le respinse fără rezerve, fapt de care acesta era dinainte convins. „Ce nevoie am eu de Roma sau de viață, dacă voi părea că le păstrez din

mărinimia lui Caesar ?¹ — spuse Pompei tovarășilor săi de arme cu care discutase propunerea.

Între timp, situația lui Caesar începu să se înrăutățească ; aprovizionarea devenea tot mai dificilă, iar blocada instituită de Bibulus, pe mare, în ciuda frigului și a furtunilor, lipsea pe Caesar de legiunile sale lăsate în Italia sub comanda lui Marcus Antonius. În zadar trimitea Caesar porunci lui Antonius să treacă marea la primul vînt favorabil ; de teama flotei pompeiene, credinciosul său legat nu putea întreprinde nimic. Nerăbdător, Caesar încercă odată să plece chiar el să-și aducă legiunile. Într-o noapte, îmbrăcat în haine de rînd, se urcă într-o barcă și porunci luntrașului să iasă în larg, înfruntînd marea vijelioasă. „Haide, a spus el luntrașului care tremura de frică, mergi fără teamă, căci duci cu tine pe Caesar și soarta lui”². Primejdia mării răscolite de vînturi îl sili însă să se reîntoarcă în tabără. Nu-i rămînea decît să aștepte sosirea legiunilor din Italia, iernînd în condiții grele, alături de soldații săi ocroțiți de frig doar de pînza corturilor.

Pe la mijlocul lunii aprilie 48, trupele lui Marcus Antonius reușiră, ajutate de un vînt prielnic și de faptul că flota pompeiană renunțase la blocada portului Brundisium, să treacă pe țărmul grecesc al Adriaticii. Din cauza vîntului, corăbiile nu putură însă ancora decît la nord de orașul Lissus (azi Lesh, în nordul Albaniei), adică la o distanță de patru zile de marș de Caesar. Cu o parte a trupelor sale, Pompei încercă să împiedice joncțiunea dintre oștile adversarilor săi, dar Caesar, mai rapid, uni cele două eșaloane. Pompei fu nevoit să se oprească la Asparagium, pe țărmul fluviului Genusus (azi Shkumbini, în Albania).

Veștile pe care Marcus Antonius le aducea din Italia nu erau din cele care puteau liniști pe Caesar ; avuseseră loc unele agitații sociale, pricinuite de problema endemică a datoririilor, iar Milo, revenit din exilul său de la Massilia, deciarînd că acționează în numele lui Pompei, încerca, împreună cu alții, să provoace o răscoală. Intervenția promptă a trupelor de galli și de hispani, lăsați în Italia de Caesar, sfîrși însă prompt cu toate aceste tulburări.

Din aceste motive și, mai ales, dîndu-și seama că timpul nu lucrează pentru el, Caesar încercă să ajungă la lovitura

¹ *De bello civili*, III, 18.

² Plutarh, *Caesar*, XXXVIII, 2—3.

decisivă. Îndată după joncțiunea cu Marcus Antonius, el trimise câteva corpuri de trupe în hotarele provinciilor romane din interiorul peninsulei, pentru a-și procura provizii și pentru a sonda atitudinea locuitorilor de acolo. Pe Lucius Cassius Longinus îl trimise cu o legiune și cu două sute de călăreți în Thessalia, pe Caius Calvisius Sabinus cu cinci cohorte în Aetolia, iar pe Cnaeus Domitius Calvinus în Macedonia, însoțit de două legiuni și cinci sute de călăreți. La această acțiune a fost încurajat și de solii acestor provincii, care făgăduiseră că vor urma pe Caesar dacă vor primi garnizoane de pază de la dînsul.

După toate aceste pregătiri, Caesar se considera gata pentru lupta hotărîtoare, dar Pompei prefera să rămînă în expectativă. Totuși, marele general roman reuși să manevreze, ducîndu-și trupele între tabăra lui Pompei și orașul Dyrrachium care-i servea acestuia drept bază de aprovizionare. Pompei, decis să temporizeze, nu primi lupta, ci își mută tabăra într-un alt loc, numit Petra, la sud de Dyrrachium, în apropierea unui mic golf în care corăbiile, la adăpostul vînturilor, puteau ușor ancora. În acest mod, Pompei reuși să mențină legătura permanentă cu portul Dyrrachium și să-și asigure aprovizionarea.

Caesar, însă, era hotărît să-l oblige pe Pompei să primească lupta. Pentru aceasta, el se gîndea să-i încercuiască trupele cu întărituri, folosind și colinele înalte și abrupte din partea locului.

Muncind zi și noapte și depunînd eforturi uriașe, soldații lui Caesar reușiră să construiască o puternică linie de fortificații în jurul taberei adverse. Pompei ordonă la rîndul său să se construiască, împotriva atacurilor lui Caesar, o altă linie de fortificații, prevăzută cu turnuri de apărare. Luptele dintre cele două tabere se reduceau acum la încăierări între cele două valuri de fortificații și șanțuri. Dar efectele încercuirii nu întîrziară să se arate, însă pentru ambele tabere. Lipsiți de apă potabilă, rămași fără furaje suficiente pentru numeroasa lor cavalerie și încercați de boli, pompeienii rezistau cu greu. Pentru a salva cavaleria, Pompei ordonă să fie imbarcată și transportată la Dyrrachium. Oștile lui Caesar sufereau și ele din cauza proastei aprovizionări; în peninsulă, rezervele de grîu din anul trecut se epuizaseră, iar de pe mare, sever păzită din nou de flota pompeiană, nu putea veni nici

un ajutor. Ostașii lui Pompei își băteau joc de soldații lui Caesar, siliți să se hrănească cu rădăcini de arbori, dar aceștia, încrezători în încercatul lor comandant, le răspundeau, de pe întărituri, că vor mânca și scoarța arborilor, dar nu vor lăsa să le scape Pompei. Încleștarea dintre cei doi conducători, care se luptau pentru puterea supremă, ajunsese la paroxism; atenția întregii lumi romane era îndreptată asupra acestei întreceri, dornică să știe cine va învinge și, implicit, cine va fi viitorul stăpîn al Romei.

Informat prin dezertorii allobrogi care este punctul slab al întăriturilor lui Caesar, Pompei încercă o ieșire din încercuire spre partea de miazăzi. Oprit pentru un moment, atacul lui reuși totuși, și trupele sale se văzură scăpate de încercuire. Înfrîngerea ar fi putut fi fatală lui Caesar, dacă Pompei și-ar fi concentrat trupele într-un atac asupra armatei oboșite și flămînde a adversarului său. Dar ezitînd, ca de obicei, și temîndu-se să riște, Pompei se mulțumi cu un succes de moment.

Pentru Caesar, scăparea lui Pompei avu însă urmări grele. Fortificațiile la care soldații săi lucraseră patru luni de zile deveniseră inutile; legătura cu marea îi era tăiată de flota pompeiană care, acum, sub conducerea lui Cnaeus, fiul mai mare al lui Pompei, supraveghea cu strănicie căile maritime, înlăturînd orice posibilitate de a aduce întărituri din patrie; cavaleria lui Pompei amenința neconținut pe Caesar, îngreunîndu-i aprovizionarea cu grîne, din peninsula. Caesar părea înfrînt, nemaiputînd conta decît pe spiritul de sacrificiu al veteranilor săi. Pentru a-și putea reface armata, greu încercată în ultimele luni, el hotărî să execute o rapidă retragere spre o regiune mai îndepărtată. După cîteva zile de la scăparea lui Pompei din încercuire, Caesar, lăsîndu-și soldații răniți la Apollonia sub paza a patru cohorte, porni cu oștile spre Thessalia, adică spre ținuturile unde, încă de mai înainte, trimisese, așa cum am văzut, cîteva legiuni pentru a-și cîștiga aliați și a-și asigura o bază de aprovizionare. Dar tot acum se îndrepta spre Thessalia, făcînd progrese amenințătoare pentru legiunile romane trimise de Caesar acolo, și Quintus Caecilius Metellus Pius Scipio, socrul lui Pompei, chemat de acesta, din Asia, în ajutor. Tot spre Thessalia ar fi trebuit să pornească și Pompei, urmărind pe Caesar, și odată ajuns acolo, unindu-și trupele cu ale socrului său, el ar fi trebuit să în-

cerce să dea o luptă decisivă cu adversarul. Dar Pompei nu porni imediat în urmărirea lui Caesar, socotind că oștile acestuia vor capitula, lipsite fiind de hrană și extenuate după atâtea încercări. Dimpotrivă, el dădu legiunilor sale câteva zile de răgaz, pentru a se odihni, apoi se îndreptă spre Thesalia prin regiunea muntoasă a Caudaviei (azi munții Crasta, din Albania), pe via Egnatia. Caesar, forțând marșul, luă o cale mai scurtă, dar mai grea, pe valea fluviului Avus (azi Vojusa). La Aeginum, un orașel în sudul Macedoniei, pe cursul superior al râului Peneus, se întâlni cu trupele trimise de el aici sub comanda lui Cnaeus Domitius Calvinus. Caesar își uni trupele cu ale acestuia, apoi continuă înaintarea, cucerind în drum orașul Gomphi (azi Palaeoepiskopi), situat la poalele Pindului, pe care îl lăsă să fie jefuit de soldați. În aceeași seară, Caesar ajunsese la cetatea Metropolis (azi Paleocastro), ai cărei locuitori, înspăimântați de cele petrecute la Gomphi, se predară fără împotrivire. La fel făcură și alte cetăți din jur. Orașul Larissa, din apropiere, fusese între timp ocupat de trupele lui Scipio. Oștile lui Caesar erau salvate, avînd la dispoziție grîne, care, în mare parte coapte în luna iulie, puteau fi deja consumate. El așeză tabăra pe cîmpia de la Pharsalus, la sud de Larissa.

În urmărirea lentă a adversarului, oștile lui Pompei merse-
seră pe calea Egnatia pînă la orașul Pella, iar de aici coborîseră
spre sud, pentru a face legătura cu Scipio, cantonat la La-
rissa. Continuînd urmărirea adversarului, trupele lui Pompei
poposiseră nu departe de tabăra lui Caesar, tot la Pharsalus.
Pompei nu era încă hotărît să dea lovitura decisivă. Cei din
jurul său, însă, insistau pentru începerea deîndată a ostilități-
lor. Siguri de victorie, aristocrații ce-l însoțeau își disputau
deja dregătoriile viitoare, iar unii din ei rîvneau la averile
partizanilor lui Caesar. L. Domitius Ahenobarbus, Scipio, so-
crul lui Pompei, și Lentulus Spinther se certau în fiecare zi
care dintre ei să urmeze lui Caesar în demnitate de mare
pontif. „Cu toții erau preocupați, spunea Caesar, fie de demni-
tățile ce le vor deține, fie de darurile în bani, fie de ur-
mărirea dușmanilor personali ; nimeni nu se gîndea în ce fel
ar putea învinge, ci în ce chip va profita de victorie.“¹

¹ *De bello civili*, III, 83.

Mai mult silit de partizanii săi, Pompei se hotărî să dea lupta decisivă ; el alese, pentru a-l înfrunta pe Caesar, ziua de 9 august 48 și locul, cîmpia de la Pharsalus. Efectivele lui Pompei se ridicau la 47 000 de legionari și 7 000 de călăreți, pe cînd cele ale lui Caesar nu numărau decît vreo 22 000 de pedestrași în numai o treime din numărul călăreților lui Pompei.

Pompei își așază legiunile în linie de bătaie, sprijinindu-și flancul drept pe rîul Enipeus, afluent al fluviului Peneus (azi Pinios). În flancul stîng își așază cavaleria. Intenția sa era ca, printr-un atac de cavalerie puternic, să împrăstie cavaleria lui Caesar și apoi să învâluie flancul drept al pedestrașilor. Prevăzînd manevra adversarului său după modul în care îi erau grupate trupele, Caesar puse legiunile ale căror ostași erau mai oboșiți în flancul stîng, pe malul rîului Enipeus, iar în flancul drept, unde urma să se producă atacul principal, așază cele mai bune legiuni ale sale : a X-a și a XII-a. Apoi, adresîndu-se soldaților, le aminti că se găsesc sub ocrotirea zeiței Venus Victrix, din care purcedea ei însuși, sfătui pe soldați să lovească pe ofițerii pompeieni în față, căci acești nobili, iubind viața și plăcerile ei, preferau unei fețe desfigurate o fugă rușinoasă. Rînduindu-și comandanții la locurile potrivite, el însuși se așază în flancul drept, amenințat de lovitură principală a adversarului său.

Apoi Caesar se hotărî să atace el primul, numai pentru a sili pe adversar să-și dezvolte planul pe care-l prevăzuse. În adevăr, cavaleria lui Pompei se năpusti asupra flancului drept al lui Caesar ; cavaleria acestuia nu putu rezista, dar intervenția trupelor de elită ale lui Caesar tăie avîntul atacatorilor ; mai mult, cohortele lui Caesar încercuiră aripa stîngă a pompeienilor. În acest moment de panică pentru adversar, care nu se aștepta la puternicul contraatac, Caesar porunci să se arunce în luptă toate rezervele sale. Soldații lui Pompei nu putură rezista loviturii și părăsiră pozițiile. Pierzîndu-și stăpînirea de sine, Pompei, în loc să ordone o retragere organizată a oștilor, își aruncă insignele de comandant, se aruncă pe un cal și fugi din tabără, galopînd spre Larissa, însoțit numai de cîțiva tovarăși de arme. De aici, goni pînă la gura fluviului Peneus, unde se îmbarcă spre Mytilene în ziua de 10 august 48.

Lupta, care, după părerea tuturor, avea să decidă soarta Romei și a lumii, se terminase în favoarea lui Caesar. În cîteva

ore, bătrînul Pompei își pierdu și onoarea militară și întreaga sa armată ; vreo 15 000 de ostași fură omorîți, alți 20 000 luați prizonieri și numai puțini reușiră să-și găsească un refugiu în munții din apropiere. Caesar, care nu uita că dușmanii săi erau și ei cetățeni ai Romei, se purtă cu aceștia omenos ; față de senatori și de unii cavaleri se arătă însă destul de sever.

Ajuns la Mytilene, Pompei se îmbarcă împreună cu soția sa Cornelia și cu unul din fii, Sextus. După cîteva zile de incertitudine, se hotărî să se refugieze în Egipt, unde spera să capete ajutor de la regele Ptolemeu al XIV-lea, care, în vîrstă de 10 ani, se afla pus, de la moartea tatălui său, survenită în anul 51, sub tutela lui Pompei. Pe de altă parte, Pompei spera că din Egipt va putea intra în legături cu părții, cu Varus și Iuba, care stăpîneau Numidia și întreaga Africă romană. Sosind la Pelusium (azi Tineth), oraș așezat pe brațul estic al Nilului, Pompei trimise soli la Ptolemeu — care din întîmplare se găsea acolo — cu rugămintea de a-i da găzduire, la Alexandria, în virtutea vechilor legături de prietenie pe care le întreținuse cu tatăl său. Momentul în care sosise Pompei în Egipt nu era prea favorabil, deoarece Ptolemeu al XIV-lea se găsea în luptă pentru tron cu sora sa Cleopatra, îndepărtată cu cîteva luni înainte de la domnia la care, în temeiul testamentului părintesc, trebuia să fie asociată. Consultați cu privire la cererea lui Pompei, înalții demnitari egipteni, care îndeplineau și funcția de regenți, au fost de păreri diferite. Unii susțineau că, avînd în vedere ajutorul dat de Pompei lui Ptolemeu al XIII-lea, acesta trebuie primit cu toate onorurile cuvenite ; alții socoteau că un asemenea act însemna un război cu Roma ; în fine, erau și unii care erau de părere că uciderea lui Pompei ar fi fost calea cea mai nimerită de a ieși din dilemă. Opinia din urmă învinse. Achilles, prefectul regelui, fu însărcinat cu această misiune. Urcîndu-se într-o barcă de pescar, Achilles, însoțit de cîteva slugi și de doi centurioni romani ce se aflau ca mercenari în armata lui Ptolemeu, porni în întîmpinarea lui Pompei sub pretextul de a conduce pe *imperator*-ul roman la rege. Pompei coborî în barca lui Achilles, dar, în momentul în care se pregătea să coboare la țarm, unul din centurionii romani, Lucius Septimius, îl lovi pe la spate ; ceilalți desăvîrșiră crima. Toate acestea au avut loc sub ochii îngroziți ai soției, copilului și

prietenilor lui Pompei, care de teamă se depărtară în grabă de la locul crimei (28 septembrie 48).

Îndată după victorie, Caesar continuă urmărirea adversarului său. Ajuns la orașul Amphipolis, trecu Hellespontul cu câteva mici ambarcațiuni, pe care se aflau soldații legiunii a VI-a ; cu această ocazie, captură și zece trireme din flota pompeiană care, sub conducerea lui L. Cassius, se pregătea să treacă în Marea Neagră. Însăimîntat de înfrîngerea de la Pharsalus, L. Cassius nu schiță nici cel mai mic gest de împotrivire, deși putea cu ușurință nimici ambarcațiile lui Caesar și termina, totodată, războiul civil.

Odată ajuns în Asia Mică, Caesar, aflînd încotro se îndreptase Pompei, porni spre Alexandria cu două legiuni¹. Cînd ajunse înaintea portului, demnitarii regelui Ptolemeu îi înfățișară capul rivalului său, nădăjduind în acest chip că-și vor atrage prietenia marelui general. Caesar fu foarte impresionat ; izbucni în plîns și ordonă ca resturile dușmanului său să fie îngropate cu cinstea cuvenită. Fruntașii egipteni se socotiră ofenșați de gestul lui Caesar, dar nădăjduiau că marele roman, nemaiaivînd nimic de îndeplinit în Egipt, va pleca în curînd. Caesar însă, debarcîndu-și trupele la Alexandria, se comportă ca un consul într-o provincie romană. Urmărind să profite de dezbinarea dintre Ptolemeu și Cleopatra, el intenționa acum să întindă autoitatea Romei asupra văii Nilului, ceea ce constituia îndeplinirea unuia din planurile sale făcute încă din tinerețe. Prevăzînd însă ca posibil un viitor conflict cu egiptenii, ordonă lui Cn. Domitius Calvinus, legatul său din Asia, să-i trimită două legiuni care să-i întărească forțele militare. Apoi, instalîndu-se în palatul regal, ceru tînărului rege Ptolemeu să-i plătească o imensă sumă de bani, pe care pretindea că i-ar fi datorat-o tatăl său, Ptolemeu Auletes. În fine, mai pretinse ca, în calitatea sa de consul, să soluționeze problema succesiunii la tronul Egiptului, pentru care tocmai se luptau Cleopatra și fratele ei.

După cîteva zile, Cleopatra sosi și ea la Alexandria și reuși să pătrundă pe ascuns în apartamentul lui Caesar. După unii istorici, frumusețea și îndrăzneala tinerei egiptene de douăzeci de ani au cucerit pe marele general. Acesta hotărî, în-

¹ E vorba de legiunea a VI-a și de a XXVII-a, pe care legatul Quintus Fufius Valenus i-o adusese din Ahaia. Se adăugau apoi 800 de călăreți și 35 de galere.

tr-adevăr, că domnia Egiptului trebuia să se împartă, potrivit testamentului, între Cleopatra și fratele ei mai mic.

Hotărîrea lui Caesar nemulțumi însă pe consilierii tînărului rege, care, după ce izgoniseră pe Cleopatra, se și vedeau stăpînind singuri Egiptul. În fruntea nemulțumirilor se afla Potheinos care, îndemnînd poporul la răscoală, chemă pe Achilles, generalul tînărului rege, să vină cu oastea egipteană la Alexandria. Caesar, care avea sub controlul său pe tînărul rege, aflat la palat, ceru în numele acestuia, lui Achilles, să oprească înaintarea. Drept răspuns, generalul egiptean ordonă uciderea solilor romani și grăbi marșul. Războiul așa-zis alexandrin începuse. Era pe la finele lui octombrie 48.

Trupele lui Achilles nu erau de disprețuit. Deși fără prea multă pricepere militară, ele impuneau totuși prin numărul lor : 22 000 de pedestrași și 2 000 de călăreți. Caesar se văzu obligat să se baricadeze în palat, pe care-l transformă, împreună cu teatrul din apropiere, într-o adevărată fortăreață. Consulul roman rezistă cu succes atacului. Pierzînd nădejdea cuceririi palatului, Achilles încercă să taie romanilor legătura cu marea ; pentru aceasta el căută să pună mîna pe corăbiile egiptene de război, ancorate în port. Corăbiile odată capturate, Achilles ar fi putut împiedica pe Caesar să mai primească ajutoare și provizii. Pentru a nu îngădui egiptenilor să pună stăpînire pe flotă, Caesar se hotărî să le incendieze. Vîntul puternic, care tocmai sufla, extinse însă incendiul pînă departe pe uscat, făcînd mari pagube, transformînd în cenușă și renumita bibliotecă a Ptolemeilor ce număra vreo 400 000 de volume. Profitînd de incendiu, Caesar debarcă un detașament roman în mica insulă pe care se ridica celebrul Far al Alexandriei. Insula, așezată în fața orașului, avea o foarte mare importanță strategică, pentru că cine o stăpînea, controla și portul. Lovitura încercată de Achilles dăduse greș ; în schimb, Caesar controla rada portului Alexandria și își păstra libere legăturile cu marea. În același timp, el reînnoi ordinele sale către Cn. Domitius Calvinus, cerîndu-i să grăbească trimiterea ajutoarelor. Totodată ceru trupe și provizii și ro-dienilor, ciličienilor, sirienilor și lui Mithridate din Pergam.

Situația legiunilor romane deveni și mai grea, mai ales din momentul cînd în fruntea egiptenilor se ridică prințesa Arsinoe și omul ei de încredere, Ganymede, care, ucigînd pe

generalul Achilles, se substituise acestuia¹. Zilnic se dădeau lupte pe străzile Alexandriei între romani și egipteni, care din ce în ce mai mult își dădeau seama că înfrîngerea ar fi însemnat pierderea sigură a independenței. La un moment dat, Ganymede făcu inutilizabile canalele de apă dulce care aprovizionau palatul regal, introducînd, cu ajutorul unor puternice mașini, apă sărată din mare, în canal. Caesar, pentru a avea apă de băut, fu obligat să sape fîntîni.

Dîndu-și seama de faptul că romanii nu vor putea fi învinși pe uscat, Ganymede încercă să-și întocmească o flotă cu care să lovească adversarul pe mare și să-i taie posibilitățile de aprovizionare.

Insula pe care se găsea Farul era legată de port printr-un dig, Heptastade, care împărțea portul Alexandriei în două : cel răsăritean, zis și marele port, și cel apusean, denumit Eunoste. Legătura dintre cele două porturi se făcea prin două bolți largi, construite în dig. Garnizoana romană stăpînea partea răsăriteană a insulei cu Farul și, în consecință, controla intrarea în marele port. Partea apuseană a insulei și digul se găseau în stăpînirea alexandrinilor. Din această parte, locuitorii Alexandriei încercară de mai multe ori să incendieze corăbiile lui Caesar, dar nu reușiră. Cu toate acestea, cu flota pe care și-o construiră între timp, alexandrinii încercară să oprească legiunea romană ce venea pe mare, trimisă de Cn. Domitius Calvinus, în ajutorul lui Caesar. Încercarea lor, însă, a fost zadarnică ; bravii marinari din Rodos, care transportau oștile romane, știură să facă față situației. Puțin timp după aceasta, alexandrinii reușiră să ocupe partea răsăriteană a insulei, cu Farul, punînd în primejdie legăturile romanilor cu largul mării. Amenințat dinspre mare, Caesar se văzu silit să încerce, pentru a restabili situația, să recucerească Farul și partea corespunzătoare din insulă, ceea ce și reuși. Dar încercarea de a cucerii și digul Heptastade dădu greș. Copleșiți de numărul mare al soldaților lui Ganymede, vreo 800 de pedestrași și marinarii romani fură omorîți ; restul își găsiră salvarea aruncîndu-se în mare, pe care o trecură înot pînă la palatul ce le servea drept bază de atac. Caesar însuși fu obligat să se salveze pe aceeași cale ; mantaua sa de general

¹ Trebuie subliniat că Arsinoe și Ganymede au ajuns în tabăra egiptenilor cu concursul lui Caesar, care urmărise să provoace neînțelegeri între dușmanii săi. Ceea ce s-a și întîmplat.

rămase însă în mâinile ostașilor lui Ganymede. Bătălia a avut loc la finele lunii decembrie 48.

Din fericire, ajutorul pe care Caesar îl aștepta din partea lui Mithridate din Pergam nu întârzie prea mult ; acesta, cu armatele recrutate în Syria, ajunse la finele lunii februarie 47 la Pelusium, pe care-l ocupă cu ușurință. De aici, coborî spre miazăzi, urmînd drumul către Memphis ; între Heliopolis și vechea cetate Memphis trecu Nilul, îndreptîndu-se apoi din nou spre miazănoapte. Încercările egiptenilor de a-i opri înaintarea eșuară, căci tactica iscusită a lui Mithridate și ajutorul primit din partea țaranilor evrei stabiliți în mare număr în aceste regiuni s-au dovedit hotărîtoare.

Aflînd de apropierea oștilor ce-i veneau în ajutor, Caesar recurse la o stratagemă : eliberă pe tînărul rege Ptolemeu, care se refugie în tabăra lui Ganymede. În acest mod, Caesar spera să potolească, cel puțin pentru un moment, pe egipteni — timp de care consulul roman voia să profite pentru a face joncțiunea trupelor lui cu cele ale lui Mithridate — și, eventual, mai spera și în disensiunile ce s-ar fi putut isca între Ganymede și tînărul dar ambițiosul rege.

Îndată după plecarea regelui, Caesar, înșelînd atenția egiptenilor, se prefăcu că pornește pe apă pentru a se întîlni cu Mithridate, dar se întoarse și, străbătînd pe uscat, în marș forțat, cei 30 de km spre sud ce-l despărțeau de localitatea Chaerea, se întîlni, în dimineața zilei de 26 martie 47, cu Mithridate. Egiptenii, surprinși și înțelegînd primejdia, cerură pace, dar Caesar nu le-o acordă. Distrugîndu-le fără greutate avanposturile, consulul roman le atacă din față și din flanc armata așezată într-un loc foarte bine apărat de ape și de mlaștini. Alte unități romane și Mithridate atacară și din spate. Înconjurată din toate părțile, oastea egipteană fu în cea mai mare parte nimicită și înecată în apele bătrînului Nil. Tînărul rege pieri și el, iar trupul lui, mînat de valuri, fu recunoscut după platoșa de aur. O strălucită victorie recompensa toate suferințele și greutățile îndurate de legionarii lui Caesar.

Îndată după victorie, Caesar, în fruntea cavaleriei, porni spre Alexandria. Locuitorii marelui oraș, care aflaseră deja despre biruința romanilor, îi ieșiră în cale, îmbrăcați în haine de doliu și purtînd pe brațe statuile zeilor lor. Cu toții implorară pacea. Orașul întemeiat de marele Alexandru se găsea acum la picioarele celui care devenise stăpînul Romei și al

lumii. Față de cetățeni, Caesar se arată mărinimos și, cerîndu-le să continue să cultive, ca și mai înainte, științele și artele, îi sfătuie să muncească spre a trece peste necazurile provocate de sfaturile celor neînțelepți.

Prudent, Caesar nu transformă Egiptul în provincie romană, ci se mulțumește să lase cîteva legiuni pentru a supraveghea pe locuitori. Coroana Egiptului fu încredințată Cleopatrei și fratelui ei cel mai mare, Ptolemeu Neoteros ; ei trebuiau să domnească însă sub ochiul vigilent al Romei. Prințesa Arsinoe a fost trimisă la Roma pentru a fi îndepărtată orice pretexte de răzvrătire sau de lupte fratricide pentru tron.

Binevoitor, Caesar mai rămase cîtva timp în Egipt, atras poate și de frumusețea Cleopatrei. Istoricii care au înfățișat viața romanțată a lui Caesar au acordat prea mare importanță legăturii acestuia cu tînăra Cleopatra ; este adevărat că, după atîtea încercări și lupte grele, marele general găsea plăcere și reconfortare în această legătură care-i amintea de aventurile galante ale tinereții, dar nu este mai puțin adevărat că în brațele Cleopatrei el n-a uitat niciodată îndatoririle sale de om de stat și de ostaș. Călătoriile pe care le-a făcut prin Egipt, dintre care una a ținut aproape trei luni, trebuia să informeze pe conducătorul Romei despre tainele uneia din cele mai vechi și mai faimoase administrații și conduceri de stat, în acea vreme, din lume. Dar odihna lui Caesar n-a fost de lungă durată. În adevăr, în Asia răzcoala lui Farnace, fiul lui Mithridate Eupator, deveni amenințătoare. Socotind că a sosit momentul propice să intre în stăpînirea părților pierdute din regatul tatălui său, Farnace invadează Mica Armenie și Cappadocia, care erau stăpînite, prima de Deitaros, iar cea de a doua de Ariobarzan al III-lea. Caesar ordonă locotenentului său din Asia, lui Cnaeus Domitius Calvinus, să ceară lui Farnace să nu profite de evenimentele tragice ale războiului civil și să se retragă din țările de mai sus. Refuzînd să se supună injoncțiunii primite, Domitius Calvinus porni cu oastea împotriva lui ; lupta care s-a dat la Nicopolis (în părțile nord-estice ale Turciei de azi) a însemnat însă o grea înfrîngere pentru romani.

Aflînd, Caesar porni în grabă spre Asia, pe mare, debarcînd în Antiochia. Aici găsi un mare număr de scrisori, prin care prietenii și cunoscuții îi dădeau de știre că în Italia

— unde aveau loc mișcări împotriva lui — i se simțea lipsa. Caesar își mai amână însă plecarea în Italia pînă la restabilirea ordinii în Orient. Pe la mijlocul lunii iulie 47, el ajunse la gurile fluviului Cydnus (azi Tarsous), unde întîlni o mică flotilă pompeiană comandată de Caius Cassius. Somat să se predea, acesta se execută imediat. De aici, prin Cilicia și Galatia, Caesar ajunse în țara lui Farnace, adică în Pont, fără ca în timpul călătoriei să neglijeze rezolvarea problemelor administrative și financiare care interesau statul roman sau pe el personal. Trupele lui Farnace se aflau în jurul localității Zela (în nordul Turciei de azi). După cîteva zile de la sosirea sa în Pont, Caesar reuși să cîștige o fulgerătoare victorie ; lupta propriu-zisă a ținut numai cîteva ore. „Am venit, am văzut, am învins“ (*veni, vidi, vici*), scria Caesar unui prieten, după biruință. Adevărate sau alcătuite de imaginația celor stăpîniți de copleșitoarea personalitate a generalului roman, aceste trei cuvinte exprimă, totuși, în scurtimea lor, biruința fulgerătoare a lui Caesar. Farnace fugi, dar căzu sub loviturile cumnatului său Asandros ; regatul îi fu atribuit lui Mithridate din Pergam, ca o răsplată a serviciilor pe care acesta le adusese lui Caesar în Egipt. În general, pe toți cei care fuseseră alături de el în această luptă pentru putere, Caesar îi răsplăti cu multă dărnicie ; pe aliații lui Pompei, însă, îi pedepsi după chipul în care credea el că se făcuseră vinovați.

După ce reglementă situația din Asia, Caesar porni în grabă spre Italia, unde debarcă pe la finele lunii septembrie 47. După aproape doi ani de absență din Roma, lucrurile nu evoluaseră în favoarea marelui general. Ostașii, îndemnați mai ales de dușmanii lui Caesar, cereau să li se îndeplinească făgăduielile de atîtea ori amînite. Una din legiuni era în plină răscoală, cerînd cu vehemență lăsarea la vatră. Nu i-a trebuit însă prea mult experimentatului conducător de oști să potolească spiritele înfierbîntate. „Vă eliberez pe toți“ — le-a spus el, numindu-i simplu cetățeni (*quirites*) și nu ostași (*militēs*), ca și cum lăsarea la vatră ar fi avut loc. Neașteptîndu-se la acest gest, ei, care nădăjduiau ca prin amenințări să-și îmbunătățească situația materială, regretară purtarea lor și cerură lui Caesar să-i ierte. Un singur cuvînt și marele general era din nou stăpîn pe situația pentru un moment periclitată.

La Roma, Caesar nu zăbovi multă vreme, căci, după ce soluționează câteva probleme administrative, cu tactul și energia care-l caracterizau, pleacă spre Africa unde aristocrația muribundă încerca o ultimă și deznădăjduită rezistență. Resturile partizanilor lui Pompei se concentraseră la Utica, unde își organizaseră un nou stat major. Conducerea supremă fusese încredințată fostului consul Metellus Scipio. Ajutat de Cato, el reușise să organizeze provincia romană din Africa într-un puternic centru de rezistență ; întărise zidurile orașului Utica, bătuse bani de aur și de argint ca semn al unei totale independențe, și reușise să adune o flotă de cincizeci de vase.

Trupele lui Scipio nu erau însă omogene ; alcătuite mai mult din mercenari africani decât din cetățeni romani, ele nu luptau pentru un ideal, ci erau interesate în a se îmbogăți prin jafuri, ceea ce, de altfel, exasperase populația din împrejurimi.

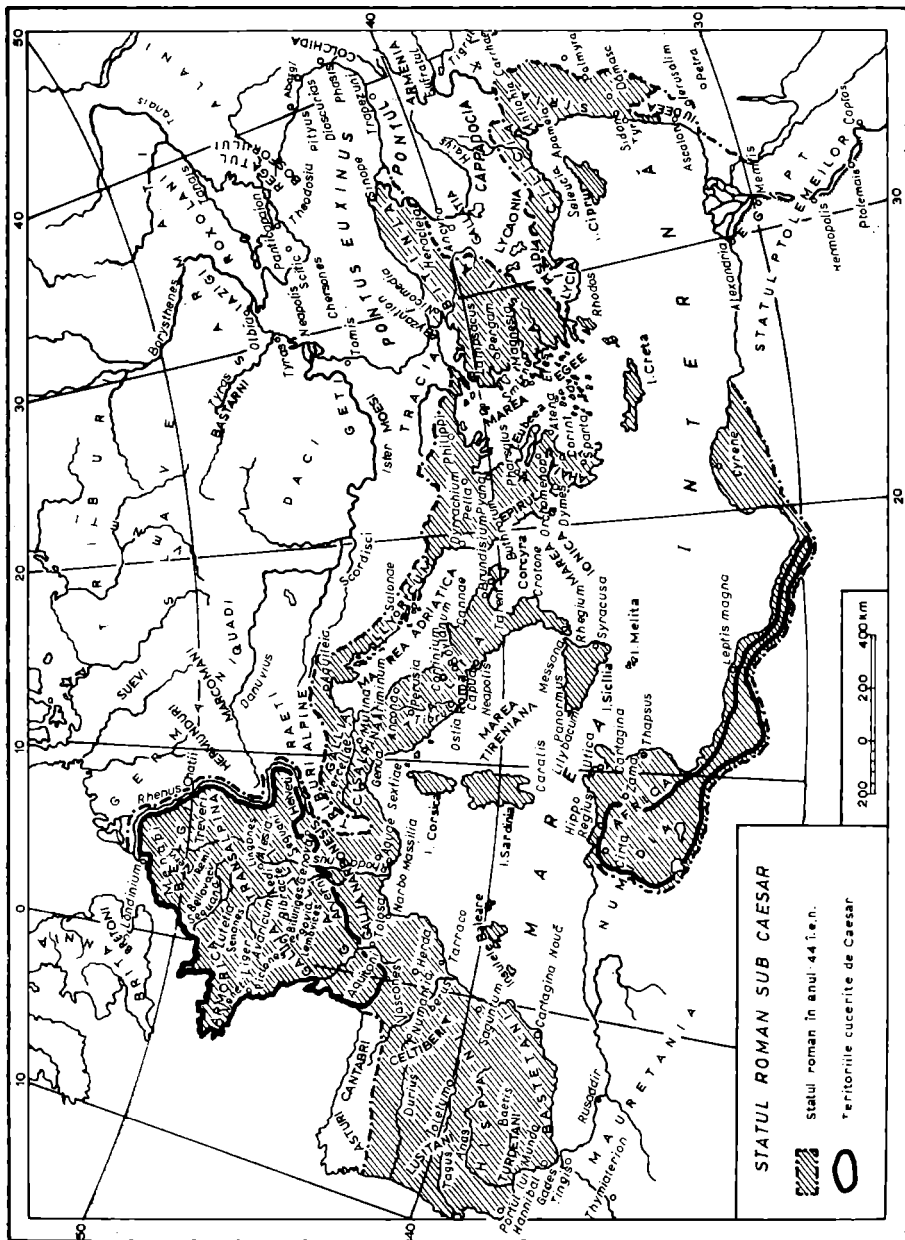
Cunoscînd situația din tabăra adversarilor săi, Caesar nu se îndoia că va obține o biruință ușoară. La finele anului 47, cu o armată ce cuprindea două mii de călăreți și șase legiuni, marele general se îndrepta spre Africa. În timpul traversării Mării Mediterane, o furtună puternică îi împrăstie vasele ce-i transportau trupele. Datorită acestui fapt, Caesar nu putea debarca deodată toate trupele sale, ci pe rînd : cu primele trupe debarcate — vreo 3 000 de recruți și 150 de călăreți — încercă să cucerească portul Hadrumetum. Tentativa lui Caesar, însă, eșuă. În schimb, cuceri două porturi foarte apropiate unul de altul — Ruspina (azi Henchio Tenir) și Leptis Minor (azi Lempta). În primele zile ale lunii ianuarie din anul 46, sosi și restul corăbiilor împrăstiate de furtună, aducînd grosul trupelor sale. Caesar porni prin împrejurimi, cu 30 de cohorte, într-o expediție de recunoaștere și de aprovizionare, deoarece ducea lipsă de grîne și de animale. Căvaleria aristocraților, condusă de Labienus, îl atacă, dar Caesar respinse atacul și reuși să se retragă la Ruspina.

La rîndul său, Metellus Scipio, comandînd 8 legiuni și 3 000 de călăreți, își așează tabăra cam la 9 km de Ruspina, unde aștepta și ajutorul aliatului său, Iuba I, regele Numidiei. Ajutorul lui Iuba ar fi întărit în mod periculos trupele lui Scipio și Caesar hotărî că trebuie împiedicată sosirea acestuia. El ceru regilor Mauritaniei — aliați ai romanilor — să atace

pe Iuba. Regele Numidiei, atacat, fu silit să se reîntoarcă în patrie și să lase pentru un moment pe Scipio fără ajutorul promis.

Caesar, avînd în față numai pe Scipio, hotărî să poarte lupte de hărțuială în așteptarea unor întăriri, după care trimisese. Așa trecură vreo două luni și jumătate. Sosindu-i trupele așteptate, Caesar se hotărî, la începutul lunii aprilie 46, să dea bătălia decisivă. De aceea, el se îndreptă spre portul Thapsus, pe care-l asedie. Scipio se grăbi și el să vină în ajutorul portului asediat. Cu tot numărul mare de soldați și de elefanți, trupele lui Scipio pierdură bătălia. Experiența, devotamentul, vitejia, precum și dorința ostașilor lui Caesar de a termina un război care se prelungise și așa prea mult, își spuseră cuvîntul. Dintre soldații lui Caesar căzură doar 50, pe cînd Scipio pierdu peste 10 000 de oameni. O dată cu căderea portului Thapsus, se predară și garnizoanele puse de Scipio, în Hadrumetum și Zama. Cei mai mulți dintre conducătorii armatei aristocratice fugiră în Spania, căutîndu-și refugiul în această țară încă pe jumătate independentă, iar alții, printre care și Scipio, șeful suprem, se sinuciseră, spre a evita rușinea căderii în mîna lui Caesar. Dintre orașele africane, doar Utica mai rămînea să fie cucerită. Cato, în calitate sa de guvernator, propuse ca cetatea să fie apărată pînă la ultimul om. Propunerea sa fu respinsă, iar el, înțelegînd să evite fie mila, fie răzbunarea învingătorului, se străpuse cu sabia, după ce în prealabil mai citi o dată în întregime lucrarea lui Platon despre nemurirea sufletului. Astfel se stinse cel pe care posteritatea îl va numi Cato din Utica și care a fost un ultim reprezentant autentic al republicanilor romani.

După ce organizează Africa, unde puse guvernator pe istoricul Sallustius, Caesar se reîntoarce la Roma, la finele lui iulie 46. Încă de mai înainte, senatul îi atribuisese cele mai înalte demnități și onoruri. La Roma se observa un fenomen : treptat, adunările populare și senatul își pierdeau din atribuțiile lor, trecîndu-le aceluia care devenise stăpînul de necontestat al statului roman. Celebrînd mai multe triumfuri, expresie a biruințelor sale din ultimii ani și de pe atîtea cîmpuri de bătaie, Caesar organizează pentru popor ospețe, împărțindu-i alimente. Veteranilor săi le dădu bani și pămînt. Au fost organizate, cu aceste ocazii, și spectacole de tot felul, întrecînd în somptuozitate tot ceea ce văzuse Roma pînă atunci.

Stăpîn pe destinele Romei, Caesar porni să întocmească noi reforme sociale, concepute toate din dorința de a asigura și mai temeinic interesele păturilor înstărite. Una dintre acestea privea redresarea agriculturii italiice și repopularea ținuturilor rurale, o alta reducea numărul celor care aveau dreptul la asistență socială, o a treia suprima asociațiile care, născute după luptele civile, amenințau ordinea de stat, ce o instaurase ; cîteva legi introduceau unele restricții judiciare în vederea consolidării acelorasi interese, iar cu privire la provincii se luară noi măsuri organizatorice. În fine, făcu reforma calendarului roman, ce intra în vigoare la 1 ianuarie 45.¹

Dar Caesar n-avu multă vreme liniște. Știri alarmante veneau din Spania, unde fiii lui Pompei, Cnaeus și Sextus, împreună cu căpeteniile ce fugiseră din Africa, aprinseseră din nou flăcările războiului civil. Armatele acestora se ridicau acum la treisprezece legiuni. La sfîrșitul anului 46, în plină iarnă, Caesar porni din Roma spre Spania și, în 27 de zile în goana calului, sosi în apropierea orașului Cordoba, unde legiunile sale² se concentraseră încă de mai înainte. Urmărind să silească pe rivalii săi să primească lupta, Caesar asedie orașul Ategua (azi Teba la Vieja) pe care în luna ianuarie 45 reuși să-l cucerască. Bătălia decisivă nu avu loc însă decît ceva mai tîrziu, la 17 martie, la Munda, nu departe de orașul Urso (azi Osuna). În dimineața acelei zile, Cnaeus Pompei atacă cu toate forțele, bizuindu-se pe superioritatea poziției sale strategice. Ambele părți se luptară cu dîrzenie. A fost una din cele mai grele lupte pe care le-a dat Caesar. Ore în șir a continuat măcelul, fără a se putea întrezări biruitorul. Temîndu-se să nu fie învins, marele general, ca și de alte dăți, se aruncă în luptă. Sărind de pe cal, se puse în fruntea veteranilor săi, strigîndu-le : „Nu vă dați biruiți ! Eu prefer să mor decît să cad în mîna dușmanului și să terfelesc într-o singură zi gloria pe care am cîștigat-o în atîția ani“. Încurajați de exemplul său, legionarii atacară cu mai multă ardoare, înfrîngînd oastea lui Cnaeus Pompei. Cu toată crîncena înclăștare, pierderile lui Caesar au fost mici : cam 1 000 de oameni,

¹ Reforma a însemnat punerea de acord a anului cu cele 4 anotimpuri, potrivit calculelor savanților alexandrini și mai ales ale lui Sosigene.

² La cele 6 legiuni din Spania, Caesar adăugă pe cele ce staționau în Sardinia, două din cele mai bune legiuni de veterani (a VI-a și a X-a) și o puternică oaste de călăreți.

pe cînd ale adversarilor lui s-au ridicat la peste 30 000. Printre aceştia se aflau şi o parte din căpeteniile pompeiene. Cnaeus Pompei, rănit, fugi, dar fu urmărit şi ucis. Fratele său, Sextus Pompei, care nu asistase la luptă, îşi găsi adăpost în munţii Pirinei. Aici trăi ascuns pînă la asasinarea lui Caesar.

Noua victorie a marelui general produse la Roma un uriaş entuziasm printre susţinătorii politicii sale. Senatul se grăbi să-i acorde cele mai mari onoruri ; organizează 50 de zile de rugăciuni publice, dîndu-i titlul de *imperator*, cu dreptul de a fi purtat şi de urmaşi, precum şi dreptul de a numi pe magistratii Romei ; i se îngădui, de asemenea, să poarte zilnic coroana de laur şi sandale roşii, aşa cum odinioară purtau numai regii din Alba Longa ; în fine, i se ridică o statuie în templul lui Quirinus, cu inscripţia „Zeului neînvins“, şi i se consacră un colegiu special de preoţi.

XI

URMARILE

La începutul lunii septembrie a anului 45, Caesar se re-
întoarse la Roma. După atâtea victorii și cuceriri, marele
general deveni într-adevăr stăpînul Romei și al lumii, ce se
întindea, în apus, de la imensul Ocean și pînă la țările bar-
bare, din îndepărtatul răsărit. Puterile pe care le avea acum
erau absolute, iar momentul istoric îi aparținea. El era con-
știent că vechile așezăminte trebuiau înlocuite cu altele, care
să satisfacă și mai bine interesele păturilor posedante. Pentru
aceasta, Roma avea nevoie de un stăpîn cu puteri dictatoriale ;
iată de ce, el concentrează în mîna sa toate dregătoriile republi-
cane. Ca dictator pe viață, dispunea de întreaga putere execu-
tivă, ca *imperator* pe viață — de cea militară, iar ca tribun
avea controlul puterii legiuitoare. Senatul se afla, de aseme-
nea, în subordinele sale : în calitate de *praefectus morum*¹
îi desemna compoziția, iar ca *princeps senatus*² îi prezida
dezbaterile. În fine, ca mare pontif controla organizațiile re-
ligioase romane, atît de importante în viața statului.

După cum se vede, Caesar punea bazele unei conduceri
monarhice, fără a înlătura însă formele constituționale repu-
blicane. Deși, după cum ne relatează Sallustius, Caesar era
convins că republica nu era decît un cuvînt gol, fără conținut
și strălucire, totuși el nu avea încă curajul să instaureze
imediat o monarhie³, ci intenționa să obișnuiască pe cetățeni,

¹ Supraveghetor al moravurilor, adică censor.

² Cel dintîi din senat.

³ Salutat cu titlu de rege, el a răspuns : „Mă numesc Caesar și nu rege“.

pe nesimțite, cu o instituție care, deși reclamată de necesitățile prezente, rămânea încă odioasă păturilor conservatoare republicane. Unii pași totuși i-a făcut : a pus să se bată monedă cu efigia sa — drept regalian prin excelență — și nu s-a opus ca chipul său să-i fie așezat în Capitoliu, lângă statuile reșorilor Romei.

Urmărindu-și planurile, Caesar s-a străduit să pună în aplicare reforme sociale și administrative care să întărească baza materială a dictaturii sale. El plănuia, de asemenea, noi campanii care, aducându-i biruința asupra daco-geșilor și parșilor îndepărtați, să extindă stăpânirea romană pînă acolo unde ajunsese odinioară Alexandru Macedon. Un Babilon, cu alte cuvinte, al întregii lumi cunoscute pe atunci.

Îndrăznețele sale planuri n-au putut fi duse la îndeplinire. De mai multe luni, o conjurație se formase împotriva lui. În fruntea ei se afla Cassius Longinus, fost questor al lui Crassus, om inteligent, dar ambițios și violent. La conjurație aderă și Marcus Iunius Brutus, nepotul și ginerele lui Cato, de la care moștenise un atașament ferm pentru instituțiile republicane. Caesar îi arătase, după bătălia de la Pharsalus, o afecțiune deosebită, dîndu-i guvernarea provinciei Gallia Cisalpină și apoi pretura urbană. Numărul conjurațiilor crescuse repede : alături de prietenii celor doi conducători, aderară și unii pompeieni și chiar cîțiva din oamenii odinioară credincioși lui Caesar.

Pretextînd că vechile așezăminte constituționale republicane au fost încălcate și că noile expediții proiectate ar duce, în caz de insucces, la vărsare inutilă de sînge, iar în caz de succes la orientalizarea Romei, conjurații — poate mai degrabă urmărind să răzbune nemulțumiri personale sau poate pentru că erau invidioși pe o carieră unică în analele romane — au hotărît să-l ucidă.

Data atentatului a fost fixată pentru Idele lui Marte (15 martie) ; Caesar urma să fie ucis în curia lui Pompei, unde trebuia să aibă loc ședința senatului. Idele lui Marte sosiră. Pe la ora 10, Caesar veni în litieră. La intrare, cineva îi înmîină o scrisoare prin care îl prevenea asupra complotului. Nu i-a dat importanță. Se simțea obosit și bolnav. Voise chiar să rămînă acasă în ziua aceea. Cînd intră în sală, toți senatorii se ridicară în picioare, dîndu-i cinstea cuvenită ; apoi,

de îndată ce aceştia îşi ocupară locurile, conspiratorii îl înconjurară. Unul din ei, Tullius Cimber, îi ceru să-i ierte pe fratele său exilat. Ceilalţi insistară. Dar când Caesar, ridicându-se, încercă să-i îndepărteze, Tullius Cimber îi smulse toga, iar Servilius Casca îl lovi cu pumnalul. Mai întâi, Caesar încercă să se apere, dar când văzu numărul conjuraţilor şi, mai ales, când văzu pe Marcus Iunius Brutus, căruia îi acordase afecţiunea sa, printre cei ce ridicau pumnalele, socoti inutilă orice rezistenţă şi-şi acoperi faţa. Ciuruit de lovituri de pumnal, trupul marelui general căzu neînsufleţit, nu departe de statuia lui Pompei, cel din urmă rival al său, care-i disputase întâietatea în lupta pentru suprema putere în Cetatea Romei.

Suprimarea lui Caesar nu a adus nici-o schimbare în politica statului roman ; săvârşită, după cum spunea Cicero, „cu judecată copilărească”¹, ea n-a însemnat restaurarea Republicii, aşa cum socoteau conspiratorii şi partizanii lor. Impusă de evenimente, dictatura devenise singura formă politică de organizare a statului roman, ce păşise pe calea descompunerii. Acest fapt, neînţeles de conspiratori, dar intuit în mod genial de Caesar, face din nebiruitul general un mare om politic ; la răspîntia istoriei, el a ştiut să termine cu un trecut muribund şi să instaureze o epocă nouă, care va transforma Republica Romei în Roma Cezarilor.

¹ *Ad Atticum*, XIV, 21, 3.

BIBLIOGRAFIE *

A. Izvoare

Appianus,	<i>De bello civili</i> . Text grec cu traducere latină, Paris, Didot, 1877.
Caesar C. Iulius,	<i>Războiul cu gallii</i> . Războiul civil. Traducere Janina Vilan Unguru și Elisabeta Poghirc. Note și studiu introductiv Cicerone Poghirc. Editura științifică, București, 1964.
César,	<i>Guerre des Gaules</i> , 2 vol., text și traducere de L. A. Constans, Paris, 1941.
César,	<i>La guerre civile</i> , 2 vol., text și traducere de P. Fabre, Paris, 1954—1959.
César,	<i>Oeuvres complètes</i> . Commentaires sur La guerre des Gaules avec les réflexions de Napoleon I suivis des Commentaires sur La guerre civile et de la vie de César par Suétone. Traduction d'Artaud. Nouvelle édition très soigneusement revue par M. Félix Le-maistre et précédée d'une étude sur César par M. Charpentier. 2 vol., ed. Garnier, Paris, f.d.
Cicero Marcus
Tullius,	<i>Opera omnia</i> , ed. C. F. W. Müller și G. Friedrich, 10 vol., Leipzig, Teubner, 1878—1898.
* * *	<i>De bello Africano</i> , ed. E. Wölfflin și A. Miodonski, Leipzig, Teubner, 1889.
* * *	<i>De bello Alcxandrino</i> , ed. R. Schneider, Berlin, 1888.

* Mulțumim, pe această cale, colegului Sabin Belu pentru ajutorul amical dat cu ocazia apariției lucrării.

- * * *
- Dio Cassius, *De bello Hispaniensi*, ed. A. Klotz, Leipzig, Teubner, 1927.
- Dio Cassius, *Historia romana*. Text grec și traducere franceză de E. Gros și V. Boissé, 10 vol., Paris, Didot, 1848—89.
- Lucian, *La guerre civile* (Pharsalia), vol. 2, text latin și traducere franceză de A. Bourgery și M. Ponchont, Paris, 1926—1929.
- Plutarh, *Vieți paralele* (IX, Alexandru și Cezar). Traducere din limba greacă, notițe istorice și note de prof. N. I. Barbu, București, 1957.
- Sallustius Caius, Crispus, *De coniuratione Catilinae historia*, ediția F. Antoine și R. Lallier, Paris, 1883.
- Suetonius, *Doisprezece Cezari*, în românește de David Popescu și C. V. Geroc. Studiu introductiv de David Popescu, București, 1959.
- Valerius Maximus, *Opera omnia*, ed. C. Kempf, Leipzig, Teubner, 1888.
- Velleius Paterculus, *Historia romana*, ed. C. Stegmann de Pritzwald, Leipzig, Teubner, 1933.

B. *Tratate, manuale, monografii, studii*

- Adcock F. E., *Caesar as man of letters*, Cambridge, 1950.
- Aymard A. și Auboyer J., *Rome et son empire* (coll. M. Crouzet), ed. a IV-a, Paris.
- Bailly A., *Jules César*, Paris, 1933.
- Barbu N. I., *Viață romană în scrisorile lui Cicero*. București, 1959.
- Bloch G., *La République romaine. Conflits politiques et sociaux*, Paris, 1919.
- Bloch R., *Rome et son destin*. Paris, 1960.
- și Cousin J., *Cicéron et ses amis*, Paris, f.d.
- Boissier G., *La conjuration de Catilina*. Paris, 1908.
- Boissier G., *The Cambridge ancient history*, vol. IX (The Roman republic), Cambridge, 1932.
- Carcopino J., *Alésia et les ruses de César*, Paris, 1958.
- Carcopino J., *Histoire romaine*, vol. II : César. Coll. Glotz, Paris, 1937.
- Constans L. A., *Guide illustré des campagnes de César en Gaule*, Paris, 1929.

- Deutsch M. E., *I am Caesar, not rex* în *Classical Philology*, 1928, XXIII, p. 394 și urm.
- Delbrück H., *Geschichte der Kriegskunst im Rahmen der politischen Geschichte*, vol. I, Berlin, 1920.
- Dovatur A. I., *Orgetorix și Ariovist în Vestnik drevnei istorii*, 1957, nr. 3, p. 101 și urm.
- Duggan A., *Iulius Caesar*, Londra, 1961.
- Duruy V., *Histoire de Romains depuis les temps les plus reculés jusqu'à l'invasion des Barbares*, vol. III, Paris, 1881.
- Drumann W., *Geschichte Roms in seinem Übergange von der republicanischen zur monarchischen Verfassung*, vol. 6, ed. P. Groebe, Berlin-Leipzig, 1889—1929.
- Elton G. R., *The terminal date of Caesar's Gallic Proconsulate* în *Journal of Roman Studies*, XXXVI, 1946, p. 18 și urm.
- Fabre P., *Vingt années d'études sur César*, în *Mémorial Marouzeau*, p. 215 și urm., Paris, 1934.
- Ferrabino A., *Caesare*, Florența, 1945.
- Ferraro G., *Grandeur et décadence de Rome*, vol. I și II, Paris, 1904—1906 (trad. din italiană de N. Mengin).
- Fournier P. Fr., *La bataille de Gergovie*, Clermond-Ferrand, 1943.
- Gelzer M., *Caesar, der Politiker und Staatsmann*, ed. VI, Wiesbaden, 1960.
- Giovanetti E., *La religione di Cesare*, Milano, 1937.
- Göhler J., *Rom und Italien*, Breslau, 1939.
- Holmes R. T., *Ancient Britain and the invasion of I. Caesar*, Oxford, 1907.
- Holmes R. T., *Caesar's Conquest of Gaul*, ed a II-a, Oxford, 1911.
- Holmes R. T., *The Roman republic and the founder of the Empire*, 3 vol., Oxford, 1923.
- Holzappel L., *Die Anfänge des Bürgerkrieges zwischen Caesar und Pompeius*, în *Klio*, 1903, p. 213 și urm.
- Hüber P., *Die Glaubwürdigkeit Cäsars in seinem Bericht über den gallischen Krieg*, Bamberg, 1931.
- ★ ★ ★ *Istoria universală* (trad. din limba rusă), vol. II, București, 1959.
- ★ ★ ★ *Jules César* ; operă colectivă alcătuită din mai multe studii. Paris, Hachette, 1961 (coll. Génies et Réalités).
- Jal P., *Pax civilis — concordia* în *Revue des Études Latines*, XXIX, 1961, p. 210 și urm.

- Jullian Camille, *Histoire de la Gaule*, vol. II¹ și III², Paris, 1921 și 1920.
- Jullian Camille, *Vercingétorix*, Paris, 1963.
- Klotz A., *Caesarstudien*, Leipzig, 1910.
- Lascu N., *Curs de istoria lumii antice*, Cluj, 1955.
- Mașchin N. A., *Istoria Romei antice* (trad. din limba rusă), București, 1951.
- Meyer E., *Caesars Monarchie und das Principat des Pompeius. Innere Geschichte Roms von 66 bis 44 v. Chr.* Stuttgart, 1919.
- Mommsen Th., *Das militärsystem Caesars*, în *Gesammelte Schriften*, IV, p. 156—158.
- Mommsen Th., *Histoire romaine* (trad. franceză de De Guerle), vol. VI și VIII, Paris, f.d.
- Napoleon III, *Histoire de Jules César*, 2 vol., Paris, 1865—1866.
- Nisard D., *Les quatre grands historiens latins*, Paris, 1874.
- Oppermann H., *Caesar, der Schriftsteller und sein Werk*, Leipzig, Teubner, 1933.
- Paribeni R., *L'età di Cesare e di Augusto*, Bologna, 1950.
- Perpillon A., *La question de droit entre César et le sénat* în *Revue historique*, 1928, p. 272 și urm.
- Pichon R., *Histoire de la littérature latine*, Paris, f.d.
- Piganiol A., *La conquête romaine*, Paris, 1927.
- Pippidi D. M., *Recherches sur le culte impérial*, București, f.d.
- Rambaud M., *César*, Paris, 1963.
- Rambaud M., *L'art de la déformation historique dans les Commentaires de César*, Paris, 1953.
- Rotondi G., *Leges publicae populi Romani*, Milano, 1912.
- Roux G., *La leçon de César*, Paris, 1933.
- Sihler E. G., *Annales of Caesar*, New York, 1911.
- Stoffel E., *Histoire de Jules César ; guerre civile*, 2 vol. și atlas, Paris, 1887.
- Syme R., *Roman Revolution*, Oxford, 1939.
- Ștefănescu Tudor D., *Straja la Rin. Celții și romanii. Memoriile lui C. Iulius Caesar și Aulus Hirtus. Traducere în limba română*. Craiova, f.d.
- Taylor L. R., *Party Politics in the Age of Caesar*, Berkeley, 1949.
- Taine H., *Essai sur Tite Live*, Paris, f.d.
- Tafrali O., *Istoria antică*, București, 1935.

Tudor D., Stoian I. *Istoria antică*, București, 1958.

Dragomirescu I.,

Walter G., *César*, Paris, 1947.

C. — *Bibliografia ilustrațiilor și a hărților*

Berthaut H. — *Histoire de la littérature latine*, IV, ed. Paris, 1938.

Georgin Ch.,

Condurachi E., *Crestomația de texte privind istoria antică*, București, 1961.

Constans L. A., *Jules César, Guerre des Gaules*, Paris, 1929.

* * *

Istoria universală (trad. din limba rusă), vol. II, București, 1959. (După această lucrare a fost reprodusă harta : Statul roman sub Caesar.)

Jullian C., *Vercingétorix*, Paris, 1963. (După acest volum a fost reprodusă harta : Gallia în timpul lui Vercingetorix.)

Maler A., *Nouvelle Histoire universelle*, vol. I, Paris, 1924.

Mașchin N. A., *Istoria Romei antice* (trad. din limba rusă), București, 1951. (După această lucrare a fost reprodusă harta : Campaniile lui Caesar în Gallia.)

Platner S. B., *A topographical dictionary of ancient Rome*, Oxford. University Press, London, 1929.

Polan F., *Die antike Kultur*, ed. a II-a, Leipzig, Berlin, 1925.

Reisinger E.,

Wagner R.,

Weigall A., *Cléopatre*, Paris, Payot, 1931.

Winter F., *Kunstgeschichte in Bildern*, Leipzig-Berlin, 1900, Abteilung I — Das Altertum.

CUPRINS

În loc de prefață	7
Prolegomene	9

ÎNCEPUTURILE UNEI CARIERE

I Firul parcelor	19
II Prudență și perseverență	26
III Înțelegerea celor trei	77

CUCERIREA GALLIEI

IV Gallia : oameni și locuri	103
V Cele dintii lupte cu gallii : tulburările sociale din Roma	111
VI Împotrivirea vitejească a gallilor ; frământările continuă în cetatea Tibrului	133
VII Destrămarea triumviratului ; luptele cu gallii se întesc	156
VIII Eroul gallilor : Vercingetorix	167

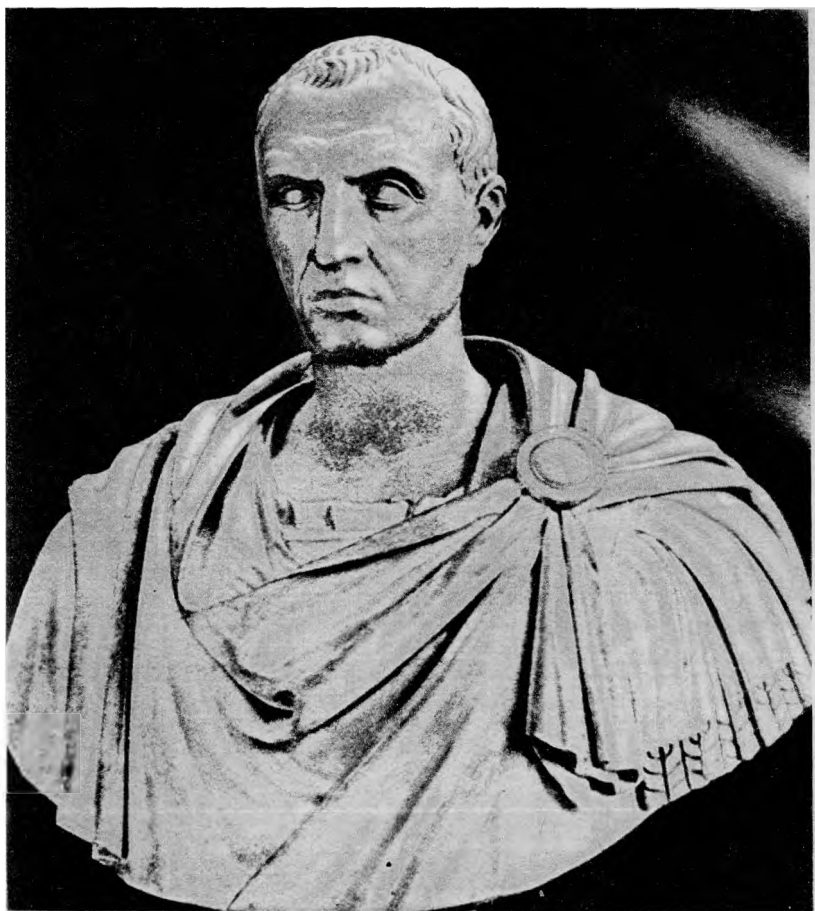
RAZBOIUL CIVIL

IX Caesar și Pompei față în față ; ultimele zvîrcoliri ale gallilor biruiți	197
X Zarul a fost aruncat	214
XI Urmările	250
Bibliografie	253

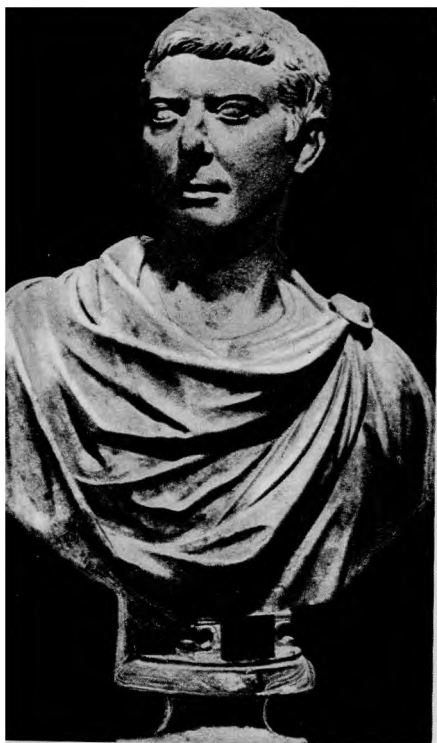
Redactor responsabil : MIRON SCOROBETE
Tehnoredactor : GHEORGHE CHIRU

Dat la cules 4.04.1967. Bun de tipar 21.07.1967.
Apărut 1967. Comanda nr. 6586. Tiraj 24 160.
Broșate 21 100+legate 3060. Hirtie Tipar înalt B.
de 63 g/m². 540×840/16. Coli editoriale 15,52. Coli
de tipar 16,5. Planșe 8. A. 20 761. C.Z. pentru
bibliotecile mici 8R—2.

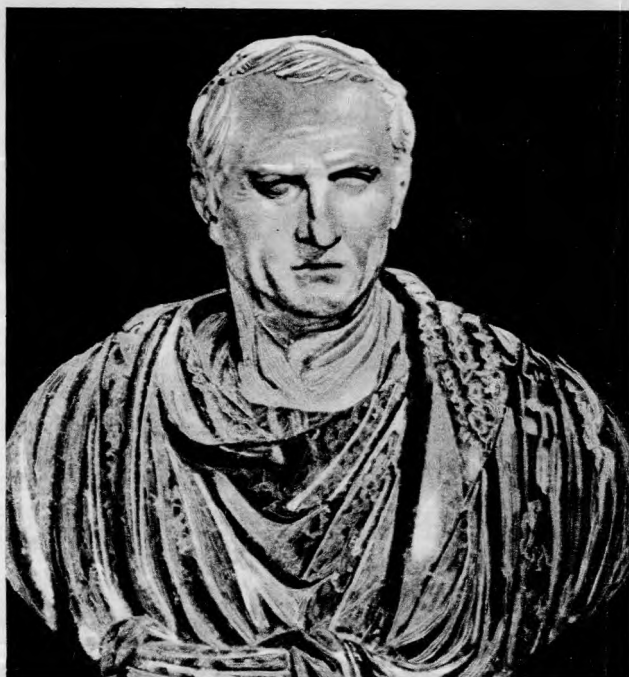
Tiparul executat sub comanda nr. 70 252 la Com-
binatul Poligrafic „Casa Scînteii”, Piața Scînteii
nr. 1, București — Republica Socialistă
România

Caesar.
Muzeul din Florența

Pompei.
Muzeul Capitolului din Roma

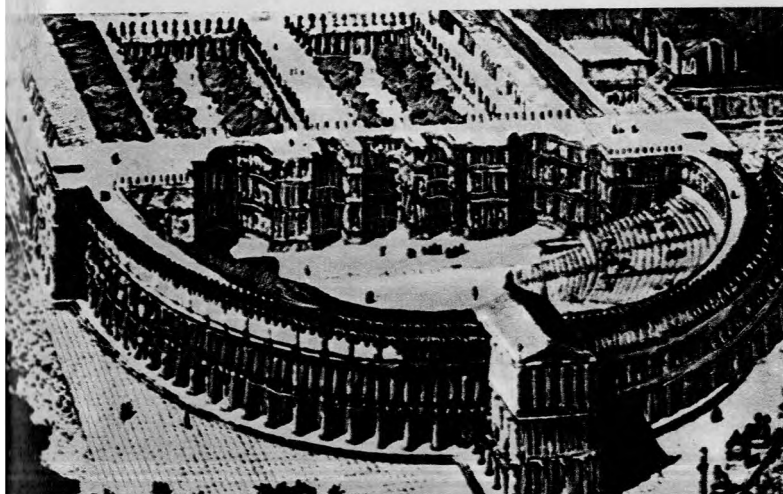

Cicero.
Muzeul
din Florența

**Interiorul unei case romane.
Tabloul de G. Boulanger**

Teatrul lui Pompei (reconstituire)

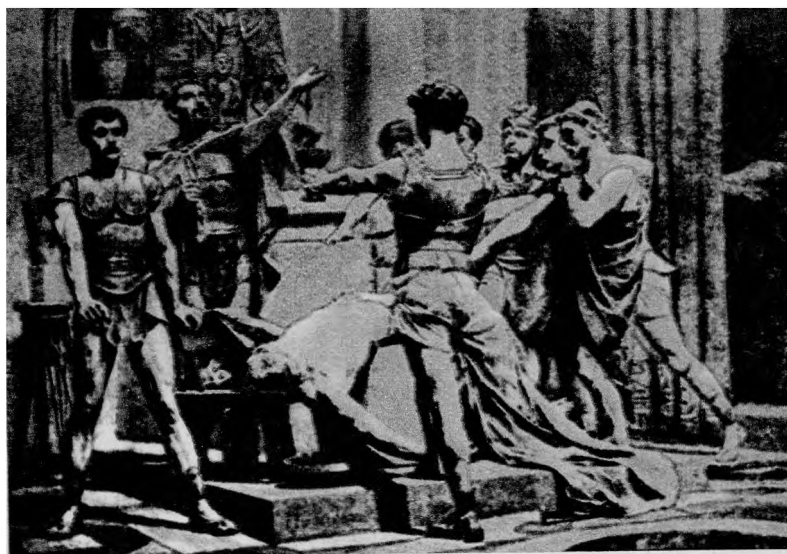

Porta Appia

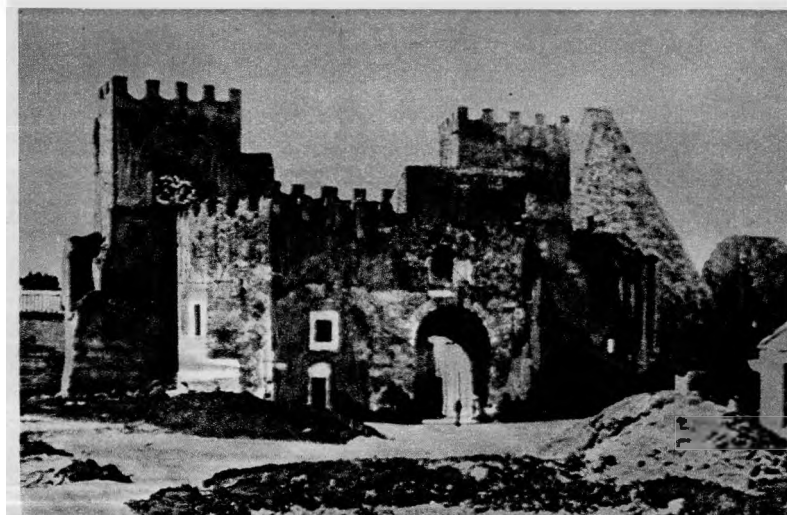

**Mitridate.
Muzeul Luvru — Paris**

O conjurație la Roma. Tablou de Glaise

Porta Ostiensis. Interior.

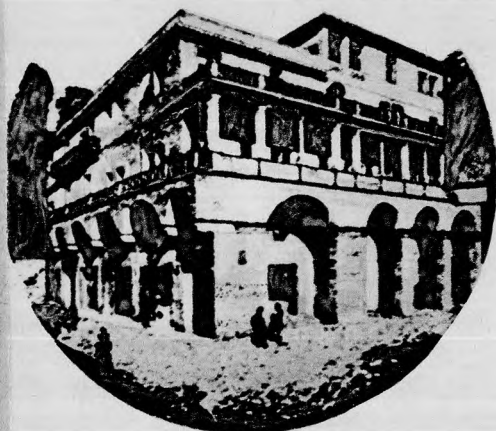

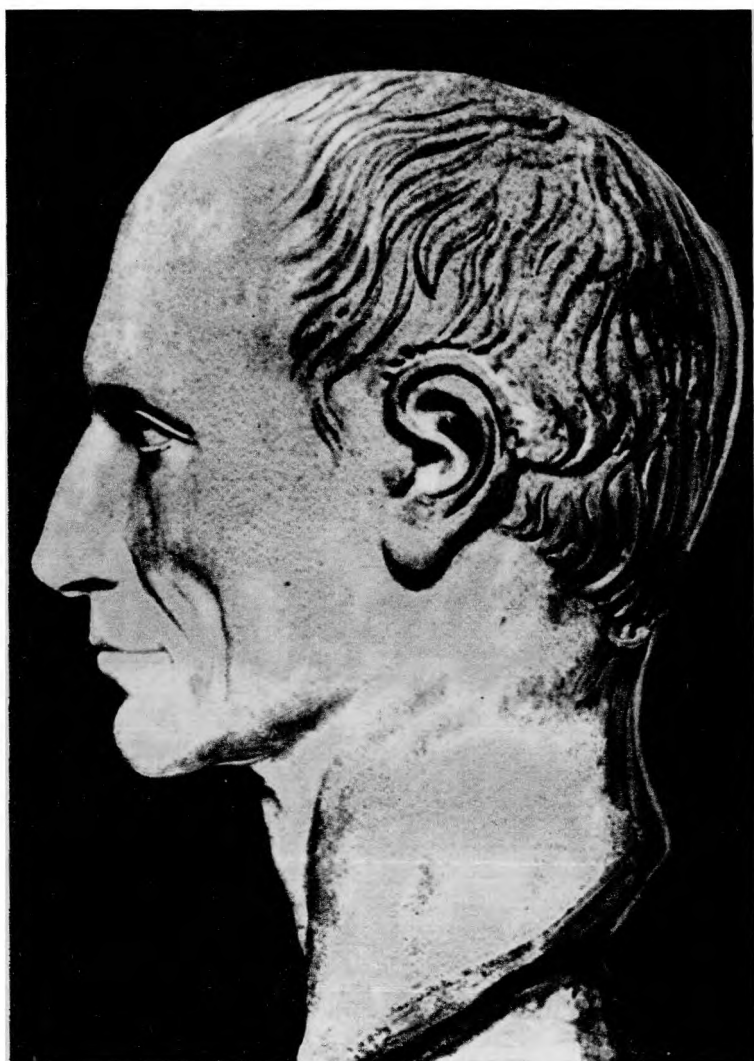
Porta latina

**Orator roman.
Muzeul din Florența**

Casă din Ostia

Caesar.
Muzeu National-Gallery — Londra

Vercingetorix in luptă.
Statue de Bartholdi.
Muzeul din Clermont Ferrand

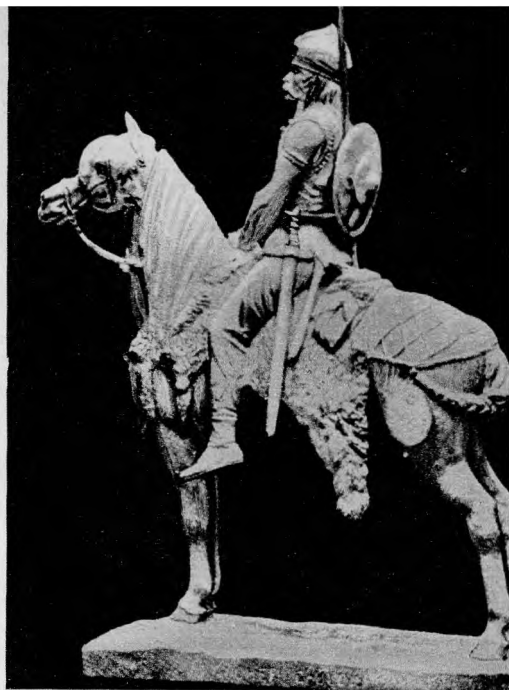
habuerunt quid superiore. An opteruerunt. An
impetuerunt. Subiri potuerunt. Acque utrumque
cuius legem. Quamquam. Piorumque. Legemque
quidam. Quodam. Quodam. Quodam. Quodam.
in moris. Quodam. Quodam. Quodam. Quodam.
ad idem. Quodam. Quodam. Quodam. Quodam.
ut legem. Quodam. Quodam. Quodam. Quodam.
rebus. Quodam. Quodam. Quodam. Quodam.
quodam. Quodam. Quodam. Quodam. Quodam.
Bellum. Quodam. Quodam. Quodam. Quodam.

INEPTIBER-LEE FLETER

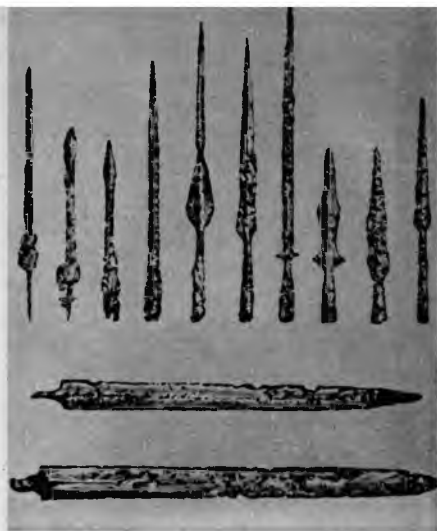
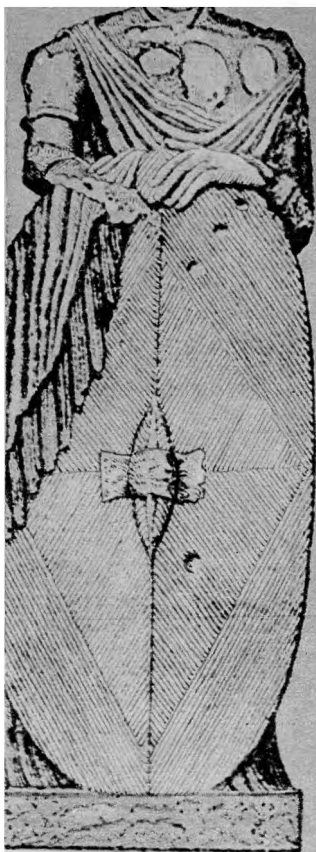
Dando up dabo. Conter. Dabo. Dabo. Dabo.
Dando up dabo. Conter. Dabo. Dabo. Dabo.
Dando up dabo. Conter. Dabo. Dabo. Dabo.
Dando up dabo. Conter. Dabo. Dabo. Dabo.
Dando up dabo. Conter. Dabo. Dabo. Dabo.
Dando up dabo. Conter. Dabo. Dabo. Dabo.
Dando up dabo. Conter. Dabo. Dabo. Dabo.
Dando up dabo. Conter. Dabo. Dabo. Dabo.
Dando up dabo. Conter. Dabo. Dabo. Dabo.
Dando up dabo. Conter. Dabo. Dabo. Dabo.

Pagină de manuscris
din Bellum Gallicum.
Biblioteca Națională Paris, 5763 f. 42.

**Călăreț gal.
Statue de Frenier.
Muzeul Saint – Germain**

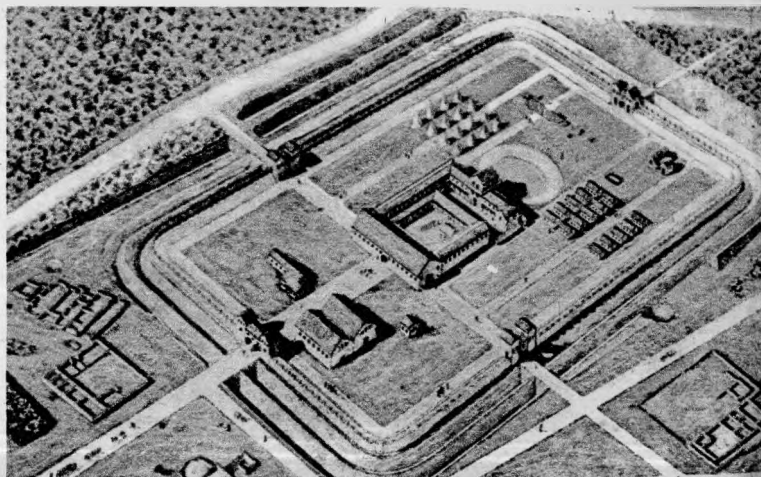
**Ofițer roman.
Muzeul Luvru — Paris**

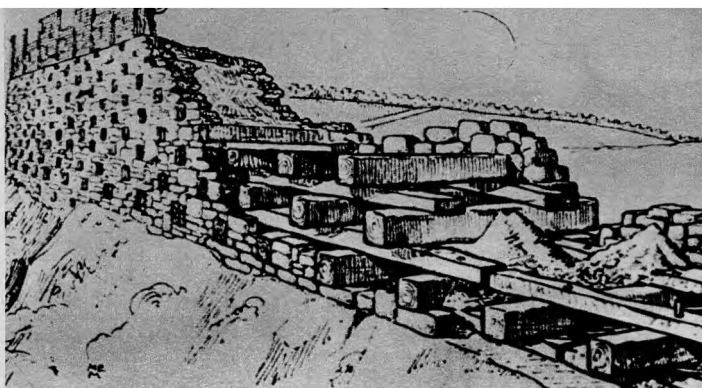

**Arme găsite în șanțurile de la Alesia
cu ocazia săpăturilor din 1861-65
Muzeul Saint-Germain**

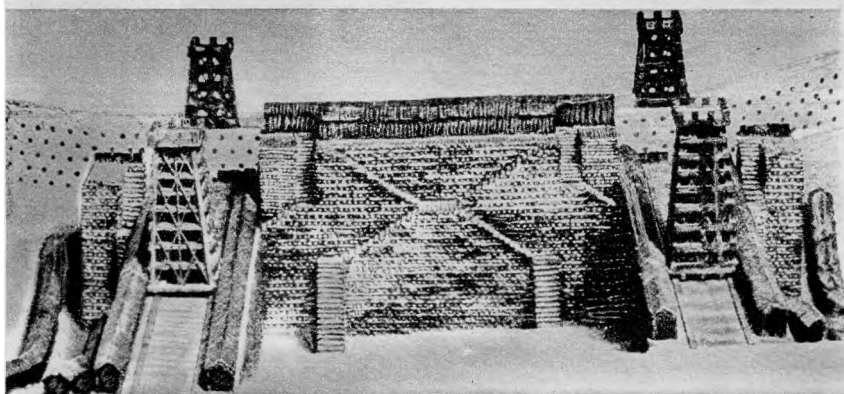
**Soldat gal.
Muzeul Calvet - Avignon**

Castru roman

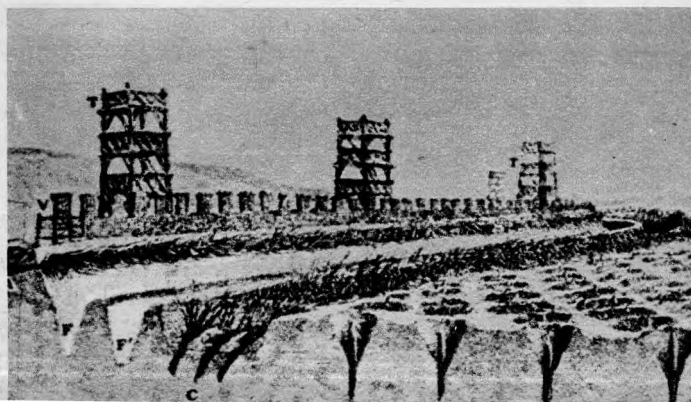

**Zid de apărare ridicat de gali
(reconstituire)**

**Lucrări de asediu în fața cetății Avaricum
(reconstituire)**

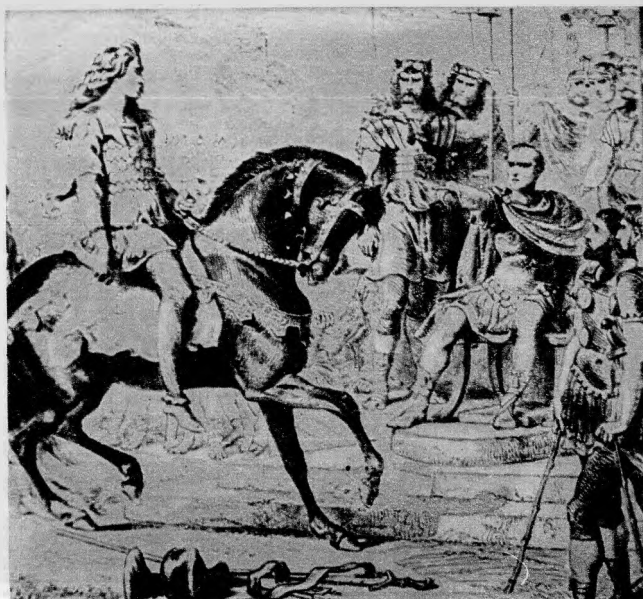
**Fortificațiile romanilor din jurul Alesiei
(reconstituire)**

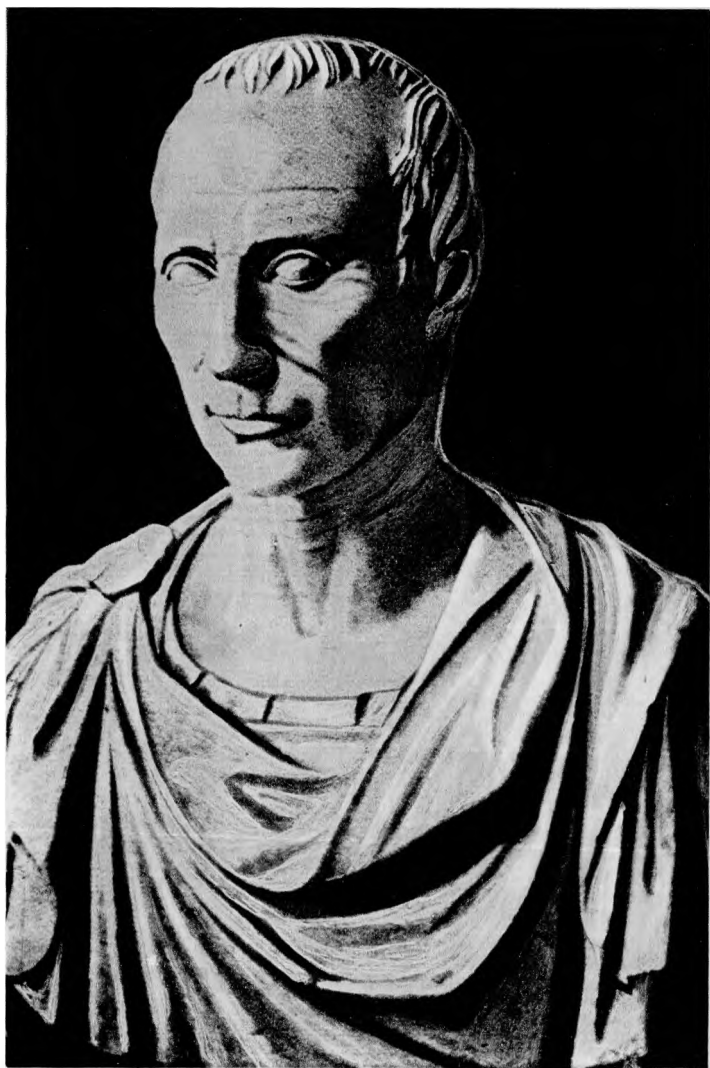

**Vercingetorix.
Statue de Peyrol.
Muzeul din Clermont-Ferrand**

**Vercingetorix predându-se lui Caesar.
Gravură de Trichon și Chapon**

Caesar
Muzeul Vatican-Roma

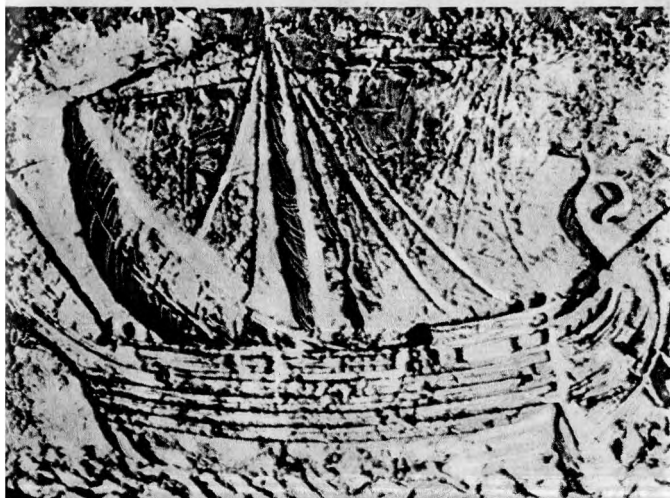

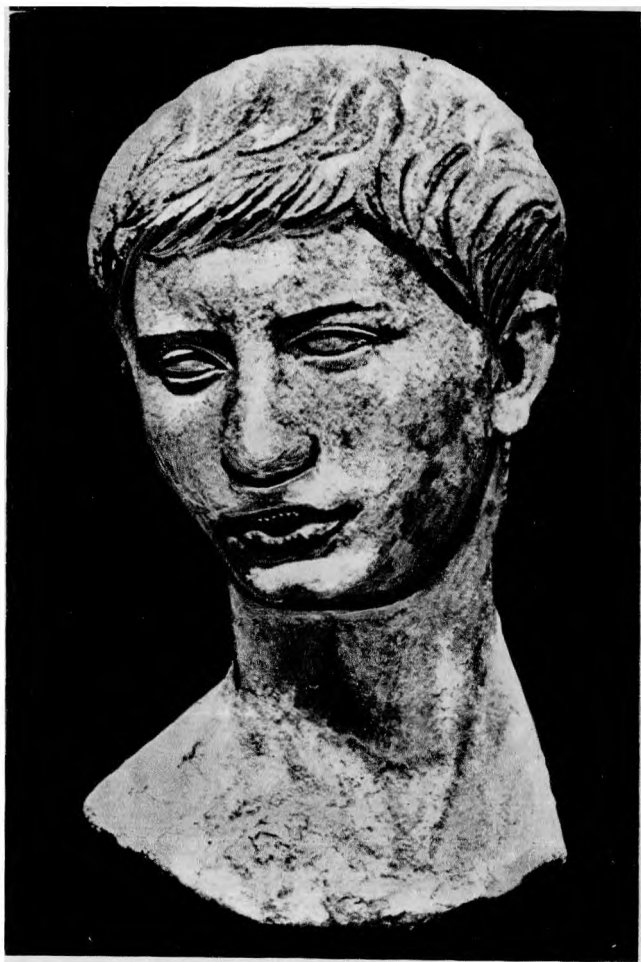
Cleopatra.
Statue din palatul ducal
din Veneția

Cleopatra.
British Muzeum —
Londra

Corabie romană

Brutus.

Lei 9

EDITURA TINERETULUI